

„Nem ünnepelni jöttünk, hanem a kegyelet adóját leróni...”

Hereditas Civitatis Albae Regiae 1.

Sorozatszerkesztő:

BELÉNYESY Károly

„NEM ÜNNEPELNI JÖTTÜNK,
HANEM A KEGYELET ADÓJÁT LERÓNI...”

Szerkesztette:

NAGY-L. István, VIZI László Tamás

CIVITAS REGIA 2038 Nonprofit Kft.

Székesfehérvár, 2026

A kötet szerzői:

BUZÁS Gergely	KENYERES István	PÁLFFY Géza
C. TÓTH Norbert	NAGY-L. István	TÓTH Dominik
FEDELES Tamás	NÉGYESI Lajos	VARGA Szabolcs
KANÁSZ Viktor	NÉMETH Balázs	VIZI László Tamás

A kötet megjelenését támogatta:

Székesfehérvár
Megyei Jogú Város Önkormányzata

© Szerzők, 2026
© CIVITAS REGIA 2038 Nonprofit Kft., 2026
Székesfehérvár

A borítón:

A mohácsi csata emlékére Habsburg Mária özvegy királyné által
Körmöcbányán veretett arany emlékérem. (Christoph Fuessler, 1531 körül)

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ,
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, Budapest. N.II.1743.

© MNMKK

ISBN 978-615-02-7546-8 ISSN 3141-7930

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorozáshoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

AZ UDVAR KÖRÜL

C. TÓTH Norbert: Az 1520-as évek alkincstartói	13
KENYERES István: Katonai kiadások 1525–1526-ban a kincstartói számadások tükrében	31
KANÁSZ Viktor: Burgio nuncius első utódja: Vincenzo Pimpinella és a pápai diplomácia a Magyar Királyságban a mohácsi csata után	65

HADI UTAKON

C. TÓTH Norbert: II. Lajos király utolsó útja	93
NÉGYESI Lajos: Versenyfutás a táborokért	117
NAGY-L. István: A magyar hadsereg a mohácsi csatában	131
NÉMETH Balázs – TÓTH Dominik: Az oszmán tüzéség helye, szerepe és képességei a mohácsi csatában	149

A KORONÁZÓ VÁROS

BUZÁS Gergely: Székesfehérvár építésze Mohács előtt	181
VARGA Szabolcs: Székesfehérvár 1526 őszén	209
PÁLFFY GÉZA: Az utolsó királykoronázás Székesfehérvárott (1527): Habsburg I. Ferdinánd ceremóniájának régi és új elemeiről	225

MOHÁCS ÖRÖKSÉGE

VIZI László Tamás: „Legyen közöttünk áldott emlékezetük!” Megemlékezések a mohácsi csata négyszáz éves évfordulóján 1926-ban	247
VIZI László Tamás: A mohácsi csata 400. évfordulója, ahogyan azt a Török Köztársaság budapesti követe látta és megélte	271
SÁGI György: Tomori Pál érsek emlékezete a kalocsai főegyházmegyében (A 20. század elejétől napjainkig)	295

Előszó

2025. augusztus 18–19-én „*Nem ünnepelni jöttünk, hanem a kegyelet adóját leróni...*” címmel nagyszabású tudományos tanácskozássra került sor Székesfehérvárra. A kétnapos szimpózium a Székesfehérvári Királyi Napok keretében valósult meg Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Kodolányi János Egyetem, valamint a Civitas Regia 2038 Nonprofit Kft. szervezésében. A mintegy 30 tudományos előadás széles kontextusba ágyazva, multidiszciplináris megközelítéssel mutatta be az 1526. augusztus 29-én Mohács mezején lezajlott csata előzményeit, lefolyását és hosszútávú következményeit. A mindvégig nagy érdeklődés mellett zajlott rendezvény előadói hadtörténeti, politikai, régészeti, egyháztörténeti és emlékezetpolitikai megközelítésben járták körül a témakört.

A konferencia címéül választott idézet gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1926. augusztus 29-én, Mohácson, a csata 400. évfordulójában elmondott beszédéből származik,¹ és arra utal, hogy a kataklizma közelgő félévezredes évfordulóján immár időszerű lenne a tacitusi axiómát szem előtt tartva *sine ira et studio* értékelni a magyarság sorsfordító eseményét és annak szélesebb kontextusát, a Jagelló királyok közel négy évtizedes uralkodását. A mohácsi csata 500. évfordulója több esztendő előkészületeinek ugyanis talán az a legnagyobb tudományos hozadéka, hogy komoly előrelépések történtek a Hunyadi Mátyás halálát követő időszak interpretációjában. A korszak egyik legkiválóbb kutatója, KUBINYI ANDRÁS (†2007) nyomdokain haladva ugyanis a magyar medievisták közögenerációja jelentős alap kutatásokat folytatva, a korszakra vonatkozó levéltári források tucatjait feltárva és értelmezve igyekszik objektív képet felrajzolni az „elátkozott királyok” koráról. A legújabb feldolgozások ugyanis egyértelművé tették, hogy a Jagelló-kor gazdaság-, társadalom-, művészet-, művelődés- és egyháztörténeti szempontból – hogy csak néhány fontos területet emeljek ki – szerves folytatása az aranykornak aposztrofált Mátyás érának. II. Ulászló és II. Lajos egyáltalán nem voltak gyengekezűek, a világi és az egyházi elit tagjai pedig egyáltalán nem voltak gátlástalanabbak, felelőtlenebbek európai társaiknál, amit kétféle szemléltet a Mohácsi csata ismert áldozatainak névsora. A történészek mellett okvetlenül meg említenünk a had- és fegyvertörténészek, irodalom- és művészettörténészek, geográfusok, csatatérkutatók, régészek és antropológusok új kutatási eredményeit, amelyek jelentősen árnyalják a Jagelló-korról és az 1526-os mohácsi kataklizmáról alkotott korábbi ismereteket. Jelen munka e széles repertoárból ad ízelítőt a Tisztelt Olvasónak.

¹ A beszéd első mondata így hangzik: „Nem ünnepelni jöttünk, hanem a kegyelet adóját leróni sok ezer vitéz magyar ember emléke iránt, kik négyszáz évvel ezelőtt a becsület után a legnagyobb földi jót, az életet áldozták a hazáért.” – Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslati 1916–1926, Budapest, 1927, 663.

A gyűjteményes kötet tanulmányai a mohácsi csata előzményeit, lefolyását, közvetlen következményeit és hosszú távú emlékezetét több nézőpontból, egymást kiegészítő módon vizsgálják. A dolgozatok alapján kirajzolódó ív nem csupán az 1526. évi katonai vereség történetét mutatja be, hanem azt a politikai, pénzügyi, diplomáciai, had- és várostörténeti, valamint emlékezetpolitikai összefüggésrendszert is, amelyben Mohács értelmezhetővé válik. A tanulmányok közös érdeme, hogy a hagyományos narratívákon túllépve, hangsúlyosan építenek a forráskritikára, az újonnan bevont levéltári adatokra, a pénzügyi és katonai rekonstrukciókra, valamint az emlékezet formálódásának vizsgálatára.

Az első tematikus egység az udvar és a királyi kormányzat működésének kérdéseit állítja középpontba. Az alkincstartói tisztség vizsgálata arra mutat rá, hogy a Jagelló-kori államigazgatás személyi viszonyai csak töredékes forrásanyag alapján rekonstruálhatók, ugyanakkor a kritikus forrásolvasás képes pontosítani vagy akár cáfolni a korábbi szakirodalmi feltételezéseket. A kincstartói számadások elemzése ezzel párhuzamosan árnyalja a mohácsi vereség pénzügyi hátteréről kialakult képet: nem pusztán pénzhiányról, hanem lassú, széttagolt és korlátozott mozgósítási képességről beszélhetünk. A pápai diplomácia működését bemutató tanulmány pedig azt érzékelteti, hogy Mohács után a Magyar Királyság ügye szorosan beépült a Habsburg–Szapolyai vetélkedés, az oszmánellenes stratégia és a szentszéki információszerzés rendszerébe.

A hadi eseményekkel foglalkozó tanulmányok a csatához vezető út és a csatateri történések pontosabb megértéséhez járulnak hozzá. II. Lajos utolsó útjának itineráriuma a hadsereg mozgásának, a csatlakozásoknak és a döntéshozatal időrendjének későbbi vizsgálatához kínál biztosabb alapot. A mohácsi ütközet kezdeteinek újra értelmezése a táborok elleni támadásból kibontakozó csata dinamikájára helyezi a hangsúlyt, míg a magyar hadsereg összetételének elemzése a sereg erejét, fegyvernemeit és létszámadatait rendszerezi. Az oszmán tűzérség szerepét tárgyaló munka a csatateri felállások, a haditechnika és a források interpretációs nehézségei felől közelít, s ezzel tovább árnyalja a két hadsereg közötti erőviszonyokat.

A koronázóvárosról szóló tartalmi egység Székesfehérvár különleges történeti szerepét állítja előtérbe. Az építészeti áttekintés a város késő középkori rangját, egyházi és világi reprezentációs tereit, valamint védelmi jelentőségét mutatja be. Az 1526 őszét feldolgozó tanulmány Fehérvárt a mohácsi katasztrófát követő politikai átmenet kulcshelyszínéként értelmezi: itt kapcsolódott össze II. Lajos temetése, Szapolyai János koronázása, a menekültek befogadása és a középkori királyság folytonosságának demonstrálása. Ferdinánd 1527. évi koronázásának elemzése pedig egyszerre mutatja a régi magyar szertartásrend továbbélését és azokat az új reprezentációs elemeket, amelyek már a Habsburg Monarchia kialakuló keretei felé mutattak.

A kötet záró része Mohács örökségét és emlékezetét vizsgálja. Az 1926-os négy századik évforduló megemlékezései azt mutatják, hogy Mohács a két világháború közötti Magyarországon a nemzeti önértelmezés, a trianoni trauma feldolgozása és a politikai üzenetközvetítés egyik fontos szimbólumává vált. A török követ részvételét elemző tanulmány a magyar–török kapcsolatok re-interpretálása és a történelmi konfliktusok szimbolikus meghaladását emeli ki. Tomori Pál emlékezetének vizsgálata pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a mohácsi hősök alakja a helyi, egyházi és országos emlékezetben egyaránt tartósan jelen maradt. Összességében a kötet Mohácsot nem lezárt eseményként, hanem sokrétű történeti tapasztalatként tárja az olvasó elé: olyan metszéspontként, ahol államszervezeti gyengeségek, katonai döntések, nemzetközi erőviszonyok, városi és dinasztikus folytonosságok, valamint későbbi emlékezetpolitikai értelmezések találkoznak.

A kötetet jó szívvel ajánlom mindazoknak, akik Mohács történetét korszerű tudományos eredmények alapján, ugyanakkor közérthető és sokoldalú megközelítésben kívánják megismerni. A tanulmányok a szakmai közönség számára új szempontokat és kutatási eredményeket kínálnak, az érdeklődő olvasók számára pedig árnyaltabb képet adnak a magyar történelem egyik meghatározó fordulópontjáról.

Pécs, 2026. június 29.

Prof. DR. FEDELES Tamás DSc
egyetemi tanár, doktori iskolavezető
Pécsi Tudományegyetem
Interdiszciplináris Doktori Iskola

AZ UDVAR KÖRÜL

Az 1520-as évek alkincstartói

The deputy treasurers of the 1520s

C. TÓTH Norbert

főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár, Kutatócsoport vezető,
HUN-REN-MNL-Szegedi Tudományegyetem Magyar Medievisztikai Kutatócsoport
ctoath.norbert@gmail.com

Absztrakt

A Magyar Királyság kincstartói hivatala élére a király nevezte ki a kincstartót, aki egyéb elfoglaltságai okán a helyettesítésére alkincstartót állíthatott. Névсорukat meglehetősen foghíjasan ismerjük, mivel egyrészt nem minden kincstartó nevezett ki helyettest, másrészt nem sok olyan forrásunk maradt fent, amelyben találkozhatnánk nevükkel. A tanulmányban vizsgált 1520-as évek az alkincstartók kiléte szempontjából is fontosak. A történészek egy része ugyanis régóta azt feltételezi, hogy egy Szerencsés Imre nevű személy is betöltötte e tisztséget, habár abban nincsen egyetértés, hogy mikor és melyik kincstartót helyettesítette. A kutatók által felhasznált források mellett újabbakat is bevonva a vizsgálatba, a régieket pedig megrostálva határoztam meg, illetve zártam ki azon időszakokat, amikor lehetett, vagy nem lehetett Szerencsés Imre az alkincstartó. A rostan fennmaradt adatok alapján alkincstartósága csak egyetlen rövid időszakban volt elképzelhető: az 1525 késő nyara és kora ősze közötti pár hónapban.

Abstract

The king appointed the treasurer to head the treasury office of the Kingdom of Hungary, who, due to other commitments, could appoint a deputy treasurer to replace him. We know their names rather poorly, because, on the one hand, not all treasurers appointed deputies, and on the other hand, not many sources remain in which we can find their names. The 1520s examined in this study are also important in terms of the identity of the deputy treasurers. Some historians have long assumed that a person named Imre Szerencsés (*Fortunatus*) also held this position, although there is no agreement on when and which treasurer he replaced. In addition to the sources used by the researchers, I included new ones in the study and sifted through the old ones to determine and rule out the periods when Imre Szerencsés could or could not have been the deputy treasurer. Based on the data that remained after sifting, his position as deputy treasurer was only conceivable for a single short period: the few months between late summer and early autumn of 1525.

Kulcsszavak: kincstartóság, alkincstartó, Szerencsés Imre (*Fortunatus*)

Keywords: treasury office, deputy treasurer, Imre Szerencsés (*Fortunatus*)

A késő középkori kincstartói hivatal működését és személyi állományát évtizedek óta kutatják, s noha vannak még megválaszolatlan kérdések, de nagy vonalakban már tisztán látunk. Az egyik problémás pont, hogy nagyon sporadikusan ismerjük a kincstartókat helyettesítő alkincstartók neveit, ráadásul az általuk ellátott feladatokat és elvégzett munkákat sem mindig tudjuk beazonosítani. Az alkincstartók névsorában olyanok is szerepelnek, akikről nem dönthető el egyértelműen, hogy ténylegesen is viselték-e a tisztséget, vagy csak az utókor tüntette ki ezzel őket. Az egyik ilyen Szerencsés Imre, akinek személye régóta a történeti kutatás érdeklődésének központjában áll. Ő ugyanis némely 16. századi elbeszélő forrásban, illetve az azokat felhasználó szakirodalomban – jóllehet arról megoszlottak a vélemények, hogy melyik időszakban – alkincstartóként szerepel, illetve ezen túl benne látják az 1520-as évek egyik gazdaságpolitikai irányítóját. Mielőtt rátérnénk az adatokra, röviden lássuk, ki is volt e legendás alkincstartó.

Szerencsés Imre Rövid pályaképe

Slómó ben Efrajim Szeneor, azaz – kikeresztelkedése után – Szerencsés („*Fortunatus*”) Imre 1460 körül született az Ibériai-félszigeten. A spanyol zsidók vezetője, Ávrám Szeneor valószínűleg az unokaöccse lehetett. 1492-ben a kitérés helyett a menekülést választotta, és végül a Magyar Királyságban, a budavári spanyol zsidó közösségben, a Zsidó (ma Táncsics Mihály) utcában kapott letelepedési engedélyt. Feleségétől két fia született. Budán házasságon kívüli viszonyba kezdett egy keresztény nővel, ami idővel kitudódott, s hogy a büntetést elkerülje, áttért keresztény hitre valamikor 1505 és 1510 között. A szakirodalom szerint Szalkai László későbbi váci, egri püspök, majd esztergomi érsek keresztelte meg. (Ez azonban meglehetősen kétséges, mivel ismert, hogy Szalkai érseket, 1525. április 15-én vagy 16-án – nagyszombat este vagy húsvétvasárnap – szentelte áldozópappá Lorenzo Campeggio pápai legátus.)¹ A keresztapja Perényi Imre nádor lett (innen a keresztneve), a „vezetéknevét”, Szerencsést, szintén a nádortól kapta. A kikeresztelkedése után átköltözött a budavári Szent György tér környékére, feleségül vette egy kolozsvári német patrícus leányát – talán a mondott szeretőt –, Held Annát (akitől egy György nevű fia született). Szerencsés Imre valamikor 1526 második felében hunyt el, özvegye, Held Anna pedig 1544-ben Bécsben.²

¹ MVH II/1. 170., KUBINYI 1999, 149.

² HARASZTI 2005, 229–234. Lásd még Héber kútforrások 305–307.

A róla élő kép

A szak- és ismeretterjesztő irodalom régóta mint királyi alkincstartóról, és ezzel együtt az 1521. évi pénzrontás kiötlőjeként beszél róla. Legutóbb a 2016-ban megjelent késő középkori világi archontológia³ kapcsán, annak kritikájaként, Gyöngyössy Márton foglalta össze több, de a vonatkozó részeiben szinte azonos szövegű tanulmányában a Szerencsés Imréről szóló ismereteket, és fejtette ki érveit alkincstartói hivatalviselése mellett.⁴ Míg az archontológiában Szerencsés Imre Várdai Pál második kincstartósága alatt szerepel feltételes – [Szerencsés Imre (1520–1525)] – formában,⁵ addig Gyöngyössy Márton szerint egyrészt Hermann Zsuzsanna nem cáfolta Szerencsés alkincstartóságát, másrészt forrásokkal igyekezett bizonyítani, hogy mind Várdai Pál (1520–1521, 1523–1524), mind pedig Dóci János (1525–1526) hivatalviselése alatt ő volt az alkincstartó.⁶

De mit is írt Gyöngyössy Márton, illetve Hermann Zsuzsanna? (A „Ki volt a pénzrontás atyja?”-kérdéssel itt most nem foglalkozunk, mivel nem kapcsolódik szorosan a kérdéskörhöz.) Az időrendet megfordítva előbb lássuk a cáfolat cáfolatát: „Ha valaki figyelmesen végigolvassa Hermann Zsuzsanna tanulmányát, különösen is a késő középkori archontológia szerzői által meghivatkozott oldalakat, rá kell döbennie: Hermann Szerencsésnek a pénzrontásban játszott szerepe kapcsán fogalmazta meg téziseit, illetve arra hívta fel a figyelmet, hogy a » *titulo rei monetariae, cui praepositus erat in quaestionem vocaret* » mondat Kovachich Márton Györgytől származik, mert ilyen nem hangzott el a rákosi országgyűlésen. Azt azonban, hogy Szerencsés alkincstartó lett volna a kérdéses időszakban, ő sem cáfolta.”⁷ Mindezek után lássuk, mit írt Hermann Zsuzsanna: „Az 1525. évi viharos rákosi országgyűlésről legkimerítőbben az a napló tájékoztat, amelyet a gyűlés egyik külföldi megfigyelője, az éles szemű és jól értesült pápai nuncius, Antonio Burgio báró vezetett, és az általa följegyzettekkel teljesen egybehangzanak az országgyűlés menetéről Velence tanácsához érkezett jelentések. A beszámolókból elég sok szó esik a Szerencsés Imre ellen emelt vádokról, de ezek között a pénzrontás bűne sehol sem említetik. ... Még az sem hangzott el, hogy Fortunatust »a pénzügyek miatt, amelyeknek az élén állott, vonják felelősségre« (*titulo rei monetariae, cui praepositus erat in quaestionem vocaret*),

³ A vonatkozó időszak kincstartói: Arch. 1458–1526. I. 134–135.

⁴ Lásd GYÖNGYÖSSY 2017a; GYÖNGYÖSSY 2017b, 635.; GYÖNGYÖSSY 2018.

⁵ Amit a hozzátartozó jegyzetben a következőképpen magyaráztunk: „A szakirodalomban neve mint alkincstartó forog (vö. Kubinyi: Hallerek 718–719.; Soós: Kincstartók 61–65.; Uő: Pénzügyigazgatás 98.), de okleveles adattal erre nem rendelkezünk, sőt Hermann Zsuzsanna évtizedekkel ezelőtt bizonyította, hogy Kovachich Márton György félrefordítása nyomán terjedt el a szakirodalomban Szerencsés Imre alkincstartósága (Hermann: Államháztartás 310–312.)” Arch. 1458–1526. I. 134.

⁶ GYÖNGYÖSSY 2017a, 147.; GYÖNGYÖSSY 2018, 377–379.

⁷ GYÖNGYÖSSY 2017a, 144.; GYÖNGYÖSSY 2017b, 609. 5. jegyzet; GYÖNGYÖSSY 2018, 371.

miként ez Kovachich Márton György tolmácsolásában olvasható. Kovachich, aki latinnyelvű kivonatban és meglehetősen félrevezető – a két, májusban Rákoson és júliusban Hatvanban tartott, 1525. évi országgyűlés eseményeit szinte szétválaszthatatlanul összevegyítő – kompilációban ismertette Burgio naplóját és későbben írott leveleit, a fenti szavakkal adta vissza a pápai nuncius diáriumának következő, május 13-i bejegyzését: negyedikként a nemesség azt követelte, hogy »őfelsége égettesse el Szerencsés Imrét, a zsidóból lett keresztényt, hivatkozva ennek rossz életére és hitvány tetteire« (vagy: magatartására – *allegando de la sua mala vita et mal portamenti*).⁸ Majd így folytatta: „hiába adta ki Engel János Keresztély nyolc évvel Kovachich művének megjelenése után Burgio naplójának teljes és többé-kevésbé hűséges latin nyelvű fordítását, félévszázaddal később Horváth Mihály mégis Kovachich szövege alapján ismertette az 1525. évi rákosi országgyűlés történetét, de ő már, ki tudja miért, így fogalmazott: »Hevesen vádoltatott továbbá Szerencsés Imre alpénztárnok, hogy ő volna a pénzhamisításnak s mind azon bajnak oka, mi ebből a hazára áradott«”⁹ A fentiek alapján továbbra is egyértelmű, hogy Hermann Zsuzsanna cáfolta a Kovachich Márton Györgyre visszamenő állítást, hogy Szerencsés 1525-ben (al)kincstartó lett volna, bár ez a szakirodalomba nehezen talál(t) „utat”.¹⁰

Milyen források állnak rendelkezésünkre Szerencsés alkincstartóságáról?

Mindezek után térjünk vissza az eredeti kérdéshez: volt-e Szerencsés Imre alkincstartó, és ha igen, mikor? Gyöngyössy Márton bizonyításhoz használt forrásai alapvetően két csoportra oszthatók: egykorú okleveles és általa egykorúnak nevezett elbeszélő forrásokra. Lássuk először az utóbbiakat: a fő hírforrása Hans Dernschwam (1494–1568), a Turzók és a Fuggerek alkalmazottja volt, így Szerencsés ellenlábasa is egyben. Dernschwam 1520 táján érkezett Magyarországra, 1525-től a Fuggerek könyvelője, magyarországi tapasztalatairól szóló visszaemlékezését 1563-ban írta meg.¹¹ Ebben a következő állítás található: „Szalkai László magához ragadta a kincstartói hivatalt is és egy Szerencsés Imre nevű megkeresztelt zsidóra – egy körmönfont, rosszindulatú öregemberre – akarta a hivatal igazgatását bízni. ... Mindenki látta, hogy Szalkai püspök és a zsidó

⁸ HERMANN 1975, 311.

⁹ Uo.

¹⁰ Pl. 1525. „május 7. (...) 5.: megfosztja Szerencsés Imrét alkincstárnoki tisztségétől.” – Kronológia 346. (A vonatkozó rész SZAKÁLY Ferenc munkája.); „Az 1525. 05. 07–22. között tartott országgyűlésen Szerencsés Imrét megfosztották alkincstartói tisztségétől.” – Soós 2013–2014, 98.

¹¹ BUZA 2015, 291–292., további irodalommal; Dernschwam 107–133.

uralma a végét járja.”¹² Megjegyzendő, hogy Dernschwam leírása az 1517. évről¹³ vonatkozik, amikor még nem tartózkodott Magyarországon.

Gyöngyössi Márton másik forrása Istvánffy Miklós 16. század végén készült történeti munkája, amelyben arról írt – Tállyai Pál fordításában –, hogy Szerencsés „az kincstartóság tisztit Bornemissza után viseli vala”, illetve „Bornemissza János után kincstartóvá tétetettnek lenni tanítánk”.¹⁴ A szóban forgó idézetekben szereplő információkkal vannak problémák, amint azt már Gyöngyössi Márton is észrevételezte: „Szalkai a kincstartóságot akarta hívére rábízni. Ez a törekvés minden bizonnyal megbukott, így Szerencsésnek be kellett érnie az alkincstartósággal, a szintén Szalkai köréhez tartozó Várdai Pál kincstartó (1520–1521) mellett.”¹⁵ Hogy ennek így ebben a formában mi értelme lett volna, nem közölte: nem valószínű, hogy azok, akik ellenezték kincstartói kinevezését, elfogadták volna, netán nem vették volna észre Szerencsés alkincstartóságát. Istvánffy híradásával tehát – annak fényében, hogy a fél évszázaddal korábban író Hans Dernschwam információi sem állták ki az idő próbáját – nem érdemes foglalkoznunk.

Levéltári forrásból kettőt idéz Gyöngyössi Márton. Az egyik Behem Bernát¹⁶ körmöci kamaraispánnak és zólyomi ispánnak (1524–1526/1537)¹⁷ a besztercebányai ezüstfinomítás 1525 szeptembere és 1526 áprilisa közötti, 1526. augusztus 30-i kelettel rendelkező elszámolása, amelyben a kiadások rovatban szerepel Szerencsés Imre mint „*derzeit underschatzmaister*”.¹⁸ Ugyanakkor a szerző által idézetten túl még további három helyen találkozunk Szerencsés Imre névvel az elszámolásban: ezek esetében egyiknél ugyanezt,¹⁹ a másik kettőnél viszont semmilyen tisztséget sem említenek neve mellett.²⁰ (A megnevezésre még visszatérünk.) Ugyanide kapcsolható egy másik, 1525. augusztus 16-i bejegyzés szövege is: a Budára érkező körmöcbányai küldöttség felkereste Szerencsés Imrét (is). Az adatot Gyöngyössi Márton úgy értelmezi, hogy az „közvetett

¹² GYÖNGYÖSSY 2017a, 146.; Dernschwam 119–120.; Dokumenty k banickemu 462.

¹³ Szalkai László váci püspök 1517. május 22-ig volt a hivatalban, amely napon Várdai Pál prépost váltotta (Arch. 1458–1526. I. 133.).

¹⁴ GYÖNGYÖSSY 2017a, 146.; Istvánffy 170., 203.

¹⁵ GYÖNGYÖSSY 2017a, 146–147.

¹⁶ Életrajzát lásd BUZA 2015, 292–295.

¹⁷ Arch. 1458–1526. II. 388. A zólyomi ispánságot 1526 után már nem ő töltötte be, de a körmöci kamaraispánságot igen (KENYERES 2008, 67., 73., 238–239., 331. 47–48. jegyzetek).

¹⁸ GYÖNGYÖSSY 2017a, 146. „Item mer zalt auf beuelh kn. mt. und schreiben herrn Emrichs Zerenses, derzeit underschatzmaister dem herrn Michel Meindl fl. 400 d. 0.” Dokumenty k banickemu 299.

¹⁹ 1526: „Item mer zalt auf beuelh kn. mt. zu handen herrn Emrich Zerenses, dertzeit underschatzmaister fl. 2100 d. 0.” Dokumenty k banickemu 299.

²⁰ 1526: „Anschnidt geben unnser allernadigisten frawen Maria, kunigin zue Hungern etc. wie dan Emrich Jude, denn von uns entpfangen het fl. 600.” – Dokumenty k banickemu 337. (65.) „Sunnabent nach Erasmi martiris” (1526. június 9.): „Herren Emrich Zerences, was ehr dor geliehen hatt muntzsbriefft tzu Offen vorsigeln und gezalt fl. 20 d. 00.” Dokumenty k banickemu 348.

bizonyíték Szerencsés ... alkincstartósága mellett: miért keresték volna fel, ha nem lett volna hivatalos ráhatása az ügyekre, illetve miért folyt volna bele, ha nem ez lett volna a feladata?”²¹ Azon túl, hogy a szövegben semmilyen tiszt-ségét sem említik, hanem egyszerűen „Imre úrként, egykori zsidóként” hivatkoznak rá („her Embrich, etwan ein jud”),²² nem világos, hogy attól miért lesz valaki alkincstartó, ha találkozunk vele. Könnyebb úgy magyaráznunk a bejegyzést, hogy a Behem Bernáttal való – forrásokkal jól adatolt – kapcsolata miatt keresték fel a körmöciek Szerencsés Imrét.

A másik hivatkozott forrás Mária királynénak testvére, Ferdinánd osztrák főherceg, magyar és cseh király felé fennálló követeléseiről az 1530-as években összeállított jegyzéke. Ebben szerepel egy olyan oklevél kivonata is, amely szerint Szerencsés Imre, a néhai Lajos király kincstartója („*Emericus Zerenshes, Thesaurarius quondam Ludouici Regis consortis nostri*”) 1526. július 20-án Lajos királynak a török elleni hadjárat céljára 10 000 forintot adott kölcsön.²³ Gyöngyössy Márton véleménye szerint „Mária (és környezete) emlékeiben tehát Szerencsés kincstartóként élt tovább, ez pedig mindenképpen azt a vélekedést erősíti, hogy egy ideig ő volt a pénzügyigazgatás *tényleges* (kiemelés az idézetben) irányítója (formálisan nyilvánvalóan alkincstartóként).”²⁴ Történetesen a szóban forgó követelésről szóló oklevélnek megvan a közelkorú másolata (valószínűleg ez alapján állították össze a jegyzéket), ebben a vonatkozó rész így hangzik: Lajos király „megbízta Zerences Imre (egr.) tanácsosát („*consiliarium nostrum*”), hogy kölcsönözzön számára pénzt”, aki „segíteni kívánván az ő és az ország szükségén, 10000 forintot jó pénzben kölcsön adott neki”.²⁵ Ezt a forrást tehát bátran törölhetjük Szerencsés (al)kincstartóságát bizonyító állítások közül, ugyanakkor az fontosabb kérdés, hogy miért írtak mást a követelésbe. Azt kizárhatjuk, hogy Mária királyné rosszul emlékezett vissza, mivel a jegyzék egyértelműen a mondott oklevél (oklevelek) másolata alapján lett összeállítva. (Ezt bizonyítja a másik, az 1500 forintos kölcsönről szóló bejegyzés is,²⁶ amelynek ismerjük az eredeti szövegét, ahol Szerencsés szintén királyi tanácsosként szerepel.) A felvett összegek mindkét esetben a pozsonyi harmincadra voltak betáblázva (amelyet Szerencsés tartott a kezében, a király pedig megígérte, hogy nem veszi el tőle, amíg a jövedelemből be nem szedi az összeget), továbbá mindkét kölcsönlevelet Szerencsés még életében átadta Mária királynénak, aki viszont a pozsonyi harmincadhoz nem jutott hozzá, ezért az összeget a királyságok élén,

²¹ GYÖNGYÖSSY 2017a, 145. 10. jegyzet.

²² Dokumenty k banickemu 69.

²³ GYÖNGYÖSSY 2017a, 146.; Brüsseli okmt. II. 26.

²⁴ GYÖNGYÖSSY 2017a, 146.

²⁵ MNL OL DF 276287. Kiadásai: Brüsseli okmt. I. 36–37.; Magyar–Zsidó oklt. I. 333–334. Fordítása: Örök Mohács 91–92. (Fordította BELLUS Ibolya.) Regesztája: II. Lajos király oklt. 1630. sz.

²⁶ A követelés szövege: Brüsseli okmt. II. 27. Kiadásai: Brüsseli okmt. I. 32., Magyar–Zsidó oklt. I. 332. – Regesztája: II. Lajos király oklt. 1459. sz. (MNL OL DF 276282.)

Lajos utódján, Ferdinánd királyon követelte. A pontos választ nem tudjuk, de ha abból indulunk ki, hogy a harmincadok élére a király és/vagy a kincstartó nevezte ki az adott személyt, akkor magyarázhatóvá válhat a csúsztatás: a királyné Szerencsés Imre kincstartóságának emlegetésével nyomatékosította igényeit.

Kinek van alkincstartója?

Mielőtt tovább görgetnénk a kérdést, essék néhány szó a kincstartói hivatalról általánosságban. Ennek működését Kubinyi András tárta fel és ismertette pályája elején az 1950-es években, eredményei ma is helytállóak. A kincstári szervezet – hasonlóképpen a többi rendi intézményhez – a familiaritás révén működött. A király által kinevezett kincstartó a familiárisát tette meg helyettesévé, aki aztán gyakran előrelépett, és ha nem is azonnal, de idővel szintén a pénzügyigazgatás vezetőjévé vál(hat)ott, természetesen királyi kinevezés révén. A kincstartó beosztottjai közül – akik tehát alapvetően familiárisaiból kerültek ki – ismeretes titkára, jegyzői, de tudunk fizetőmesteréről, valamint számvevőiről is.²⁷ A kincstartói hivatal hatáskörébe tartozott a kamara haszna, a rendkívüli adó, segély, illetve hadiadó (kivéve, amikor rendi kincstartók voltak),²⁸ a királyi városok és az erdélyi szászok adója, az erdélyi ötvened adó stb. beszedése és adminisztrációja, továbbá a királyi kamarák és bányák, sóbányák, valamint a huszad- és harmincadhivatalok felügyelete, emellett az utóbbiak vezetőit is a kincstartó nevezte ki a király egyetértésével.²⁹ Összességében elmondható, hogy a pénzügyi állásban elhelyezkedők alaphelyzetben a kincstartó familiárisai voltak.

A kincstartók helyetteseivel ritkán találkozunk forrásainkban, rendszerint arról maradtak fenn információink, amikor urukat kellett azok távolléte miatt helyettesíteni, például a királyi tanácsban. Amikor ilyen esetekben okleveleket kellett kiállítaniuk, akkor gyakran az „alkincstartó és a főkincstartó távollétében a jövedelmek kezelője (*administrator*)/helyettese (*locumtenens*)” megnevezéssel tették azt. A rendezőelv a jelek szerint egyébként az volt, hogy a kincstartónak vagy a helyettesének Budán kellett tartózkodnia,³⁰ hiszen a kincstár is ott működött. Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy ha a király hosszabb időre kimozdult, például az Újlaki Lőrinc herceg elleni hadjárat idején (1494–1495), akkor az egyikük vele tartott.³¹ Némileg hasonló helyzet fordult elő 1526-ban is, amikor Lajos király Turzó Elek kamarás- és tárnokmestert, királyi kincstartót Budán hagyta Mária királyné mellett (és erről augusztus 10-én igazolást adott neki),³²

²⁷ KUBINYI 1957, 25–27.

²⁸ BÓNIS 1965, 83–103. Az 1522. évi működésükre lásd C. TÓTH 2016, 91–111., 116.

²⁹ KUBINYI 1958, 36.

³⁰ Uo. 40–41.

³¹ Uo. 47.; RPRH 30–32., 41–46., 555–558.

³² II. Lajos király oklt. 1646. sz.

ezért hat nap múlva új kincstartót nevezett ki a tisztséget korábban már viselő Dóci János személyében.³³ A pontos okok természetesen ma már nem deríthetők ki, de utóbbi kinevezésének legalább két oka lehetett. Az egyik, amit a király Turzónak adott levelében írt, miszerint a kamarás- és tárnokmestert a királyné mellé rendelte, így egyetlen feladata Mária mellé kötötte: a legrosszabb bekövetkezte esetén neki kellett menekülését lebonyolítania.³⁴ A másik – ebből következő – ok az lehetett, hogy a királynak szüksége volt egy „aktív”, cselekvőképes kincstartóra, aki végre tudta hajta(t)ni a király parancsait – egyszerűbben fogalmazva: pénzt tudott volna szerezni.

A fentiek, illetve az okleveles anyag alapján főszabályként kijelenthető, hogy a kincstartó helyettesével leginkább akkor találkozunk forrásainkban, amikor a főnöke nem tartózkodott Budán (például Beriszló Péter kincstartó, aki báni teendői miatt a végeken volt),³⁵ vagy a királyt kísérte „országjárása” során. Ha a király és a kincstartó is Budán volt, akkor a szerencsés forrásmegmaradás siethet segítségünkre: néhány alkincstartó nevének ismeretét ugyanis annak köszönhetjük, hogy királyi adományban részesültek (például Kisserjéni Ferenc és Putnoki Zsigmond 1519-ben – utóbbi Turzó Elek körmöci kamaraispánnal együtt).³⁶

Az első esetre (amikor a kincstartó nem tartózkodik Budán) jó példa a korszakunkból Dóci János kincstartónak a lemondása után, 1526. május 14-én budai szállásán – Szerencsés Imre házában,³⁷ Pemfflinger Márk jelenlétében – készült elszámolása alkincstartójával, Cserögi Jánossal. E szerint 4000 forinttal adósa, amelyet akkor vett kölcsön a nevében az alkincstartó a királyi felség részére, amikor a király Dócit a szászok adójának beszedésére, illetve más egyéb ügyeiben küldte Erdélybe, és Cserögi helyettesítette.³⁸ A király Dóci János kincstartó Erdélybe, azon belül is a Szászföldre küldéséről 1525. szeptember 16-án értesítette Brassó városát.³⁹ Október 10-én több parancs is ment a szászokhoz

³³ II. Lajos király oklt. 1654. sz.; Életrajzát lásd SZARKA 2024.

³⁴ Vö. Brodarics István 1526. augusztus 6-i, Mária királynéhez szóló levelével: „Hogy Fenséged mit tegyen, erről is beszélt a jelenlétemben a királyi Felség az esztergomi érsek úrral. Semmiképpen nem szabad még Fenségednek megváltoztatnia a tartózkodási helyét. Attól tartunk, hogy Fenséged elutazása sok embert menekülésre késztetne. Ha valami bekövetkeznék, amitől Isten óvjon, a királyi Felség – úgymond éjt nappallá téve – azonnal értesíti Fenségedet, hogy mit tegyen.” Örök Mohács 110. (Ford. KAPITÁNYFfy István.)

³⁵ Vö. Arch. 1458–1526. I. 133.

³⁶ Arch. 1458–1526. I. 133. (MNL OL DL 23231., 23259.)

³⁷ „Datum Bude, in hospitio nostro, quo tempore thesaurarius officii nostri residebamus, in domo Emerici Zerenches coram prescripto domino Marco Pemfflynger” MNL OL DL 31051.

³⁸ „quos videlicet quatuor mille florenos idem Ioannes de Cherewgh, eotunc locumtenens noster in absentia nostra cum maiestas regia, dominus Ludovicus rex, dominus noster gratiosissimus Transsilvaniam tempore officii nostri thesaurarius, de consilio dominorum tum pro exactione taxe Saxonum tumque aliorum certorum negotiorum sue maiestatis et regni Transsilvaniam expediverat, ipse prefatus Ioannes Cherewgy ... levaverat” – Uo. – Ottani tevékenységére II. Lajos király 1526. június 2-i oklevelében is visszautalt (II. Lajos király oklt. 1540. sz.).

³⁹ II. Lajos király oklt. 1269. sz.

ezügyben,⁴⁰ és a király november 15-i Budán kelt oklevelében már azt feltételezte, hogy ott is van.⁴¹ Az előbbieknél megfelelően Dóci János kincstartó 1525. október 24-én még Budán,⁴² november 19-én már Váradon,⁴³ majd november 30-án Kolozsváron,⁴⁴ végül 1526. február 12-én Brassóban⁴⁵ tartózkodott. Cserögi pedig – minő véletlen – 1525. október 28-án⁴⁶ és 1526. január 6-án Budán adott ki oklevelet mint „(királyi) alkincstartó és a főkincstartó távollétében helyettese” („*vicethezaurarius*”/„*vicethezaurarius regie maiestatis, in absentia supremi thesaurarii locumtenens*”).⁴⁷ Az előbbiekből látható, hogy az alkincstartó (Cserögi) akkor jelenik meg a forrásokban, amikor ura, a kincstartó (Dóci) a király megbízásából Erdélyben tevékenykedett, ezért a „budai” pénzügyek intézését az alkincstartó bonyolította. A fenti, hosszan idézett adat egyúttal azt is jól példázza, hogy a kincstartó (Dóci) akkor is „jóban” lehetett valakivel (Szerencsés), ha nem volt beosztottja: azaz azért, mert Szerencsés házában zajlott le az elszámolás, attól még nem lett a ház tulajdonosa alkincstartó.

Az elmondottak után érdemes párhuzamba állítva áttekinteni mindent, amit tudunk a kincstartói hivatal vezetőiről, illetve Szerencsés Imrének az 1517 és 1526 közötti forrásokban található megnevezéseiről [lásd az 1. táblázatot; az első két oszlopban szereplő adatokat csak akkor jegyzeteltem meg, ha nem szerepeltek még a tanulmányban].

A kincstartói hivatal vezetői (1517–1526)

kincstartó	alkincstartó	Szerencsés Imre
Várdai Pál 1517. V. 22. - 1519. V. 18.	nem ismert	1518. IX. 18. A budai káptalan előtt Szerencsés Imre budai polgár és felesége fiává és üzletvezetőjévé fogadja Haller Rupert fia János budai polgárt. ⁴⁸
Battyányi Benedek 1519. VI. 15. - 1520. V. 12.	Kisserjéni Ferenc deák 1519. IX. 20. Putnoki Zsigmond 1519. XI. 2. - 1520. IV. 3.	—

⁴⁰ II. Lajos király oklt. 1315–1318. sz.

⁴¹ II. Lajos király oklt. 1344. sz.

⁴² MNL OL DF 243594.

⁴³ MNL OL DL 99826.

⁴⁴ MNL OL DF 246178.

⁴⁵ MNL OL DF 245860.

⁴⁶ SNA, Hodnoverné miesto Bratislavskej kapituly, Prot. VI, s. 3 a Prot. V/1, s. 139–140. (Az oklevél szövegének ismeretét Csiba Baláznak köszönöm.) Idézte 1525. évvel: KUBINYI 2009a, 353. 134. jegyzet.

⁴⁷ MNL OL DL 25725.

⁴⁸ Magyar–Zsidó oklt. IX. 73–75. (79.)

kincstartó	alkincstartó	Szerencsés Imre
Várdai Pál 1520. VI. 4. - 1521. IX. 8.	nem ismert	—
Bátori András 1521. IX. 30. - XI. 24.	nem ismert	—
Turzó Elek 1522. I. 14. - 1523. IX. 15.	Kisserjéni Ferenc deák 1522. IX. 4. - 1523. V. 27.	1523. I. 5. Kolozsvár. Egy kolozsvári házat zálogosítanak Szerencsés Imre budai polgárnak . ⁴⁹
Várdai Pál 1523. IX. 24. - 1524. XII. 19.	Kisserjéni Ferenc deák 1524. VII. 18.	1524. I. 13. Mária királyné várkonyi Amadé István királyi tanácsi ülnököt, dubravicki Horváth Márk lovászmestert és Szerencsés Imrét küldi Behem Bernát körmöci kamaraispánnal Zólyom átvételére Turzó Elektől. ⁵⁰
Turzó Elek 1524. XII. 26. - 1525. VII. 16.	[Cserögi János servitor noster 1525. III. 3., IV. 5., VI. 18.] ⁵¹	1525. V. 5. Turzó Elek kincstartó levele Szerencsés Imre és Polyák Pál budai és fehérvári harmincadosokhoz , hogy 4000 forintot fizessenek ki a jövedelmekből bizonyos kereskedőknek. ⁵² 1525. V. 10-20. Az országgyűlésen történtek diáriuma; (Szerencsés) minden rossznak az eredője..., égesse meg a király, stb. ⁵³ A rákosi országgyűlés 5. cikkelye: minden tisztségéből és mindkét, a királyi és királynéi udvarból is távolítsák el. ⁵⁴ 1525. VI. 24-VII. 6. A hatvani országgyűlésen Szerencsés Imrét kincstartóvá akarja tenni a nemesség. ⁵⁵

⁴⁹ Magyar–Zsidó oklt. XI. 34–35. (7.)⁵⁰ MNL OL DF 249841.⁵¹ LRL 479., 871., 1660.⁵² Magyar–Zsidó oklt. I. 330–331.⁵³ Magyar–Zsidó oklt. V/1. 153–154. (311.)⁵⁴ „non solum suis officiis destitutus, et de curia utriusque maiestatis ablegatis habeatur, verum insuper iuxta sua demerita et scelera contra eum iam proposita ac testimonia adversus ipsum declarata et acceptanda statim puniatur.” – Szabó 1909, 261. Vö. Magyar–Zsidó oklt. V/1. 158. (322.)⁵⁵ KOVACHICH 1807, 12. (A kérdésre lásd a tanulmány végét.)

kincstartó	alkincstartó	Szerencsés Imre
Dóci János 1525. VII. 17. - 1526. V. 14.	Cserögi János 1525. X. 28. - 1526. V. 14.	1525. VIII. 6. Mária királyné Behem Bernát kamaragrófnak és Szerencsés Imre főharmincadosnak adja a körmöci cemen-tezőt.⁵⁶ 1525. VIII. 16. A körmöcbányai küldöttség Budán, ahol felke-resték Imre zsidót is.⁵⁷ 1525. IX. 1-1526. IV. 30 között. A királyné (vagy a király) levelet írt Szerencsés Imre akkori alkincstartónak („<i>derzeit unterschatzmaister</i>”), hogy adjon át 400 forintot a megnevezett-nek.⁵⁸ 1525. XI. 9. Lajos király Szerencsés Imre királyi tanácsost és budai harmincadost követeként küldi az alsó-ausztriai kormányshoz.⁵⁹ 1526. I. 31. Verbőci István nádor oklevele arról, hogy Turzó Elek tárnokmester korábban budai Szerencsés Imre királyi tanácsos révén Mekcsei György királyi titkártól és tanácsostól 1000 forint kölcsönt vett fel.⁶⁰ 1526. IV. 8. Lajos király 1500 forint kölcsönt vesz fel Szerencsés Imre királyi tanácsostól és a pozsonyi harmincadot addig a kezén hagyja, amíg a jövedelméből az összeg ki nem telik.⁶¹

⁵⁶ Magyar–Zsidó oklt. VIII. 149. (159.) (MNL OL DF 258575.)

⁵⁷ Dokumenty k banickemu 69.; idézi GYÖNGYÖSSY 2017a, 145. 10. jegyzet.

⁵⁸ „Item mer zalt auf beuelh kn. mt. und schreiben herrn Emrichs Zerenses, derzeit unterschatzmaister dem herrn Michel Meindl fl. 400, d. 0.” – Dokumenty k banickemu 299., idézi GYÖNGYÖSSY 2017a, 146.

⁵⁹ II. Lajos király oklt. 1340. sz.

⁶⁰ MNL OL DL 24259.

⁶¹ Brüsseli okmt. I. 32., II. 27. (II. Lajos király oklt. 1459. sz.)

kincstartó	alkincstartó	Szerencsés Imre
Turzó Elek 1526. V. 8. - VIII. 15.	nem ismert	1526. V. 30. Turzó Elek kincstartó levele Pozsony városához. Ő lett a kincstartó, küldi emberét, Pozsonyi Mártont az ottani harmincad átvételére, ha a korábbi kincstartó vagy Szerencsés Imre [harmincados] a királyi parancsnak nem engedelmeskedne, vessék ki őket abból és adják át emberének.⁶² 1526. VI. 14. Behem Bernát kamaraispán <i>credentionalis</i> levele Szerencsés Imre számára, akit Selmebányára küldött.⁶³ 1526. VI. 30. Korpona. Szerencsés Imre királynéi tanácsos saját kezű aláírásával ellátott levele Selmebányához, tanácskozni hívja őket.⁶⁴ 1526. VII. 6. Selmebánya. A királyi adót Szerencsés Imrének fizették meg.⁶⁵ 1526. VII. 20. Lajos király 10 000 forint kölcsönt vesz fel Szerencsés Imre királyi tanácsostól és a pozsonyi harmincadot addig a kezén hagyja, amíg a jövedelméből az összeg ki nem telik.⁶⁶
Dóci János 1526. VIII. 16. - XI. 25.	nem ismert	—

⁶² Magyar–Zsidó oklt. VIII. 152. (163.)

⁶³ MNL OL DF 267123.

⁶⁴ Magyar–Zsidó oklt. VIII. 153. (165.); Dokumenty k baníckemu 184–185.

⁶⁵ Magyar–Zsidó oklt. VIII. 153. (166.)

⁶⁶ Brüsseli okmt. I. 36–37. (II. Lajos király oklt. 1630. sz.)

A táblázatban szereplő adatok alapján több dolog is kijelenthető: a kincstartó, ha állított helyettest, akkor mindig egyetlen személyt tett meg alkincstartónak, tehát egyidőben csak egy embert neveztek annak. Így teljesen félrevezető azt állítani, hogy a királynak volt alkincstartója, mivel helyettestel – még ha néha szerepel is mellette a „királyi” jelző – a kincstartó rendelkezett, a kincstartóval viszont maga az uralkodó, akit persze ő is nevezett ki.⁶⁷ Ebből következőleg „II. Lajos legendás alkincstartójáról”, vagy valakinek az „alkincstartóságáról” beszélni teljesen félrevezető. A másik, hogy Kisserjéni Ferenc deák legalább három kincstartó bizalmát kiérdemelte: Battyányi Benedek, Turzó Elek és Várdai Pál is megtette helyettesévé. Végül a fentiek alapján az is egyértelmű, hogy Szerencsés Imrének nem igazán volt módja az alkincstartói tisztséget betöltenie: vagy csak egyszerű budai polgárként szerepel, vagy éppen más tisztséget (harmincados, királyi tanácsos) viselt, és ezekkel párhuzamosan ismerjük az alkincstartó nevét.

Az egyetlen kivétel Várdai Pál első két kincstartóságának időszaka, amikor nincsen tudomásunk alkincstartóról, ám ennek magyarázatát fentebb már megadtuk: a prépost, majd püspök, illetve királya is – talán egyetlen esetet leszámítva⁶⁸ – állandóan egy helyen, Budán, illetve Pozsonyban⁶⁹ tartózkodtak, az 1521. évi, Nándorfehérvár felmentésére indított hadjárat során viszont elváltak útjaik. II. Lajos király július 15-én indult el a fővárosból,⁷⁰ és Tétényen (júl. 16.–aug. 1.),⁷¹ Érden (aug. 5–15.),⁷² Adonyon (aug. 16.)⁷³ keresztül ért a Tolnavár melletti gyülekező helyre (aug. 22.–szept. 7.).⁷⁴ Mindeközben Várdai Pál kincstartó – egy kivételével – Budáról írta leveleit különböző ügyekben,⁷⁵ utoljára szeptember 8-án, ami egyúttal utolsó említése a tisztségben.⁷⁶ Közben egy rövid időre elhagyta Budát – augusztus 12-én Érden, egy adófizetési ügyben kibocsátott királyi parancslevélnek ő volt a referense⁷⁷ – de szeptember elején már ismét

⁶⁷ KUBINYI 1958, 57.

⁶⁸ Várdai Pál ugyanis 1521. február 25–26-án Esztergomban tartózkodott (MNL OL DF 237930., 208569., 208570.), ahol Bakóc Tamás érsek mellett Verbóci István személynök, aki a Német-római Birodalomba küldött királyi követ volt (MNL OL DF 208861.), és petróci Hencelfi István országbírói ítélmester is jelen volt (MNL OL DF 208569.); nem kizárt, hogy a király is megjelent ekkor Esztergomban, mivel február 20. és március 3. közötti időből nem ismerünk hozzá köthető (budai keltezésű) oklevelet (vö. II. Lajos király oklt. 30–31. sz.).

⁶⁹ A király 1520. július 29-től (MNL OL DF 249770.) október 20-ig (MNL OL DF 241195.), míg a kincstartó augusztus 2-án és 21-én (MNL OL DL 23431., 104381.) mutatható ki a városban.

⁷⁰ II. Lajos király oklt. 158. sz.

⁷¹ II. Lajos király oklt. 159–175. sz.

⁷² II. Lajos király oklt. 177–184. sz.

⁷³ II. Lajos király oklt. 186. sz.

⁷⁴ II. Lajos király oklt. 187–196. sz.

⁷⁵ 1521. júl. 28.: MNL OL DF 217981., 229662., 249835. (mindegyik „*manu propria*”); aug. 10.: MNL OL DF 217998. („*manu propria*”); szept. 4–5.: MNL OL DL 23582., DF 250079. (mindkettő „*manu propria*”).

⁷⁶ MNL OL DF 247690. („*manu propria*”).

⁷⁷ II. Lajos király oklt. 183. sz.

Budáról levelezett. (Megjegyzendő, hogy maga Várdai is készült a hadjáratba, legalábbis augusztus 10-i levelében egy felfegyverzett lovat kért Bártfától.)⁷⁸ A király és a sereg Tolnáról Bátán (szept. 13–14.)⁷⁹ keresztül ment Mohácsra (szept. 19.–okt. 1.)⁸⁰ majd onnan már csak az uralkodó és kísérete ért Pécs városába (okt. 4–28.).⁸¹ Várdai Pécsre érte utol a királyt (okt. 25.),⁸² de ekkor már nem ő volt a kincstartó: szeptember 30-án ugyanis a király a táborban tartózkodó Batori Andrást nevezte ki a kincstartóságra,⁸³ akinek feladata minden bizonnyal az ekkor Nándorfehérvár visszafoglalására tervezett hadjárat finanszírozása lett volna – ha az nem maradt volna el a járvány miatt. A kinevezésének konkrét okai nem ismertek, de talán összefüggésben állhat azzal, hogy ugyanekkor testvérét, Batori István nádort és temesi ispánt, valamint Szapolyai János erdélyi vajdát a király megtette ugyanezen hadjárat királyi kapitányainak.⁸⁴ Várdai Pál harmadik alkalommal betöltött kincstartósága idején viszont átvette Turzó Elektől a Battyányi Benedek hivatalviselése óta ismert Kisserjéni Ferencet alkincstartónak.

Mikor lehetett Szerencsés Imre alkincstartó?

Szerencsés Imrét – mint fentebb már idéztük – két alkalommal (valamikor 1525 ősze és 1526 tavasza között) nevezte Behem Bernát körmöci kamaraispán és zólyomi ispán alkincstartónak („*underschatzmaister*”). Az egyik esetben 2100 forintot kellett királyi parancsra átadni neki,⁸⁵ a másik esetben pedig – ugyancsak királyi parancsra – neki kellett Meindl Mihály krakkói kereskedőnek⁸⁶ 400 forintot kifizetnie a kamara jövedelmeiből.⁸⁷ Az egyelőre megfejtethetetlen, hogy miért kellett a királynéi kamarából királyi parancsra az összegeket az alkincstartó útján kifizetni.

Ugyanakkor nagyjából ez az időszak az, amikor ismerjük az alkincstartót Cserögi János személyében (1525. október 28.–1526. május 14.). Tudván azt, hogy egyszerre két alkincstartó sohasem volt hivatalban, így két lehetőség adódik: az egyik, hogy Dóci János kincstartósága elején (1525. július 17.– októ-

⁷⁸ MNL OL DF 217998. („quoniam nos in presenti expeditione contra Thurcos ad facta regie maiestatis equis armigeris summe indigemus. Rogamus itaque vos, ut ... unum equum bonum armigerum inter vos disponere et nobis per hunc presentium ostensorem quamprimum mittere velitis.”)

⁷⁹ II. Lajos király oklt. 197–199. sz.

⁸⁰ II. Lajos király oklt. 200–205. sz.

⁸¹ II. Lajos király oklt. 206–215. sz.

⁸² MNL OL DL 23591. („*manu propria*”).

⁸³ Arch. 1458–1526. I. 134.

⁸⁴ II. Lajos király oklt. 205. sz.

⁸⁵ „Item mer zalt auf beuelh kn. mt. zu handen herrn Emrich Zerenses, dertzeit underschatzmaister fl. 2100 d. 0.” – Dokumenty k banickemu 299.

⁸⁶ Dokumenty k banickemu 87. 5. jegyzet; neve többször is szerepel a számadásban: uo. 302., 303., 304., 402.

⁸⁷ „Item mer zalt auf beuelh kn. mt. und schreiben herrn Emrichs Zerenses, derzeit underschatzmaister dem herrn Michel Meindl fl. 400 d. 0.” – Dokumenty k banickemu 299.

ber 27. között) volt alkincstartó (bár Dóci – mint láttuk – október 28-án még Budán volt), a másik, hogy a Szerencsés Imre esetében a forrásban szereplő „*underschatzmeister*” alkincstartóként történő fordítása nem állja meg a helyét, és valami más „*schatzmeister*” helyetteseként tevékenykedett. Elképzelhető, hogy a királyné udvarában volt valamilyen pénzügyekkel kapcsolatos posztion helyettes, jóllehet a királynénak nem volt külön kincstartója, e feladatkört minden bizonnyal Behem töltötte be. Talán Szerencsés e szerepéhez kapcsolódik a számadásából már szintén idézett másik bejegyzés, amely szerint Behem Bernát elszámolt Mária királynénak arról, hogy Imre zsidónak átadott 600 forintot,⁸⁸ azaz feltételezhetően (mivel a bejegyzésben erről több nem szerepel) a királyné tisztségviselője, Behem, a királyné embere, Szerencsés révén küldött egy jelentős összeget Budára a királynénak.⁸⁹

Tanulmányunk végén még egy, a szakirodalomban kevésbé idézett, Szerencsés Imrere vonatkozó forrásról kell szót ejtenünk. Az 1525. június 24-re Hatvan mezővárosába összehívott országgyűlésen a nemesség több méltóság- és tisztségviselőt is elmozdított, helyükre újakat ajánlott/választott.⁹⁰ A gyűlésről két egykorú beszámolót ismerünk: az egyik Burgio pápai követ július 11-i jelentése, a másik pedig egy jelenlévő szemtanú német nyelvű naplója. A két forrás az új tisztségviselők nevei tekintetében nagyjából megegyezik. Burgio beszámolója szerint Bátor István helyett Verbőci Istvánt választották meg nádorrá, Szalkai László helyett Várdai Pál egri püspököt esztergomi érsekké és kancellárrá, Sárkány Ambrus helyett Drágfi Jánost országbíróvá, Kanizsai Lászlót pedig, Turzó Eleket leválta, kincstartóvá tették. A király mindebből csak a nádorcsereét fogadta el.⁹¹

A német naplóíró a fentiekén túl még arról is beszámolt, hogy a dalmát–horvát–szlavón bánságra Bodó Ferencet, a budai udvarbíróságra pedig Dóci Jánost jelölték a nemesek. A szemtanú szerint Verbőci István újdonsült nádor a kincstartóságra viszont nem Kanizsait, hanem Szerencsés Imrét ajánlotta, „mivel ő az ország nagy jövedelmeit igazgatta és osztotta el, így ekkor nem tudtak nála jobbat találni”.⁹² Szerencsés neve Burgio jelentésében is felbukkan, látszólag egészen más szövegkörnyezetben: a követ szerint a „rézbányákat, melyek eddig a Fuggerek birtokában voltak, a zsidónak adták (Szerencsés Imrének), kit a mult diétán el akartak égetni. Ez most megigérte, hogy nagy hasznot akar abból szerezni az országnak, de sokan azt hiszik, hogy a nyereség

⁸⁸ „Anschneidn geben unnser allernadigisten frawen Maria, kunigin zue Hungern etc. wie dan Emrich Jude, denn von uns entpfangen het fl. 600.” Dokumenty k banickemu 337. (65.)

⁸⁹ Ugyancsak erre utal Szalkai László esztergomi érsek két, 1526. március eleji Dobravicki János körmöcbányai *pisetarius*ához szóló levele, amelyben Szerencsés Imre mindkétszer, mint a körmöci kamarában tevékenykedő személyként tűnik fel (MNL OL DF 248128–248129.).

⁹⁰ Összefoglalóan lásd KUBINYI 2009b, 140–144., a források híreire: uo. 143.

⁹¹ Mohács Magyarországa 21–22.

⁹² „das schatzmeyster ampt dem Serinczesch Emrich darum das er grosse einemen des Lands wiste und fur gegeben hett, so bissetten sy auff die zaytt taynn bequemernn zw finden den in.” Kovachich: Supplementum III. 12. (A szöveg értelmezésében nyújtott segítséget Orsós Juliannának köszönöm.)

az lesz, hogy magának szerez annyit vagy kétannyit, amennyit akkor veszített, mikor házáat kirabolták, s hogy a bányák el fognak pusztulni, mert Magyarországon senki sincs, aki értene a bányák műveléséhez.”⁹³ (A Fuggerek budai faktorát, Hans Albert 1525. június 22-én fogták el és kobozták el vállalkozása vagyonát, továbbá egyúttal a bérletükben lévő bányákat is lefoglalták tőlük.)⁹⁴ Végül, mint az ismert, II. Lajos király 1525. július közepén Turzó Eleket leváltva Dóci Jánost nevezte ki a kincstartóság élére.⁹⁵

Összefoglalásul elmondható, hogy Szerencsés Imre alkincstartósága az ismert adatok alapján az 1517 májusa és 1526 augusztusa közötti időszakban pár hónap – 1525 késő nyara és kora ősze – kivételével gyakorlatilag kizárható. Ettől természetesen még lehetett ő az 1521. évi pénzreform (pénzrontás) ötletgazdája és a korszak vezető pénzügyi szakembere, amihez azonban az alkincstartói tisztség semmilyen formában sem volt szükséges.

Források és irodalom

Levéltári források

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

OL = Országos Levéltár

DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL = Diplomatikai Levéltár

SNA = Slovenský národný archív

Irodalomjegyzék

Adattárak, forráskiadványok

II. Lajos király oklt. = *II. Lajos király oklevelei és levelei 1521–1526. / Regesta litterarum et epistolarum Ludovici secundi regis Hungariae et Bohemiae ab anno 1521 ad annum 1526.* Szerk. és a mutatót összeállította C. TÓTH Norbert. A regesztákat kiadásra előkészítették C. TÓTH Norbert, CSIBA Balázs, GULYÁS László Szabolcs, KÁDAS István, KOVÁCS Viktória, KRUPPA Tamás, LAKATOS Bálint, NEUMANN Tibor, ORSÓS Julianna, PÉTERFI Bence, PITI Ferenc, SIMON Zsolt, SZOVÁK Márton, TUHÁRI Attila, VISEGRÁDI Renáta. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet, Budapest, 2026.

Arch. 1458–1526. I. = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOS-FALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016.

⁹³ Mohács Magyarországa 22–23.

⁹⁴ WENZEL 1882, 28.

⁹⁵ Arch. 1458–1526. I. 134–135.

- Arch. 1458–1526. II. = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOS-FALVI Tamás – W. KOVÁCS András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék.* (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.
- Brüsseli okmt. II. = HATVANI Mihály: *Magyar történelmi okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból I. (1441–1538), II. 1538–1553.* (Monumenta Hungariae historica. Diplomataria 1–2.) Pest, 1857–1858.
- Dernschwam = A beszercebányai középső-, másként kamaraházra vonatkozó, továbbá a Magyar Királyságban végbement egyéb események leírásának Hans Dernschwam, a Fugger urak egykori faktora által készített kivonata 1563. In: *Hans Dernschwam: Erdély – Beszercebánya – Törökországi útinapló.* Közreadja TARDY Lajos. Európa, Budapest, 1984.
- Dokumenty k banickemu = *Dokumenty k banickemu povstaniu na Slovensku, 1525–1526.* Na vydanie pripravil Peter RATKOŠ. (Slovenský historický archív. Zväzok, 1.) Bratislava, 1957.
- Héber kútforrások = SPITZER, Shlomo J. – KOMORÓCZY Géza: *Héber kútforrások Magyarországon és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig.* (Hungarica Judaica 16.) Budapest, 2003.
- Istvánffy = *Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában.* I/1. Sajtó alá rendezte Benits Péter. (Történelmi források I.) Budapest, 2001.
- Kronológia = *Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig.* Szerk. SOLYMOSSI László. Budapest, 1981.
- LRL = *Libri rationum Ludovici secundi regis Hungariae annis 1525 et 1526 denotati atque breves rationes Mariae reginae de annis 1524–1527 compositae.* Edidit Norbert C. TÓTH. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak) Budapest, 2025.
- Magyar–Zsidó oklt. = *Magyar–Zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica, I–XI.* Gyűjtötte és összeállította, valamint bevezetéssel, pénz- és kamatszámítással és glossariummal ellátta FRISS Ármin, MANDL Bernát, KOVÁCS Ferenc, GRÜNVALD Fülöp, SCHEIBER Sándor. Budapest, 1903–1968.
- Mohács Magyarországa = *Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései.* Ford. BARTONIEK Emma. Budapest, 1926.
- MVH II/1. = *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. II/1. Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526.* Kiad. FRAKNÓI Vilmos. Budapest, 1884. (Reprint: Budapest, 2001.)
- Örök Mohács = *Örök Mohács: szövegek és értelmezések.* Szerk. B. SZABÓ János, FARKAS Gábor Farkas. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet.) Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
- RPRH = NEUMANN Tibor: *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495).* (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.

Szakirodalom

- BÓNIS 1965 = BÓNIS, György: *Ständischen Finanzwesen in Ungarn im frühen 16. Jahrhundert.* In: *Nouvelles études historique publiées a l'occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois. I.* Budapest, 1965. 83–103.
- BUZA 2015 = BUZA János: *A Dunába vetett vonópad. Adalék a Mohács előtti Magyarország pénzveréséhez.* *Történelmi Szemle* 57. (2015) 281–298.

- GYÖNGYÖSSY 2017a = GYÖNGYÖSSY Márton: Az archontológiakészítés lehetőségeiről és határaitól. Esettanulmány Szerencsés Imre alkincstartó kapcsán. *Történeti Muzeológiai Szemle* 15. (2017) 143–149.
- GYÖNGYÖSSY 2017b = GYÖNGYÖSSY Márton: II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a moneta nova. *Századok* 151. (2017) 607–644.
- GYÖNGYÖSSY 2018 = GYÖNGYÖSSY Márton: Moneta nova. II. Lajos sikertelen pénzreformjának rövid története az újabb kutatások tükrében. In: *A fiatal középkoros régészek VIII. konferenciájának tanulmánykötete*. (Petőfi Irodalmi Múzeum – Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely, 2016. november 17–19.) Szerk. RINGER István. Sátoraljaújhely, 2018. 371–383.
- HARASZTI 2005 = HARASZTI György: Az „igazi” Fortunatus. *Történelmi Szemle* 47. (2005) 221–239.
- HERMANN 1975 = HERMANN Zsuzsanna: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. (Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához) *Századok* 109. (1975) 301–336.
- KENYERES 2008 = KENYERES István: *Uradalmak és végváarak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- KOVACHICH 1807 = KOVACHICH, Martinus Georgius: *Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. III.* Budae, 1807.
- KUBINYI 1957 = KUBINYI András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 12. (1957) 25–49.
- KUBINYI 1958 = KUBINYI András: A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig. *Levéltári Közlemények* 28. (1958) 35–60.
- KUBINYI 1999 = KUBINYI András: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, 1999. (METEM könyvek 22.) 147–160.
- KUBINYI 2009a = KUBINYI András: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. In: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről. I.* (Várostarténeti tanulmányok 11/1.) Budapest, 2009. 337–359.
- KUBINYI 2009b = KUBINYI András: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523–1525-ben. In: *„Honoris causa”. Tanulmányok Engel Pál emlékére*. Szerk. NEUMANN Tibor és RÁCZ György. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III.) MTA TTI – PPKE BTK, Budapest–Piliscsaba, 2009. 125–148.
- SOÓS 2013–2014 = SOÓS Ferenc: A középkori Magyarország gazdasági- és pénzügyigazgatási tisztségviselői. *Numizmatikai Közöny* 112–113. (2013–2014) 81–124.
- SZABÓ 1909 = SZABÓ Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1909.
- SZARKA 2024 = SZARKA József: „Mint Iskariót a tizenkettőből” Szegi Dóci János életrajza. In: *„Királyi házunk népe” Királyi és királynéi udvartartás a középkor végén*. Szerk. NEUMANN Tibor. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Budapest, 2024. 683–714.
- C. TÓTH 2016 = C. TÓTH Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. WEISZ Boglárka. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. 83–148.
- WENZEL 1882 = WENZEL Gusztáv: *A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében*. Budapest, 1882.

Katonai kiadások 1525–1526-ban a kincstartói számadások tükrében

Military Expenditure in 1525–1526 as Reflected in the Royal Treasurer's Accounts

KENYERES István

főigazgató, Budapest Főváros Levéltára
kenyeres.istvan@bparchiv.hu

Absztrakt

A tanulmány II. Lajos 1525–1526. évi kincstartói számadásai alapján vizsgálja a Magyar Királyság katonai kiadásait, és ezzel részletesebb megvilágításba helyezi a mohácsi csata pénzügyi hátterét. A fő állítás az, hogy Mohács előtt nem egyszerűen „nem volt pénz”, hanem a rendelkezésre álló források mozgósítása volt korlátozott, töredezett és lassú. A királyi kincstár a vizsgált időszakban jelentős összegeket fordított hadügyi célokra: a számadások által lefedett időszakokban, azaz mind 1525 első felében, mind 1526 május–júniusában a katonai kiadások a kincstári kifizetések mintegy 60 százalékát tették ki. A pénz döntő része zsoldra, végvárakra, naszádosokra, főparancsnokokra, hadfelszerelésre és mozgósítási feladatokra ment. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a magyar és cseh királyi bevételek együtt is messze elmaradtak az Oszmán Birodalom fiskális kapacitásától. A mohácsi hadjárat teljes költsége akár 400–500 ezer aranyforint-ra rúghatott, ami meghaladta a Jagelló-kori pénzügyi rendszer megszokott lehetőségeit. Ezért a finanszírozás rendkívüli adókra, helyben utalványozott jövedelmekre, hitelekre, pápai segélyre, főúri és egyházi hozzájárulásokra, valamint a kincstartó Thurzó Elek és a Fuggerek hitelkapcsolataira épült. A nova moneta pénzrontása tovább nehezítette a zsoldfizetést és a beszerzéseket. A kincstár katonai prioritásai világosak voltak, de az állam pénzügyi eszközei nem voltak elegendők egy gyors, központosított és tartós oszmánellenes hadjárat finanszírozására.

Abstract

The study examines the military expenditures of the Kingdom of Hungary in 1525–1526 through the treasurer's accounts of King Louis II, placing the financial background of the Battle of Mohács in a broader fiscal and military context. Its central argument is that the problem before Mohács was not the complete absence of money, but the limited, fragmented and slow mobilisation of available resources. The royal treasury did devote a remarkably high share of its expenditure to military purposes:

in the periods covered by the accounts, namely both in the first half of 1525 and in the weeks before the 1526 campaign, military spending represented roughly 60 percent of recorded treasury payments. Most of this money went to wages, border fortresses, river forces, commanders and campaign preparations. The study also shows that the Hungarian and Czech royal revenues, even combined, were far smaller than the fiscal capacity of the Ottoman Empire. The estimated cost of the Mohács campaign may have reached 400–500 thousand gold florins, a burden that exceeded the normal capacity of the Jagellonian fiscal system. The treasury therefore relied on extraordinary taxes, locally assigned revenues, loans, papal aid, magnate and ecclesiastical contributions, and the credit networks connected to the treasurer Elek Thurzó and the Fuggers. The nova moneta devaluation further complicated payments, especially wages and military procurement. The conclusion is that the royal financial administration was active and aware of military priorities, but its tools were insufficient for a rapid, centralised and sustained response to an imperial-scale Ottoman challenge.

Kulcsszavak: Mohács, II. Lajos, katonai kiadások, királyi kincstár, számadáskönyv, végvárok, Thurzó Elek, Fugger-hitelek

Keywords: battle of Mohács, Louis II, military finance, royal treasury, accounts books, border fortresses, Thurzó Elek, Fugger credit

A mohácsi csata és az azt megelőző évek történetét többnyire katonai, diplomáciai vagy politikai összefüggésben tárgyalja a magyar történetírás. A vereség magyarázatában előkerül a hadvezetés bizonytalansága, a rendi együttműködés nehézsége, a késlekedő mozgósítás, az oszmán hadsereg fölénye és a közép-európai segítség elégtelensége.¹ Mindezek mögött azonban ott állt egy kevésbé látványos, de döntő jelentőségű tényező: a pénz, illetve annak hiánya. A késő középkori állam katonai mozgásteret nem pusztán abból következett, hogy elvben mekkora haderőt volt képes kiállítani, hanem abból is, hogy a szükséges zsoldot, ellátmányt, szállítást, fegyverzetet, hírszerzést, logisztikát és a katonai költségekre felvett hitelek törlesztését hogyan tudta finanszírozni. Előre kell bocsátanom, hogy ez a kihívás nem kizárólag a Magyar Királyságot sújtotta, hanem szinte valamennyi európai hatalmat is.²

Ezen időszak politikai nyelve pontosan érzékelte ezt az összefüggést. A közvélekedéssel szemben a korszakban nem a tévesen Raimondo Montecuccolinak (1609–1680) tulajdonított, de valójában Gian-Giacomo Trivulziótól (1440–1518) származó *bon mot* – miszerint a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és meg egyszer pénz – volt használatban, hanem inkább az ókori római szerzőkhöz köthető „*pecunia nervus belli*”, vagyis a „pénz a háború idege/éltetőereje” kifejezés.³ Ismert, hogy II. Ulászló 1502-ben Sopronhoz intézett parancslevelében a török elleni háborúhoz kért hadisegélyt azzal indokolta, hogy nagy mennyiségű pénzre van szükség, mivel a pénz a háború éltető ereje: „*pecunie belli nervi*”.⁴ II. Lajos uralkodása alatt is előkerült ez a kifejezés, például az 1521. évi budai országgyűlés végzéseiben is, ahol a végzések legelején találjuk, hogy „Mivel a nagy ellenség nagy erőinek elűzéséhez nagy pénzösszeget – amelyet a háború éltető erejének hívunk – kell összeszedni és összegyűjteni.”⁵ II. Lajos használta a kifejezést Zsigmond lengyel királynak 1521. július 29-én írt levelében is.⁶ A formulák mögött nem retorikai közhely, hanem a mindennapi kormányzás egyik alapvető tapasztalata húzódott meg: a déli határvédelem és a nagyobb hadjárat egyszerre igényelt állandó, kiszámítható és rendkívüli forrásokat.

¹ A kérdésnek nagy irodalma van, lásd összegezve újabban: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 679–864.

² KENYERES 2021, 761–781.

³ STOLLEIS 1983, 63–67.; STOLLEIS 1992, 1992. 21.; KENYERES 2021, 761.

⁴ „Ad hoc autem, ut vosipsi [!] considerate potestis, magna nobis quantitate pecuniarum opus est, quandoquidem *pecunie belli nervi* [kiemelés tőlem — K. I.] existunt”. II. Ulászló levele Sopron városának, 1502. május 12. Buda. MNL GyMSML DI. 2448. MNL OL DF 204.093. Kiadva: HÁZI 1928, No. 188. 201.

⁵ „Quoniam ad magni hostis magnas vires propulsandas magnarum pecuniarum, quae *nervi belli* appellantur [kiemelés tőlem - K. I.], summa conquirenda pariter et congerenda est.” Közli: SZABÓ 1909 246. A törvénycikkeket korábban a jogtörténeti irodalom – hibásan – 1522-re tette. Az idézett törvénycíkket eltérő szövegvariánssal lásd CJH 78.

⁶ „Si nervus belli suppeteret.” II. Lajos király levele Zsigmond lengyel királynak, Tétény, 1521. július 29. Lásd: C. TÓTH 2026, No. 169. 133–135.

Jelen tanulmány a királyi kincstár 1525. és 1526. évi számadásainak adatai alapján vizsgálja a Magyar Királyság katonai kiadásainak szerkezetét.⁷ A vizsgálat nem a teljes országos hadiköltséget rekonstruálja, hanem azt a kört, amely a budai udvarban, helyesebben a Budán székelő királyi kincstartó számadásaiban ténylegesen megjelent. Hozzá kell tennünk ugyanis, hogy a török elleni védekezés, a végvárak, vagy éppen a mohácsi hadjárat költségeit nem kizárólag a kincstár fizette: a bandériumtartó főurak, az egyházi javadalmak, a rendek által átengedett vagy helyben utalványozott jövedelmek, a külföldi segélyek és a hitelforrások egyaránt részt vettek a finanszírozásban. Azt is érdemes előrebozsátanunk, hogy tudjuk, a kincstári számadások nem tartalmazzák valamennyi uralkodói katonai kiadást, hiszen ismert, hogy számos helyi állami/uralkodói jövedelmet helyben utaltak ki a végvárak szükségleteire, így ezek a tételek a kincstári naplókban nem jelentkeztek, nagyságrendjük azonban jelentős lehetett. A kincstartói naplók mégis különösen értékesek, mert a tényleges kifizetéseket, a pénzmozgások ritmusát és a kiadási prioritásokat mutatják meg.

A kérdés ezért nem csupán az, hogy volt-e elég pénz Mohács előtt, mert erre viszonylag könnyen válaszolhatunk: nem volt elegendő anyagi forrás. Sokkal inkább azt kell megvizsgálni, milyen arányban álltak egymással az uralkodó rendes és rendkívüli bevételei, a tervezett és tényleges udvari és katonai kiadások, valamint egy hadjárat költségei. Ugyancsak fontos, hogy a kincstár milyen típusú katonai célokra költött: zsoldra, végvárakra, főparancsnokok támogatására, hadfelszerelésre, logisztikára, követjárásra vagy hiteltörlesztésre. Ez utóbbiakat azért sorolhatjuk a katonai kiadások közé, mert joggal feltételezhetjük, hogy a hitelek mögött többnyire a katonai költségekre felvett kölcsönök húzódtak meg, akár készpénzben, akár áruban (pl. posztóban): az ezekre visszafizetett összegek tehát a katonai célból felvett hitelek ellentételezéseként joggal kerülnek be vizsgálatunk tételei közé.

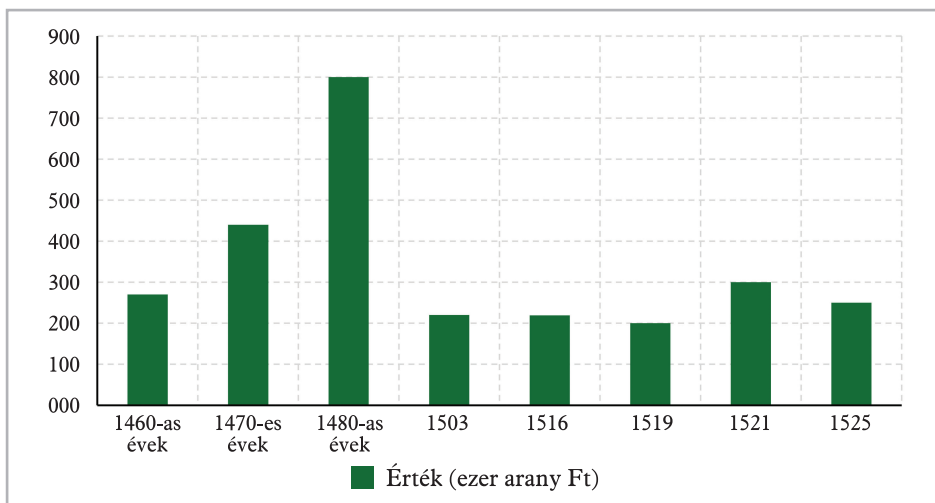
A számadások alapján kirajzolódó kép valamivel árnyaltabb annál a leegyszerűsítő állításnál, hogy a királyság pénzügyileg tehetetlen volt. A források inkább azt mutatják, hogy a kincstár nagy erőfeszítéssel, de korlátozott, részben esetleges eszközökkel próbálta finanszírozni a déli védelmet és az 1526. évi mozgósítást.

A királyi bevételek mozgástere Mohács előtt

A Mohács előtti magyar királyi pénzügyek megítélését sokáig meghatározta az a kép, amely Mátyás király rendkívül magasra becsült jövedelmeit állította szembe a Jagelló-kor visszaesésével. A bemutatott adatok valóban jelentős különbsé-

⁷ Jelen tanulmánynak a kincstartói számadásokat érintő főbb adatai az alábbi közleményen alapulnak: KENYERES 2022 itt különösen a 247–253. oldalakon található elemzés újraértékeléséről van szó. Lásd még KENYERES 2024. Időközben napvilágot látott a számadások modern forráskiadása, amely lehetővé tette a fenti adatok ellenőrzését, korrigálását, pontosítását és kiegészítését: C. TÓTH 2025. Az alábbi tanulmány tehát új, pontosabb képet ad a számadásokról, egyúttal újra keretezi a fentebb idézett munkákat és még hangsúlyosabbá teszi a számadások alapján levonható tanulságokat.

get mutatnak. Az uralkodói jövedelmek az 1460-as években mintegy 270 000, az 1470-es években 440 000, az 1480-as években pedig akár 800 000 aranyforint körül mozoghattak, a 16. század elejére ezzel szemben 1503-ban 220 000, 1516-ban 219 000, 1519-ben 200 000, 1521-ben 300 000, 1525-ben pedig 250 000 forintos nagyságrend jelenik meg.⁸

1. ábra. Uralkodói jövedelmek Mátyástól II. Lajosig

A számok csak látszólag mutatnak egyfajta hanyatlástörténetet, inkább azt jelzik, hogy a rendkívüli adóztatást, a kamarahasznát, a bányajövedelmeket és a kereskedelmi vámbevételek (harmincadok) jövedelmeit nem lehetett olyan szinten maximalizálni, mint Mátyás alatt tették; az ország gazdasági teljesítőképessége inkább volt a Jagelló-kori szint körül, mint az azt megelőző időszakban, amikor Mátyás a hadiadót évente többször is kivetette, emellett számíthatott meghódított területek extra jövedelmeire is. Hanyatlás abban mutatkozott, hogy az állandóan pénziánnyal küzdő kincstár kénytelen volt hitelfedezetként regáléjövedelmeket felajánlani, pl. a harmincadokat. Ráadásul a kutatás eddig azt sem vette igazán figyelembe, hogy a királyi kincstár eladósodása már Mátyás, sőt Zsigmond alatt elindult, így a Jagellók egy állandó hitelfelvételi kényszerrel küzdő államháztartást örökölték.⁹

A Mohács előtti évekre vonatkozó újabb becslésem szerint a Magyar Királyság teljes uralkodói bevétele összességében megközelíthette a 350 000 aranyforintot. Ezen belül a rendes és rendkívüli jövedelmek körében a harmincadok 26 800 forintot, a városok adója 6312 forintot, az erdélyi szászok befizetései

⁸ Részletesen lásd. KENYERES 2022, 243–245.

⁹ Az Mohács előtti uralkodói hitekre lásd: KENYERES 2022, 261–268.

22 700 forintot, az erdélyi ötvened 4000 forintot, a zsidók adója 1600 forintot, a nagyszebeni cementáló 5000 forintot, a körmöcbányai kamara kb. 37 000 forintot, a budai kamara pedig kb. 43 ezer forintot tett ki. Az egyforintos hadiadó 25 dénáros uralkodói része 26 666,5 forinttal, a királyi rendkívüli jövedelem, vagyis az országos kincstartók által adminisztrált egyforintos adó háromnegyed része pedig 80 000 forinttal szerepel. Ehhez járultak a külföldi segélyek és hitelek, valamint a helyben deputált, vagyis nem feltétlenül a központi pénztáron keresztül mozgó jövedelmek, amelyre a 16. század második feléből adatolható módszertan alapján százalékos becslést tettem. A teljes összeg így közel 350 000 aranyforint körül adható meg.¹⁰

Bevételek	(arany) Ft	Összesen
Rendes és rendkívüli jövedelmek		
Harmincadok	26 800	253 901
Városok adója	6 312	
Erdélyi szászok	22 700	
Erdélyi ötvened	4 000	
Zsidók adója	1 600	
Nagyszebeni cementáló	5 000	
Körmöcbányai kamara	37 148,5	
Budai kamara	43 674	
Az egyforintos hadiadó 25 dénáros uralkodói része	26 666,5	
Királyi rendkívüli jövedelem	80 000	
Külföldi segélyek és hitelek		
Külföldi segélyek	20 000	45 000
Hitelek	25 000	
Helyi deputált jövedelmek	50 780,2	50 780,2
Összesen		349 681,2

1. táblázat. A Magyar Királyság uralkodói bevételei Mohács előtt

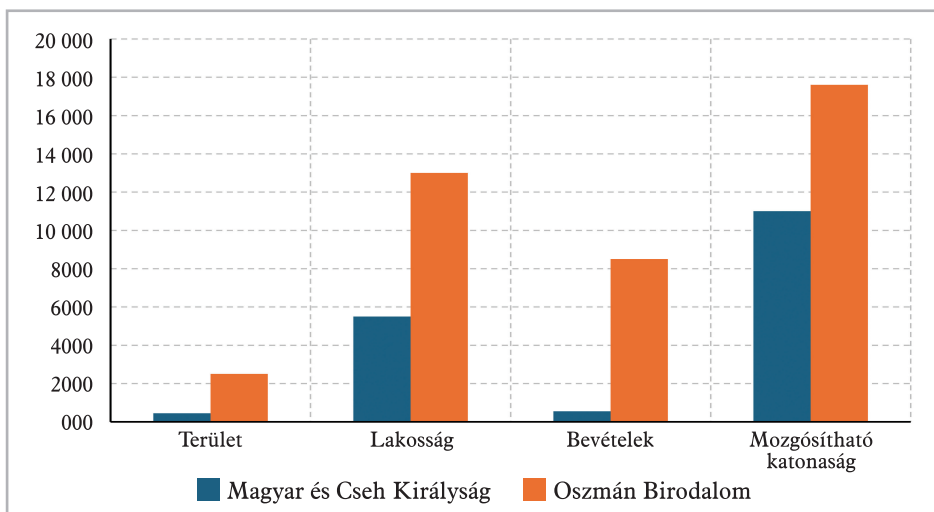
Ez a nagyságrend önmagában nem volt elhanyagolható. Egy közép-európai uralkodó számára a 350 000 aranyforintnyi magyar és a hozzávetőleg 200 000 aranyforintnyi cseh királyi jövedelem komoly pénzügyi potenciált jelentett. A nehézség az összehasonlításban válik igazán láthatóvá. Az oszmán állam jövedelme

¹⁰ Az új becslésre és háttérre lásd: KENYERES 2022, 258–260.

a legalacsonyabb értékre irányuló becslések szerint mintegy 2,5 millió aranyforintos nagyságrendet képviselt, vagyis a magyar és cseh királyi jövedelmek együttesen is eltörpültek mellette. A különbség nem egyszerűen számszerű volt: az Oszmán Birodalom nagyobb területi, demográfiai és fiskális bázissal rendelkezett, és katonai rendszere a 16. század elején nagyobb tömegű haderő tartós mozgását tette lehetővé.¹¹

	Magyar Királyság	Cseh Királyság	Összesen	Oszmán Birodalom
Terület	320 000 km ²	125 000 km ²	445 000 km ²	2,5 millió km ²
Lakosság	3,3 millió	2,3 millió	5,5 millió	12-13 millió
Uralkodói/állami jövedelem (arany Ft)	250-350 000	160-200 000	410-550 000 Ft	2,5 - 4 - 8,5 millió Ft
Mozgosítható katonaság	70 000	40 000	110 000	176 000

2. táblázat. A Magyar és Cseh Királyság, illetve az Oszmán Birodalom fiskális-katonai-erőforrás adatai 1526 körül

2. ábra. A Magyar és Cseh Királyság, illetve az Oszmán Birodalom lakosság-terület-fiskális-katonai erőforrások összehasonlítása 1526 körül (terület km², lakosság x1000 fő, bevételek x1000 Ft, haderő x10 fő)

¹¹ A Magyar és Cseh Királyság és az Oszmán Birodalom fiskális-katonai kapacitásának összehasonlítását számos adattal lásd: KENYERES 2022, 238–242. KENYERES 2024, 107–109.

A Magyar Királyság pénzügyi helyzetét ezért kettős perspektívából kell értékelni. Egyfelől téves volna azt állítani, hogy a királyi hatalomnak egyáltalán nem voltak forrásai. A harmincadok, a bányakamarák, a pénzverés, a városi és erdélyi jövedelmek, a rendkívüli hadiadó és a külföldi segélyek együtt jelentős összeget alkottak. Másfelől a tényleges kincstári mozgástér ennél szűkebb volt, mert a jövedelmek nem mindig folytak be készpénzként a központba. Sok tételt helyben utalványoztak, előre lekötöttek, adósságok fedezetéül szolgáltattak vagy meghatározott katonai célokra rendelték. Az elméletileg rendelkezésre álló számvetési összeg és a kincstartó ténylegesen felhasználható pénze között tehát lényeges különbség volt.

A pénzügyi mozgástér korlátait tovább növelte, hogy az állandó hadi igények nem vártak a rendkívüli hadjáratokig. A déli végvári rendszer, a naszádosok, a bánok és főkapitányok, a temesi és horvát–szlavóniai határvédelem már békeidőben is folyamatos kiadást jelentett. Egy nagyobb oszmán támadás hírére a kincstárnak nem a nulláról kellett hadsereget szerveznie, hanem egy már eleve költséges határvédelmi rendszer mellett kellett rendkívüli mozgósítást finanszíroznia. Ilyen kihívással a korszak más uralkodóinak nem nagyon kellett szembenézniük.¹² Ebből következett az a strukturális feszültség, amely Mohács előtt a királyi pénzügyeket jellemezte: a jövedelmek léteztek, de nem voltak elég rugalmasak, nem voltak elég gyorsan mozgósíthatók, és az oszmán fenyegetés lépékéhez mérve nem biztosítottak tartós pénzügyi egyensúlyt.

Az 1523. évi költségvetési tervezetek tanulságai

A Magyar Királyság pénzügyi gondolkodásának egyik különösen fontos dokumentumcsoportját az 1523. évi költségvetési tervezetek jelentik, két költségvetési terv is készült ekkor. Az első Thurzó Elek kincstartó 1523 áprilisában, a rákosi országgyűlésre készített tervezete. A második Várdai Pál újonnan kinevezett kincstartó 1523 decemberében összeállított terve, amely a bécsújhelyi-pozsonyi királytalálkozóval összefüggésben készült.¹³ A két irat azért fontos, mert nem utólagos történeti rekonstrukcióként, hanem kortársi pénzügyi mérlegelésként mutatja meg, milyen bevételi és kiadási kategóriákban gondolkodtak a kormányzat vezetői. Azt is érdemes megjegyeznünk, hogy a korszakban Európában valószínűleg az egyik legkorábbi fennmaradt költségvetés-tervezetekről beszélhetünk, azaz egy formálódó költségvetés-tervezési szemlélet első lenyomatairól.¹⁴

¹² KENYERES 2021, 764–769.

¹³ A két tervezet kiadásait lásd: Thurzó Elek tervezete: HERMANN 1975, 328–329. Új kiadása: C. TÓTH 2010, No. XIII. 256–258. A bécsújhelyi-pozsonyi királytalálkozó naplójának kiadását lásd ZOMBORI 2004, a Várdai-féle jövedelem jegyzéket itt: 95–96., 197–198. Az 1523. évi költségvetési tervezetekre lásd újabban: KENYERES 2022, 253–257.

¹⁴ KENYERES 2025, 75–106.

Thurzó Elek tervezetében a bevételi oldal 190 709 forintot tett ki. A szerkezetben kiemelkedő helyet foglaltak el a bányakamarák és a pénzverés, amelyek 129 297 forintot, vagyis a tervezett jövedelmek több mint kétharmadát jelentették. Ehhez képest a harmincadok 26 800 forintja, az erdélyi szászok 22 700 forintja, a városok 6312 forintja, az ötvened 4000 forintja és a zsidók adójának 1600 forintja kisebb, de rendszerebb elemeket alkotott. Várdai Pál tervezete jóval alacsonyabb, 88 500 forintos bevételi összeggel számolt. Ebben a harmincadok 28 000 forinttal, a városok 6000 forinttal, az erdélyi szászok 22 000 forinttal, az ötvened 4000 forinttal, a kamara haszna 20 000 forinttal, Szlavónia adója 3000 forinttal, Raguza adója 500 forinttal, a bányakamarák és pénzverés pedig 5000 forinttal jelent meg.

A két tervezet közötti különbség nem csupán számviteli eltérés. Arra utal, hogy a tervezők másképpen ítélték meg a kincstár által ténylegesen elérhető jövedelmeket, illetve más súlyt adtak bizonyos bevételi ágaknak. Thurzó tervezete nagyobb, részben ambiciózusabb pénzügyi horizontot rajzol, amelyben a bányajövedelmek és pénzverési bevételek meghatározó szerepet kapnak. Várdai terve visszafogottabbnak tűnik, és több tételben a rendszeresen befolyó, jobban körülhatárolható bevételeket emeli ki. A különbség azt mutatja, hogy a kormánynak nemcsak bevételi hiánnyal, hanem a bevételek megbízhatóságának és előrejelezhetőségének problémájával is szembe kellett néznie.

A kiadási oldal még élesebben mutatja a katonai szükségletek súlyát. Thurzó tervezete 106 000 forintnyi katonai kiadással számolt. Ebből a jajcai bán 27 000, az erdélyi vajda 9000, a szörényi bán 6400, a temesi ispán 10 000, a horvát bán és a végváarak együtt 29 600, az 1000 naszádos fizetése pedig 24 000 forintot igényelt. Várdai Pál terve már 150 600 forintnyi katonai kiadást mutatott. A tételek között szerepelt a jajcai bán 24 000, az erdélyi vajda 9000, a szörényi bán 6000, a temesi ispán 10 000, a horvát bán 26 000, a horvát végváarak 7000, az 1000 naszádos 18 000, a pétervárad 500 gyalogos 12 000, a kalocsai érsek 500 huszárijának havi ellátmánya 12 000, ugyanazon huszárok zsoldja 5000, továbbá 300 gyalogos katonára és a zenggi, klisszai kapitányok készpénze.

A számokból két alapvető következtetés adódik. Az első az, hogy a katonai kiadások nem rendkívüli, alkalmi többletként jelentek meg, hanem a költségvetési gondolkodás középpontjában álltak. A második az, hogy a tervezett katonai kiadások könnyen meghaladták a reálisan elérhető bevételeket. Thurzó esetében a katonai kiadások önmagukban még a tervezett bevételek alatt maradtak, de a csak tervezett és biztos pénzügyi adatokon nyugvó udvari kiadásokkal együtt már 237 331 forintos összkiadást adtak, ami jelentősen felülmúlta a 190 709 forintos bevételi tervet. Várdai esetében a katonai kiadások önmagukban is meghaladták a tervezett összeget: 88 500 forintos bevétellel szemben 150 600 forintos katonai szükséglet állt. Az udvari kiadásokat Várdai már figyelembe se vette.

Az 1523. évi tervek ezért a mohácsi pénzügyi válság előtörténetének kulcsfontosságú forrásai. Már ekkor látható volt, hogy a déli védelmi rendszer fenntartása és a katonai készenlét olyan kiadási igényt teremt, amelyet a kincstár csak rend-

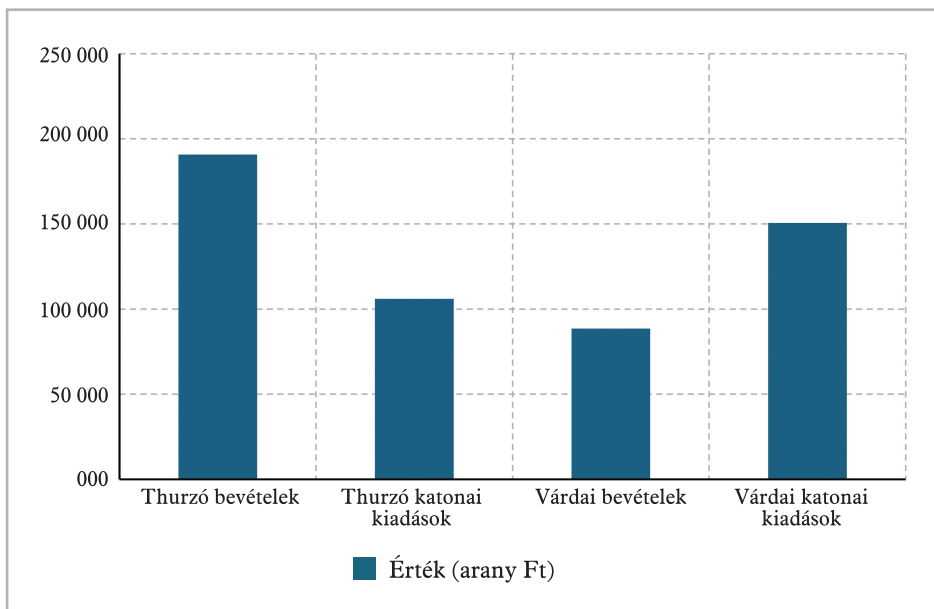
kívüli eszközökkel, hitellel, külföldi segélyekkel vagy a rendek fokozott közreműködésével tudott kezelni. A tervek nem egyszerűen a hiányt mutatják, hanem azt is, hogy a kormányzat tudatosan próbálta számszerűsíteni a problémát. A baj tehát nem az volt, hogy a pénzügyi elit nem látta a katonai szükségleteket, hanem az, hogy a rendelkezésre álló bevételi rendszer nem volt képes tartósan és előre kiszámíthatóan fedezni őket.

Jövedelmek	Thurzó Elek-féle költségvetés Ft	%	Várdai Pál-féle költségvetés Ft	%
Harmincadok	26 800	14,1	28 000	31,6
Városok	6 312	3,3	6 000	6,8
Erdélyi szászok	22 700	11,9	22 000	24,9
Ötvened	4 000	2,1	4 000	4,5
Zsidók adója	1 600	0,8		
Kamara haszna			20 000	22,6
Szlavónia adója			3 000	3,4
Raguza adója			500	0,6
Bányakamarák és pénzverés	129 297	67,8	5 000	5,6
Összesen	190 709	100	88 500	100

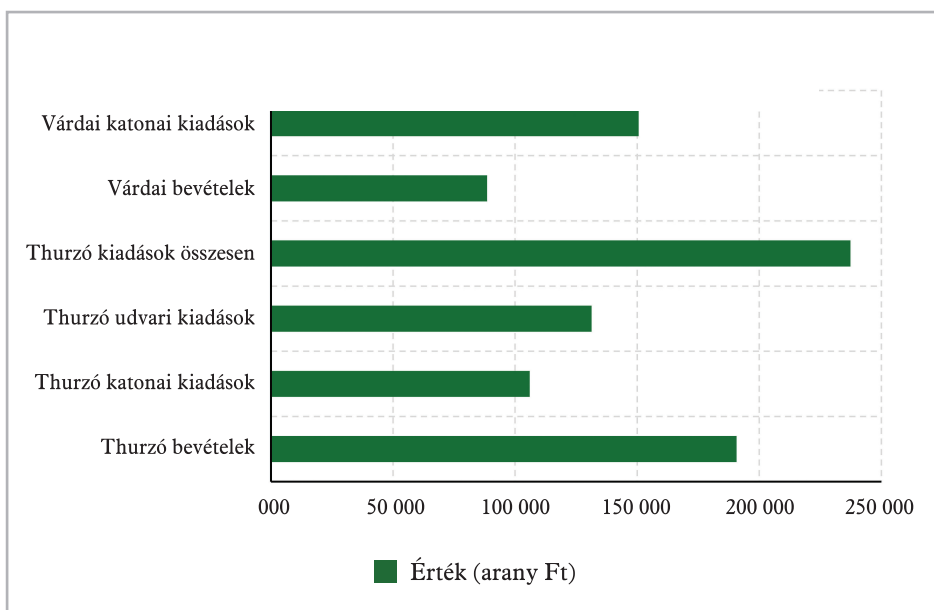
3. táblázat. Az 1523. évi költségvetési tervezetek bevételei

Kiadások	Thurzó tervezete	Várdai tervezete
Jajcai bán	27 000	24 000
Erdélyi vajda	9 000	9 000
Szőrényi bán	6 400	6 000
Ugyanazoknak 200 gyalogos fenntartására		4 800
Temesi ispán	10 000	10 000
Ugyanannak 200 gyalogosra		4 800
Horvát bánnak a végvárakkal együtt	29 600	26 000
Horvát végvárakra		7 000
1000 naszádos fizetése	24 000	18 000
Pétervárad 500 gyalogos		12 000
Kalocsai érsek 500 huszára havi ellátmánya		12 000
Ugyanazoknak 10 Ft zsold fejenként		5 000
300 gyalogos katona		6 000
Zenggi és klisszai kapitányoknak készpénzben		6 000
Összesen	106 000	150 600

4. táblázat. Az 1523. évi tervezetek katonai kiadásai

3. ábra. Az 1523. évi tervezett bevételek és katonai kiadások

4. ábra. Az 1523. évi tervezett bevételek és katonai/udvari kiadások

A kincstartói számadások forrásértéke

A katonai kiadások tényleges szerkezetének vizsgálatához különösen fontosak Thurzó Elek kincstartóságának udvari kiadási naplói, amely elemzésünk forrását képezi. A bemutatott két számadás közül az első 1525. január 12-től július 16-ig terjed,¹⁵ a második 1526. május 23-tól július 1-jéig tartó időszakot öleli fel.¹⁶ A két számadás időbeli hossza eltérő: az 1525. évi forrás körülbelül hat hónap napi udvari, illetve pénztári kiadásait rögzíti, míg az 1526. évi mintegy öt hétre vonatkozik, közvetlenül a mohácsi csatát megelőző időszakból.

A forrásanyag nagysága önmagában is figyelemre méltó. Az 1525. évi számadás a forráskiadás alapján 1930 kifizetési tételt tartalmaz, az 1526. évi pedig 467 tételt. Az általam elvégzett feldolgozásban azokban az esetekben több altételre bontottam a kiadásokat, ha abban több név szerint felsorolt személy részesedett, így 1525-ből 2325 kifizetés szerepel, 1526-ból pedig 500 kifizetést rögzítettem.¹⁷ A két napló együtt körülbelül hét és fél hónapot fed le, vagyis a mohácsi csatát megelőző húsz hónap több mint egyharmadáról ad képet. Ez a lefedettség nem teljes, de a késő középkori pénzügyi források viszonyai között kivételesen értékes. A mindennapi kifizetések sorozata lehetővé teszi, hogy ne csupán általános kiadási becslésekről beszéljünk, hanem a kincstári gyakorlat konkrét prioritásait is megfigyeljük.

Thurzó Elek személye külön hangsúlyt érdemel. Thurzó a korszakban nem éppen megszokott módon profi pénzügyi szakember volt, aki szoros kapcsolatban állt a Fuggerekkel, és a királyi pénzügyekben több periódusban is meghatározó szerepet játszott. Kincstartóságai 1522. január 14. és 1523. szeptember 15., majd 1524. december 26. és 1525. július 16., végül 1526. május 8. és augusztus 15. közé estek.¹⁸ Ez azt jelenti, hogy a vizsgált számadások egy olyan képzett pénzügyi vezető munkájának dokumentumai, aki a királyi udvar, a hitelezők és a katonai szükségletek között próbált egyensúlyt teremteni.

A számadások értelmezésénél ugyanakkor figyelembe kell venni a pénzérték kérdését. A korszakban Európában máshol is alkalmazott devalvációs intézkedéseket követő, de a Magyar Királyságban 1521 és 1526 között pénzügyi káoszt előidéző, 50%-os mértékben leértékelt ezüst váltópénz, a nova moneta használata miatt a számadásokban szereplő összegek és az aranydukátban vagy

¹⁵ OSzK Kézirattár God. Lat. 394.; MNL OL DF 252489. Kiadásai: FRAKNÓI 1877, 45–236. Új kiadása C. TÓTH 2025, 29–173. A számadás első bejegyzése egyébként 1524 karácsonyáról származik.

¹⁶ MNL OL DL 24405. Kiadása: ENGEL 1809, 187–236. C. TÓTH 2025, 175–215.

¹⁷ C. Tóth kiadásában a tételeket a két számadáskönyvet folyamatosan közölve 2401-ig számozza, de ezekben a címsorok és az összesítő összegek is benne vannak, a tényleges kiadási tételek száma a fentiek szerint alakul.

¹⁸ Thurzó Elek mohácsi csata előtti karrierjére lásd ERDÉLYI 1998. Kincstartói tevékenységére lásd (eltérő archontológiai adatokkal): SOÓS 1999, 63–64., 66–67. C. TÓTH et al. 2016, 134–135. Thurzó Elek Mohács utáni karrierjére (1527–1532 tárnokmester, 1532–1543 országbíró, 1532–1542 között helytartó) lásd: ERDÉLYI 2005, 19–77.

aranyforintban kifejezett értékek között átszámításra van szükség.¹⁹ A számadáskönyvi adatok szerint 2, illetve 2,5 forintnyi számadási pénz felelt meg egy aranydukát értékének.²⁰ Ez a tény nem pusztán technikai számviteli probléma. A devalváció befolyásolta a zsold, az árubeszerzés, a hitelek és a kincstári kötelezettségek tényleges értékét is, és megnehezíti a különböző források összevetését. A számadáskönyv ugyanakkor nemcsak a *nova moneta* folyamatos leértékelődését tanúsítja – 1525 januárjában még 2 forintot kellett új pénzben fizetni egy aranyforintért, májustól már 2,5 forint volt a kurzus –, hanem azt is, hogy a királyi udvarnak egyre nehezebb volt hozzájutni a kincstárba befizetett új, leértékelt pénzen az arany forintokhoz, amelyben a katonaságot kellett fizetni, hiszen ők, csakúgy mint a kereskedők, nem voltak hajlandók új pénzben elfogadni járandóságukat. A *nova moneta* bevezetése így az eredeti szándékkal szemben nem haszonnal járt a kincstárnak, hanem további veszteséget termelt, és ezt a folyamatot éppen e számadások tanúsítják.

A kincstartói számadások másik korlátja, hogy csak a kincstári kifizetéseket rögzítik. Nem ismertek így a bevételi oldal adatai, illetve annyit feltételezhetünk, hogy legalább a kiadásoknak megfelelő pénzösszeg folyt be a budai kincstartó hivatalába, de nem ismerjük ezek konkrét forrásait, összetételét, időbeni beérkezését. Mint látni fogjuk, annyit azért vélelmezhetünk, hogy amikor jelentősebb bevétel folyt be, megszorodtak a kifizetések is, tehát legalább ezek időbeliségére tehetünk megállapításokat.

Figyelembe kell vennünk az elemzés során azt is, hogy a kincstári naplók nem tartalmazzák teljes egészében a bandériumtartó főurak magánkiadásait, a helyben beszedett és azonnal felhasznált adókat, az egyházi jövedelmek rendkívüli igénybevételét, a külföldi segédcsoportok költségét vagy a hadsereg ellátásának természetbeni elemeit. Nem jelenik meg bennük minden olyan pénz, amely a végvárak fenntartásában, vagy éppen a mohácsi hadjárat finanszírozásában szerepet kapott. Mégis éppen ez a részlegesség teszi őket izgalmassá: azt mutatják meg, mire volt képes és mire kényszerült a királyi kincstár mint központi pénzügyi kifizetőhely. A források alapján ezért különbséget kell tenni a királyi kincstár kiadásai és az országos hadiköltség között. A kincstár nem az egész háborút fizette, de a végvári rendszer, a főparancsnokok, a zsoldosok, a hadfelszerelés és a mozgósítás számos tételét mégis neki kellett kezelnie. A számadásokban megjelenő összegek nem a teljes katonai valóságot fedik le, hanem annak központi, pénztári metszetét. Ez a metszet azonban elegendő ahhoz, hogy megértjük: az 1525–1526. évi katonai finanszírozás nem eseti kapkodás, hanem – ugyan folyamatos kincstári nyomás alatt, de – működő rendszer volt.

¹⁹ *Nova moneta* kapcsán ld. HERMANN 1975.; GYÖNGYÖSSY 2017.; GYÖNGYÖSSY 2018. A *nova moneta* bevezetésének európai párhuzamaira lásd: KENYERES 2021, 779–780. A *nova moneta*-nak a kincstartói számadásokban való értelmezésére lásd KENYERES 2022, 249–250.

²⁰ Pontos értékekre és az átváltásra a *nova moneta* – aranyforint kurzus kapcsán lásd: KENYERES 2022, 249.

Az 1525. évi kincstartói számadás kiadási szerkezete

Az 1525. évi kincstartói számadás adatai alapján a vizsgált hat hónapos időszakban a kincstár kb. 168 000 forintnyi kiadást teljesített. A havi átlag 28 000 forint volt, ami éves szintre átszámítva 337 000 forintnak felel meg. Aranyforintban kifejezve, figyelembe véve a nova moneta változó kurzusát, körülbelül 154 000 aranyforint éves nagyságrendet jelent. Már ez az adat is arra figyelmeztet, hogy a kincstár működése jelentős pénzforgalmat igényelt, ugyanakkor az ország becsült összes királyi/állami bevételének (350 000 arany) még a fele sem futott be a budai udvarba.

A kiadási szerkezetben a katonai célú kifizetések messze a legnagyobb tételt alkották. A 101 000 forintos katonai kiadás a teljes összeg mintegy 60 százalékát jelentette. Ehhez képest az udvartartás 35 000 forinttal (21%), a hiteltörlesztés 24 000 (14,5%) forinttal, a követségek ellátása közel 6000 forinttal (3,5%), a közigazgatási kiadások pedig 1860 forinttal (1%) szerepeltek. A kincstári pénzmozgás tehát nem azt a képet mutatja, hogy az udvar elsősorban saját magára, reprezentációra vagy adminisztratív fenntartásra költött volna, miközben a katonai védelem háttérbe szorult. Ellenkezőleg: a katonai kiadások dominanciája azt jelzi, hogy a déli védelmi rendszer és a hadügyi szükségletek a kincstár legfontosabb terhei közé tartoztak.

A katonai kiadások belső megoszlása még beszédesebb. A főtípusok szerint csak a kifizetett zsold, ideértve a déli végeken állomásozó udvari huszárok zsoldját is, összesen 78 000 forintot tett ki, vagyis az 1525. évi katonai kifizetések közel négyötödét végvárakra és az ott állomásozó katonaságra költötték! A hadfelszerelésre, logisztikára és építésre kb. 5000 forint jutott, a hírszerzésnél kb. 500 forint szerepelt. A zsold aránya azt mutatja, hogy a kincstár elsődleges feladata a katonaság folyamatos fizetése volt még akkor is, ha a kincstár hektikusan fizetett, és a végvárak tisztjei időnként heteket-hónapokat vártak a fizetségükre Budán.

Költséghelyek szerint a katonai kiadások még erősebben a déli védelem felé mutatnak. A végvárakra és naszádosokra 83 000 forint jutott, ami a katonai kiadások mintegy 82 százalékát adta. A nádori, horvát báni és erdélyi vajdai csapatok közel 11 000 forinttal, az udvari huszárok 6187 forinttal, az egyéb katonai tételek pedig 1165 forinttal szerepeltek. Adataink alapján nem kétséges, hogy a déli végvidék fenntartása a királyi pénztárban is elsőbbséget élvezett.

A fontosabb végváraknál nagyjából 81 000 forintot fizetett ki a kincstartó zsoldra, hadfelszerelésre és egyéb költségekre. Az említett összeg harmadát az egyik legfontosabb déli végvár, a boszniai Jajca ellátására fordították (34%), ezt követte a Nándorfehérvár eleste után megerősített Pétervárad (30%), majd a déli végvidék egyik legfontosabb központi erődítménye, Temesvár (18%). Fontos

szerepet szántak Karánsebesnek (8,7%), valamint a Horvátországot védő várak közül Jajcán kívül Zengg (4,5%), Klissza és Barka²¹ szerepel még jelentősebb összegekkel.

Az 1525. évi adatok különösen fontosak, mert nem közvetlenül a mohácsi hadjárat heteihez kötődnek, hanem egy hosszabb, részben „békeidőként” értelmezhető időszak kincstári működését mutatják. Ha ebben az időszakban is a katonaságra fordított összegek tették ki a kiadások többségét, akkor a háborúra való pénzügyi felkészültség kérdését nem lehet kizárólag az 1526. nyári mozgósítás kapkodására szűkíteni. A királyi kincstár már a hadjárat előtt is tartósan magas katonai terhelés alatt állt. A végvári rendszer folyamatos forrásigénye mintegy előre elhasználta azt a mozgásteret, amelyre rendkívüli hadjárat esetén szükség lett volna.

A hiteltörlesztés több mint 24 000 forintos tétele ugyancsak jelentős. A hitel-felvételek hátterében döntően a katonai költségekre felvett hiteleket vagy áru-hiteleket – a katonák számára zsold fejében már ekkor is szállított posztót – kell sejtenuünk.²² Ez azt mutatja, hogy a kincstár nemcsak aktuális kiadásokat finanszírozott, hanem korábbi kötelezettségek terhét is viselte. A hitel a késő középkori és a kora újkori udvari pénzügyek természetes eszköze volt, de a háborús helyzetben kettős hatást gyakorolt. Rövid távon lehetővé tette a pénzhiány áthidalását, hosszabb távon viszont lekötötte a jövőbeli bevételeket, és növelte a király és a kincstartó kiszolgáltatottságát a hitelezőknek. Az 1525. évi számadásban a katonai kiadások és a hiteltörlesztés együtt a teljes kiadási szerkezet legfontosabb elemeit alkották, vagyis a kincstár egyszerre fizette a jelenlegi védelmet és a korábbi pénzügyi kényszerpályák árát.

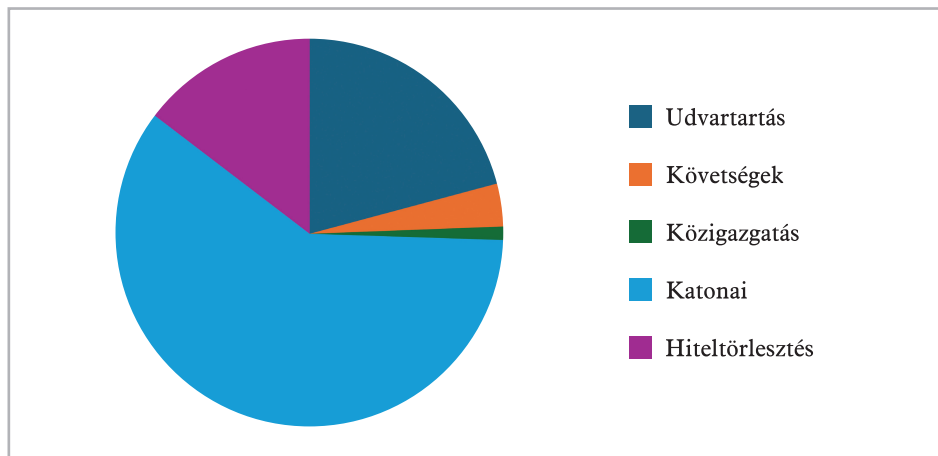
Mindezek alapján az 1525. évi kép nem a teljes összeomlás, hanem a feszült működőképesség képe. A kincstár jelentős összegeket mozgatott meg, a katonai célok elsőbbséget élveztek, és a végvári rendszer támogatása ténylegesen megjelent a kiadásokban. Ugyanakkor az évesített adatok, a katonai kiadások magas aránya és a hiteltörlesztési teher arra utalnak, hogy ez a működés kevés tartalékot hagyott. A rendszer képes volt fenntartani a mindennapi védelmet, de csak nehezen tudott volna hirtelen több 100 000 forintos rendkívüli hadiköltséget előteremteni.

²¹ Korábbi két tanulmányomban Barka nevét Bátka alakban közöltem, egy helyen a Zentától délre fekvő Bátkával azonosítva. A téves azonosítás a korábbi kiadások téves olvasatán alapult, valamint Dobos János téves beazonosításán, aki hosszan idézte a kincstartói számadáskönyv adatait a Zenta melletti Bátkára vonatkoztatva. DOBOS 2000, 219–220. A helyes olvasat Barka, amint arra C. Tóth Norbert felhívta a figyelmet, amit ezúton is köszönök. C. TÓTH 2025, 229. és passim. Barka a mai Száva jobbparti Brčkoval (Bosznia-Hercegovina) azonos, fontos stratégiai ponton helyezkedett el, ekkoriban már fontos magyar határvárrá vált, említik az 1519. évi oszmánokkal kötött hároméves fegyverszünet szövegében is, amelyben csak fontosabb várak szerepelnek. A későközépkori – Mohács időszakbeli Barkára lásd: MIKÓ 2020, 584–586. A számadáskönyvben többször is szereplő Kunovics Mihály barkai és maróti várnagyra lásd még: BARTA 1994, 104. Barka későközépkori történetére újabban lásd: FILIPOVIĆ 2025, 3–17.

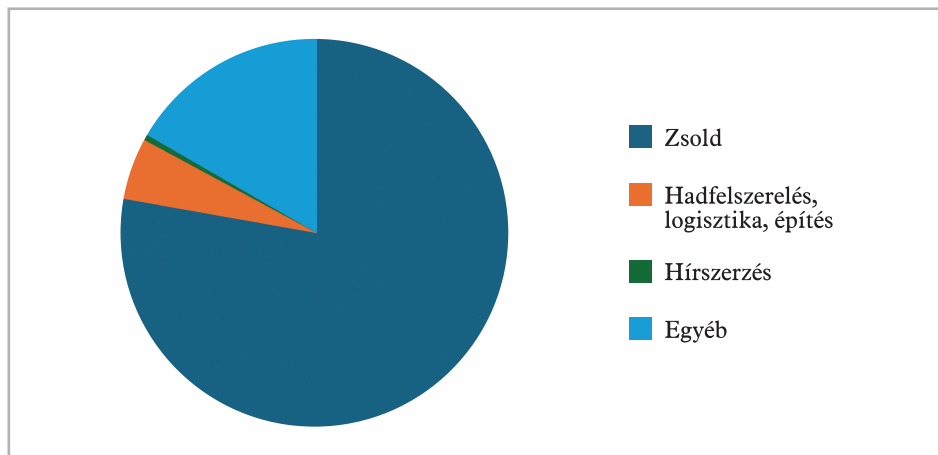
²² A katonaság posztóval való fizetésére lásd KENYERES 2022, 267.

Kiadások	Összeg (Ft)
katonai	101 257,95
udvartartás	35 182,21
hiteltörlesztés	24 613,33
követségek	5924,75
közigazgatás	1860,00
Összesen	168 838,235
Havi átlag	28 139,70583
Egy évre átszámítva	337 676,47
Arany Ft-ban egy évre átszámítva	154 400

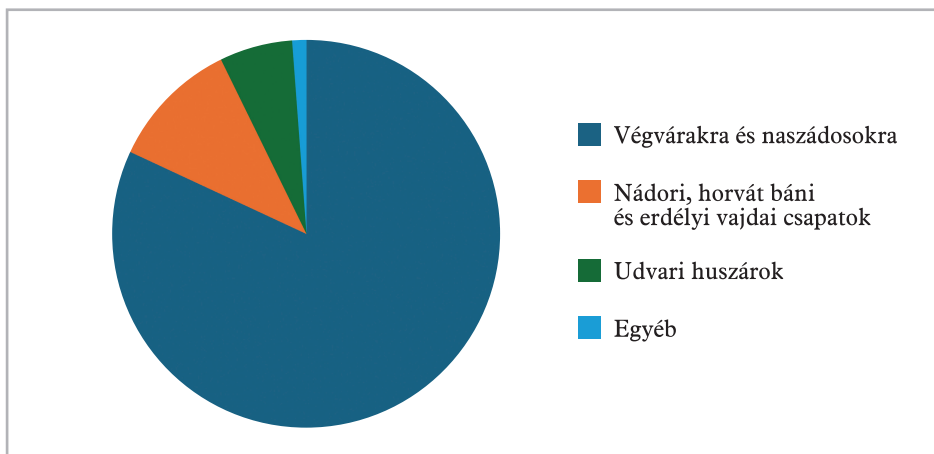
5. táblázat. A kincstári számadásokban szereplő főbb kiadások, 1525

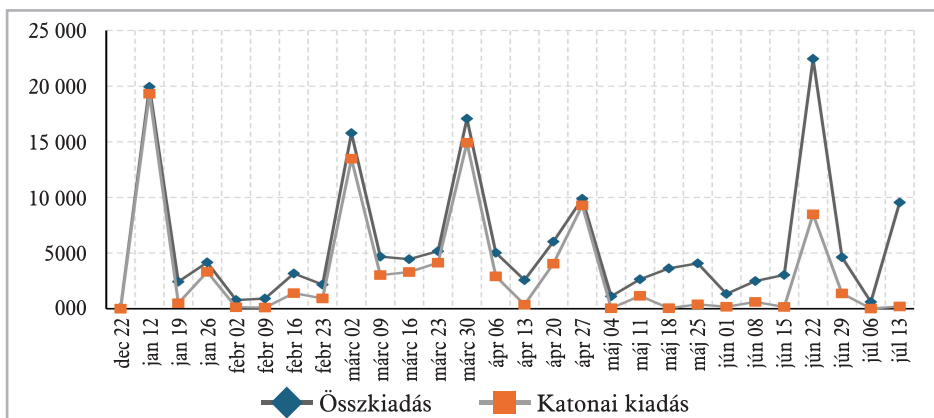
5. ábra. II. Lajos király kincstári kiadásai, 1525. január–július

6. ábra. Az 1525. évi katonai kiadások fő típusai

7. ábra. Az 1525. évi katonai kiadások költséghelyek szerint

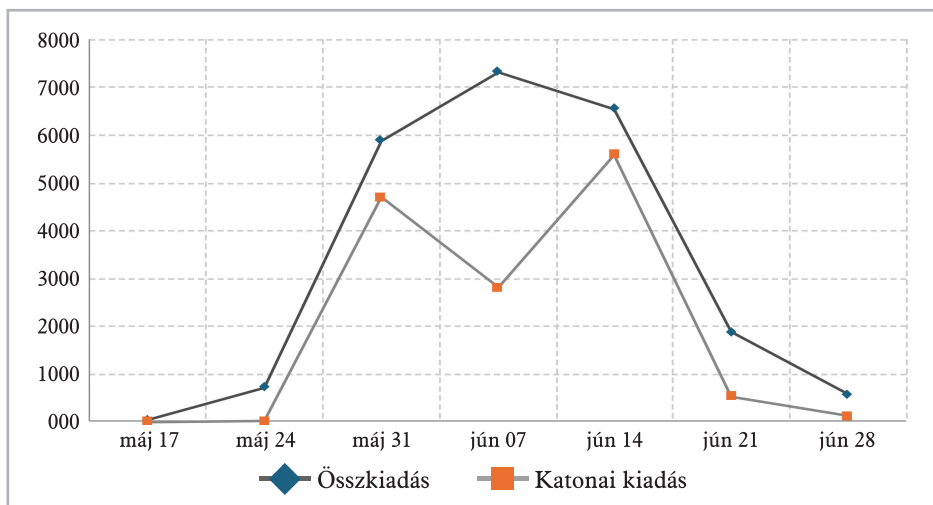
8. ábra. II. Lajos király kincstári kiadásai, 1525. január–július heti bontásban

Vár	Összeg	%
Jajca	27 455,00	33,90
Pétervárad	25 081,00	30,97
Temesvár	14 807,95	18,29
Karánsebes	7 385,00	9,12
Zengg	3 582,00	4,42
Klissza	2 083,00	2,57
Barka	585,00	0,72
Ripács	4,00	0,00
Összesen	80982,95	100

6. táblázat. Katonai kifizetések végváraik szerint az 1525. évi kincstartói számadásban

Az 1526. május–júniusi kincstartói számadás és a közvetlen hadjáratnyi nyomás

Az 1526. évi számadás különleges forrásértékét az adja, hogy közvetlenül a mohácsi csatát megelőző rövid időszakból származik. A május 24. és június 30. közötti öt hét 500 kifizetési tételt tartalmaz. A teljes kincstartói kiadás ez idő alatt nagyjából 23 000 forint volt. Ebből az udvartartás 7166 forintot, a katonai kiadások 13 779 forintot, a követségek 861 forintot, a hiteltörlesztés mindössze 300 forintot, a közigazgatás pedig 850 forintot tett ki. Éves szintre átszámítva ez 232 000 forintos számadási nagyságrendet, aranyforintban pedig körülbelül mindössze 95 000 forintot jelent. Ezek az adatok azt jelentenék, hogy a budai kincstartó bevételei lényegesen kisebbek voltak 1526-ban, mint 1525-ben, amikor az éves összkiadást közel 50%-kal nagyobbra becsültem (337 000 forint, illetve 154 000 arany, az előbbi 45%-kal, az utóbbi 61%-kal volt magasabb). A rövid időszak miatt az éves kivétel tehát még óvatosabban kezelendő, nehezen hihető, hogy abban az évben, amikor jóval nagyobb összegeket mozgattak meg a hadjárat előkészítésének érdekében, a kincstartó mégis kevesebbet adott ki. A kifizetések ugyanis a kincstartó pénztárába beérkezett pénzekről függtek, ez látható az 1525. évi kiadások heti vizsgálatából is: akkor 1525 végén, február végén, március végén, április közepén-végén, majd csak június közepén érkezhettek be jelentősebb összegek (lásd 8. ábra), míg 1526-ban éppen május végétől ismertek a kiadások június végéig – ekkor valószínűleg május végétől június közepéig érkezett be jelentősebb befizetés a kincstartóba –, tehát sokkal inkább feltételezhetünk két-három heti pénzmozgást a számadás öt hetéhez képest. Ha ezzel az adattal korrigálunk, akkor a vetített éves összegek már jelentősnek

9. ábra. Heti kifizetések 1526. május–június.

tűnhetnek (három hét alapján 398 000 Ft, két hétre 597 000 forint, aranyban 159 000, illetve 239 000 forint). Hozzá kell tennünk, hogy a számadás adataiból tudható, hogy a hadjáratra felfogadandó alakulatok pénzének zömét nem könyvelték le a kincstartói számadásba, főként a király személyes hadba vonulásának költségeivel találkozunk.

A kiadási tételek közül 142 katonai célú volt, ami darabszám alapján 28%-os arányt jelent. Az összegek tekintetében a katonai kifizetések kb. 60%-ot tettek ki, azaz lényegében hasonló mértéket, mint az előző évben kimutatottak. Nem kétséges, hogy 1526 késő tavaszán és kora nyarán a katonai előkészületekre helyeződött a hangsúly a kincstárban.

A katonai kiadások kifizetési helyek szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a végvárak továbbra is elsődleges célterületet jelentettek. A végvári kifizetések 6862 forinttal a katonai kiadások közel felét adták. A hadjáratához kapcsolódó tételek 2246 forintot tettek ki, a nádori és temesi ispáni csapatokra 3201 forint jutott, az egyéb katonai kifizetések pedig 1805 forintot képviseltek. A típus szerinti bontásban a zsold ismét meghatározó: 10 276 forintot, vagyis a katonai kiadások több mint 70 százalékát adta. Hadfelszerelésre 1464, logisztikára 1280, egyéb katonai célokra 1095 forint jutott.

Az 1526. évi adatok egyaránt jelzik a folytonosságot és a változást. Folytonosságot azért, mert a végvárak és a zsold továbbra is a legfontosabb tételek. Változást azért, mert a hadjáratához kapcsolódó logisztikai, toborzási és felszerelési feladatok a számadásban egyre erősebben megjelennek. Az öt hét nem a teljes mohácsi mozgósítás pénzügyi története, de olyan pillanatfelvétel, amelyben a kincstárnak egyszerre kellett gondoskodnia a régi védelmi kötelezettségekről és az új hadjárat igényekről.

A nagyobb kifizetések jól mutatják a katonai vezetők és a határvédelmi posztok fontosságát. Báthori István nádornak például 1701 forint jutott, részben posztóban. Perényi Péter temesi ispán 2800 forintot kapott, ráadásul régi pénzben számolva, azaz ez kétszeres kiadást jelentett a gyakorlatban. A végvárakra közel 7000 forint jutott, ami a katonai kiadások több mint a felét jelentette. A részletes végvári bontásban Jajca 55%-kal, Pétervárad 27%-kal, Temesvár 10%-kal, Klissza 4%-kal képviselteti magát, de a kisebb várak, erődítések között megtaláljuk Karánsebes, Újlak, valamint a horvátországi délvídeket védő Barka, Busan-Osztrovica és Ripács várait is. Döntően tehát azok a várak szerepelnek, mint az előző évben, igaz látható, hogy a déli védelem Horvátország felé eső váaira is igyekeztek figyelmet szentelni, nem csak a Duna vonala mentén várt támadás útvonalán fekvő erősségekre szántak pénzt. Ezek az összegek nem egyenletes elosztást, hanem a stratégiai és aktuális szükségletek szerinti súlypontképzést mutatják.

A számadásban számos olyan tétel található, amely a hadjárat készülődés mindennapi logikáját világítja meg. Követeket és kiküldötteket küldtek

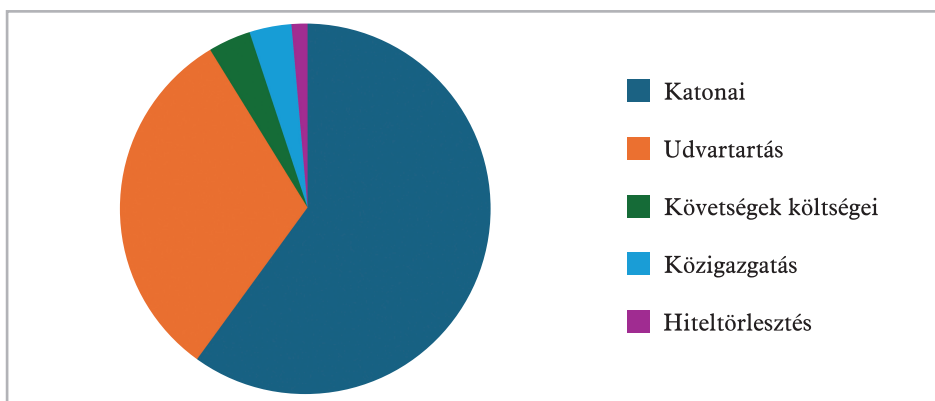
toborzásra és fegyverbe szólításra. Balajthy Jánost, Thurzó Elek szervitorát 9000 forinttal küldték a morva rendek csapatainak fizetésére, bár ez az összeg a vizsgált számadásban nem jelenik meg, lekönyvelt tételként csak az utazására kifizetett 62,5 forint szerepel. E tétel arra is int, hogy a mohácsi hadjáratra történő felkészülés során kifizetett összegek nem mindegyike került be a kincstartói számadásba; az itt jelzett 9000 forint önmagában is jelentős összeg a vizsgált öt hétre kifizetett és rögzített 23 000 forinthez képest. Tehát bőven lehettek még a számadáson kívül további, jelentős katonai kiadási tételek. Trepka András udvarmester kiküldése ugyanoda 150 forinttal szerepelt, és több, további morvaországi toborzási megbízás is kimutatható. Valószínűleg ők is vihettek magukkal további készpénzösszegeket, például a Kartágói Hannibálnak adott 78 forint morvaországi kiküldetési költség bejegyzésében olvasható, hogy ő három kocsival ment Morvaországba pápai pénzzel katonaságot toborozni. A cseh rendekhez is küldtek követeket katonaaállítás céljából, például Proznoczky Miklós kamarás 150 forinttal szerepelt, valószínűleg ő is vitt pénzt magával. De találunk számos olyan kisebb kifizetéseket is, amely a királyi bandérium felkészítését, a király személyes hadba vonulását szolgálta: pl. a budai és pesti kocsigyártók szekereket készítettek a török elleni hadjáratához 45 forintért, a Danch Demeter királyi kamarás kezéhez adott 10 forint kötelek, szegek és más szükséges dolgok vásárlására a király sátraihoz, de ennél jelentősebb összeget, 1050 forintot tett ki a Johann von Hardegg gróf – a király familiárisa – kiküldése Bécsbe fegyverek és hadfelszerelés vásárlására. Bécsbe küldték Nagy Zsigmondot is két kocsival posztót venni a végváriak és az udvari katonaság kifizetésére, itt is csak az útiköltségek szerepeltek: 74 forint két kocsira, valamint 41 forint azoknak a hajósoknak, akik a Dunán szállítottak posztót a katonaság részére Budára (ez sem lehetett csekély mennyiségű posztó), de vettek arany- és ezüstport a király zászlóinak festésére 32 forintért.²³ Ezek a kisebbnek tűnő tételek azért fontosak, mert megmutatják a hadjárat tárgyi világát: zászló, sátor, szekér, fegyver, felszerelés, toborzó utak és rendi tárgyalások nélkül a hadsereg nem mozdítható.

Az 1526. május–júniusi számadás tehát nem azt bizonyítja, hogy a kincstár tétlen volt. Éppen ellenkezőleg: a dokumentumok intenzív készülődést rögzítenek. Lehet, hogy megkésették voltak az intézkedések – tekintettel az oszmán hadfelvonulás előrehaladtára –, azonban kétségkívül igyekeztek felkészülni a hadjáratra. A probléma nem a katonai célok felismerésének hiánya volt, hanem az, hogy a szükségletek nagyságrendje gyorsan meghaladta a központi pénztárban mozgó összegeket. Az öt hét adatai azt mutatják, hogy a kincstár a rendelkezésére álló keretek között a végvárak, a zsold, a főparancsnokok és a mozgósítás felé irányította pénzét, de ezek az összegek csak a teljes hadjárat költségei töredékét jelenthették.

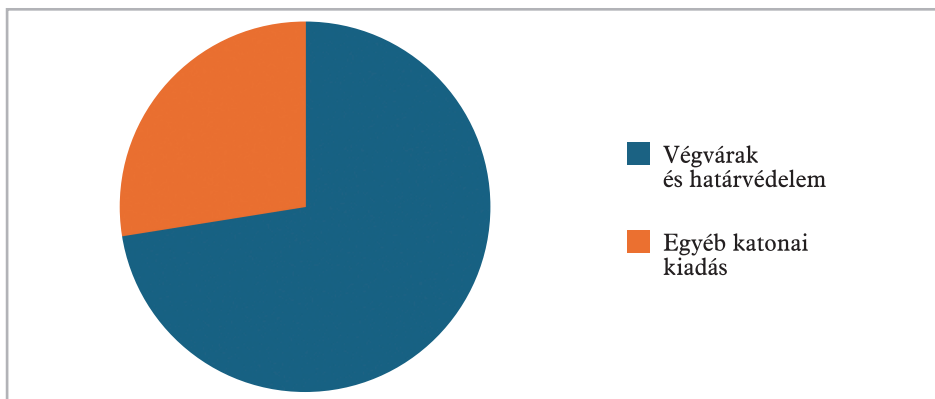
²³ C. TÓTH 2025, no.1986, 2066, 2091, 2144, 2145, 2156, 2161, 2175, 2273.

Kategória	Összeg
katonai	13 779,15
udvartartás	7 166,82
követségek költségei	861,00
közigazgatás	850,07
hiteltörlesztés	300,00
egyéb	30,40
Összesen	22 987,44
Egy évre vetítve (5 hét alapján)	239 069,376
Arany forintban	95 627,7504
Korrigált átszámítás1 (2 hét alapján vetítve)	597 673,44
Korrigált átszámítás2 (3 hét alapján vetítve)	398 448,96
Korrigált számítás1 arany forintban	239 069,376
Korrigált számítás2 arany forintban	159 379,584

7. táblázat. Kincstári kiadások 1526 május–júniusában

10. ábra. Kincstári kiadások 1526 május–júniusában

11. ábra. Katonai kiadások típus szerint, 1526. május–június

Vár	Összeg	Arány
Jajca	3823,76	55,2%
Pétervárad	1899,5	27,4%
Temesvár	715,6	10,3%
Klissza	254	3,7%
Barka	99	1,4%
Titel	85	1,2%
Újlak	21	0,3%
Karánsebes	15	0,2%
Busan-Osztrovica	9	0,1%
Ripács	9	0,1%
Összesen	6930,86	100%

8. táblázat. Végoári kifizetések 1526 május–júniusában

A királyi hadba vonulás és a mohácsi hadjárat becsült költsége

A számadásokban megjelenő összegek értelmezéséhez szükség van a hadjárat teljesebb nagyságrendjének becslésére. II. Lajos király 1526. július 20-án indult el Budáról. A források szerint 4000 lovas és legalább 3000 gyalogos, továbbá mintegy 800 szekérnyi ellátmány és tüzérség kísérte. A gyalogosok közül 1000 fő pápai zsoldon felfogadott katona volt, és körülbelül ugyanennyire tehető az uralkodóval együtt kivonuló esztergomi érsek katonasága. A királyi hadba vonulás tehát már kiindulásakor jelentős készpénzigényt feltételezett, még akkor is, ha a teljes haderő egy részét nem közvetlenül a királyi kincstár fizette. Számításaim szerint ennek a seregtestnek két havi zsoldja minimum 36 000 forintot igényelt. Ha az esztergomi érseki és a pápai zsoldon tartott katonaságot levonjuk, a közvetlenül kincstári vagy királyi körből finanszírozandó összeg is legalább 28 000 forint lehetett. Három havi felfogadás esetén, ami sokkal valószínűbb, a költség 54 000, illetve csak a királyi seregrésszel számolva 42 000 forintra emelkedett.²⁴ Ez azt jelenti, hogy a kincstárnak már a hadba vonulás pillanatában több 10 000 forintnyi mozgatható készpénzre, vagy azzal egyenértékű hitelre, utalványra, posztóra és egyéb fizetési eszközre volt szüksége.

A hadjárat költségét azonban nem lehet a Budáról elinduló királyi kontingens zsoldjára szűkíteni. A mohácsi csatasíkon felálló, összesen mintegy 26-27 000 főre tehető gyalogos és lovas alakulatok háromhavi költsége becslésem szerint megközelíthette a 200 000 forintot. Ebben a nagyságrendben már nem pusztán zsoldról van szó, hanem a hadsereg összetett működéséről: ellátásról, szállításról, tüzérség-

²⁴ KENYERES 2024, 116–117.

ről, fegyverekről, lovakról, szekerekről, a főurak saját hadairól, külföldi zsoldosokról, rendi csapatokról és az ezekhez kapcsolódó szervezési költségekről. A teljes hadjárat költsége mindezekkel együtt akár 4-500 000 aranyforintra is rúghatott.²⁵

Ez a nagyságrend döntő jelentőségű. Ha a magyar királyi bevételi potenciál évi 350 000 aranyforint körül mozgott, a cseh királyi jövedelmekkel együtt pedig hozzávetőleg 550 000 aranyforintot tett ki, akkor egyetlen rendkívüli hadjárat költsége a teljes éves királyi bevételi horizont jelentős részét felemészthette. Ráadásul nem arról volt szó, hogy ezt az összeget egyenletesen, nyugodt körülmények között, egész évben kellett kifizetni. A hadjárat pénzigénye rövid idő alatt, koncentráltan jelentkezett, miközben a kincstárnak továbbra is fizetnie kellett a végvárakat, az udvartartást, a követségek költségeit és az adósságokat, bár úgy tűnik ez utóbbiak törlesztését 1526 májusában és júniusában felfüggesztették.

A kincstár a hadi kiadásoknak csak egy részét vállalta közvetlenül, de ez a rész sem lehetett csekély. A kincstartói számadások alapján a királyi kincstár éves kiadási főösszege 1525/26-ban 150 000 aranyra rúghatott, ennek mintegy 60%-a katonai kiadásokra ment el, azaz éves szinten 90 000 aranyforint körül mozoghattak. De az is tudható a források alapján, hogy a mohácsi hadba vonulásra adott jelentősebb hitelösszegek és külföldi támogatások nem a kincstáron keresztül kerültek kifizetésre, így ennek nagyságrendjét is nehezen állapíthatjuk meg. Békeidőben, 1523–1525 között, – figyelembe véve a költségvetési adatokat is – a hadi kiadások összesen 100-150 000 aranyforintra becsülhetők. Ezek az összegek azt mutatják, hogy a katonai finanszírozás a királyi pénzügyek egyik legnagyobb állandó terhe volt, ugyanakkor a mohácsi hadjárat nagyságrendje még e békeidős, illetve állandó védelmi kiadásokhoz képest is rendkívüli terhelést jelentett.

A bandériumtartó urak szerepe különösen fontos volt. A főurak saját hadaikat maguk fizették, részben a nekik átengedett hadiadóból, vagy saját, sokszor hitelek fejében átengedett uralkodói jövedelmekből. Ez a rendszer csökkentette a központi kincstár közvetlen pénzterhét, de egyben töredezetté is tette a hadügyi finanszírozást. A királyi kormányzatnak nem egyetlen központi hadipénztárból kellett minden zsoldot kifizetnie, hanem sokféle, részben helyi és személyes pénzügyi csatornát kellett működésben tartania. Ez rugalmas megoldás lehetett rövid távon, de korlátozta a központi ellenőrzést és megnehezítette a gyors, egységes hadjáratfinanszírozást.

A külföldi felfogadott alakulatok, a morva és cseh rendekhez intézett toborzási kísérletek, a pápai támogatásból fizetett katonák és a dél-német hitelezők szerepe mind arra utal, hogy a mohácsi hadjárat finanszírozása nem tisztán magyar királyi ügy volt. A háború pénzügyi horizontja közép-európai és nemzetközi dimenziót kapott. A magyar kincstár önmagában nem rendelkezett elegendő szabad forrással ahhoz, hogy az oszmán hadjáratnak megfelelő nagyságú hadsereget tartósan mozgósítsa. A katonai igény ezért szükségképpen hitelt, segílyt, rendi hozzájárulást és főúri magánfinanszírozást vont maga után.

²⁵ KENYERES 2024, 117.

A hadjárat költségeinek becslése alapján világossá válik, hogy Mohács pénzügyi problémája nem egyszerűen egy későn megszervezett hadjárat pénzhánya volt, ennél jóval mélyebb szerkezeti feszültségről beszélhetünk. A királyi kincstár állandó védelmi kötelezettségei már a hadjárat előtt is nagy összegeket kötöttek le; a rendkívüli mozgósítás ehhez képest további, rövid időn belül előteremtendő több 100 000 forintos nagyságrendet igényelt. Ez a terhelés olyan állami-pénzügyi rendszert kívánt volna, amelynek bevételei gyorsan mozgósíthatók, központilag irányíthatók és hitelképességgel kiegészíthetők. A Jagelló-kori kincstár bizonyos mértékig mindezt megpróbálta, de a rendelkezésre álló eszközök nem voltak elegendők a kihívás stabil kezelésére.

Bevételek, deficit és a finanszírozás rendkívüli eszközei

A kincstár bevételi oldalát vizsgálva nem elegendő az éves jövedelmi potenciál összegét megadni. A kérdés az, hogy ebből mennyi állt ténylegesen a kincstartó rendelkezésére, mennyi volt előre lekötve, mennyi folyt be késedelmesen, és mennyi jutott el egyáltalán a központi pénztárba.

A kincstár állandó deficittel küzdött, ahogyan más európai uralkodói udvarok is. Véleményem szerint a hiány nagysága legalább évi 50 000 aranyforint lehetett, ami a bevételekhez viszonyítva 14–20%-os arányt jelentett. A deficit nem feltétlenül jelentett azonnali fizetéseképtelenséget, de azt igen, hogy a kincstár normál működése is folyamatos pénzügyi áthidalást igényelt. Egy nagyobb hadjárat előkészítése ilyen helyzetben nem egyszerűen többletkiadást, hanem finanszírozási fordulatot kívánt.

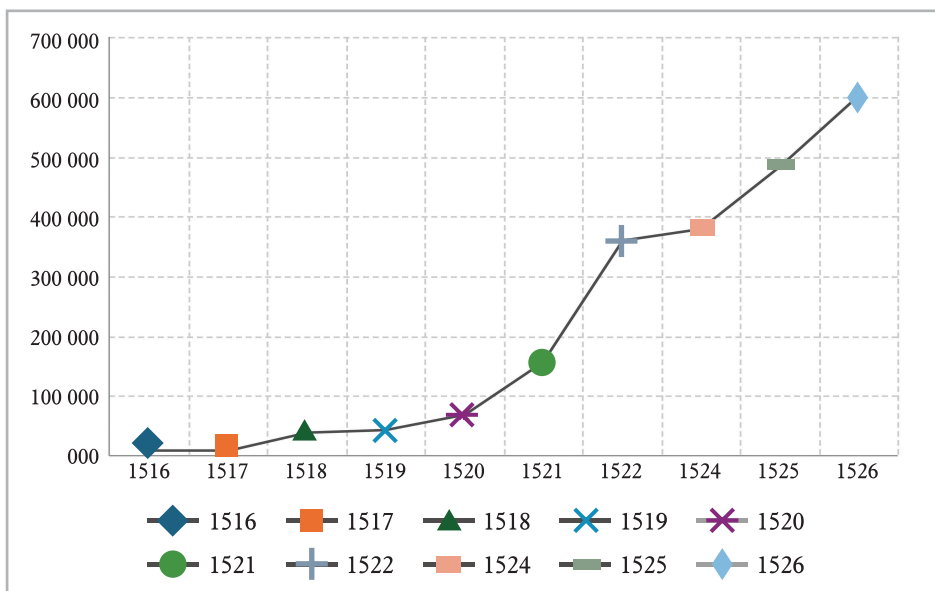
A bevételek egy része soha nem folyt be tényleges készpénzként a kincstárba. Helyben utalványozták, általában katonai célokra engedték át, vagy a korábbi kötelezettségek fedezetéül szolgált. Ez a rendszer részben észszerű volt, mert a helyi kifizetések gyorsabbak lehettek, és a végvárok, főkapitányok vagy bandériumtartók közvetlenül juthattak forráshoz, ugyanakkor a központi kincstár szempontjából csökkentette a pénzügyi mozgásteret.

A hadügy finanszírozása ezért részben „privatizált” formában működött. A bandériumtartó urak saját hadaikat maguk fizették, és ezért cserébe jövedelmeket, adókat vagy más kedvezményeket kaptak.²⁶ Ez a megoldás a középkori rendi hadügy logikájába illeszkedett, de a 16. század eleji oszmán kihívás mellett egyre nagyobb feszültséget okozott. Az oszmán hadsereg nagy létszámú, központilag szervezett és birodalmi erőforrásokkal megtámogatott hadjáratai ellen egy töredezett, részben magánfinanszírozott rendszer csak akkor lehetett hatékony, ha

²⁶ RADY 2009–2010, 92–96.

a főúri, rendi, királyi és külföldi források időben és összehangoltan álltak rendelkezésre. Erre a korszak pénzügyi logisztikája nem volt felkészítve.

A rendkívüli finanszírozás másik eszköze a hitel volt. A hitelek nem a pénzügyi összeomlás jelei önmagukban, hanem a korszak uralkodói pénzügyeinek szokásos elemei voltak.²⁷ A probléma az volt, hogy háborús helyzetben a hitel gyorsan a működés előfeltételévé vált. Néhány példával tudjuk a helyzetet illusztrálni: a Fuggerekkel való megállapodás részeként 1526 júliusában 50 000 aranyforintos kölcsön érkezett Anton Fuggertől, április végén a pápa 20 000 aranyforintot adott Tomori hadaira, majd július 20-án Szerencsés Imre 10 000 aranyforintos kölcsönt nyújtott II. Lajosnak.²⁸ A hitelfelvétel azonban ennél sokkal jelentősebb lehetett. Tudjuk például, hogy a fenti Fugger-gyors hitel mellett II. Lajos és Mária királyné is jelentős hiteket vett fel a budai Fugger-faktorátustól,²⁹ de fő hitelezők a magyarországi bárók és prelátusok voltak. II. Lajos hitelfelvételeit így is jelentősnek tekinthetjük,

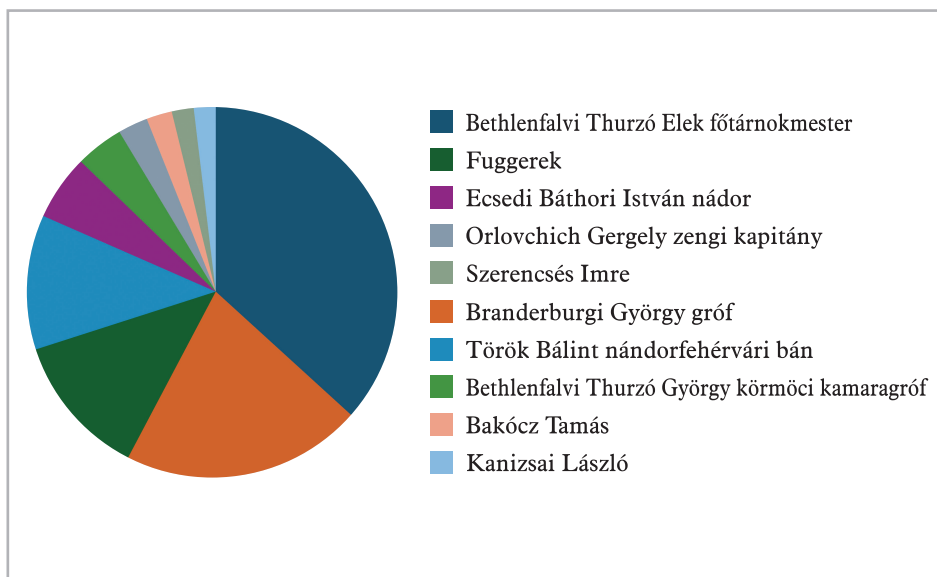
12. ábra. II. Lajos hitelfelvételei, 1516–1526.

²⁷ KENYERES 2021, 769–779.

²⁸ Antonio Burgio pápai követ 1526. április 25-i jelentésében írja, hogy 20 000 aranyat adott Tomorinak a hadjáratra. BARTONIEK 1926, 57. II. Lajos 10 000 arany kölcsöne Szerencsés Imrétől a hadjáratra (Buda, 1526. július 20.). B. SZABÓ 2006, 73. A Fuggerek gyorskölcsönére lásd WENZEL 1882, 32., 47.; FA 38.1. regesztája: C. TÓTH 2025, No.1466. 899–900.

²⁹ A Fugger-cég 1527 és 1533. évi inventáriumában II. Lajos neve alatt 206.741 forintnyi kinnlevőséget tartott nyilván, ez a beszercebányai rézüzlet kapcsán keletkezett Fugger-kár követelése volt, amit I. Ferdinánd később magára vállalt. Strieder 1905, 109.; 1533. évi feltár: FA 2.1.22e. fol. 12r. Egy 1546. évi kimutatás szerint a budai faktorátus II. Lajos neve alatt még két kinnlevőséget tartott számon: egy 956,25 és egy 12.424,31 forintos hitelt, ami nyilván nem a beszercebányai üzlet része volt, de ide vehetjük a Mária királynénak nyújtott 5610 forintos hitelt is. FA 2.3.3. 269r-270v.

az eladósodás mértéke 1521-től, a nándorfehérvári hadjáratától számítva vált még inkább hangsúlyossá, az ekkor 150 000 forintra tehető hitelállomány 1526-ra elérte a 637 000 forintot.³⁰ Ezek az összegek azt mutatják, hogy a kincstár külső források nélkül nem tudta volna kezelni a közvetlen hadjáratok pénzigényét.

13. ábra. II. Lajos hitelezőinek megoszlása a nyújtott hitelek összege alapján

Adataink alapján nem meglepő, hogy a több mint 600 000 forintra rúgó hitelállomány legnagyobb nyújtója Thurzó Elek kincstartó volt, második helyen Branderburgi György őrgróf szerepel, míg a harmadikon a Fuggerek, ezt követően pedig főként magyar főrendek, prelátusok következtek.

A hitelezés azonban nemcsak pénzügyi technika volt, hanem politikai függés is. A Fugger-kapcsolatok, Thurzó Elek szerepe és a királyi kötelezettségvállalások összefonódtak. A hitelezők bizalma, a jövőbeli bevételek lekötése, a bányajövedelmek és a pénzverés kérdése mind része volt annak a finanszírozási rendszernek, amelyben a királyi kincstár működött. A dél-német hiteltőke támogatása nélkül a magyar királyi pénzügyek mozgástere szűkebb lett volna, de e támogatás ára a későbbi bevételek megterhelése és a kincstartó személyes felelősségének növekedése volt.

Külföldi segélyek és segédhadak szintén szerepet játszottak. A pápai pénz Tomori hadaira, a cseh és morva rendekhez intézett toborzási kísérletek, valamint a közép-európai támogatás keresése azt mutatja, hogy a magyar királyi udvar felismerte: az oszmán fenyegetés nem kezelhető kizárólag a magyar fiskális bázisból. A kérdés az volt, hogy a segítség időben, elegendő mértékben és

³⁰ FÖGEL 1917, 15–18. közölt okleveles adatai alapján.

megfelelő szervezettséggel érkezik-e. A számadásokban látható követjárások, toborzási költségek és előkészítő kifizetések azt bizonyítják, hogy a kapcsolatépítés zajlott, de a pénzügyi nyomás továbbra is a kincstárra nehezedett.

A bevételek és hitelek elemzése alapján a mohácsi hadjárat finanszírozása olyan rendszerként írható le, amelyben a rendes jövedelmek, a rendkívüli adók, a helyben deputált bevételek, a főúri hadviselés, a külföldi segélyek és a hitelek egymásra épültek. Ez a rendszer alkalmas volt arra, hogy rövid távon jelentős összegeket mozgósítson, de nem biztosított stabil, központilag irányított „hadipénztárat”. Ez utóbbi az 1520–30-as évekbeli kezdetek után csak az 1550-es évekre alakul ki az immár Habsburg-vezetésű monarchiában.³¹ A kincstár a válság idején nem üres kézzel állt, hanem sokféle forrásra támaszkodott; a gond az volt, hogy ezek a források töredezettek, részben késedelmesek és gyakran előre lekötöttek voltak.

Thurzó Elek helyzete és a kincstartói felelősség határai

A kincstári pénzügyek szerkezeti nehézségeit különösen szemléletesen mutatja II. Lajos király 1526. július 9-én Budán kiadott felmentvénye Thurzó Elek kincstartó számára.³² Az irat lényege szerint Thurzó arra hivatkozott, hogy a királyi jövedelmek szűkösek és csekélyek, saját lehetőségei pedig elégtelenek. A király és tanácsosai elismerték, hogy a kincstartó nem kötelezhető lehetetlen dolgok elvégzésére, és csak azokról az ügyekről kell gondoskodnia, amelyeket a bevételek mértékéhez és saját erejéhez mérten megtehet. A megfogalmazás rendkívüli jelentőségű, mert a királyi hatalom maga is rögzítette a pénzügyi teljesítőkéesség határait. Ez a felmentvény nem pusztán Thurzó személyes védelmének dokumentuma. Azt jelzi, hogy a kincstartói tisztség a mohácsi válságban rendkívüli nyomás alá került. A kincstartótól katonai, udvari, diplomáciai és hitelügyi feladatok teljesítését várták el, miközben a bevételek szűkösek voltak, a kiadások pedig gyorsan növekedtek. A felmentvény mögött az a tapasztalat állt, hogy a pénzügyi adminisztráció még jó szándék és szakértelem mellett sem képes olyan összegeket előteremteni, amelyeknek nincs megfelelő bevételi vagy hitelfedezete. Thurzó Elek az oklevél szerint ekkor már 32 000 aranyat kölcsönzött II. Lajosnak. Ez önmagában is mutatja, hogy a kincstartó szerepe túlmutatott a hivatalos adminisztratív kereteken. Nem csupán a királyi pénzek kezelője volt, hanem személyes és üzleti kapcsolatai révén a finanszírozás egyik közvetítője is. A Fuggerekkel fennálló kapcsolata különösen fontos volt. Egy 1528. augusztus 10-i nyilatkozata szerint Thurzó Elek 48 684 forintot vett fel a Fuggerektől kincstartóként II. Lajos király

³¹ KENYERES 2007, 90–91.

³² II. Lajos király felmentvénye Thurzó Elek kincstartónak, Buda, 1526. július 9. MNL OL DL 24309. Regesztája C. TÓTH 2026, No. 1612. 980–981. Kiadása: SZABÓ 1909, 220–222.

és neje számára³³, tehát sejtetően nem csak a fenti 32 000 forintos Thurzó-hitel, hanem további több mint 16 000 forintnyi általa nyújtott kölcsön mögött is a Fuggerek álltak. Ez a későbbi adat visszamenőleg is megvilágítja, hogy a mohácsi időszakban milyen mértékben támaszkodott a királyi pénzügy a magán- és kereskedői hitelre, egyúttal azt is felveti, hogy a fentebb Thurzó Elek neve alatt nyilvántartott adósságok mögött is a Fuggerek állhattak, azaz ők finanszírozhatták II. Lajos hiteleinek majdnem 50%-át, ami legalább 300 000 forintot jelentett! Ez is felértékelte Thurzó Elek szerepét, hiszen az ő beágyazottsága a Fuggereknél elősegítette II. Lajos udvara számára a dél-német tőke bevonását az uralkodói hitelek finanszírozásába.

A kincstartói felelősség határainak elismerése arra is figyelmeztet, hogy a Mohács előtti pénzügyi problémákat nem lehet kizárólag egyéni alkalmatlansággal vagy udvari pazarlással magyarázni. Thurzó szakmailag felkészült, pénzügyi kapcsolatokkal rendelkező szereplő volt. Ha az ő esetében is szükség volt arra, hogy a király kimondja, lehetetlen feladatokért nem tehető felelőssé, akkor a probléma mélyebben feküdt. A kincstárnak olyan katonai és politikai igényeket kellett volna teljesítenie, amelyek meghaladták a bevételi rendszer megszokott kapacitását, és ezzel a magyar királyi udvar nem volt egyedülálló a korszak európai hatalmai között.³⁴

A felmentvény egyben a késő középkori állam pénzügyi logikáját is megmutatja. A királyi hatalom nem rendelkezett modern értelemben vett, folyamatosan működő, nagy hitelkerettel és központi hadipénztárral. A bevételek befolyása szezonális, helyi és közvetett volt. A rendkívüli adók megszavazása, beszédese és felhasználása időt vett igénybe. A hitelekhez személyes bizalom, biztosíték és jövedelmi fedezet kellett. A katonai szükséglet viszont az oszmán hadjárat előrehaladtával azonnal jelentkezett. Thurzó helyzete ennek az időbeli eltérésnek a következménye volt: a háború gyorsabb volt, mint a pénzügyi rendszer képességei.

A dokumentum ezért a mohácsi hadjárat finanszírozásának egyik kulcsmozzanatát ragadja meg. A királyi tanács és a kincstartó nem volt közömbös a katonai szükségletek iránt, de a rendelkezésre álló eszközök korlátozottak voltak. A kincstár nem azért szorult hitelekre, segélyekre és átengedett jövedelmekre, mert a pénzügyi vezetés nem értette a feladatot, hanem azért, mert egyrészt az állandó katonai kiadások, másrészt a küszöbön álló hadjárat költségei meghaladták a normál bevételi rendszer kereteit. A felmentvény szinte jogi formában mondja ki azt, amit a számadások számszerűen mutatnak: a kincstári teljesítőképesség és a hadügyi szükséglet között áthidalhatatlannak tűnő szakadék nyílt.

³³ 1528.08.10. Thurzó Elek nyilatkozata a Fuggerek felé fennálló tartozása visszafizetéséről. Thurzó Elek 48.684 forintot vett fel a Fuggerektől, mint kincstartó II. Lajos király és neje számára, ennek visszafizetéséről intézkednek, ezt a pénzt Thurzó Elek a maga nevében adta kölcsön a királynak és nejének. FA 35.5.

³⁴ KENYERES 2021, 761–781.

A kincstartó számadások és a katonai kiadások értékelése

A kincstartói számadások alapján kirajzolódó kép több ponton módosítja a mohácsi vereség pénzügyi hátteréről alkotott egyszerű elképzeléseket. Először is egyértelműen bizonyítja, hogy a királyi kincstár nem hanyagolta el a katonai kiadásokat. Az 1525. évi számadásban a katonai tételek a teljes kiadási összeg mintegy 60%-át adták, 1526 május–júniusában pedig hasonló értéket tapasztalunk. Ez a két adat önmagában is cáfolja azt a képet, hogy a hadügy nem állt a kincstári prioritások középpontjában. A déli védelem és a zsoldfizetés folyamatosan jelen volt a központi pénzmozgásban, ez emésztette fel az uralkodói jövedelmek közel kétharmadát. Mohács évében ugyanakkor már ezen a mértéken nem voltak képesek tovább emelni, ez egyúttal a pénzügyi teljesítőképesség maximumát is kijelölte. Az is látható, hogy a kincstár kiadásai döntően nem reprezentatív vagy luxusjellegű célokra irányultak, hanem a határvédelem és a hadsereg működtetésének alapvető elemeire. A végváarak, naszádosok, főparancsnokok, zsoldosok és hadjárat előkészületek a számadásokban számszerűen is kimutatható súlyt kaptak. A királyi udvartartás természetesen jelentős összeget igényelt, de a katonai kiadások aránya és szerkezete azt mutatja, hogy a kincstár a védelem fenntartására és a hadjárat költségeinek előteremtésére is koncentrált. Igaz, a korlátok is jól kirajzolódtak. A magyar és cseh királyi jövedelmek együttes nagyságrendje elvben jelentősnek tűnhetett, de az oszmán állami jövedelmekhez képest csekély volt, a mohácsi hadjárat költségeihez mérve pedig erősen korlátozott, ráadásul a cseh források igénybevétele is kérdéses volt. Fontos szempont az is, hogy a hadjárat pénzigénye rövid idő alatt jelentkezett. A kincstárnak nem volt elegendő évente nagyjából megfelelő összegeket kezelnie; a döntő pillanatban kellett volna gyorsan mozgósítható készpénzt, hitelt és ellátmányt biztosítania.

Fontos tanulság az is, hogy a finanszírozás töredezettsége meghatározó tényező volt. A rendi hadiadó, a bandériumtartó urak saját költségei, a helyben deputált jövedelmek, a pápai segély, a Fuggerek hitelei, a főrendek, prelátusok, kereskedők kölcsönei és a cseh–morva toborzási kísérletek mind hozzájárultak a hadjáratához. Ugyanakkor éppen sokféleségük miatt nehezen voltak központi-lag irányíthatók. A kincstár nem egy egységes állami pénzügyi gépezetet működtetett, hanem különböző forrásokat próbált összehangolni. Ez a rendszer válsághelyzetben működhetett ugyan, de nagy kockázattal, és ez a kockázat a mohácsi hadjárat esetében is igazolódott: későn előteremtett, vagy nem elegendő források hátráltatták a királyi had felkészülését, hadba vonulását, a cseh–morva csapatok felvonulását stb.

A kincstartói számadások ugyanakkor arra is utalnak, hogy a végvári rendszer fenntartása és a nagy hadjárat finanszírozása részben egymás konkurensei voltak. A végváraakra és naszádosokra fordított összegek szükségesek voltak, mert a déli

határvédelem nélkül a királyság még sebezhetőbbé vált volna. Ugyanakkor ezek a kiadások jelentős kincstári kapacitást kötöttek le. Amikor 1526-ban rendkívüli hadjáratú mozgósításra volt szükség, a kincstár egy már eleve nagy katonai teherrel működő rendszerből indult ki. A finanszírozási modell fenntarthatósága ezért kérdéses volt. Rövidtávon a kincstár képes volt forrásokat előteremteni: végvári kifizetéseket teljesített, főparancsnokokat támogatott, toborzókat küldött, felszerelést vásárolt, hitelekkel vett fel és külföldi segíélyeket fogadott. Hosszabb távon azonban mindez egyre nagyobb adósságot, előre lekötött jövedelmeket és politikai alkukat eredményezett. A rendszer nem omlott össze teljesen 1526 nyarára, de nem is volt alkalmas arra, hogy az oszmán birodalmi hadviselés léptékével tartósan versenyezzen.

A mohácsi vereség pénzügyi értelmezése tehát nem abban áll, hogy „nem volt pénz”, hanem abban, hogy a pénz nem a megfelelő mennyiségben, nem a megfelelő időben és nem kellően központosított formában állt rendelkezésre. A kincstár költött hadügyre, de a teljes hadjáratú szükséglet ennél jóval nagyobb volt. A rendek, főurak, egyházi szereplők és külföldi hitelezők bevonása nélkül a hadjárat finanszírozhatatlan lett volna; bevonásuk viszont bonyolulttá és esetlegessé tette a folyamatot. Ez a kettősség adja a mohácsi pénzügyi helyzet lényegét.

A bemutatott számanyag használatakor módszertani óvatosságra van szükség. Fontos a tervezett és a ténylegesen kifizetett összegek különválasztása. Az 1523. évi költségvetési tervezetek azt mutatják meg, milyen bevételekkel és kiadásokkal számolt elvben a kormányzat, de ezek nem azonosak a kincstárban ténylegesen végbe ment pénzmozgásokkal. Az 1525. és 1526. évi számadások ezzel szemben konkrét kifizetéseket rögzítenek, viszont csak azokat, amelyek a vizsgált naplókban megjelentek. A két forrástípus együtt használható igazán eredményesen: a tervek a pénzügyi horizontot, a számadások a végrehajtás realitását tárják fel. A második óvatosságra intő dolog a pénznemek és értékek kérdése. A devalvált számadási pénzben szereplő összegek nem mindig vethetők össze közvetlenül az aranyforintban megadott jövedelmekkel vagy hadiköltségekkel. A katonák zsoldja, a posztó, a fegyver, a szekér, az utazás, a hitel mind olyan tételek, amelyeknél a pénz minősége és elfogadottsága is számított. További szempont a központi és a nem központi finanszírozás elhatárolása. A kincstartói számadásban nem szereplő kiadás nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott katonai szükséglet finanszírozatlan maradt. Lehet, hogy egy főúr fizette, valamilyen egyházi jövedelemből fedezték, esetleg helyben beszedett adóból utalványozták, külföldi segíélyből, hitelből állták, vagy természetben teljesítették. A kincstári források ezért nem a teljes országos hadigazdaságot, hanem a királyi pénzügyi központ nézőpontját mutatják. E nézőpont azonban éppen azért fontos, mert a királyi hatalom mozgásterének határait mutatja be.

Végül az összehasonlításokat is körültekintően kell kezelni. A magyar–cseh és az oszmán jövedelmek közötti arány nem mechanikusan fordítható át katonai teljesítményre, de jól jelzi a strukturális különbséget. Ugyanígy a hadjárat 4-500 000 aranyforintra becsült költsége nem egyetlen, egyszerre kifizetett ösz-

szeg, hanem sokféle pénzmozgás és kötelezettség összesített nagyságrendje. A módszertani tanulság mégis egyértelmű: a mohácsi hadjárat pénzügyi történetét csak akkor érthetjük meg, ha a kincstári számadásokat a tervezetekkel, a hitelügyletekkel, a rendi és főúri finanszírozással, valamint a nemzetközi segítség kérésével együtt vizsgáljuk.

Összegzés

Az 1525–1526. évi kincstartói számadások alapján a Mohács előtti magyar királyi pénzügyekről árnyalt kép rajzolható. A Magyar Királyság nem volt teljesen pénztelen, és a királyi kincstár nem fordított hátat a katonai szükségleteknek. A bevételi potenciál jelentős volt, a kincstár nagy összegeket mozgatót meg, és a katonai kiadások mind 1525-ben, mind 1526 közvetlen hadjáratidőszakában meghatározó arányt képviseltek. A végvárok, naszádosok, zsoldosok és főparancsnokok finanszírozása a kincstári kiadások központi részét alkotta.

Ugyanakkor a pénzügyi rendszer kapacitása nem állt arányban az oszmán fenyegetés nagyságával és az 1526. évi hadjárat költségeivel. Az éves magyar és cseh királyi jövedelmek együtt is csak töredékét tették ki az oszmán állami bevételeknek. A mohácsi hadjárat teljes költsége 4-500 000 aranyforintot is elérhetett, ami a királyi bevételek jelentős részét, sőt bizonyos értelemben annak egyszeri megterhelését jelentette. A hadjárat finanszírozása ezért csak rendkívüli eszközökkel volt elképzelhető.

Az állandó katonai kiadások finanszírozása már Mohács előtt sem volt megfelelően stabil. A kincstár igyekezett előteremteni a végváriak és a déli végvidéken működő főparancsnokok költségeit, de mindezt folyamatos deficit, hitelfüggés és helyben utalványozott jövedelmek mellett tette. Az 1526. évi hadjárat költségei messze meghaladták az udvar és az ország megszokott pénzügyi lehetőségeit, mégis előteremtettek jelentős összegeket: hitelekkel, pápai segéllyel, egyházi és rendi forrásokkal, a bandériumtartó urak saját finanszírozásával, valamint a dél-német hiteltőke bevonásával.

A döntő kérdés az, hogy ez a modell fenntartható lett volna-e egy esetleges győzelem után. A bemutatott adatok alapján aligha. Alapvető pénzügyigazgatási reformok, a jövedelmek központosítottabb kezelése, a német-római birodalmi rendek, az osztrák és cseh tartományok tartós anyagi támogatása, valamint a dél-német hiteltőke folyamatos közreműködése nélkül a magyar királyi pénzügyek nehezen tudtak volna megfelelni egy hosszan elnyúló, oszmánellenes háború követelményeinek. Ezek a feltételek csak az 1550-es évekre álltak össze, de immáron a bécsi központú Habsburg monarchia keretein belül. A mohácsi hadjárat finanszírozása nem elszigetelt válság, hanem egy olyan európai középhatalom pénzügyi rendszerének függvénye, amely ugyan nagy erőfeszítésre volt képes, de tartósan nem tudta kezelni a birodalmi méretű katonai kihívást.

A kincstartói számadások legfontosabb tanulsága ezért az, hogy Mohács pénzügyi háttere nem értelmezhető egyszerű hiánytörténetként. A forrásokban egyszerre látható a kincstár aktivitása és korlátozottsága, a katonai prioritás és a forráshiány, a szakmai pénzügyi irányítás megléte és hiányai. A pénz valóban a háború idege volt, de a Magyar Királyság esetében ez az ideg feszült, töredezett és külső segítségre szoruló rendszerben működött. Ez magyarázza, hogy a mohácsi hadjárat előtt jelentős összegek mozdultak meg, mégis mindvégig kérdéses maradt, elegendő-e egy olyan ellenféllel szemben, amely sokszoros fiskális és katonai fölényrel rendelkezett.

Források és irodalom

Levéltári források

FA = Fürstlich und Gräfllich Fuggersches Familien- und Stiftungsarchiv

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

GyMSML = Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltár

OL = Országos Levéltár

DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény

OSzK = Országos Széchényi Könyvtár

Irodalomjegyzék

Adattárak, forráskiadványok

- B. SZABÓ 2006 = *Mohács*. Szerk. B. SZABÓ János. Osiris, Budapest, 2006.
- BARTONIEK 1926 = *Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései*. Ford. BARTONIEK Emma. (Napkelet Könyvtára 12.) Budapest, 1926.
- C. TÓTH 2010 = C. TÓTH Norbert: *Politikátörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522-1523)*. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) Budapest, 2010.
- C. TÓTH 2025 = *II. Lajos magyar király számadáskönyvei (1525, 1526) és Mária királyné rövid számadása (1524-1527)*. Közreadja: C. TÓTH Norbert. ELTE-HTK, Budapest, 2025.
- C. TÓTH 2026 = *II. Lajos király oklevelei és levelei 1521-1526*. Szerk. C. TÓTH Norbert. ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet, Budapest, 2026.
- C. TÓTH et al. 2016 = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richard – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458-1526*. 1. Főpapok és bárók. ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet, Budapest, 2016.
- ENGEL 1809 = ENGEL, Johann Christian: *Monumenta Ungrica*. Bécs, 1809.
- FRAKNÓI 1877 = FRAKNÓI Vilmos: *II. Lajos király számadáskönyve 1525. január 12. - június 16.* In: *Történelmi Tár* 22. Budapest, 1877. 45–236.
- ZOMBORI 2004 = *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból*. S. a. r. ZOMBORI István. Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2004.
- STRIEDER 1905 = STRIEDER, Jacob: *Die Inventur der Firma Fugger aus dem Jahre 1527*. Tübingen, 1905.

Irodalomjegyzék

- B. SZABÓ–FARKAS 2020 = B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas: *Örök Mohács. Szövegek és értelmezések. Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet*. MTA, Budapest, 2020.
- BARTA 1994 = BARTA Gábor: A Forgotten Theatre of War 1526–1528 (Historical Events Preceding the Ottoman–Hungarian Alliance of 1528). In: *Hungarian–Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*. Ed. DÁVID, Géza – FODOR, Pál. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1994. 93–130.
- CJH = *Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1000–1526. évi törvéncikkek*. Szerk. MÁRKUS Dezső et al. Budapest, 1899.
- DOBOS 2000 = DOBOS János: A középkor. In: *Zenta monográfiája I*. Szerk. FODOR István – HAJNAL Jenő. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 2000. 197–222.
- ERDÉLYI 1998 = ERDÉLYI Gabriella: Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In: *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. Szerk. TUSOR Péter. ELTE BTK, Budapest, 1998. 118–132.
- ERDÉLYI 2005 = ERDÉLYI Gabriella: *I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez I. 1526–1532*. (Lymbus kötetek 1.) Akadémiai, Budapest, 2005.
- FILIPOVIČ 2025 = FILIPOVIČ, Emir O.: Brčko and its Surroundings during the Late Medieval and Early Modern Period. In: *Brčko in Hungarian Archives (1422–1937)*. Exhibition catalogue. Ed. SULJEVIĆ, Čazim – MANČIĆ, Tamara Vijoglavina. Brčko Distrikt Archívuma, Brčko, 2025. 3–17.
- FÓGEL 1917 = FÓGEL József: II. Lajos udvartartása (1516–1526). Budapest, 1917.
- GYÖNGYÖSSY 2017 = GYÖNGYÖSSY Márton: II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a Moneta Nova. *Századok* 151. (2017) 3. 607–644.
- GYÖNGYÖSSY 2018 = GYÖNGYÖSSY Márton: Moneta Nova. II. Lajos sikertelen pénzreformjának rövid története az újabb kutatások tükrében. In: *A fiatal középkor régészek VIII. konferenciájának tanulmánykötete*. Petőfi Irodalmi Múzeum – Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely, 2016. november 17–19. Szerk. RINGER István. Sátoraljaújhely, 2018. 371–383.
- HAZI 1928 = HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I. 6. kötet. Oklevelek és levelek 1482-től 1520-ig. Sopron, 1928.
- HERMANN 1975 = HERMANN Zsuzsanna: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. *Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához*. *Századok* 109. (1975) 2. 301–336.
- KENYERES 2007 = KENYERES István: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai az udvari pénztár és a hadi fizetőmesterek számadásai alapján, 1543–1623. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. *Levéltári Közlemények* 78. (2007) 2. 85–138.
- KENYERES 2021 = KENYERES István: A fiskális-katonai állam kezdetei Európában a 16. század első felében. *Századok* 115. (2021) 4. 761–781.
- KENYERES 2022 = KENYERES István: A Magyar Királyság pénzügyei és katonai költségei Mohács előtt. *Századok* 156. (2022) 2. 237–276.
- KENYERES 2024 = KENYERES István: A Magyar Királyság fiskális politikája és katonai kiadásai a mohácsi csata előtt. In: *Temetetlen Mohács*. Szerk. VARGA Szabolcs. Martin Opitz – Janus Pannonius Múzeum, Budapest, 2024. 105–120.

- KENYERES 2025 = KENYERES István: A Habsburg Monarchia pénzügyi döntéseinek megalapozása a 16-17. században: a katonai „büdzséktől” a „Titkos utasításig”. In: *Végváarak, döntések és döntéshozók*. Studia Agriensia 41. Eger, 2025.
- MIKÓ 2020 = MIKÓ Gábor: Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tessány várak visszahódítására 1513-ban. *Századok* 154. (2020) 3. 577–620.
- RADY 2009–2010 = RADY, Martyn: Fiscal and Military Developments in Hungary During the Jagelló Period. *Chronica. Annual of the Institute of History University of Szeged Hungary* 9-10. SZTE BTK Történeti Intézete, Szeged, 2009–2010. 86–99.
- SOÓS 1999 = SOÓS Ferenc: *Magyarország kincstartói 1340-1540*. Argumentum, h. n. 1999.
- STOLLEIS 1983 = STOLLEIS, Michael: Pecunia nervus rerum. Zur Diskussion um Steuerlost und Staatsverschuldung im 17. Jahrhundert. In: Stolleis Michael: *Pecunia nervus rerum. Zur Staatsfinanzierung der frühen Neuzeit*. Frankfurt a. M., 1983.
- STOLLEIS 1992 = STOLLEIS, Michael: „Pecunia nervus rerum” – Die Finanzfrage in der deutschen Staatsräsonliteratur des 17. Jahrhunderts. In: *Finanzen und Staatsräson in Italien und Deutschland in der frühen Neuzeit*. (Schriften des Italienisch-Deutschen Historischen Instituts in Trient. 4.) Hrsg. Maddalena, Aldo de– Kellenbenz, Hermann. Berlin 1992.
- SZABÓ 1909 = SZABÓ Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Budapest, 1909.
- WENZEL 1882 = WENZEL Gusztáv: *A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében*. Budapest, 1882.

**Burgio nuncius első utódja:
Vincenzo Pimpinella és a pápai diplomácia
a Magyar Királyságban
a mohácsi csata után¹**

**The First Successor of Nuncio Burgio:
Vincenzo Pimpinella and Papal Diplomacy
in the Kingdom of Hungary
after the Battle of Mohács**

KANÁSZ Viktor

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Kutató Intézet,
HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
kanaszviktor@gmail.com

Absztrakt

A tanulmány Vincenzo Pimpinella rossanói érsek és pápai nuncius életútját, valamint 1529 és 1532 közötti működését vizsgálja. Pimpinella Burgio nuncius utódjaként már nem Budán, hanem elsősorban Ferdinánd király udvarában fejtette ki tevékenységét. Elemzi a nuncius humanista műveltségét, karrierjét és a római Kúriában betöltött szerepét. Bemutatja továbbá az oszmán háborúkkal kapcsolatos elképzeléseit és diplomáciai feladatait. Külön figyelmet kap az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen elmondott beszéde, amelyben a keresztény összefogás szükségességét hangsúlyozta. Pimpinella egyik legfontosabb feladata a Magyar Királyságról és az oszmán veszélyről szóló információk továbbítása volt Róma számára. A nuncius a magyar rendekkel is kapcsolatot tartott: Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János közti küzdelmekben közvetítő szerepet vállalt, és meghívást kapott a magyar rendek király nélküli gyűléseire is. Pimpinella működése jól tükrözi az oszmánellenes védelem központi szerepét a korabeli szentszéki diplomáciában.

Abstract

The study examines the life and activity of Vincenzo Pimpinella, archbishop of Rossano and papal nuncio, between 1529 and 1532. As the successor of nuncio Burgio, Pimpinella no longer operated in Buda, but primarily at the court of King Ferdinand.

¹ A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a STARTING 150580. pályázati program finanszírozásában valósult meg, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

The article analyses the nuncio's humanist education, his career, and his role within the Curia. It also presents his ideas concerning the Ottoman wars and his diplomatic responsibilities. Special attention is devoted to the speech he delivered at the Diet of Augsburg in 1530, in which he emphasized the necessity of Christian unity. One of Pimpinella's most important duties was to provide Rome with information concerning the Kingdom of Hungary and the Ottoman threat. The nuncio also maintained close relations with the Hungarian estates: he attempted to mediate in the conflict between Ferdinand of Habsburg and John Szapolyai, and he was invited to the assemblies of the Hungarian estates. Pimpinella's activity clearly reflects the central importance of anti-Ottoman defence in contemporary papal diplomacy.

Kulcsszavak: pápai diplomácia, nunciatúra, oszmánellenes küzdelmek, Magyar Királyság

Keywords: papal diplomacy, nunciature, anti-Ottoman struggles, Kingdom of Hungary

Az 1526-os mohácsi csata² döntő változásokat hozott a több évszázados szentszéki–magyar diplomáciában.³ Ennek egyik legfontosabb szegmensét abban kell keresni, hogy a korábban a budai királyi udvarban működő nuncius helyett hosszú távon immár nem a *Medium Regni* területén, hanem elsősorban Bécsben rezideáló nunciusok jártak el a magyarországi ügyekben, mint a magyar király mellé (is) rendelt főpapok.⁴ E bécsi nunciusok első képviselője Vincenzo Pimpinella (Pimpinelli) volt, aki Ferdinánd király mellett látta el a feladatait. Jelen tanulmányban az ő életét és nunciatúráját, valamint magyar vonatkozású tevékenységét mutatom röviden be, megvizsgálva, hogy milyen változásokat figyelhetünk meg a Burgio (Giovanni Antonio Buglio, Burgio bárója) és a Pimpinella által fontosnak tartott témák között.

Út Ferdinánd udvaráig

Pimpinella 1485. január 28-án Rómában született.⁵ Tehetségével hamar kitűnt, s X. Leó pápa pontifikátusa (1513–1521) alatt ő is azon ígéretes ifjak közé tartozott, akiket a Medici pápa a trónja köré gyűjtött.⁶ Latinul verselt,⁷ epigrammát⁸ és kommentárt írt,⁹ illetve előadásokat tartott – például Ovidius *Fasti*járól – a római Sapienza egyetemen is.¹⁰ A latin nyelvet kitűnően használta, elismert szónokként tartották számon,¹¹ emellett pedig görögül is megtanult, így azon kevesek közé

² A csatáról és a korabeli magyar és oszmán hadseregekről legújabban: NAGY-L. 2026; KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026.

³ NEMES 2024.; KANÁSZ 2025b. A szentszéki–magyar kapcsolatokról áttekintést ad: NEMES 2017. A korabeli szentszéki diplomáciáról legújabban: GREGOROWICZ–DUDY–SMO³UCHY 2025., OSBORNE 2025.

⁴ Itt érdemes megjegyezni, hogy míg Burgio nuncius még világi személy volt, addig utódai már kivétel nélkül a klérus tagjaként dolgoztak Pimpinellától Buonvisi nunciussig bezárólag Magyarország töröktől való védelmezésén, majd felszabadításán. Vö. TUSOR 1999., SQUICCIARINI 1999., TUSOR 2002.

⁵ SQUICCIARINI 1999, 41.

⁶ MÜLLER 1960, 67. Ennek keretében a goritzi sodalitas tagjai közé tartozott, s Francesco Arsilli is megénekelte kora pápai udvarában működő költőket felsoroló művében. GASSIER 1999, 235.

⁷ Paride De Grassi krónikájában feljegyezte, hogy a pápa tiszteletére Pimpinella Orpheusnak öltözve szavalt verseket társaival. BORTOLETTI 2012, 58. Róla még: BENEDETTI 2015, 63–78., 72., 74., 77., TOMMASINO 2008, 26.

⁸ Az 1524-ben Rómában megjelent, összesen 399 latin nyelvű epigrammából álló gyűjteményben, az ún. Corycianában is szerepel egy műve, illetve a Vatikáni Apostoli Könyvtár egyik kódexében is megtalálható egy alkotása. BAV Cappon.75. fol. 103r–105v, COZZO 1897, 75.

⁹ Például kommentárt írt Giulio Simone (Julius Simon Siculus) 1513-as capitoliumi ünnepre készült költeményéhez. GASSIER 1999, 235.

¹⁰ MONFASANI 2016, 15., 17., 28. Egy kortársa így írt többek közt róla, felelőlegesen kora tudásainak sorsát: „Mecum sentis Meline, qui dictitare non desino nihil homine litterato, qui nunc vivat, infelicius. Nam extinctos hos, quos infelices appellativimus, non modo non infelices, sed etiam beatissimos heri Contarenus esse comprobavit, sed quin ego, quin Laelius, quin noster Pimpinellus, quin Cursius miseri esse persuasum habeamus, et re vera simus, non Contarenus, non Plato, non Socrates, non Epictetus ipse nobis unquam persuadere poterit.” VALERIANO 2012, 172–173.

¹¹ Beszédeivel azonban nem mindenki volt elégedett, például egy 1523. augusztus 5-én tartott beszédét Paolo Giovio fullasztónak érezte. ZIMMERMAN 1995, 56. 326.

tartozott, akik a Kúriában az evangéliumot görögül is tudták értelmezni. Megbecsültségét jól mutatja, hogy a X. Leó halála utáni konklávén alkalmával ő köszöntötte a kardinálisokat.¹²

Miután Pompeo Colonna bíboros lemondott e javadalmáról, 1525. július 3-án Rossano érsekévé nevezték ki, és augusztus 13-án szentelték fel. E dél-kalabriai érsekségben azonban a rábízott egyéb feladatok miatt nem igazán fejtett ki egyházkormányzati tevékenységet, soha nem foglalta el egyházmegyéjét, sokkal inkább pénzforrásként tekintett e címére.¹³ Szerény egyházi javadalma – melyet haláláig viselt – mellé VII. Kelemen pápa neki adományozta a paludi Szent Donát-apátság commendátorságát is.¹⁴ Ha jövedelmezőbb stallumot nem is kapott, legalább a politika és a közigazgatás világába belekóstolhatott, ugyanis VII. Kelemen pápa (1523–1534) jóvoltából 1527-től pápai helytartóként működött Marche tartományban, majd 1529. január 5-én Perugia és Umbria vicelegátusa lett.¹⁵

Pimpinella érsek címere
(Pasquale Capobianco alkotása, 20. század első fele)

¹² 1530-ban a birodalmi gyűlésen tartott beszédében maga mondta, hogy talán túl sokat várnak tőle, mert azt mondják róla, hogy nagyon sokáig gyakorolta a szónoklás művészetét, egy levelében pedig azt írta, hogy költőnek, szónoknak vagy filozófusnak is nevezik. MÜLLER 1960, 67.

¹³ RUSSO 1989, 119., SQUICCIARINI 1999, 41., BLASCO 2016, 164. Sed haec plenius venerabilis frater Vincentius archiepiscopus Rossanensis, nuncius noster, vir nobis ob doctrinam et probitatem suam charus, quem cum facultatibus a nobis requisitis istuc mittimus, vobis explicabit, cui plenam in his fidem habere velitis. ETE I. 468. A helytörténeti szakirodalom szerint 1533-ban az általános helynöke az egyházmegyében Cataldo Sammarco volt. GRADILONE 1967, 67.

¹⁴ RUSSO 1989, 120.

¹⁵ MÜLLER 1960, 68., RUSSO 1989, 119., SQUICCIARINI 1999, 41. Vö. Biblioteca comunale Augusta, ms.968, 47v.

A király mellett

Tapasztalatainak hasznát is vette, ugyanis 1529. június 14-én nunciusként delegálták Habsburg I. Ferdinánd király mellé.¹⁶ Erről Pimpinella már korábban tudomást szerzett, ugyanis június 5-én arról írt V. Károlynak, hogy a törökök elleni védekezés érdekében Ferdinánd mellé rendelik.¹⁷ A mohácsi csatát követő évtizedekben Ferdinánd király számára az egyik legégetőbb probléma az oszmánok elleni háború volt, ezt Bécs 1529-es ostroma mindenki számára nyilvánvalóvá tette. A védelem sikeres megszervezéséhez, különösen pedig a Magyar Királyság megóvásához, sem a kincstárának bevételei, sem pedig a katonai ereje nem volt elégséges, így komoly segítségre szorult.¹⁸ Ezt kezdettől fogva elsősorban testvérétől, V. Károly császártól, illetve a pápától várta és kapta meg (még ha mindez nem feltétlenül a legmegfelelőbb időben és nagyságrendben érkezett). Ezért különösen fontos volt számára a Rómával ápolt kapcsolat, s igyekezett elérni, hogy nunciust küldjön az udvarába a pápa, valamint meggátolni, hogy ellenfele, Szapolyai János királyi méltóságát ezzel ismerje el az Apostoli Szentszék.¹⁹

Ilyen körülmények között jutunk el 1532-höz. Pimpinella küldetésének apropóját az oszmán had készületeiről érkező hírek adták, s a védelem támogatására a pápa és a bíborosok 40 000 arany segélyt ajánlottak fel, s emellett indították útnak a nunciust. Pimpinellának engedélyezték azt is, hogy bizonyos egyházi javadalmakat megadóztasson, sőt szükség esetén magukat az ingatlanokat is eladhatja, a bevételből pedig sereget állítson fel a török ellen.²⁰

A király közismert öröme mellett²¹ Pimpinella személyében végül VII. Kelemen eleget tett mindennek. Az ekkor kiállított pápai brévében a magyarokat arra intette az egyházfő, hogy emlékezve a keresztény névre és az ősi erényre, országukat a szent hitben buzgón védelmezzék, és Pimpinellát nekik mint „*vir nobis ob doctrinam et probitatem suam charus*” ajánlotta.²² Feladata – más nunciusokhoz hasonlóan – elsősorban az volt, hogy információval szolgáljon az Apostoli Szentszék számára, mindemellett azonban volt egy konkrét megbízatása is: Róma arra utasította, hogy vegyen részt az oszmánok elleni védekezés megszervezésében.

¹⁶ Emiatt 1530. november 16-án meghosszabbították számára a pallium adományozása iránti kérvény beadásának határidejét, s azt végül 1532. november 18-án kapta meg. NBD 1969, XXXII.; RUSSO 1989, 120.

¹⁷ Mindeközben a levélben a hosszú hallgatása miatt is mentegette magát. NBD 1969, XXXII.

¹⁸ Vö. KENYERES 2022.

¹⁹ Erről: KANÁSZ 2026a.

²⁰ SANUDO 1880.; FRANKÓI 1903, 11–12. A római kúria ezen döntését az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen a választófejedelmek hevesen támadták. MÜLLER 1960, 69.

²¹ Erről Sanudo összefoglalójából értesülünk, amiben Giovanni Maria della Porta Rómában, 1529. május 29-én kelt jelentését summázta. SANUDO 1898, vol. L, 426. 427–428.

²² „... sed haec plenius venerabilis frater Vincentius archiepiscopus Rossanensis, nuntius noster, vir nobis ob doctrinam et probitatem suam charus, quem cum facultatibus a nobis requisitis istuc mittimus, vobis explicabit; cui plenam in his fidem habere velitis.” BARONIO 1878, 99. n. 32.; MÜLLER 1960, 68.; SQUICCIARINI 1999, 41.

Ebből is látszik, hogy Pimpinella feladatai elsősorban a Ferdinánd király uralma alatt álló tartományokra és országokra terjedtek ki, s megbízatása főként nem a politikai és vallási ügyekben is forrongó birodalmi területekre szólt, hanem sokkal inkább a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom irányába konvergált. Természetesen a német nemzet Szent Római Birodalma sem maradt a szentszék figyelme nélkül: oda Lorenzo Campeggio bíboros legátus lett delegálva, 1531-ben pedig Girolamo Aleandert is elküldték a speyeri birodalmi gyűlésre. Mindezzel egy munkamegosztás alakult ki a Habsburgokkal kapcsolatos pápai diplomáciában: külön követ szolgált a két testvér, V. Károly és I. Ferdinánd érdekszférájában, s bár kapcsolatban álltak, igyekeztek elszeparálni a feladataikat. Míg Pimpinella I. Ferdinánd udvarában elsősorban a magyar, illetve oszmánellenes vonatkozású ügyekkel törődött, az 1530 és 1532 között a birodalmi rendekhez küldött Lorenzo Campeggio bíboros magyar ügyekbe csak ritkán folyt bele: a magyarországi eseményekről és a török hírekről szóló beszámolók elkészítése Pimpinella feladata volt. Campeggio bíboros ugyanakkor többször jelezte a szentszéki diplomáciát felügyelő Jacopo Salviati pápai titkárnak, hogy a nuncius fakultásait és jogköreit – főleg a legátushoz való viszonyát – tisztázni kellene.²³ Ugyanakkor a két küldött között jó kapcsolat alakult ki, s Campeggio nagyon jó véleménnyel volt a nunciusról, többször is dicsérőleg ír róla Rómába, megemlítve, hogy mennyire igyekszik minél többet megtudni Magyarországról, és hogy jó a viszony köztük.²⁴ Ferdinánd is sokra becsülte a nunciust.²⁵ Ezt jól mutatja, hogy egy neki adományozott javadalom, Kapornak kapcsán 1530-ban részletesen kiemelte érdemeit és tudását,²⁶ illetve megbecsülésének egyik jele volt, hogy 1531 májusában Mária leányát Pimpinella keresztelte meg Prágában.²⁷

Pimpinella nunciaturájának bemutatásakor azonban egy különösen nagy problémába ütközünk. Mivel a Rómába küldött jelentései a mai napig nem kerültek elő,²⁸ ezért az 1529 és 1532 között kifejtett munkája nagyon nehezen rekonstruálható. Ennek ellenére más források segítségével munkásságának több szegmensét be lehet mutatni, s mindez lehetővé teszi, hogy bár teljességre törekvés nélkül, de a nunciusi működésének jelentős területeit legalább nagy vonalakban fel tudjuk

²³ NEMES 2017, 110.

²⁴ MÜLLER 1960, 71. Campeggio 1530. május 20-i levelében szintén dicsérte Pimpinellát Salviatinak. NBD 1963, 36.; NBD 1969, 75.

²⁵ Ezt Campeggio is tudta, jelezve Salviatinak 1530. május 13-án írt jelentésében, hogy a nuncius a király és tanácsosai körében nagy tekintélynek örvend. NBD 1963, 34.

²⁶ „Cum (sicut Devotioni tue minime est incognitum) Reverendissimus in Christo pater Dominus Vincentius, archiepiscopus Rossanus, sanctissimi Domini nostri de latere legatus ad nos destinatus in omnibus, que Sanctitatis Sue nomine apud nos agere et tractare habet, ac etiam in ceteris, que commune Christianitatis bonum regnique nostri Hungarie reparationem contingunt, diligentem, fidelem, promptam et indefessam ac talem operam presterit et prestare non gravetur aut desinat, ut nonnisi optime de eo satisfacti esse possimus, et alioqui propter virtutem ac morum candorem, viteque honestatem et eruditionem multam et variam dignus esse censentur, ut a nobis indotatus non abeat, si quando redire cupiat ad patriam. Ut ergo illum alioqui diligentissimum et publicis commodis desudantem maiori stimulo excitaremus atque animi nostri gratitudinem cum eo, quo nunc potuimus, testimonio utcunque cognitam faceremus [...]” ETE II. 16.

²⁷ KARCSU 1871, 239.

²⁸ MÜLLER 1960, 65–66.

vázolni. Mindez azért is fontos, mert mindennek középpontjában a magyarországi oszmánellenes harc állt.

Az oszmánellenes harc támogatása

Az újdonsült nuncius számára tehát alapvető fontossággal bírt az oszmánellenes küzdelem, melyről nemcsak jelentenie kellett, hanem az események alakítására is lehetősége nyílt. Az alábbiakban a kronologikus rendet elhagyva, s helyette az egyes témák szerint csoportosítva vizsgáljuk meg ennek jellegzetességeit.

Ünnepi szónoklat az 1530-as birodalmi gyűlésen

A Szent Római Birodalom egyik legfontosabb eseménye évszázadok óta a birodalmi gyűlés volt, ezért a Ferdinánd mellé rendelt nuncius számára különösen fontosnak számított, hogy ezen részt vehessen. A kiváló szónok hírében álló nunciust pedig a pápai diplomácia a saját fegyverével küldte csatába: 1530 áprilisában I. Ferdinánd kérésének eleget téve nemcsak azt rendelte el, hogy Pimpinella vegyen részt az augsburgi birodalmi gyűlésen, hanem azt is, hogy ott beszédet tartson a rendek előtt.²⁹

Mindez komoly nehezítelést válthatott ki a „helyileg illetékes” Campeggióban, különösen annak tükrében, hogy a legátus eredetileg saját testvérét, Tommasót akarta megbízni ezzel. A felállást mégis elfogadta, viszont jelezte, hogy Pimpinella csak a török veszedelmet tartja szem előtt, pedig a lutheránus veszélyt is figyelembe kellene venni.³⁰ A pápa ezért megszabta azt is a nunciusnak, hogy ne csak a török elleni védelem fontosságáról, hanem a hitvitákról is beszéljen.³¹

Rossano érseke június 20-án a birodalmi gyűlés ikonikus pillanatában, a megnyitó misén fejtette ki gondolatait.³² Ha hihetünk a császári udvarban működő velencei követnek, Nicoló Tiepolónak, a beszéd eredetileg később, a gyűlés előtt hangzott volna el, Ferdinánd király azonban – nyilván a fontossága miatt – kiharcolta, hogy a mise közben szólaljon fel a nuncius. E beszédet érdemes részletekbe menően ismertetni, ugyanis jól mutatja a nuncius – s egyben a szentszék – oszmánokkal kapcsolatos politikai programját.

A nuncius a felvezetést követően *in medias res* a török hódítás ügyét vette elő, ecsetelve a hitetlenek kegyetlenkedéseit és elmarasztalva a németek közömbös-

²⁹ NBD 1963, 22. Ferdinánd más megbízatást is szeretett volna adni a nunciusnak, például az 1529-ben megkötött bolognai megállapodás végrehajtása kapcsán Pimpinellát nézte ki a küldöttének, azonban Velence ellenállása miatt végül nem őt jelölték ki. PROSPERO 1873, 224.

³⁰ MÜLLER 1960, 73. Vö. Aleander értesülésével: AAV Segr. Stato, Germania, vol. 51. 128r (a levél kiadva, de e rész német nyelvű regesztában: NBD 1969, 168.)

³¹ ARTNER 2004, 198–199.

³² MÜLLER 1960, 73.

ségét, akik mindezt tétlenül végignézték: „És ti, németek, akik minderről tudtok, még haboztok, még alszotok, mint a bolondok csak tátjátok itt a szátokat?” Ezt követően arra kérte őket, hogy az ókori rómaiakat – akik ugyan pogányok voltak, de szomszédaikat és szövetségeseiket még a legkisebb háborúban is megsegítették – példaképként tekintsék. Ugyanilyen nyíltan beszélt a kibontakozóban lévő protestáns reformációról is, számon kérve őket, hogy komolyan azt hiszik, hogy győzni tudnak az ellenségeiken, ha Krisztus titkait és a papok tekintélyét elveszik. Ugyanakkor – ellenpontosza az eddigieket – ha a hitviták elülnének, a kedvező politikai helyzetben Franciaországgal és Angliával karöltve könnyedén meg lehetne támadni a törököket. A törökök egységesek, a németeknél viszont egyre nagyobb a szakadás, ezért a nuncius szerint az oly sok problémát okozó hitkérdések megoldása lehetne az első lépés a török veszély elhárítására.

Pimpinella ezt követően kiszélesítette a horizontot: szerinte fontos kérdés, hogy ki fog a németekkel a törökök ellen harcolni. A nuncius optimizmusa lehangoló volt: minden egyes keresztény fejedelem, Kelemen pápa, I. Ferenc francia, VIII. Henrik angol és III. János portugál király, valamint minden keresztény uralkodó és a birodalmi városok is csatlakoznak majd Károlyhoz és Ferdinándhoz. Ehhez viszont – a realitásokat továbbra is elkerülve – hamar hozzátette: ha a többiek mégsem segítenének, egyedül is lehet folytatni a harcot, a létszám ugyanis nem lényeges. Nem szabad, hogy a törökök tömege bárkit is elretentsen, hiszen Isten hatalma még annál is nagyobb.

Pimpinella mindezek után azt is beismerte, hogy Ferdinándnak a németeken kívül nincs kihez fordulnia, s a két birodalom eltérő centralizáltságú struktúrára is kitért: a törökök egyetlen vezetőnek engedelmeskednek, míg a németek között sokan vannak, akik pedig senkinek sem. A törököknél minden helyesen történik az egyetértés révén, a németeknél viszont a viszály mindent tönkretesz. Így ha nem térnek vissza vallási és katonai örökségükhöz, akkor – utalva a felkelésekre – a parasztok vagy a törökök fognak uralkodni felettük. Nyomatékosítva mondandóját megátalkozott mindenkit, aki nem segít Ferdinándnak a „hitetlenek” elleni harcban, és megáldotta azokat, akik megtérnek és teljesítik kötelességüket. Beszéde végén azt is kijelentette, hogy ha Szent Péter kulcsa nem tudja kinyitni a fejedelmek megátalkodott, márványkemény szívét, akkor Szent Pál pallosa fog reájuk lesújtani.³³

Beszédében a magyarok érdemeire is kitért a következőket mondva: „Vár beneteket a szegény és elpusztított Magyarország, melynek nem kell megtagadnotok a segítyt. Ugyanis már sok éven át saját költségén a töröknek ellenállván s erejével az egész keresztény világot védelmezvén, nem kell-e azt, miután az ellenségtől egészen kimerítettett és irtózatosan elnyomatott, mindenkinek segíteni? Annál is inkább, mert attól nemcsak a ti, hanem mindnyájunk közös békéje, üdve és fönn tartása függ. [...] Ha, mint remélem, nem vonakodtok, gondoljátok meg, mily diadal, mily dicsőség és halhatatlanság várakozik rátok. [...] Azonfölül a magyarok jó keresztény férfiak, akiknek részéről egykor nem csekély hasznót élveztetek,

³³ BRUCKNER 1930, 16.; MÜLLER 1960, 73–75.

akiknek már sok éveken át a keresztény hit s élet az ő megmentését köszöni, visszahelyezendők hát birtokaikba, honnét mások gonoszsága által kizavartattak.”³⁴

Pimpinella beszéde híres lett, Campeggio és Tiepolo is elismerően írt róla, s Ferdinánd kívánságára V. Károly előszavával latinul és németül is kinyomtatták, így sokakhoz eljutott.³⁵

*Pimpinella 1530-as beszéde
nyomtatott változatának címdala (Google Books)*

Hatását tekintve ugyanakkor erős kettősség mutatkozott: míg a korabeli ismertsége vitathatatlan, addig politikai és diplomáciai hatása gyakorlatilag nem volt, a birodalmi gyűlést lényegében nem befolyásolta, sem a katolikus, sem pedig a protestáns fejedelmek nem fogadták meg a gondolatait, hiába hallották vagy olvasták annak tartalmát a teológusaikkal együtt.³⁶

A humanista tudós, Caspar Ursinus Velius így számolt be a beszédéről: „A pápa Ferdinánd királyhoz küldött nunciusa, a nagyszerű, tanult és erényes férfiú, Vincenzo Pimpinella rossanoi érsek világos és jó hosszú beszédet tartott, amelyet

³⁴ KARCSU 1871, 239.

³⁵ Vincentii Pimpinelli Archiep[iscop]i Rossan. Oratio Augustae habita... h.n. é.n. Vö. APPONYI 1900, 169. n. 222 [július 22-i dátummal]. NBD 1963, 65.

³⁶ MÜLLER 1960, 75–76. A nuncius támadó fellépése a protestáns rendek körében nagy felháborodást szült, s kijelentették, hogy a törökellenes segílyt addig nem is engedik tárgyalni, amíg a vallási ügyekben meg nem egyeznek. BRUCKNER 1930, 16.

ezután közzé is tett. Felsorolta a kegyetlen törökök győzelmeit, amelyekben részük volt. Leginkább a magyarországi és ausztriai veszteségeket fejtette ki. Ismer-tette, hogy Európa többi részét milyen mértékben fenyegeti az iszonyatos ellen-ség. A német fejedelmek lomhaságát és veszélyes bizalmatlanságát barátságosan megfeddte. Mindenkit erélyesen a keresztény nép érdekében az egyezségekre és a rettegett, szörnyűséges ellenség elleni fegyverfogásra buzdított.³⁷

Az irreális elképzeléseket lehántva róla mondanivalója ugyanakkor egyértel-mű, s túlpontosan megadja a sikeres oszmánellenes küzdelmek geopolitikai kul-csát: csak összeurópai keresztény összefogással győzhető le a kor szuperhatalma, erre önmagában még a császár sem képes. Pimpinella igazságát az elkövetkezendő másfél évszázad tökéletesen igazolta.

Róma tájékoztatása

Pimpinella egyik fő feladata az volt, hogy az oszmánokkal, illetve ezzel összefüggés-ben a Magyar Királysággal kapcsolatos hírekkel lássa el Rómát.³⁸ E jelentéseit nem ismerjük, viszont e jellegű munkájáról képet nyerhetünk Jacopo Salviati pápai titkár két, 1530. május 23-án és 1531. március-áprilisában a nunciushoz címzett leveléből. Bár a nuncius válaszai a további jelentéseihez hasonlóan elvesztek, e levelek segít-ségével közelebb juthatunk a nuncius és Róma kapcsolatához, valamint a Szentszék információs igényeinek és a nunciusával szemben támasztott elvárásainak megérté-séhez.

Salviati első ismert, 1530. május 23-án kelt levele nem a hírek egyszerű nyugtá-zása, ugyanis a pápai titkár komolyan megfeddte a nunciust, aki a legfontosabb hiva-tali feladatát, az állandó és minden kérdésre kiterjedő jelentéseket hanyagolhatta el. Salviati szerint, mivel Pimpinella két olyan országban – Magyarország és Németor-szág – tartózkodik, amelyek üdve az egész kereszténység üdvét jelenti, sokkal részle-tesebben kellene írnia. A pápa a magyarországi helyzet részletes bemutatását várja el tőle, például, hogy milyen fontos helyek vannak török kézen, s melyek Ferdinánd királyén, ám ennek ellenére a nuncius keveset írt a jelentéseiben. Emellett Pimpinel-lának fel kellene vázolnia, mi történt azóta, hogy Szulejmán 1529-ben visszavonult Bécs alól, be kellene mutatnia Ferdinánd és az oszmánok befolyási övezetét, össze-foglalni a reményeket és a félelmeket, illetve összegezni az eseményeket, hogy Róma könnyebben megérthesse az egyes hírek jelentőségét.³⁹ Pimpinella utóbbi levelei azonban ezeknek az elvárásoknak nem feleltek meg, olyannyira szárazak voltak, hogy Salviati szinte szégyellte azokat a pápával megosztani.⁴⁰ Rómában török moz-

³⁷ VELIUS 2013, 128.

³⁸ NEMES 2017, 110. CAMPEGGIO 1530. július 14-i jelentésében ki is mondja, hogy a törökök magyarországi ügyeiről ő nem ír, mert ebben Pimpinellára hagyatkozik, akiről tudja, hogy rendkívül szorgalmas (*diligentissimo*). NBD 1963, 86.

³⁹ Vö. BARONIO 1878, 182. n. 185.

⁴⁰ MÜLLER 1960, 80.

golódásról lehet hallani, fegyverkezésről Dalmáciában, amiről Ferdinándnak is tudnia kellene. Mindemellett ha most éppen nem tartózkodna Campeggio Németországban, akkor Pimpinellának onnan is több hírt kellene küldenie. Salviati úgy vélte, hogy a nuncius legkellemesebb kötelességének úgy kellene eleget tennie, hogy olyan pontos képet fessen a dolgokról, mintha Salviati maga lett volna jelen és hallotta vagy látta volna a történeteket.⁴¹ E megfeddéses – bár a nuncius számára bizonyosan kellemetlenek voltak – tökéletesen mutatják, hogy mit vártak el Rómában, s milyen mélységű hírek alapján kívántak Magyarországgal kapcsolatban tájékozódni.

Salviati megnyilvánulása azért is érdekes, mert ha csak ebből indulunk ki, azt hihetnénk, hogy Rossano érseke valóban elhanyagolta e kötelességét. Ugyanakkor ismerünk egy általa írt, 1529. november 16-án kelt, s a pápának küldött levelet, melyben Bécs sikeres megvédését írta le. A levél különlegessége, hogy nyomtatásban is megjelent.⁴²

Pimpinella 1529-es bécsi ostromot elbeszélő levele nyomtatott változatának címoldala (Google Books)

⁴¹ MÜLLER 1960, 80.

⁴² La oppugnazione di Vienna, & la Fuga del gran Turco, con li particolari di tutto il successo. h.n., é.n. Ennek bevezetőjében közölte, hogy a bűneik miatt jutottak a végső veszedelem közelébe, ám világos, hogy az isteni kegyelem nem akarta teljesen elhagyni őket, hanem alkalmat adott tévedések felismerésére. A levélben szép szavakkal dicsérte Ferdinánd királyt, s a kapitányait is ismertette. Bemutatta a hadmozdulatokat, melynek során még fogságba esett törökök vallomására is hivatkozott. Bécs ostromát különösen részletesen írta meg, s elismerően nyilatkozott az oszmán had állapotáról, szervezettségéről, ugyanakkor a keresztényekkel szembeni kegyetlenségeik felett elborzadt.

Ebben azt közölte a pápával, hogy az ostrom után Morvaországból visszament Bécsbe. Ott nagy gondossággal több forrásból is igyekezett megtudni, miként zajlottak az események, hogy a pápának minél igazabb és részletesebb beszámolót adhasson, s mivel a levelei egy része elveszett, sok oldalon át foglalta össze a történeteket.

Tehát Pimpinella jelentései nem voltak mindig olyan szárazak. Ugyanakkor komolyan vehette a kemény hangú megrovást, s igyekezett megfelelni az elvárásoknak. Így a másik, 1531 március-áprilisában kelt levelében Salviati már arról írt, hogy bár a nunciust elmarasztalták hiányos beszámolóí miatt, de legutóbbi *dispaccio*jával nagyon elégedett volt a pápa. Kiderül a levélből, hogy Pimpinella a törökök fegyverkezéséről számolt be, illetve jelentette, hogy az adott évre egy Dél-Itália és Szicília elleni támadással számolnak Bécsben.⁴³ A nunciusnak az oszmánokról szóló jelentése Salviati elmondása szerint annál nagyobb bánatot jelentett a pápának, minél csekélyebb volt a keresztények felkészülése az ellen.

Pimpinella ugyanakkor nemcsak jelentést készített, hanem a Kúriát is kérte, hogy készüljön fel az esetleges támadás ellen. Salviati erre azt felelte, hogy ösztönzése már tárgyal a kardinálisokkal arról, hogyan lehetne pénzhez jutni. Az Egyházi Állam népe azonban szegény, így még ha a pápa többet is tenne, mint ami a hatalmában áll, az óriási szükség miatt az így is kevés lenne. Ha pedig Isten nem ösztönzi Németországot arra, hogy megőrizze régi dicsőségét, akkor súlyos helyzet áll elő: egy esetleges támadás során Itáliának ugyanis a déli területek és Szicília számára kell pénzt gyűjtenie.⁴⁴ A pénzhiány egyik okát is megnevezte: ha korábban nagy összegekre volt szükség, bíborosokat kreáltak pénzért, „amit most Öszentsége e pillanatban semmiképpen sem szeretne”, illetve ezekért már senki sem fizet, mióta a zsinatról beszélnek.⁴⁵

A készülő egyetemes zsinat kérdése kapcsán is szembesült a nuncius Róma rosszallásával, ugyanis VII. Kelemen pápa még 1530 végén elküldte Umberto de Gambarát V. Károlyhoz, hogy közölje a pápa véleményét az egyetemes zsinattal kapcsolatban: összehívja a zsinatot, mihelyst a császár elfogadja a nuncius által előadott feltételeket. V. Károly viszont megpróbált I. Ferencsel megegyezni, így gyakorolva nyomást a pápára. Salviati ennek tükrében ismét megfeddte Pimpinellát, amiért szinte nem jelentett e fejleményekről. Mindez többek közt azért volt magyar szempontból is lényeges, mert Ferdinánd király hiába kért pénzügyi támogatást Rómából, a Kúria megüzente, hogy a zsinatról szóló híresztelések miatt nem tud rendkívüli bevételekhez jutni, amelyeket aztán Ausztria támogatására fordíthatna. Sőt, saját testvérén keresztül próbálták meg V. Károly terveit gátolni: megüzenték ugyanis Ferdinándnak, hogy amennyiben elérné, hogy ne sűrösse a zsinat összehívását, Róma nagyobb összegeket tudna mozgósítani a törökök elleni harcra.⁴⁶ A zsinat ügye ugyanakkor nem a királynál

⁴³ MÜLLER 1960, 78.

⁴⁴ Vö. KANÁSZ 2026b.

⁴⁵ MÜLLER 1960, 81.

⁴⁶ MÜLLER 1960, 82–83. Vö. NBD 1963, 192.; KANÁSZ 2025a.; KANÁSZ 2026b.

működő Pimpinella, s nem is a császár mellett lévő Campeggio, hanem Aleander feladata volt.⁴⁷

Salviatin kívül Pimpinella a pápai kúriában dolgozó Giovan Battista Sangától is kapott két, eddig ismeretlen levelet. Ezek hangvétele bizalmas kapcsolatot feltételez, s elsősorban egy keresztes hadjárat aquileiai kihirdetésének megakadályozásáról szólnak, ugyanis Sanga tartott tőle, hogy ezt az oszmánok nem lokális ügyként, hanem a keresztény országok, azon belül is elsősorban Velence részéről érkező provokációként értelmeznék.⁴⁸

Végül érdemes megjegyezni, hogy Pimpinella nemcsak a Szentszék számára írt leveleket. Sanudótól tudjuk, hogy 1532 elején a mantovai herceg követe látta Pimpinella 1531. december 14-i leveleit, melyekből kiderült, hogy tárgyalások folynak Szapolyai követével, de kicsi a remény a megegyezésre, a követ török háborúval fenyeget, Magyarország határára pedig nagyszámú török vonult fel. Mivel Szapolyai a török adófizetője lesz, ezért érdemes lenne megállapodni vele.⁴⁹

Helyes helyzetfelismerés – illuzórikus tervezés

Ha jelentései bizonyos esetekben szárazak is voltak, Pimpinella igenis komolyan vette a feladatát, s az oszmánok elleni összefogás megvalósítása érdekében maga is ötletekkel állt elő.⁵⁰ Erről vall Ferdinánd római ágensének, Andrea dal Burgonak⁵¹ 1530. októberben, Augsburgból írt levele.⁵² Ebben a török veszély és a magyarországi politikai helyzet, Szapolyai János és Ferdinánd király harcai kapcsán mutat be egy megoldási lehetőséget. Az ügy fontosságát nem hogy kiemelte, hanem egyenesen azt írta, hogy a kereszténység pusztulásra van ítélve, ha Ferdinánd és Szapolyai nem jutnak egyezsége. Ehhez viszont szükséges egy harmadik fél, a pápa közreműködése is.

A nuncius szerint Ferdinánd megkoronázott magyar királyként, mint a császár testvére, és mint a kereszténység harmadik legfontosabb embere, nem akar engedni Szapolyainak, viszont utóbbi is meg van koronázva, a magyarok támogatják, és „a töröknek hívott ördög” befolyása alatt áll. Emiatt Szapolyai elintézheti, hogy Magyarország előbb kerüljön a törökök kezére, mint Ferdinándéra. Így tehát egyik fél részéről sem várható önkéntes megegyezés. A nuncius azonban

⁴⁷ NBD 1963, LXXXVII. Ennek tükrében érdekes, hogy Luca de Rosis szerint Pimpinella fő feladata a zsinat ügyeinek intézése volt. ROSIS 1838, 138–139.

⁴⁸ BAV Cappon. 239. 47v–49r.

⁴⁹ SANUDO 1900, vol. LV. 357–360.

⁵⁰ Mindez a hadakozásban általában nem járatos bécsi nunciusok esetében sem volt példa nélküli, ld. pl. KANÁSZ 2024.

⁵¹ Személye és jelentései a magyar szempontból különösen fontosak, legutóbb: LAKATOS 2024.

⁵² MÜLLER 1960, 83.

mindezek után azt feltételezte, hogy van kiút ebből a zsákutcából. Azt javasolta, hogy a pápa szólítsa fel a két felet a megegyezésre, parancsolja meg nekik, sőt szükség esetén akár átkozza ki őket, ha elutasítják ezt.⁵³

Amennyiben pedig e terv nem nyeri el a pápa tetszését, második lehetőségként egy keresztes hadjárat indítása marad. VII. Kelemen bíborosokat küldhetne az egyes fejedelmekhez, és – látván a sikereket – a törökök által elnyomottak is szívesen fordulnának uraik ellen. A nuncius hangsúlyozta, hogy az idő sürget: minél tovább halogatják a döntéseket, annál erősebbé válik az ellenség. A keresztény fejedelmek megosztottsága a törökök legnagyobb előnye. Úgy vélte, hogy Ferdinánd hamarosan csődbe jut, „mert a szegény fejedelem valóban szegény, és mindenét ebbe a vállalkozásba fekteti, és végül minden nélkül marad: jövedelem nélkül, bevétel nélkül és az ország nélkül is.” Magyarországot talán meg tudná hódítani, de nem tudná a törököktől megvédeni.⁵⁴ A nuncius jó realitásérzéssel látta át a helyzetet, s jóslata később, az 1550-es években az országegyesítés kudarca során beigazolódott.

Pimpinella terve azonban kétségtől illuzórikus volt, az óvatos, halogató VII. Kelemen pápa döntései messze álltak az általa felvázolt határozott irányvonalától, s ezen kívül Szapolyai Jánost éppen nemrég közösi tette ki a pápa.⁵⁵ Ettől függetlenül fontos kiemelni, hogy a nuncius nemcsak közvetítette a híreket, hanem megoldási javaslatokat is kidolgozott, amivel egyfajta önálló politikai gondolkodásról tett tanúbizonyságot. E levélben ugyanakkor nem is ez a különös, sokkal inkább azon gondolkodhatunk el, hogy mindezt miért nem a pápai kúriának írta meg, s miért Ferdinánd római követének. Müller azt gyanítja, hogy emögött a nuncius kicsiny római érdekérvényesítő és befolyásoló képessége állhatott.⁵⁶ Ugyanakkor nem tudhatjuk, hogy Pimpinella nem intézett-e Burgo mellett Salviatinak is levele(ke)t e témában, tehát a kérdés továbbra is nyitott.

Pimpinella elképzelései így megmaradtak javaslatok szintjén, ugyanakkor fontosak, mert világosan mutatják, hogy a nuncius felismerte a helyzet lényegét: a keresztény világ megosztottsága és a török veszély szorosan összefügg. Látta, hogy a megoldás kulcsa az egység lett volna, ez azonban a korszak politikai realitásai között nem volt elérhető. Ugyanakkor nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy az általa Rómába küldött információk, illetve a tervei és javaslatai befolyásolták a pápát az 1532-es katonai segítségnyújtásban, melynek keretében a pápa unokaöccsét, Ippolito de' Medici bíborost legátusként küldte az oszmánok ellen tízezer lovas zsoldjára elégséges pénzzel.⁵⁷

⁵³ MÜLLER 1960, 83.

⁵⁴ MÜLLER 1960, 84.

⁵⁵ 1530. január 31-én Prágában éppen Pimpinella hitelesítette, majd nyomatta ki Bécsben a János királyt kiközösítő, Bolognában 1529. december 22-én kelt bullát. ETE II. 10–11.; TUSOR–NEMES 2011, 78.

⁵⁶ MÜLLER 1960, 86.

⁵⁷ KANÁSZ 2026a.

Kapcsolattartás a magyar rendekkel

Pimpinella küldetése értelmében a magyar rendekkel is állandó kapcsolatban állt. Ennek során egyházi ügyeket intézett, például egyes magyarországi tizedügyek kapcsán a nuncius tárgyalásokat folytatott az esztergomi érsekkel,⁵⁸ valamint – ahogy a Burgohoz írt leveléből is kitűnik – igyekezett előmozdítani a Ferdinánd és Szapolyai közti megbékélést. Ezirányú tevékenységét a pápa is támogatta.⁵⁹ Emellett Várday Pál egy 1533-as levele szerint a nuncius nagyon fontos szerepet játszott abban, hogy sikerült Ferdinánd király bizalmát visszaszereznie.⁶⁰

A nuncius és a rendek kapcsolatának legizgalmasabb része mindazonáltal a kenesei és berenhidai gyűlés kapcsán bontakozott ki. Az 1530-as évek elején kialakult egy olyan mozgalom Magyarországon, ami a trónharcok lezárását tűzte ki célul, mégpedig úgy, hogy eldöntik, ki a jogos király. Ennek érdekében 1532 elején Kenesére gyűlést hirdetett, ahová meghívták az ország összes nemesét. Ferdinánd komolyan vette a kezdeményezést, s igyekezett minden lehetséges eszközt bevetni a támogatásának növelése érdekében. Ehhez kézenfekvő volt az udvarában szolgáló nuncius mozgósítása is, ezért megkérte a pápát, hogy érdekében egy követet küldjön a gyűlésre.⁶¹

A pápa a legközelebb lévő emberét, Pimpinellát bízta meg azzal, hogy Kenesére menjen, s tolmácsolja az üzenetét, amit rendhagyó módon két külön levélben fogalmazott meg: egy általánosabb, kevésbé éles, s egy részletesebb, féltőbb hangú levelet küldött. Utóbbiban, ha burkoltan is, de egyértelműen kiolvasható Szapolyai János elítélése.⁶²

⁵⁸ ERDÉLYI 2005, 269–270.

⁵⁹ ARTNER 2004, 198–199. Vö. 1915, 174.

⁶⁰ „Még ha ezzel kapcsolatban Szentségtektől semmilyen levelet hírnökeimen keresztül nem kaptam is, Szentségtek legjámborabb indítványáról mégis értesültem, s megéreztem Szentségtek nem közepes segítségét és támogatását, különösen a főtisztelendő Vincenzo Pimpinelli úr, Szentségteknek akkoriban az előbb említett legszentebb felségnél levő követe ténykedéséből. Az ő serény gondoskodása és figyelme révén (arra, úgy ítélem, Szentségtek utasította) öfélége megismervén végre ártatlanságomat engem korábbi állapotomba (csak a várat és esztergomi egyházamat vévén el tőlem), amit én fejem ezer veszedelme közepette megőrzötten öfélége kezébe átadtam volt, minden jogahtósággal, mind a lelkivel, mind az ideigvalóval együtt visszahelyezett és visszaállított” BESSENYEI 2002, 146–149.

⁶¹ FRANKÓI 1903, 22. 497.

⁶² „Noha, fiaim, a szent valláshoz való ragaszkodástok felől sohasem kételkedtünk, mégis aggodalommal tölt el minket az a körülmény, hogy az ellenséges támadások által megtört országokat most belső viszályok által szétszaggatva és elgyengítve látjuk. Ez a baj súlyosabbá válik azért, hogy egyik párt azoknak kedvezéseiben részesül, akiknek nemcsak nyílt támadásaitól, hanem titkos ármányaitól is kell félni, nehogy a hitetlenek csábítása titeket hívőket megmételjezen. [...] Ha erre az összes keresztény népek irányában kötelezve vagyunk, kivált a ti irányotokban kell ezt tennünk, kiket Krisztus hitéért sok éven át vívott harcaitokban mint a kereszténység védőfalát minden erejével támogatni szokott az apostoli szék. [...] Isten és ti magatok tanúbizonyságaink lehetnek, hogy semmit sem mulasztottunk el, amit a törökök ellen országotok megoltalmazására tehattunk. A csapásokat, amelyek titeket értek, nem kevésbé fájlaltuk, mint azokat, a melyek miránk nehezédtek. [...] Míg ugyanis a keresztény fejedelmek között létesült egység fönnáll, az ellenségnek kell tőlünk félni, nem nekünk tőle. [...] Ne engedjétek magatokat az ellenség álnok tanácsai és csalfa ígéretei által elcsábítani. Ha erre nézve kétségetek volna, kérdezzétek meg a keresztény országokat,

A két irat közül Pimpinellának azt kellett felolvasnia, amelyet Ferdinánd választott. A döntés nem volt nehéz: Ferdinánd az utóbbi iratot tartotta célravezetőbbnek. Mindemellett a pápa nyitva kívánt hagyni egy másik ajtót is Szapolyai felé, s nunciusa számára megbízólevelet állított ki János királyhoz is, sőt királynak címezte őt. Ferdinánd római követe azonban, miután tudomást szerzett a tervekről, sikeresen blokkolta ezt a kezdeményezést.⁶³

A pápa 1531. december 14-én értesítette a királyság rendjeit, hogy Pimpinellát küldi hozzájuk.⁶⁴ Ferdinándtól december 23-án kapott menlevelet, s így a nuncius az Innsbruckban tartózkodó király mellől karácsony napján indult Bécsbe.⁶⁵ Ott nem várt hír fogadta: megtudta, hogy a nemesek közül csak kevesen fognak megjelenni a kenesei gyűlésen, a főpapok közül pedig senki sem kel útra. Emiatt nem érezte szükségét, hogy ő személyesen legyen jelen, hanem inkább az ott tanácskozó rendekhez újév napján egy levelet intézett, amelyben intette őket, hogy „érett megfontolással, okosan járjanak el, ne hozzanak elhamarkodva határozatokat, melyek az országra háborút, a kereszténységre romlást, nekik késő bánatot okozhatnak”, maga pedig [Mosonmagyar]Óváron fogja várni a válaszukat, vagy követeiket.⁶⁶

Tervei szerint, bár Ferdinánd oldalán állva, de közvetítő szerepkörben kívánt fellépni, s bízott abban is, hogy magyarországi utazásával az ő híveit fogja megerősíteni hűségükben, miközben csüggedést fog előidézni a másik oldalon, mert látni fogják, hogy „a szentatya buzgón fáradozik azon, hogy Magyarország keresztény maradjon és az ősi hitet megőrizze, ami csak úgy várható, ha Ferdinánd uralja, [...] mindenki tisztában lévén aziránt, hogy János csak a törökök segítségével tarthatja meg a trónt.”⁶⁷ Sőt, Ferdinándnak azt is megírta, hogy a gyűlés követeivel közli: ha a Habsburg uralkodónak nem hódolnak meg a rendek, a pápát, a császárt és az összes keresztény fejedelmeket örökre ellenségükké teszik.⁶⁸ A nuncius pár napig Óváron időzött, majd Pozsonyba ment.⁶⁹ Január 4-én innen értesítette Ferdinándot, hogy a főpapokhoz hasonlóan ő sem ment el Kene-

amelyek neki megadták magukat, hogy milyen sors jutott nekik osztályrészül? Azt a választ fogjátok kapni tőlük, hogy gyalázatos szolgaság igája nehezedik rájuk. [...] Sohasem tételeztük föl Magyarország előkelőiről, hogy bármily módon a törökökhöz, Isten és a saját ellenségeikhez csatlakoznak [...] A császár országotok közelében van, hogy a ti, úgyszintén a német nemzet és a kereszténység oltalmáról személyesen gondoskodjék s e tekintetben a mi buzdításunkra és a saját buzgóságától indítatva, testvérével, királyotokkal, a római királlyal, a regensburgi birodalmi gyűlésen rendelkezni fog. Ezenfölül mi segélyt sajátunkból nyújtván és másoktól kieszközölván, oltalmatokra leszünk. Újból fölkérünk tehát, hogy [...] gyűléseketben olyan határozatokat hozzatok, a melyek ősi dicsőségekkel és erényeitekkel összhangzásban állanak.” FRANKÓI 1903, 22–23.

⁶³ FRANKÓI 1903, 23.

⁶⁴ ETE II. 176–177.

⁶⁵ MOE 345.

⁶⁶ MOE, 409–410., n. 19.

⁶⁷ FRANKÓI 1903, 24.

⁶⁸ FRANKÓI 1903, 24.

⁶⁹ Vö. ERDÉLYI 2005, 332–333.

sére, mivel tartott tőle, hogy vértanúként végezné, s így a pápai brévét sem küldötte oda.⁷⁰ A gyűlés végül nem járt sikerrel, ezért márciusban Berenhidán folytatták a rendek a tanácskozást.

Ekkor sem feledkeztek meg Pimpinelláról, s Peregi Albert pécsi prépost és Bessenyei István által meghívták őt az új gyűlésre.⁷¹ A nuncius úgy tervezte, hogy részt is vesz a gyűlésen, erről január 12-én írt Pozsonyból Ferdinándnak. Azonban egy nappal korábban Pozsonyból egy másik levél is elindult a királyhoz, melyben az uralkodó emberei a nuncius semleges hozzáállására panaszkodtak.⁷² Valószínűleg ez vezetett odáig, hogy Ferdinánd bizalmatlanná vált a korábban oly sokat dicsért nunciussal szemben, s kérésére nem őt, hanem Antonio de Hispello választott jesi püspököt küldte a pápa a berenhidai gyűlésre.⁷³

Mindezzel párhuzamosan Pimpinella visszatért a királyi udvarba. A neves velencei, Marin Sanudo naplójában maradt fenn egy 1532. január 29-én, Innsbruckból kelt, s a milánói hercegnek szóló jelentés, melyben az értesüléseit olvashatjuk: a nuncius visszatért Innsbruckba, mert elhalasztották az országgyűlést Magyarországon, és elmondta, hogy a magyarok úgy döntöttek, annak hódolnak, aki segíteni akar nekik, és ha ésszel kormányoznak, csatlakoznak a római királyhoz, mert másutt nem találnak menedéket, még ha a francia király ajánlkozik is nekik választásra, vagy Alvise Grittiti ajánlja széles felhatalmazással. Elmondta Pimpinella azt is, hogy a magyarok nem tűrik a törököt segítségként, rosszul viselkednek a törökökkel, s kéri, hogy a pápa járjon közben a nyugalomuk érdekében.⁷⁴

Itt viszont megszűnnek a további információink, s az ezzel kapcsolatos későbbi fejleményeket már nem ismerjük. Mindebből láthatjuk, hogy a király kérésére a nuncius – s általa a szentszék Ferdinánd párján igyekezett befolyásolni a magyar belpolitikát, még ha ennek ekkor kevés hozadéka is volt. Ugyanakkor mindez azt is mutatja, hogy a nuncius magyarországi fellépésétől komoly legitimáló hatást várt az udvar, s a magyar rendek is fontosnak tartották a pápa követének véleményét.

Végül meg kell említenünk még egy ilyen jellegű kezdeményezést: 1532 elején VII. Kelemen azzal bízta meg a nunciust, hogy az V. Károly, I. Ferdinánd, a lengyel király és Szapolyai János között zajló passauai tárgyalásokon képviselje a szentszéket, ide azonban valószínűleg már nem jutott el Pimpinella.⁷⁵

⁷⁰ ETE II. 15.

⁷¹ FRAKNÓI 1903, 25.; JUHÁSZ 1951, 331.

⁷² MOE 359.

⁷³ ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 21. Konv. B. fol. 109–110., 130–131.; MOE 360.; ETE II. 190.

⁷⁴ Sanudo 1900, vol. LV. 498–499., <https://sanudologia.weebly.com/text/category/vincenzo-pimpinella> (2026. április 12.)

⁷⁵ A megbízólevele 1532. február 26-án kelt. FRAKNÓI 1903, 35., 499.

Pénzügyi gondok

Pimpinella bécsi működése során komoly pénzügyi nehézségekkel küzdött. Érsekségéből kevés bevétele származott, s tetézte a bajt, hogy a magas megélhetési költségek és a sok utazás ellenére sokáig nem kapott rendszeres juttatást a Kúriától, csak a fakultásaiból, vagyis különféle egyházi felhatalmazásaiból származó tevékenysége kapcsán jutott némi plusz forráshoz.⁷⁶ A helyzetet nehezítette, hogy a Birodalomba legátusként küldött Campeggio számított a magasabb rangúnak, ezért a nuncius e jövedelemforrása is megszűnt volna. Campeggio azonban látta, hogy nagy a baj, s egyik Rómába küldött levelében 1530-ban meg is írta, hogy Pimpinella naponta emlegeti, hogy „éhen hal”. Ezért a legátus nem ellenezte, hogy Pimpinella nunciusként a Ferdinánd fennhatósága alá tartozó területeken alkalmazza fakultásait, még az ő jelenléte alkalmával is. Hozzátette azonban, hogy ezt csak úgy engedélyezzék, hogy az ő beleegyezése is szükséges legyen, mert méltóságát meg kívánja őrizni.⁷⁷ Erre sor is került két év múlva: Salviati arra kérte a bíborost, hogy most is engedje meg Pimpinellának fakultásai alkalmazását. Campeggio pedig 1532. március 25-én Regensburgból írt levelében közölte, hogy már érkezése napján megengedte, hogy a nuncius a fakultásait tetszése szerint alkalmazza, mindemellett pedig elismerően nyilatkozott Pimpinelláról és kettejük kapcsolatáról.⁷⁸ A helyzetet ezt megelőzően is megpróbálták rendezni: 1531 februárjában Bernardo Bracchio 100 dukátot előlegezett meg Pimpinellának az Apostoli Kamara terhére, s javasolták, hogy szükséges esetén ezentúl is kapjon a nuncius ugyanennyit a Kúriától.⁷⁹

Erre valószínűleg nem, vagy legalábbis nem sokszor került sor, ugyanis a nuncius kénytelen volt más megoldást találni. Ferdinánd 1530-as római királlyá választása után Pimpinella megkapta a jogot, hogy a Ferdinánd kezében lévő területeken élhet a fakultásaival. Ez egy kis megkönnyebbülést jelentett a nuncius nehéz anyagi helyzetében. Ennek ellenére maradt irigye: a havi 150 guldent kapó, s az anyagiak miatt folyton panaszkodó, rendkívüli nuncius Aleander arról számolt be, hogy Pimpinella nagy lábon él, 16 hátast és több jólöltözött férfit tart el, ebben a király is segíti, s szerinte Pimpinella 200 forintot kap havonta.⁸⁰

E történetnek azonban valószínűleg sok valóságalapja nem lehetett, ugyanis I. Ferdinánd ekkor (is) folyamatosan pénzsűkében volt, s bizonyosan nem volt

⁷⁶ Pimpinellának havi 100 dukátot ígértek arra az esetre, ha fakultásai nem lennének elegendők megélhetésére. Nem ismert azonban, hogy ezt az összeget valaha ténylegesen kifizették volna. Ehelyett fakultásait viszont többször is bővítették. MÜLLER 1960, 69.

⁷⁷ MÜLLER 1960, 70.; NBD 1963, 50.

⁷⁸ MÜLLER 1960, 71. A Pimpinellát követő nuncius, Pietro Paolo Vergerio elődjéhez képest korlátozottabb fakultásokat kapott. NBD 1963, 2.

⁷⁹ NBD 1963, XXXII.

⁸⁰ MÜLLER 1960, 71.; NBD 1963, 346. Pimpinella Aleander és Campeggio leveleinek továbbításában is szerepet játszott. AAV Segr. Stato, Germania, vol. 51. 39r (a levél kiadva, de e rész német nyelvű regesztában: NBD 1963, 403., valamint 368., 382., 403.; NBD 1969, 119.)

képes a nála akkreditált diplomatákat annyira támogatni, hogy azok pazarló módon éljenek. Emellett ha Pimpinella valóban így élt volna, Campeggio bizonyosan nem mondott volna le a bevételeiről az érdekében, s nem írta volna 1530 májusában, hogy öfelsege támogassa Pimpinellát, mert ő „a pápa értékes és hű szolgálója”.⁸¹

Mindez azonban továbbra is kevésnek számított, ezért a nuncius a fogadó uralkodó, Ferdinánd támogatására szorult. Bár a Ferdinánd által nyújtott anyagi segítség pontos összegét nem tudjuk meghatározni, az azonban biztos, hogy a király a nunciust a Magyar Királyságból származó javadalommal is megpróbálta kisegíteni: az uralkodó ugyanis 1530. január 4-én a nunciushoz adta a kapornaki apátságot, majd 1530. március 4-én utasította Szalaházy Tamást, hogy szerezze meg számára az apátságot, később áprilisban szintén erre utasította.⁸² Az apátság végül nem került a nuncius birtokába, ugyanis még 1533 januárjában is arról írt Ferdinánd az őt ez ügyben már két levéllel is megkereső Pimpinellának, hogy átadná neki Kapornakot, de mivel él a birtokosa, egyelőre ez ügyben az igazság sérelme nélkül semmit sem tehet.⁸³ Emellett Ferdinánd a pápánál Pimpinellának kérte az Udine és Palmanova mellett elterülő rosazzói apátság javadalmát is. Az apáti címet azonban Semjéni Antal birtokolta ekkor, s így nem járt sikerrel ez a javadalomszerzési lehetőség sem.⁸⁴

Bécs után

A nuncius 1532. augusztus végén elhagyta Ferdinánd udvarát, október elején már Velencében volt, és magával vitte a király és kancellárja, Bernhard von Cles bíboros, trienti püspök leveleit, amelyekben nagy elismeréssel szóltak róla.⁸⁵ Nem tudjuk hogyan s miért távozott az uralkodó udvarából, talán éppen a gyűlés kapcsán történtek következtében, de lehetséges, hogy a legátusi méltósággal felruházott Medici megérkezése miatt vált okafogyottá, illetve problémássá a jelenléte, vagy esetleg a korszakban szokásos hivatali idő telt nagyjából le.

Római tevékenységéről jelenleg nincs adatunk, viszont Ferdinánd udvarával biztosan nem szakadtak meg a szálak: habár a bécsi működését már befejezte, többször felkeresték Ferdinánd király udvarából, valamint 1533 januárjában még levelezésben állt az uralkodóval.⁸⁶

⁸¹ MÜLLER 1960, 72.

⁸² ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 14. Konv. C. 17.; ETE II. 16–17. 32–33.; FAZEKAS 2006, 129.; FAZEKAS 2021, 45.

⁸³ ETE II. 232–233.

⁸⁴ NEMES 2017, 120.

⁸⁵ MÜLLER 1960, 76.; NBD 1969, 42.; SQUICCIARINI 1999, 42.

⁸⁶ ETE II. 232–233.

*A San Pietro in Montorio templom
(Róma, Piazza di San Pietro in Montorio, a szerző felvétele)*

1534. november 3-án halt meg Rómában, s a San Pietro in Montorio templomban temették el. Síremléket testvére, Hieronymus Pimpinella lateráni kanonok állíttatott neki, amelyen az olvasható, hogy a diplomáciai munkáját „summa integritate ac prudentiae laude” végezte.⁸⁷

Összegzés

Burgio nuncius 1526-ban elhagyta a magyar királyi udvart, s az 1527-es sikertelen visszatérési kísérlete után Vincenzo Pimpinella nuncius volt az első, aki a pápa küldöttjeként huzamosabb ideig a magyar király mellett tartózkodott. Rossano érseke kora kiemelkedő humanista tudósa volt. 1529 és 1532 között működött I. Ferdinánd király udvarában. Burgióval ellentétben az Örök Városba küldött jelentései elvesztek, csak egyéb forrásokból lehet rekonstruálni működése fő területeit.

Ebből azt láthatjuk, hogy elsősorban az oszmánellenes háborúval és ezzel összefüggésben a magyar ügyekkel foglalkozott. Habár II. Lajoshoz képest Ferdinánd meglehetősen keveset tartózkodott Magyarországon, Pimpinella nunciaturájának igen erős magyar fókusza volt. Tevékenysége jól illeszkedik a korszak pápai diplomáciájának alapvetéseibe: a Magyar Királyság, és tágabb értelemben a Ferdinánd király uralma alá eső területek kapcsán a pápaság fő célja az oszmánok legyőzése volt, melyet a Szentszék pénzügyi, katonai, valamint diplomáciai eszközökkel támogatott, illetve az európai összefogást, valamint Ferdinánd és Szapolyai békülését sürgette. Pimpinella ezek közül elsősorban a két király közötti viszály elsimításán, valamint a birodalmi támogatás elnyerésén dolgozott. Burgio nunciussal ellentétben pénzügyi támogatást nem tudott közvetlenül nyújtani, sőt ő szorult rá Ferdinánd király kegyeire. Ennek ellenére aktív kapcsolatot ápolt a magyar rendekkel. Habár pont a nagy 1532-es oszmán támadás előtt hagyta el a királyi udvart, a Rómába küldött információi, tervei és javaslatai befolyásolhatták VII. Kelemen pápát abban, hogy unokaöccsét, Ippolito de' Medici bíborost legátusként az oszmánok ellen tízezer lovas zsoldjára elégséges pénzzel Ferdinánd megsegítésére küldje.

⁸⁷ „Vincentio Pimpinella Rom. Archiep. Rossanen. Oratori clariss. Bohemiae, Ungariae ac totius Germaniae legationibus summa integrit. ac pruden. laude functo. Hieron. Pimpinellus Canon. Later. frat. fratri concordiss. pos. Vix. an. XXXXVIII, mens. VIII d. XV. ob. XIII Octob. MDXXXIII.” BAV Vat.lat. 7900, 39r.; UGHELLO 1721, 308.; RUSSO 1989, 120.; SQUICCIARINI 1999, 42. Squicciarinit felhasználva és hivatkozva: SAUSER 1999, 1072. (A síremléket 2026 májusában nem sikerült a helyszínen azonosítanom, így pontos helyét, állapotát, fennmaradását nem lehet igazolni.)

Források és irodalom

Levéltári források

AAV = Archivio Apostolico Vaticano

BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana

ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Biblioteca comunale Augusta (Perugia)

Irodalomjegyzék

APPONYI 1900 = APPONYI Sándor: *Hungarica magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*. Budapest, 1900.

ARTNER 2004 = ARTNER Edgár: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. *A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelemek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak*. Szerk. SZOVÁK Kornél – TÖRÖK József – TUSOR Péter. PPKE, Budapest–Róma 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1.)

BARONIO 1878 = CAESARIS Baronii: *Annales ecclesiastici*. vol. 32. 1527-1541. Barri-Ducis – Parisiis, 1878.

BENEDETTI 2015 = Stefano BENEDETTI: Un repertorio di letterati nella Roma di Leone X: i commentatori dell’ Epulum populi Romani. In: *Cum fide amicitia. Per Rosanna Alhaique Pettinelli*. a cura di Stefano BENEDETTI, Francesco LUCIOLI, Pietro Petteruti PELLEGRINO, Roma, 2015, 63–78.

BESSENYEI 2002 = BESSENYEI József: *Lettere di principi. Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578)*. Szerk. BESSENYEI József. Római Magyar Akadémia Fraknoi Vilmos Történeti Intézete – Országos Széchényi Könyvtár, Róma–Budapest, 2002.

BLASCO 2016 = Mario MASSONI: *Le Istorie della Città di Rossano di Carlo Blasco (XVII sec.)*. Rossano, 2016.

BORTOLETTI 2012 = Francesca BORTOLETTI: *L’Attore del Parnaso. Profili di attori-musici e drammaturgie d’occasione*. a cura di Francesca Bortoletti. Milano – Udine, 2012.

BRUCKNER 1930 = Dr. BRUCKNER Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés és a Confessio Augustana. In: *Emlékkönyv az ágostai hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére*. Miskolc, 1930, 13–23.

COZZO 1897 = Giuseppe Salvo Cozzo: *I codici Capponiani della Biblioteca Vaticana*. Roma, 1897.

ERDÉLYI 2005 = ERDÉLYI Gabriella: *I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése 1526-1532*. Budapest, 2005. (Lybusz kötetek 1.)

ETE I. = *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. 1520–1529*. Szerk. BUNYITAY Vince – RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János. Budapest, 1902.

ETE II. = *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. 1530–1534. II.* Szerk. BUNYITAY Vince – RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János. Budapest, 1904.

FAZEKAS 2006 = FAZEKAS István: Szalaházy Tamás kancellár hagyatékában talált iratok jegyzéke (1536). *Levéltári Közlemények*, 77. (2006) 2. 123–136.

- FAZEKAS 2021 = FAZEKAS István: *A magyar udvari kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2021.
- FRAKNÓI 1903 = FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel*. 3. Budapest, 1903.
- GASSIER 1999 = Julia Haig GAISSER: *Pierio Valeriano on the Ill Fortune of Learned Men. A Renaissance Humanist and His World*. Michigan, 1999.
- GRADILONE 1967 = Alfredo GRADILONE: *Storia di Rossano*. h.n. 1967.
- GREGOROWICZ–DUDY–SMOLUCHY 2025. = Nunziature apostoliche nel sistema diplomatico della prima età moderna. Rzeczpospolita–Europa–mondo. Eds. Doroty GREGOROWICZ – Pawła DUDY – Janusza SMOLUCHY. Kraków, 2025.
- JUHÁSZ 1951 = JUHÁSZ Kálmán: János király olasz diplomatája. In: *Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchivs*. II. Hsg. Leo Santifaller, Wein, 1951. 327–333.
- KANÁSZ 2024 = KANÁSZ Viktor: A bécsi nunciatúra hírei és haditervei Kanizsa 1689–1690-es blokádjáról és visszafoglalásáról. *Zalai Múzeum* 27. (2024) 103–113.
- KANÁSZ 2025a = Viktor KANÁSZ: Catholic Reform in the Shadow of the Ottoman Wars. The Kingdom of Hungary and the Council of Trent. *Religions* (2025), 16, 1034. <https://doi.org/10.3390/rel16081034>
- KANÁSZ 2025b = KANÁSZ Viktor: Budáról Bécsbe, avagy a pápai nunciások új szolgálati helyének következményei. *East Central European Historical Studies*, 3. (2025) 2. sz., pp. 129–146.
- KANÁSZ 2026a = KANÁSZ Viktor: *A nuncius visszatér(ne). Burgio nuncius 1527-es magyarországi küldetése* [megjelenés alatt]
- KANÁSZ 2026b = KANÁSZ Viktor: Pénz, paripa, fegyver. Pápai segítségnyújtás a Mohács utáni oszmánellenes küzdelmekben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 139. (2026) 2. 493–522.
- KARÁCSONYI 1915 = KARÁCSONYI János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Nagyvárad, 1915.
- KARCSU 1871 = KARCSU Antal Arzén: *A római pápák történelme Sz. Pétertől korunkig* 7. Pest, 1871.
- KENYERES 2022 = KENYERES István: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság török elleni küzdelmének finanszírozása a 16–17. században. In: *A hadifinanszírozás gazdasági alapjai az ókortól napjainkig*. Szerk. PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – ISASZEGI János. , Budapest, 2022, 138–164.
- KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026 = KOZÁK-KÍGYÓSSY Szabolcs László – TÓTH Dominik: *Mohács katonái*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2026.
- LAKATOS 2024 = LAKATOS Bálint: *Habsburg-diplomaták Magyarországon (1521–1526). Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck, Sigmund von Herberstein és társaik diplomáciai levelezése II. Lajos magyar és cseh király udvarából*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2024. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak)
- MOE = *Magyar Országgyűlési Emlékek*. I. Szerk. FRAKNÓI Vilmos. Budapest, 1874. (Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae 1.)
- MONFASANI 2016 = John MONFASANI: Renaissance humanism, from the Middle Ages to modern times. Burlington, 2016.
- MÜLLER 1960 = Gerhard MÜLLER: Vincenzo Pimpinella am Hofe Ferdinands I. (1529–1532). *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, XL, 1960. 65–88.

- NAGY-L. 2026 = NAGY-L. István: *A mohácsi csata. Ami a csatatéren történt*. Peko Kiadó, Keszthely, 2026.
- NBD 1963 = *Legation Lorenzo Campeggios 1530-1531 und Nuntiaturs Girolamo Aleandros 1531*. Bearbeitet von Gerhard MÜLLER, Tübingen, 1963. (Nuntiatursberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken I/sup.1.)
- NBD 1969 = *Legation Lorenzo Campeggios 1532 und Nuntiaturs Girolamo Aleandros 1532*. Bearbeitet von Gerhard MÜLLER, Tübingen, 1969. (Nuntiatursberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken I/sup.2.)
- NEMES 2017 = NEMES Gábor: Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után. In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2017, 105–133. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17.)
- NEMES 2024 = NEMES Gábor: Az 1526. évi mohácsi csata és a pápaság. *Vigilia*, 89 (2024) 8. 693–700.
- OSBORNE = Toby OSBORNE: Papal Diplomacy during and since the Ancien Régime. In: *The Cambridge History of the Papacy. I*. Eds. Joëlle ROLLO – Koster-Robert A. VENTRESCA – Melodie H. EICHBAUER – Miles PATTENDEN. Cambridge, 2025, 618–644.
- PROSPERO 1873 = Antonino PROSPERO: *Del Friuli ed in particolare dei trattati da cui ebbe origine la dualità politica in questa regione, note storiche*. Venezia, 1873.
- ROSIS 1838 = Luca de ROSIS: *Cenno storico della città di Rossano e delle sue nobili famiglie*. Napoli, 1838.
- RUSSO 1989 = Francesco RUSSO: *Cronotassi dei vescovi di Rossano*. Rossano, 1989.
- SANUDO = Marin SANUDO: *I Diarii di Marino Sanuto (1496–1533) dall'autografo Marciano Ital. Cl VII. Cod. CDXIX–CDLXXVII. 58 vol.* a cura di Rinaldo FULIN – Federico STEFANI – Nicolò BAROZZI – Guglielmo BERCET – Marco ALLEGRI. Venezia, 1879–1903.
- SAUSER 1999 = Ekkart SAUSER: Pimpinella, Vincenzo. In: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon. Band XVII. Ergänzungen IV*. Nordhausen, 1999, 1071–1072.
- SQUICCIARINI 1999 = Donato SQUICCIARINI: *Die Apostolischen Nuntien in Wien*. Vatikanstadt, 1999.
- TOMMASINO 2008 = Pier Mattia TOMMASINO: *Giovanni Battista Castrodardo bellunese traduttore dell'Alcorano di Macometto (1547)*. Oriente Moderno, Nuova serie, 88. (2008) 1. 15–40.
- TUSOR 1999 = TUSOR Péter: A magyar Egyház és Róma a 17. században. *Vigilia*, 64 (1999) 7. sz. 503–513.
- TUSOR 2002 = TUSOR Péter: A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században. Problémák és fordulópontok. *Századok*, 136 (2002) 3. sz. 527–545.
- TUSOR–NEMES 2011 = *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426-1605)*. Szerk. TUSOR Péter - NEMES Gábor. Budapest–Róma, 2011. (Collectanea Vaticana Hungariae I/7.)
- UGHELLO 1721 = Ferdinando UGHELLO: *Italia Sacra. Vol. 9. Venetiis*, 1721.
- VALERIANO 2012 = Pierio VALERIANO: *L'infelicità dei letterati. Introduzione, commento e cura di Bruno Basile, Traduzione di Aniello Di Mauro*, Napoli, 2012. (Umanesimo e Rinascimento 3.)

VELIUS 2013 = Caspar Ursinus VELIUS: *Tíz könyv a magyar háborúról*. Fordította, jegyzetekkel ellátta és az utószót írta: SZEDELÉDI Zsolt. Attraktor, Máriabesnyő, 2013. (Scriptores rerum Hungaricarum 7.)

ZIMMERMAN 1995 = T. C. Price ZIMMERMAN: *Paolo Giovio: The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy*. Princeton, 1995.

HADI UTAKON

II. Lajos király utolsó útja

The last journey of King Louis II

C. TÓTH Norbert

főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár, Kutatócsoport vezető,
HUN-REN-MNL–Szegedi Tudományegyetem
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport

Absztrakt

A tanulmányban rekonstruálom az utolsó középkori magyar (és cseh) uralkodó, II. Lajos király útvonalát a budai várból 1526. július 20-án történt indulásától egészen a mohácsi megérkezéséig, augusztus 24-éig. Célom az volt, hogy a különböző típusú források adatainak kritikai vizsgálatával összeállítsak egy megbízható útinaplót (itineráriumot), amely tartalmazza a dátumokat és a táborhelyeket, és amely a későbbiekben más kérdések megválaszolásához is felhasználható (például annak meghatározására, hogy kik és mikor csatlakoztak a királyi hadsereghez). A tanulmány minden esetben először a táborozás dátumát, majd a táborhely nevét közli. Ez utóbbihoz kapcsolódó lábjegyzetben – ahol szükséges – feltüntettem azokat a vonatkozó szakirodalmi munkákat, amelyek segítik a helyszín azonosítását. Az egyes dátumok és helynevek alatt a táborozásra vonatkozó forrásrészleteket közlöm. A munkához egy térkép is tartozik, amely bemutatja a király útvonalát.

Abstract

In the study, I reconstruct the route of the last medieval Hungarian (and Czech) ruler, King Louis II, from his departure from Buda Castle on July 20, 1526, to his arrival at Mohács on August 24. The aim was, through a critical examination of data from various types of sources, to compile a reliable itinerary including dates and camping locations that can later be used to answer other questions (for example, who joined the royal army and when). In each case, the study first presents the date of the encampment, followed by the name of the campsite. In the accompanying footnote to the latter, I have indicated, where necessary, the relevant scholarly literature that assists in identifying the location. Under each date and place name, I provide excerpts from the sources referring to the encampment. The work includes a map presenting the king's route.

Kulcsszavak: II. Lajos király, királyi tábor, oszmánellenes hadjárat

Keywords: King Louis II, the king's camps, the campaign against the Ottomans

A tanulmányban az utolsó középkori magyar (és cseh) uralkodó, II. Lajos király útját rekonstruálom budavári indulásától Mohácsra történő megérkezéséig. Az uralkodó tartózkodási helyei – szemben azok pontos időpontjával – nagyrészt régóta ismertek, köszönhetően elsősorban a csata 400. évfordulójára megjelent forrásgyűjteménynek. Ebben egyrészt Antonio Giovanni barone del Burgio pápai nuncius 1525. április 15. és 1526. október 7. között elküldött jelentéseinek válogatott és szövegkihagyásokat tartalmazó, Bartoniek Emma által készített magyar fordításai láttak napvilágot, másrészt függelék gyanánt ugyancsak magyar nyelven közölték Brodarics István kancellár *„Igaz történetének”*, Szerémi György káplán *„Magyarország romlásáról szóló levelének”* és Sárffy Ferenc beszámolójának a király halálára vonatkozó részeit, továbbá a király Battyányi Ferenc dalmát–horvát–szlavón bánhoz szóló leveleit, valamint Sperfogel Konrád naplójának 1526. évi bejegyzéseit és a pápai konzisztórium 1526. szeptember 19-i ülésének jegyzőkönyvét.¹ A tanulmányban természetesen mind Burgio jelentéseit, mind pedig Brodarics munkáját felhasználom, de – a könnyebb visszakereshetőség okán – nem az 1926. évi, hanem a 2020-ban megjelent forrásgyűjteményt fogom használni.² Ugyancsak használtam az e kötetben (is) közölt és annak idején Bartoniek Emma által lefordított, a bánhoz küldött királyi parancsleveleket. Ezek mellett támaszkodtam a most elkészült, II. Lajos király okleveleit és leveleit tartalmazó regesztakiadványra.³ Végül felhasználtam a vonatkozó időszakban keletkezett, mások által kibocsátott (ok)leveleket is a Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisa⁴ segítségével. Szerémi György káplán munkáit ugyanakkor nem használtam, mivel a király Mohácsra vezető útjának állomásait éppen csak megemlíti: a *„Magyarország romlásáról”* írt műben nem nevezett meg egyetlen táborhelyet sem, míg a rövidebb, és az eseményekhez időben közelebb keletkezett *„Epistola flebilis”* című írásában jöllehet már említett településeket, de csak néhányat: a király előbb Tolnán, majd Bátán táborozott és onnan vonult Mohácsra.⁵

Céлом tehát az volt, hogy a különböző források adatainak kritikai megrostálásával egy olyan megbízható, időpontokat és táborozási helyeket tartalmazó útvonal álljon össze (lásd a térképet) – mintegy a szultáni hadinapló⁶ mintájára –, amely felhasználható lesz a későbbiekben más kérdések megválaszolására, például arra, hogy ki és mikor csatlakozott a királyi sereghez. A tanulmány a következőképpen épül fel: minden esetben első helyen a dátum, majd a hely megnevezése szerepel, az ehhez kapcsolódó jegyzetben, ha szükséges volt, a hely lokalizálását segítő szakirodalmat tüntettem fel. A dátum és helynév alatt hozom a táborozásra utaló források szövegrészleteit (a kelethelyet a nem királyi levelek esetében csak abban az esetben tüntettem fel, ha nem Budán kelt).

¹ Mohács Magyarország.

² Örök Mohács.

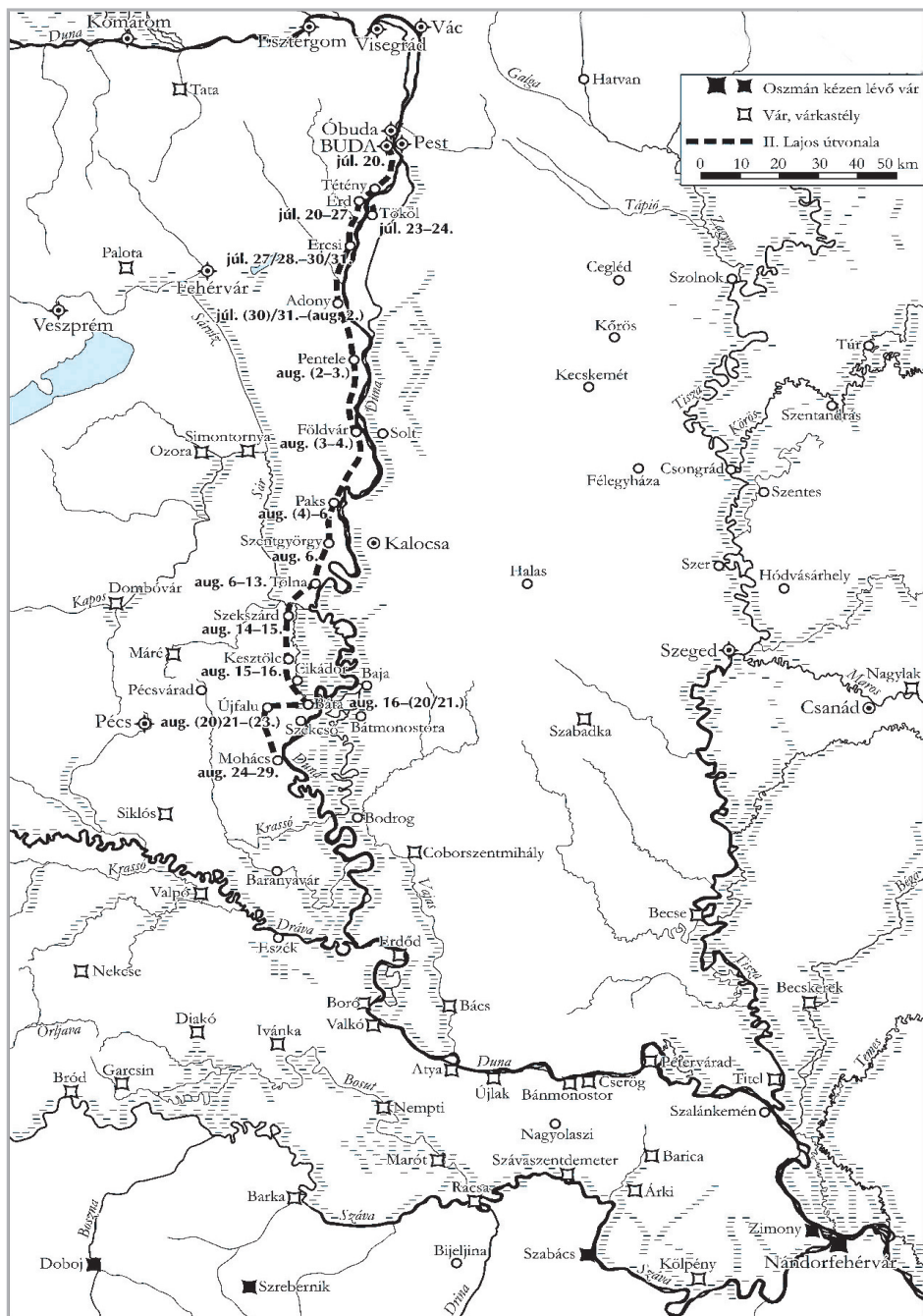
³ II. Lajos király oklt.

⁴ MNL OL DL és DF.

⁵ SZEDELÉDI 2025, 418.

⁶ Örök Mohács 235–257. Az 1526. évi hadinapló. Ford. FODOR Pál.

II. LAJOS KIRÁLY UTOLSÓ ÚTJA

II. Lajos király utolsó útja, 1526.⁷

⁷ A térképet NAGY Béla (ELTE HTK TTK) készítette.

Július 20. Budavár, kivonulás⁸

E napon a király saját kezű aláírásával ellátott levelet küldött VII. Kelemen pápának, amelyben értesítette Pétervárad ostromáról, illetve arról, hogy nincsen ereje segítséget nyújtani a vár védőinek.⁹ Ugyancsak e napon vállalt az uralkodó kötelezettséget arra, hogy a Szerencsés Imre királyi tanácsos által Pétervárad vár megerősítésére, Tomori Pál kalocsa-bácsi érseknek és kapitánynak, valamint a naszádosok kifizetésére kölcsön adott 10000 forint fejében a pozsonyi harmincad addig a kezén maradhat, amíg a hitel összegét beszedi magának.¹⁰ Az előbbi iratok kiállítására minden bizonnyal még a nap első felében került sor, mivel délután – Burgio pápai követ, vagy titkárának július 20-i feljegyzése szerint – „a tizenhetedik óra körül, a király felsége elindult a várból teljes fegyverzetben, felette aranyszín szövetspalásttal. A kíséretének és lovának teljes szerszámozását igen gazdagon készítették el teljesen kihímezve aranyszállal, ezeket a királyné adományozta. Amikor a Szent Zsigmond-templomhoz értek, leszállt lováról és rövid imát mondott a nagy oltár előtt, ezután elhagyta Budát.”¹¹ Ugyanerről írt Joannes Verzelius pápai küldött is rokonának, Jacopo Sadoletto bíboros, pápai titkárnak július 22-i levelében, e szerint „Őfelsége végre megindult a török ellen egypár úr és nemes kíséretében, tíz nap alatt Tolnán lesz, ahova meg kell jelennie az egész ország katonaköteles népének. Az egész ország fel van készülve a háborúra s harcra készen áll, úgyhogy szerintem ez évre kivédjük a támadást. ... Mikor a király Budáról kivonult s elindult a táborba, ... sok úr volt kíséretében, felszerelésük igen szép és gazdag volt.”¹² Továbbá szintén e dátumot erősíti meg Antonio di Giovanni velencei kereskedő július 26-i levele, amely szerint „(a) király felsége hat napja elindult innen és tíz itáliai mérföldre van, és reggel elindul, tovább megy és a Tolna nevű helyen fog megállni.”¹³

Július 20–27. Érd / Érd melletti tábor / érdi tábor

Az elindulás estéjét a király és szűkebb környezete már biztosan Érden, ákosházi Sárkány Ambrus birtokán töltötte. Burgio pápai követ július 26-i jelentésében így írt erről: „a király Őfelsége végre július 20-án elindult Budáról a táborba. Első

⁸ Brodaries István kancellár leírásában július 24-e szerepel: „a király, jöllehet addig még senki sem érkezett oda sem Csehországból, sem egyebünne, és nagyon kis csapattal rendelkezett, nehogy az ország e nagy veszedelmében bármit is, ami tőle telhet, elmulasztani lássék, július huszonnegyedikén indult Budáról azzal a szándékkal, hogy a Duna partján lassacskán Tolna felé vonul, remélve, hogy közben mások is érkeznek hozzá.” – Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹ II. Lajos király oklt. 1629. sz.

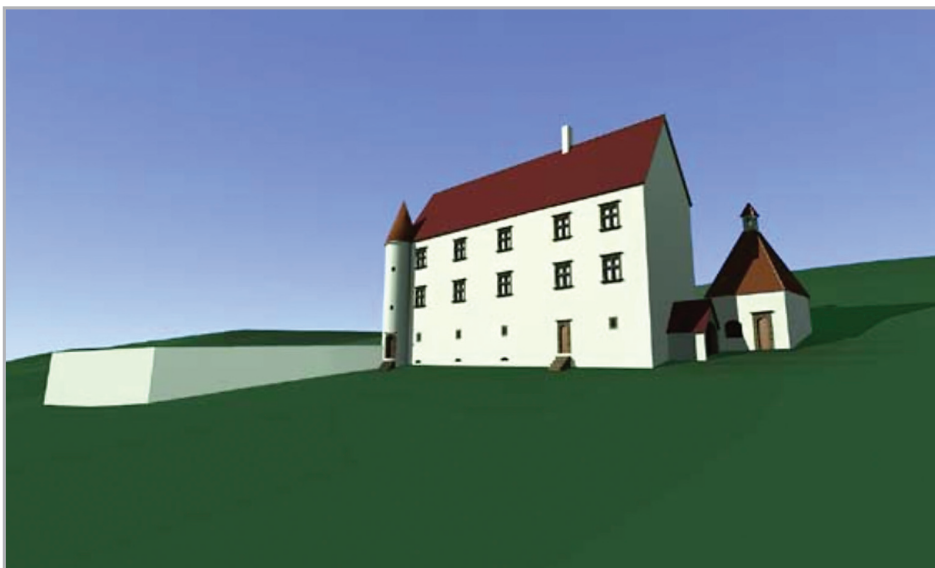
¹⁰ II. Lajos király oklt. 1630. sz.

¹¹ Örök Mohács 92–93. Ford. SZOVÁK Márton.

¹² Örök Mohács 94. Ford. BARTONIEK Emma.

¹³ Örök Mohács 97. Ford. SZOVÁK Márton.

állomása vagy két olasz mérföldnyire van innen, még most is ott táborozik Ófelsége”.¹⁴ A követ által használt mértékegység minden bizonnyal a magyar mérföld volt, mert egy olasz mérföld 1480 méternek, míg egy magyar kb. 8000 méternek felelt meg a középkorban,¹⁵ a Buda–Érd távolság viszont éppen 16 km, ami valószínűvé teszi, hogy a követ is – a magyaroktól kapott tájékoztatás nyomán – hazai mérföldben adta meg a távolságot. Bővebb információval szolgál az itteni időzésre Brodarics István kancellár *Historia verissima* című munkájában: „(a)mikor a király Budáról elindult, Mária királyné és az esztergomi érsek embereivel együtt körülbelül háromezer lovasa és gyalogosa volt. Azon a napon, amelyen Budáról kivonultunk, Sárkány Ambrus tanyájáig érkeztünk el Budától két mérföldre, Érd a hely neve, itt váratlan betegség ragadta el a királytól azt a lovát, mely számára mind között a legbecsesebb és legkedvesebb volt, ez hihetetlen fájdalommal töltötte el, sokan rossz előjelnek tekintették. Amikor a király itt pár napot időzött”.¹⁶

*Árkosházi Sárkány Ambrus érdi udvarházának 16. századi elméleti rekonstrukciója*¹⁷

Az itt lezajlott tanácskozásokról Burgio július 31-i leveléből értesülünk: „Már megírtam, hogy Ófelsége elutazott Budáról, s hogy pár napig Érden tartózkodott, Budától nem messze. Most úton van Tolna felé,¹⁸ ... Az urak három hadvezért

¹⁴ Örök Mohács 94. Ford. BARTONIEK Emma.

¹⁵ BOGDÁN 1978, 83.

¹⁶ Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

¹⁷ BUZÁS 2013.

¹⁸ Örök Mohács 101. Ford. BARTONIEK Emma.

akartak kineveztetni, a királyt pedig megesküteni és kötelezni rá, hogy mindig azt fogja tenni, amit e három vezér és a tanácsosok mondanak neki. A király előbb tanácskozni akar a királynéval. A három vezér lenne Báthori István nádor, Tomori Pál kalocsai érsek és Szapolyai János erdélyi vajda. – Werbőczy István a megyékben gyűjtött katonákat, s valami hatezer lovassal megy a kalocsai érsekhez.”¹⁹

A közel egy hetes itteni táborozás idejéből a királytól csak július 24-től ismerünk biztosan hozzá köthető okleveleket.²⁰ Ennek egyik oka minden bizonnyal az lehetett, hogy az uralkodó rövid időre, talán egy-két napra elhagyta az érdi tábor.

Július 23(–24). Tököl

Az érdi tartózkodása során a király elhagyta a tábor és átkelt a Csepel-szigetre, ahová felesége is lehajózott. Az első információmorzsákat Burgio pápai követ július 26-i levele tartalmazza, amely szerint „tegnap meg a királyné utazott el, s most a király táborától vagy egy mérföldnyire, Csepelen tartózkodik. A király meglátogatta a királynét, hogy elbúcsúzzon tőle, s aztán mindketten folytatják útjukat”.²¹ A követ híradása alapján a király és királyné találkozására biztosan július 26-a, de inkább 25-e előtt került sor, mivel a jelentés szerint a királyné már vissza is tért Budára. (Jóllehet a követ „tegnapi” elutazásról írt 26-án, de az időrend alapján a jelentését korábban, még 25-én kezdhette el írni és másnap folytatta – ilyenre van példa máskor is –, de az időpontokat már nem javította ennek megfelelően.) A találkozás helye a pápai követ szerint „Csepel” volt, de hogy pontosan mit értett ezalatt, a települést vagy a szigetet, nem derül ki. Ennek meghatározásában azonban egy újonnan, a hágai Nemzeti Levéltárból előkerült²² forrás „sietett” segítségünkre. Lajos király július 23-án Tökölön elismervényt adott saját kezű aláírásával arról, hogy Tamás királyi szücsmester, budai lakos kikészített állatbőröket vett hitelbe különböző kereskedőktől, valószínűleg ruházat készítéséhez, és ezért hat-száz régi forinttal tartozik Tamás mesternek.²³ A fenti adatok alapján a házaspár utolsó találkozására biztosan július 25-e előtt, nagy valószínűséggel július 23-án és 24-én került sor, mégpedig Tökölön (vagy a közelben, a Csepelen lévő királynéi udvarházban). Az akkor még nem sejtett utolsó együttlét után Mária visszatért a budavári palotába,²⁴ Lajos pedig a túlparton táborozó sereghez.

¹⁹ Örök Mohács 102. Ford. BARTONIEK Emma.

²⁰ Természetesen a kancellária Budán maradt és továbbra is bocsátottak ki oklevelet rutin ügyben: MNL OL DF 212574. (júl. 22.). – A személynök, Turóci Miklós (Arch. 1458–1526. I. 76.) július 27-én otthonában, Szentmihályon adott ki oklevelet a király nevében (MNL OL DF 258770.).

²¹ Örök Mohács 94. Ford. BARTONIEK Emma.

²² Az oklevelet PÉTERFI Bence kollégánk kutatása révén ismertük meg.

²³ II. Lajos király oklt. 1632. sz. („*Teckel in insula Chepeliensi*”).

²⁴ Antonio di Giovanni velencei kereskedő július 26-i levele szerint a „királyné Öfelsége itt, Budán van” – Örök Mohács 97. Ford. SZOVÁK Márton.

Július 24–27. Érd / Érd melletti tábor / érdi tábor

A szigetről történt visszatérése után, július 24-én, Turzó Elek királyi tárnokmester és kincstartó jelent meg Lajos előtt és tett bevallást arról, hogy 1500 forint kölcsönt vett fel Hédervári Istvántól.²⁵ Ugyanezen a napon Turkovity Miklós fehervári harmincadszedőt küldte hírekkel, illetve kéréssel Pozsony városába (e levelet öt nappal később mutatta be Miklós).²⁶ Továbbá Battyányi Ferenc dalmát-horvát-szlavón bánnak írt két levelet: az egyikben meghagyta neki, hogy Szlavónia teljes haderejével a Valkó megyei Valpó várához vonuljon, Désházi István naszádjait pedig vigyék át a Száváról a Dráva folyóra.²⁷ A másik levelében pedig a zágrábi egyházmegyében, az egyházi kincsek és pénzek beszolgáltatása ügyében keletkezett problémák orvoslása miatt írt.²⁸ A következő napon a katonaszökevények megbüntetése tárgyában intézett – elsősorban a bányavárosokhoz – általános parancslevelet.²⁹ Végül július 26-án sógorának, Ferdinánd osztrák főhercegnek válaszolt egy osztrák alattvalót érintő ügyben.³⁰ A következő napokból nem maradt a királytól olyan oklevél, amelyet felhasználhatnánk tartózkodási helyének megállapításához, viszont Brodarics István szerémi püspök, kancellár július 27-én az érdi királyi táborból keltezte a pápához küldött levelét,³¹ így joggal feltételezhető, hogy még Lajos király is ott volt. Arról, hogy Érdről már e napon vagy a következő napon indultak tovább, nem rendelkezünk pontos adatokkal.

Július 27/28–30/31. Ercsi

A királyi sereg következő állomáshelye a kb. 17 km-re délre fekvő Ercsinél volt. A kérdés azonban, hogy mikor érkeztek meg és meddig tartózkodtak itt, mert egyikre sincsen konkrét adatunk. Az itteni táborozás körülbelüli idejének meghatározására két támpontunk van: az egyik Brodarics István *Historia verissima* című munkája, amelyben a kancellár arról írt, hogy a király „ugyanazzal a csapatoctskával, mellyel odaért (értsd Érdre – kieg. C.T.N.), továbbhaladt a szomszédos Ercsi nevű faluig; sok napot itt is haszontalanul eltöltvén, miközben a főemberek közül csak Báthori András jött hozzá nem megvetendő csapattal.”³² A másik pedig az, hogy a királyi tábor július 31-én már a 15 km-re délre fekvő Adonyban volt.

²⁵ II. Lajos király oklt. 1633. sz.

²⁶ II. Lajos király oklt. 1634. sz.

²⁷ II. Lajos király oklt. 1635. sz.

²⁸ II. Lajos király oklt. 1636. sz.

²⁹ II. Lajos király oklt. 1637. sz.

³⁰ II. Lajos király oklt. 1638. sz.

³¹ Brodericus: Epistulae 140. („*Ex castris regii prope Erd ad Danubium positis*”); Örök Mohács 98., részlet. Ford. NAGY Gábor.

³² Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

Július (30)/31(–augusztus 2.) Adony

A királyi sereg Ercsiből Adonyra történő vonulásának időpontját, mint előbb említettem, nem ismerjük, ami biztos, hogy július 31-én már a településen tartózkodtak. E napról Lajos királynak három levelét ismerjük, amelyek közül kettő a horvát és a szlavón rendekhez,³³ egy pedig Battyányi Ferenc bánhoz szólt. Ez utóbbiban arról írt a király, hogy „már régóta elindultunk, s folytatjuk utunkat Tolna felé s még azon is túl, hogy megállapodjunk, majd ahol kell. ... Azt kívánjuk ezenkívül, hogy a jobbágyoknak nem egyötöde, hanem fele keljen fel, s hogy ez minél előbb megtörténhessék, hordozzátok körül a véres kardot.”³⁴ Ugyancsak problémás az Adony és Paks közötti útvonal megállóinak időbeli elhelyezése, mivel nincsenek napi dátumot tartalmazó forrásaink, így közvetett adataink alapján annyi állítható, hogy – amint az II. Lajos király augusztus 5-i levelében is szerepel³⁵ – az egyes táborhelyek között csupán néhány nap telt el.

Augusztus (2–3.) Pentele (ma Dunaújváros)

Az uralkodó itteni táborozására ismét csak a kancellár munkájából van adatunk. II. Lajos király Adonyból – talán augusztus 2-án – a 19 km-re fekvő „Pentelére ment, amely hely csakúgy, mint Eszékről mondtuk, valami régi római gyarmat maradványait őrzi, itt várt minket az erdélyi vajda üzenetével Basy György.”³⁶

Augusztus (3–4.) (Duna)földvár

„A király – írta Brodarics –, miután Basy Györgytől mindezt megtudta, onnan ugyanazon a reggelen, amelyen Basy előadta ura üzenetét, Földvárra vonult (így hívjuk a Duna e partjára települt városkát), ott Györgyöt a tanácsba idézve, meghagyta, hogy éjt nappá téve iparkodjék a vajdához.”³⁷ A kancellár munkája alapján nem teljesen világos, hogy mikor várt rájuk a vajda küldötte: az időrendből inkább az következik, hogy augusztus 3-án este volt a találkozó és másnap reggel mentek tovább. Az kevésbé valószínű, hogy reggel érkeztek Pentelére, és onnan még rögtön továbbindultak volna a szintén 19 km-re lévő Földvárra, összesen 38 km-t megtéve aznap.

³³ II. Lajos király oklt. 1639–1640. sz.

³⁴ II. Lajos király oklt. 1641. sz.; Örök Mohács 102. Ford. BARTONIEK Emma. Ugyanerről írt a rendeknek szóló levelében is: II. Lajos király oklt. 1639. sz.

³⁵ II. Lajos király oklt. 1643. sz. „*a napokban azt írtuk és parancsoltuk neked Adonyból*” Örök Mohács 107. Ford. BARTONIEK Emma.

³⁶ Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

³⁷ Örök Mohács 309. Ford. KULCSÁR Péter.

Augusztus (4–)6. Paks, táborban / Paks mezővárosban

A következő tábornak a Dunaföldvártól 25 km-re fekvő, a Paksi család névadó birtokán, Pakson verték fel. A településre valószínűleg augusztus 4-én az esti órákban érkezhetett meg. Brodarics István közlése szerint „a király pedig meghallván Péterváradja elfoglalását, arról a helyről, melyről fentebb beszéltünk, a Duna-parton Pakshoz, majd itt két napig időzve – és ez az Úr színéváltozásának szentelt nap (azaz 6-a – kieg. C. T. N.) volt –, Tolnára ment.”³⁸ Augusztus 5-i kelettel négy olyan levél is fennmaradt, amelyeket Lajos királyhoz tudunk kötni (három levélen a király saját kezű aláírása is szerepel). Az egyikben Burgio pápai követet értesítette arról, hogy a Balczar Epistrensis parancsnoksága alatti – a Szentatya segélyéből felfogadott – gyalogosokat Sárkány Ambrus kapitánysága alá osztotta be, és elküldte őket Tomori Pál kalocsai érsekhez.³⁹ Ugyanezen a napon egy királyi rendeletet is szétküldtek Paksról, amelyben arról tájékoztatta az uralkodó az ország lakosságát, különösen a vámszedőket, hogy a hadsereg ellátására hozott fegyverek, hadi dolgok és élelmiszerek, illetve az azokat fuvarozó személyek mentesek minden vámfizetés alól.⁴⁰ Ezenkívül egy aulikust Battyányi Ferenc dalmát–horvát–szlavón bánhoz szalajtott nem részletezett üzenetével, egyúttal meghagyva a bánnak, hogy a bánszágban – hasonlóképpen mint Magyarországon és Erdélyben – ne csak a jobbágyok felét, hanem az összeset, azaz fejenként szólítsa fegyverbe.⁴¹ Negyedik fennmaradt levele szintén egy általános parancslevél, amellyel az erdélyi egyháziaknak hagyta meg, hogy a hozzájuk küldött Szeremlényi Ferenc⁴² erdélyi prépost és vingárti Horváth Gáspár királyi asztalnokmester (1526–?)⁴³ által megüzent rendelkezését tartsák be.⁴⁴

Augusztus 6–13. Tolna mezőváros melletti tábor / Tolna mezőváros

Lajos király és csapata augusztus 6-án indult tovább Paksról a mintegy 23 km-re lévő Tolnára. A mezőváros környezete sokak számára ismerős lehetett, mivel korábban többször tartottak a településen hadjárat közepette országgyűlést (1463, 1501, 1518),⁴⁵ illetve az 1521. évi nándorfehérvári hadjárat alkalmával is Tolnán

³⁸ Örök Mohács 310. Ford. KULCSÁR Péter.

³⁹ II. Lajos király oklt. 1644. sz.

⁴⁰ II. Lajos király oklt. 1642. sz.

⁴¹ II. Lajos király oklt. 1643. sz.

⁴² C. TÓTH 2016, 22.

⁴³ Arch. 1458–1526. I. 117.

⁴⁴ II. Lajos király oklt. 1645. sz.

⁴⁵ C. TÓTH 2009, 1457.

keresztül vonultak Mohácsra.⁴⁶ A nagyjából félúton fekvő (Duna)szentgyörgy faluból Brodarics István kancellár levelet írt Mária királynénak,⁴⁷ amiben egyrészt csodálkozással vegyes neheztelésének adott hangot mert a király továbbra is velük tart (nem is tehetett volna mást): „Én nem tanácsolhattam, s nem tanácsolhatok mást, mint hogy a királyi Felség induljon Tolnára, ne vádolhassák azzal, amivel – Fenséged tudja – megvádolták. Ha rám hallgat, tovább nem megy, legfeljebb abban az irányban, amelyet Macedóniai úr útján ajánlottam. Higgye el azonban Fenséged, már minden késő, s bármit mondunk, végső veszélyben forgunk. Semmit sem fogok elmulasztani, ha tehetek valamit. Nagy bajom azonban, hogy senki sincsen, aki támogasson, s aki velem egy véleményen lenne. Csodálkoznék Fenséged, ha itt lenne, az embereink javaslatain. Mind azt hiszi, szárnyak nélkül is tud röpködni. Engem bejedit gyávának neveznek, mert óvatosabban beszélek, s azt tanácsolom a királyi Felségnek és nekik maguknak is, hogy óvatosság legyenek. Bár ne lenne okom az ijedségre. Igazán nem magamat félttem, hanem a királyt és az országot, de főleg a királyt, mert tudom, milyen veszélyek fenyegetik még a saját emberei felől is. Nem tételezhetem fel, hogy a mieink azért cselekszik azt, amit mívelnek, amikor a királyt ezeknek a veszélyeknek kiteszik, hogy szándékosan elpusztítsák őt. Azt hiszik, hogy így gyarapszik a tekintélye, s amit tesz, eredményesebb lesz.”⁴⁸

A levélben szereplő „úr” nem más, mint Macedóniai László pécsi kisprépost, király titkár és tanácsos, akinek küldetéséről Burgio pápai követ augusztus 5-i leveléből értesülhetünk, melyben arról írt, hogy „(a) király azt mondta nekem, hogy lemegy Tolnára, s megakadályozza, hogy a török a Dráván átkeljen, ha pedig ez nem sikerül, akkor Szlavóniába szeretne visszavonulni, mégpedig két okból. Először is mert Szlavóniában van a zágrábi püspök és a horvát bán, Batthyány Ferenc, kiket leghívebb embereinek tart, s mert itt kell a legkevesébé félnie alattvalói ármányaitól, másfelől pedig azért, mert e tartományban igen sok vára van neki is és Ferdinánd főhercegnek is. ... A király futárt – ez lehetett Macedóniai – küldött hozzám, nagy titokban közli velem menekülési tervét, s azt kéri, ajánljam Őszentségének, mert már nincs más reménye: segítse őt meg Őszentsége, amennyire csak lehet, s amint már eddig is tette. ... A királyné Őfelsége még Budán van, nem tudja magát elhatározni, hogy elutazzon, s én azt hiszem, akkor szeretne majd távozni, mikor már nemigen lehet.”⁴⁹

A királyné személyét érintő tanácskozásról Brodarics szintén beszámolt levelében Máriának: „(h)ogy Fenséged mit tegyen, erről is beszélt a jelenlétemben a királyi Felség az esztergomi érsek úrral. Semmiképpen nem szabad még Fenségednek megváltoztatnia a tartózkodási helyét. Attól tartunk, hogy Fenséged elutazása sok embert menekülésre készítetne. Ha valami bekövetkeznék, amitől

⁴⁶ 1521. augusztus 22. és szeptember 7. között táboroztak Tolnán (II. Lajos király oklt. 187–196. sz.).

⁴⁷ Brodericus: Epistulae 141–142. („*Ex Sancto Georgio prope Tholnam.*”)

⁴⁸ Örök Mohács 109. Ford. KAPITÁNYFÉNY István.

⁴⁹ Örök Mohács 105. Ford. BARTONIEK Emma.

Isten óvjon, a királyi Felség – úgymond éjt nappallá téve – azonnal értesíti Fenségedet, hogy mit tegyen.”⁵⁰

A király és egyre gyarapodó serege – a korábban kijelölt gyülekező helyre⁵¹ – Tolna mezővárosba még augusztus 6-án a délutáni órákban megérkezhetett. Minderről Burgio követ már e napi levelében beszámolt: „(a) király felsége Tolnában van, ettől a vártól (azaz Budától – kieg. C. T. N.) tizenhat magyar mérföldre, itt tartanak seregszemlét, vagyis gyülekezót. ... Úgy tartják, hogy mindenkit behívnak a táborba. A mondott Tolnában hozták ezt a döntést, mert mindenképpen ebben a hónapban dűlőre jutnak.”⁵² (Az információit – talán nem tévedünk nagyot, ha azt feltételezzük, hogy – Brodarics István kancellár e napi leveléből, illetve Mária királynétól szerezte. Valószínűleg a Buda és a király aktuális tartózkodási helye között napi szintű futárszolgálat működött.)

A tolnai táborban történetekre vonatkozóan viszonylag bőséges információval rendelkezünk. Brodarics István kancellár arról írt, hogy „(a) Tolnára érkező királlyal azok társaságában, akik néhányan már odagyülekeztek, a nádorispán jött szembe, aki addigra a második táborhelyről, amit – mint mondtuk – Ercsiben ütöttünk fel, Tolnára küldetett előre. Míg a király Tolnán tartózkodott, mind az innenső, mind a túlsó Magyarország szinte minden részéből és tartományából, amiket megyéknek hívunk, számosan jöttek össze. ... Megérkezett György szepesi gróf is háromszáz vagy valamivel több nehéz- és könnyűfegyverzetű lovaggal és körülbelül ezerkétszáz gyaloggal; ott volt a ciprusi Karthágói Hannibál is ezerháromszáz, pápai zsoldon fogadott gyalogossal; jöttek más pápai gyalogoscsoportok is, melyek mindösszesen négyezer, fegyverrel és katonai erővel kiválóan felszerelt gyalogost tettek ki. És e tömegből a többi gyalogost mindenben, amivel ez a fegyvernem dicsekedhet, messze megelőzte a kitűnő és elsősorban épp e célra szerződtetett táborverő, a lengyel Gnoienski vezérletével ezerötszáz lengyel. Épp ez idő tájt érkezett meg a püspökök közül is néhány, Várdai Pál egri, Perényi Ferenc váradi, és több más püspök meg világi. Amíg Tolnán voltunk, szinte naponta szorgalmasan folyt a tanácskozás az állandóan ülésező szenátusban az ország dolgáról”.⁵³ Ezzel szemben a Budán tartózkodó pápai követ, Burgio augusztus 13-i levelében meglehetősen pesszimistán nyilatkozott az ügyekről: „Őfelsége most Tolnán van, de számtalan parancsaival sem tudta egész mostanig táborába gyűjteni az ország nemességét. Igaz, hogy egyesek eljöttek, és most ott vannak Tolna körül, de minden katonai rend nélkül, egyik az egyik, másik a másik szomszédos faluban tartózkodik. Őfelségének azt a tanácsot adták, hogy üssön tábort a mezőn, s ezért elrendelték, hogy a katonák jelenjenek ott meg, de végre is oly kevés ember gyűlt egybe, hogy Őfelsége nem mehetett ki, s most Tolnán várakozik”.⁵⁴

⁵⁰ Örök Mohács 110. Ford. KAPITÁNYFÉ István.

⁵¹ II. Lajos király oklt. 1534. sz. A kérdéskörre lásd KUBINYI 2007, 185–188. (A kérdésben ma már árnyaltabb állásponton vagyunk.)

⁵² Örök Mohács 108. Ford. SZOVÁK Márton.

⁵³ Örök Mohács 310. Ford. KULCSÁR Péter.

⁵⁴ Örök Mohács 112. Ford. BARTONIEK Emma.

A szorgalmasan ülésező királyi tanácsban több döntés született: egyfelől katonákat küldtek a Drávához, amint arról Burgio előbb idézett augusztus 13-i levelében szintén beszámolt: „Őfelsége Tolnárról Sárkány Ambrust küldte le Eszékre, hogy a várat védje, s megakadályozza, hogy a török a Dráván hidat verjen; katonaságul a pápai gyalogosok egy részét rendelte melléje. Leküldte Őfelsége Báthori István nádort is egypár úrral, bandériumaikkal s megyei katonasággal”.⁵⁵ Az ekkor történt vitákról hat nappal későbbi leveléből értesülünk, e szerint „a király elrendelte, hogy az urak közül néhányan menjenek Eszék felé, s parancsát többször, mégpedig igen szigorúan megismételte, de az urak húzódoztak. Végre hajlandóknak mutatkoztak az indulásra, de előbb a szolgálatukban álló nemesekkel valóságos országgyűlést tartottak, mint a Rákoson szokták. S ez az országgyűlés aztán a nemesek nevében, megbízottak útján megkérdezte a Felségtől, vajon szándékszik-e ő is megvívni a törökkel vagy sem, s miért nem akar ő is előnyomulni Eszékre? Tudtára adták, hogy ha ő nem megy, akkor a nemesek és urak sem törődnek többé az országgal, hanem majd ők is csak magukról fognak gondoskodni, s hogy egyáltalán nem méltó dolog, hogy mikor a szultán is személyesen van jelen a táborban, akkor a magyar király ne legyen ott. A király azt felelte, hogy kész élni-halni nemeseivel, s még aznap kihirdettette, hogy az egész katonaság gyűljön össze, mert a Bába melletti síkon tábort akar ütni. Másnap el is indult oda ezzel a feltett szándékkal.”⁵⁶ A tanácskozásokon személyesen jelenlévő Brodarics István részletebben beszámolt ezen utóbbi eseményről „(m)ikor őt Mohács felé haladtában a többiek, akiket vele küldtek, követni vonakodtak, mint mondtuk, privilégiumaikkal hozakodva elő, a király az állandó tanácsülésen, ahol erről folyt a szó, hirtelen haragra gerjedvén, »Látom én – úgymond –, hogy ki-ki saját mentességét és üdvét az én fejemre hárítja a magáéről (mert úgy idézzük a király szavait, ahogy elhangzottak). Személyemet és fejemet azért hoztam e veszedelembe, hogy ez országért és a ti javatokért a sors minden fenyegetésének kitegyem. Nehogy tehát legyen valaki, aki saját tunyaságára bennem legcsekélyebb mentességet is talál, és hogy ne lehessen nekem bármit is felróni, holnap a nagy Isten segítségével személyesen megyek veletek oda, ahová mások nélkülüm menni vonakodnak.« Sokak tetszésére, de minden jelenlevő bámulatára így szólván, megparancsolta, hogy másnap indulót fújjanak, miközben egyesek, akik jól tudták, micsoda veszedelem következhet ebből, hiába rosszallták az efféle indulást.”⁵⁷

A szlavóniai birtokosoknak (vagy legalábbis egy részüknek) viszont, így például Kanizsai László özvegyének és velikei udvarbírájának is, megparancsolták, hogy csapataikat a bánhoz küldjék a tartomány védelmére.⁵⁸ Ugyanakkor a király

⁵⁵ Örök Mohács 113. Ford. BARTONIEK Emma. Vö. C. TÓTH 2024a.

⁵⁶ Örök Mohács 118. Ford. BARTONIEK Emma.

⁵⁷ Örök Mohács 311. Ford. KULCSÁR Péter.

⁵⁸ II. Lajos király oklt. 1647. sz. (1526. aug. 12.)

meghagyta udvari familiárisainak, szentléleki Kasztellánfi Jánosnak és buzsinai Keglevics Péternek, hogy – akár elindultak már, akár nem – csapataikkal szintén Szlavónia védelmére maradjanak és vezessék azokat a Battyányi Ferenc bánhoz.⁵⁹ A harmadik intézkedés pedig a pozsonyi „hajózárlatot” érintette: valamikor korábban elrendelték, hogy a Pozsonyba érkező hajókat foglalják le, mivel szűkség lehet rájuk az oszmánok ellen vívott vízi ütközetben. A feladattal a király Szentgyörgyi és Bazini Ferenc és Farkas grófokat bízta meg. Ám időközben kiderült, hogy már elegendő hajó gyűlt össze e célra, így az uralkodó érvénytelenítette a rendelkezést, egyúttal a hajókat visszaadatta gazdáiknak, valamint a grófokat táborba szólította.⁶⁰ A Pozsony városához szóló másik e napi levélből azonban az is kiderül, hogy nem minden hajót kellett visszaszolgáltatni, mivel elrendelte a pozsonyiaknak, hogy az addig lefoglalt és náluk lévő hajókon küldjenek hozzá élelmet.⁶¹

Még az e napok történéseihez kapcsolódik, hogy Lajos király „hivatalos igazolást” állított ki Turzó Elek királyi kamarás- és tárnokmester, kincstartó részére a mohácsi hadjáratról való távolmaradásra. Az indokokat a király az utókor szerencséjére levelében is részletezte. Egyfelől tekintettel arra, hogy Turzó Eleket Budán hagyta felesége, Mária királyné mellett, hogy mindenben segítségére legyen, illetve, ha úgy alakulna a helyzet, csapataival az ország felső részeire kísérje. Másfelől pedig a kincstartó saját kérésére kapta az igazolást: Turzó Elek ugyanis attól félt, hogy ellenségei e megbízatása – és ennek következtében az országos hadjáratról való távolmaradása – miatt gyávasággal vádolják meg.⁶² Minden bizonnyal az előbbi feladatához kapcsolódóan, mivel az teljes embert kívánt, a király e napokban felmentette a kincstartóság alól is, és a korábbi kincstartót, Dóci Jánost nevezte ki.⁶³ (Először augusztus 16-án szerepel e minőségében.)⁶⁴

Augusztus 14–15. Szekszárd

Az itteni táborozásról csak Brodarics István kancellár munkája tájékoztat: „(m)ásnap tehát Tolnárol elindulva, a Szűzanya mennybemenetele napjának előestéjén Szekszárdra, innen kétszeri táborveréssel Bátára jutottunk.”⁶⁵ Kérdés, hogy hol voltak ezek a táborhelyek, mivel a Szekszárd és Bata közötti szakaszból csupán egy állomásra, a kesztölcire vannak adatok. Az elpusztult település helyén álló,

⁵⁹ II. Lajos király oklt. 1648–1649. sz. (1526. aug. 13.)

⁶⁰ II. Lajos király oklt. 1650. sz. (1526. aug. 13.)

⁶¹ II. Lajos király oklt. 1652. sz.

⁶² II. Lajos király oklt. 1646. sz. (aug. 10.)

⁶³ Arch. 1458–1526. I. 135.

⁶⁴ II. Lajos király oklt. 1654. sz.

⁶⁵ Örök Mohács 311. Ford. KULCSÁR Péter.

ma Várdombnak ⁶⁶ nevezett falu 14 km-re van az elindulás helyétől – Szekszárdtól –, és Bátáig további 16 km volt az út hossza. Ugyanakkor augusztus 16-án a király már Bátán volt, így mindösszesen egyetlen éjszaka marad „szabadon”. Éppen ezért felmerülhet, hogy a Kesztlőc és Bata között majdnem félúton fekvő Bata-széken is megpihentek, de – Brodarics emlékezetével szemben – ott tábornak nem vertek, hanem csak pihenőt tartottak, majd folytatták útjukat Bátára. (A „pihenőhelyet” nem vettük fel a táborozási helyek közé.)

Augusztus 15–16. a kesztölci táborban (ma Várdomb település)

A szekszárdi táborozásról tudottak alapján a királyi sereg augusztus 15-én a dombok alján fekvő Kesztlőcön töltötte az éjszakát, ahonnan másnap reggel indulhatott tovább Bata felé. Augusztus 16-án a király innen írt levelet Battyányi Ferenc bánnak, amelyben egyrészt tájékoztatta arról, hogy úton van Bátára, és aznap már ott fog tábornak verni, ahol két vagy három nap alatt összegyűjti az egész ország fegyveres erejét, és oda megy, ahová szükséges lesz. Másrészt megparancsolta neki, hogy minél gyorsabban a lehető legnagyobb sereggel vonuljon hozzá Szlavóniából, és kérte, hogy kölcsönösen tájékoztassák egymást a dolgok állásáról (az egyik ilyen – amint a későbbiekből kiderült – „kapcsolattartó” Pogány Zsigmond volt). Utóirat gyanánt még saját kézzel Lajos hozzátette: az ellenség megszállta Eszéket, talán már hidat is vert. ⁶⁷ A másik itt keltezett levelével Kassa városát tájékoztatta a fentebb már említett kincstartói tisztségben történt változásról: a város Dóci János kincstartó utasításainak engedelmeskedjen. ⁶⁸

Augusztus 16–(20/21.) a bái táborban / Bata

Ha hiszünk – miért ne tennénk? – Lajos király e napon Kesztlőcön kelt levelének, akkor az estét a királyi sereg már Bátán töltötte. A királyt talán az ottani, a Szent Vér ereklyét őrző Szent Mihály és Krisztus teste kolostorban ⁶⁹ szállásolták el. A következő napon futott be Tomori Pál kalocsa-bácsi érsek, az Alsó részek főkapitánya is, akinek megérkezése után rögtön megkezdődtek a tanácskozások. Ezek olyan intenzívek voltak, hogy Majlát István királyi sáfárnak Bornemissza

⁶⁶ Vö. SZABÓ et al. 2007, 147: „Várdomb–Sárpilisi elágazónál az 56. számú főút egy alig érzékelhető, az egykori mocsárvilágba mintegy 250 méterre félszigetszerűen benyúló, több hektárra kiterjedő, lapos domb nyugati szélén halad keresztül.”

⁶⁷ II. Lajos király okl. 1653. sz. Örök Mohács 117. Ford. BARTONIEK Emma.

⁶⁸ II. Lajos király okl. 1654. sz.

⁶⁹ SÜMEGI 2009, 504–513.

János pozsonyi ispánhoz szóló levele szerint a főkapitánynak arra sem volt ideje, hogy levelet írjon Bornemisszának ⁷⁰ (Majlát egyúttal közvetítette a király parancsát is, amely szerint a pozsonyi ispán siessen a táborába).

Az uralkodónak augusztus 18-ról és 19-ről maradtak fenn levelei a bátai tartózkodása idejéből, ezek egyik része hadjárattal kapcsolatos információkat tartalmaz: augusztus 18-i, Battyányi Ferenc bánhoz szóló újabb levelében a bán által visszaküldött Pogány Zsigmond révén arról tájékoztatta, hogy a királyi tanács és mindenki, aki jelen van mellette, úgy döntött, hogy Ferenc bán a teljes szlavóniai sereggel jöjjön hozzájuk a táborba. ⁷¹ (A forráspusztulás mértékének nagyságára, illetve a királyi táborban összegyűlő, és az egyéb helyeken lévő csapatok közötti információáramlás mértékére fontos támpont nyújtanak Lajos király levelei a bánhoz – amelyek a Batthyány család levéltárosainak köszönhetően napjainkig megőrződtek –, valamint Burgio pápai követ levelei Rómába. E levelek alapján teljesen egyértelmű, hogy a különböző személyek napi kapcsolatban álltak egymással, és kölcsönösen mindenről beszámolhattak. Jellemző, hogy míg a király bánhoz szóló leveleit ma is ismerjük (legalábbis sokat közülük), addig a bánnak a királyhoz szóló írásai közül egy sem maradt korunkra, ami a mohácsi tábor pusztulásának fényében korántsem meglepő. Ennél viszont sokkal figyelemre méltóbb, hogy egyetlen királyi levelet sem ismerünk, amely Szapolyai János erdélyi vajdához, Tomori Pál érsek-főkapitányhoz vagy Frangepán Kristófhhoz szólna.

Érdekes információt őrzött meg az egyik augusztus 19-i királyi parancslevél, amelyet Polyánkai Péter kancelláriai jegyző személyesen eszközölt ki egy jobbágytelek iktatása tárgyában. Az oklevél alapján biztosak lehetünk benne, hogy a jegyző szintén jelen volt Bátán, és nagy valószínűséggel a budai elindulás óta részt vett a kancelláriai munkában. ⁷² (Könnyen lehetséges, hogy a király bánhoz szóló levelei az ő keze írását őrizték meg számunkra). A fentiekén túl maradtak még fenn a királytól a bányavárosi zavargások, ⁷³ illetve a besztercebányai kamarában történt sikkasztás kivizsgálása ⁷⁴ ügyében kiküldött levelek.

Visszatérve a bátai hétköznapiakra, az akkor történetekre továbbra is Burgio követ és Brodarics kancellár a legfőbb forrásunk. A tanácskozásokon a jelek szerint az egyik legfontosabb kérdés a sereg fővezérének a kiválasztása volt, aki – természetesen – a király névleges főparancsnoksága alatt levezényli a csatát. Az események után pár nappal, augusztus 25-én a pápai követ így írt erről: „(a) kalocsai érsek már megérkezett a király táborába, és Szapolyai Györggyel, a vajda öccsével együtt őt nevezték ki a sereg fővezérévé. Ebben mindenki egyetértett, s min-

⁷⁰ „dominus reverendissimus Colocensis hodie venit ad regiam maiestatem, qui etiam libentissimo animo scribebat ad dominationem vestram magnificam, sed ex consilio exire non potuit” – MNL OL DL 47684. (Majlát István 1526. aug. 17-i levele.) – Tomori megérkezéséről Burgio követ aug. 25-i levelében számolt be. Örök Mohács 122. Ford. BARTONIEK Emma.

⁷¹ II. Lajos király oklt. 1655. sz.

⁷² II. Lajos király oklt. 1657. sz. Személyére lásd BÓNIS 1971, 332–333.

⁷³ II. Lajos király oklt. 1656. sz. (aug. 18.)

⁷⁴ II. Lajos király oklt. 1659. sz. (aug. 19.)

denki ezt tartotta a leghelyesebbnek. De aztán Tomori és Perényi Péter közt valami szóváltás támadt, aminek a vége az lett, hogy mindkét fővezér lemondott, s csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudták őket rávenni, hogy ezt a tisztet mégis elfogadják.”⁷⁵ Mindezt Brodarics István históriájában így örökítette meg: „(m)ikor így valamennyien összejöttek Bátán, és az idő sürgetni látszott azt, aminek elmaradása már eddig is súlyos nehézségeket és alkalmatlanságot okozott, hogy tudniillik valakit vezérként állítsanak a sereg élére, a király, mikor mindenkinek a lelkét és szándékait először egyenként, titokban kikémlelvén úgy látta, hogy a legnagyobb rész akarata a szerzetes felé hajlik, György szepesi gróffal, a vajda fivérével együtt őt hirdette ki az egész hadsereg vezéréként, nem úgy azonban, hogy ezt a döntést, elsősorban a szerzetes kinevezését, mindenki helyeselte volna, sőt néhányan eléggé nehezményezték ezt, bár később mégis úgy láttuk, hogy a vezérek utasításait ezek követték a legengedelmesebben. Tomori azonban, amikor észrevette, hogy a király akarata felé irányul, és egyedül neki kellene elvállalnia a sereg vezetésének gondját, sokáig és erősen tiltakozott, hol szerzetesi fogadalmát, hol tapasztalatlanságát és erőinek ily nagy teher viselésére való elégtelenségét hajtogatva, mondogatta, hogy van a királyi Felségnek sok híres, nemzetes, világi rendű embere, akihez e tisztség sokkal jobban illenék, megnevezte a jelenlevő nádorispánt meg a távollevő vajdát – mindkettő jeles hadakban forgott, és vezérlésben Magyarország minden fiánál tapasztaltabb –, rajtuk kívül György gróft és Perényi Pétert, kik, ha ifjak is, mégsem nélkülözik a tehetséget és a hadviselésre az övénél sokkal alkalmasabb kíséretet, ő maga semmiképp sem felel meg ekkora feladatnak, hiszen olyan háborút, amilyen most Ófelsége előtt áll, még csak látni sem látott soha, s el nem vállalja ezt a terhet semmiképpen, még ha a király fejét véteti is. Ilyeneket és efféléket mondogatott nyíltan is meg a titkos királyi megbeszéléseken is, hiába, a király csak őt hirdette ki hadvezérként. Mellé adta, mint mondtuk, György gróft, a vajda fivérét, aki maga is soká kapálózott e hivatal ellen, végül azzal a föltétellel egyezett bele, hogy társa senki más, csak Pál fráter legyen (így nevezte őt), és hogy, amint testvére megérkezik, szabad legyen neki ezt a tisztet tüstént letenni. Erre azért is könnyen kapott engedélyt, mert már sokkal korábban határozatba ment, hogy Tomori Pállal és Kristóf gróffal együtt a vajda legyen e hadjárat vezére, mivel Zólyomi Miklós gróf (azaz Niklas von Salm – C. T. N.) rossz egészségi állapotával kimentette magát.”⁷⁶ A tanácskozások eredményeképpen végül a távol lévő Szapolyai János vajda helyett – annak megérkezéséig – testvérét, Szapolyai György gróft, Frangepán Kristóf gróft (aki szintén nem érkezett meg) és Tomori Pál főkapitányt nevezték ki a sereg fővezéreivé.⁷⁷

A bátai táborozás végét nem tudjuk pontosan, augusztus 19-én még biztosan mindenki ott volt, viszont 21-én a királyt és kisebb kíséretét már a következő állomáshelyen találjuk. A sereg azonban folytatta útját Mohács felé.

⁷⁵ Örök Mohács 122. Ford. BARTONIEK Emma.

⁷⁶ Örök Mohács 311–312. Ford. KULCSÁR Péter.

⁷⁷ Minderre lásd B. SZABÓ 2015, 59–64.

Augusztus (20)/21–(23.) Macedónújfalú / az újfalui tábor / Újfalú

Brodarics István leírása szerint „(a) király mindaddig kevesedmagával a Bába és Mohács közt fekvő Macedónújfaluban tartózkodott nem kis veszélynek kitéve, ha az onnan nem messze levő ellenség tudomást szerezhetett volna a királyi kíséret csekélységéről, ám a sors a király végzetét arra az időre tartotta fenn, amikor nagyobb dicsőséggel esik el a hazáért.”⁷⁸ A kancellárnál szereplő Macedónújfalú, illetve az oklevelekben emlegetett Újfalú azonos lehet a mai Palotabozsokkal.⁷⁹ Bába és a tőle nyugatra fekvő Palotabozsok közötti távolság körülbelül 10 km, így a királynak ez az út alig fél napos lovaglást jelentett. A katonák – mint volt róla szó – továbbhaladtak Mohács mezőváros felé, hogy aztán az attól délre elterülő síkon (valahol a mai 56-os út mentén) táborozzanak le. A mintegy 24 km-es utat egy nap alatt megtehették.⁸⁰ II. Lajosnak augusztus 21-ről Battyányi bánhoz szóló levelét ismerjük (azonnal jöjjön hozzá csapataival),⁸¹ 22-ről pedig Selmezbánya város tanácsának adott parancsot, hogy a selmeciek kötelesek a Fuggerektől felvett hiteleket visszafizetni.⁸²

A királyi kitérő oka talán az lehetett, hogy még nem érkezett meg II. Lajos király „pogyása”, azaz sátra és más, a mezei táborozáshoz szükséges holmija Budáról – mindezt utóbb Brodarics annak okaként említette, hogy a király miért nem a mohácsi mezőn, hanem a pécsi püspök mezővárosi kúriájában⁸³ éjszakázott.⁸⁴ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az eddigi táborhelyeken mindig valamilyen épületben szállásolták el az uralkodót: Érden tudjuk, hogy Sárkány Ambrus udvarházában lakott, Tökölön valószínűleg a királynéi udvarházban, Ercsin talán

⁷⁹ A település lokalizálására lásd Varga Szabolcs munkáját: „Ugyancsak említésre méltó Istvánffyknak azon megjegyzése, mely szerint a király Macedóniai Miklós Újfaluban lévő házában szállt meg a csata előtti napokban. Brodarics ezt csak a Macedóniai birtokaként említette, és a propalatinus által közölt plusz információk alapján valószínű, hogy ez a domus a Macedóniaiak Bozsok (ma Palotabozsok) határában álló kúriájára vonatkozik.” VARGA 2022, 63. Az azonosításra részletesen lásd VARGA 2018, 80–81. Ezen azonosítással szemben Pánya István és Jankó Annamária tanulmányukban az I. katonai felmérés eredeti lapjain szereplő feljegyzések alapján a középkori Bár faluhoz (Magyarország a középkor végén, pontkód IBAR126), Dunaszekcsőtől délre a Duna mellé helyezték Újfalut (PÁNYA–JANKÓ 2025, 225–226.). Ezzel azonban az a probléma, hogy a környék nem a Macedóniai, hanem Bári család birtokához tartozott, és egyelőre semmi nem bizonyítja azt, hogy Brodarics István tévedett volna a királyi szálláshely leírása során a tulajdonos személyében.

⁸⁰ Vö. „Ezek tehát így megtörténvén (ti. a vezérek kinevezése – C. T. N.), a vezérek a Mohács városkához közeli táborhely elfoglalására indultak.” Örök Mohács 312. Ford. KULCSÁR Péter.

⁸¹ II. Lajos király oklt. 1660. sz.

⁸² II. Lajos király oklt. 1661. sz.

⁸³ A mezőváros történetére lásd KOSZTA 1993 (Lajos ottani szállásáról nem írt).

⁸⁴ „A király ezért kora hajnalban a táborba jön, és mert a hajók, melyek a sátrakat és a számára szükséges egyéb tábori holmit szállították, még nem érkeztek meg Budáról” Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

az ágostonos kolostorban,⁸⁵ míg Adonyban a kamicsági Horvát család⁸⁶ házában aludhatott. Pentelén és Pakson a Paksi család,⁸⁷ Földváron a földvári apát⁸⁸ vendége lehetett. Tolnán – az egykori királynéi,⁸⁹ ekkor már – a fehérvári préposti udvarházban,⁹⁰ Szekszárdon és Bátán a bencés apátságban,⁹¹ Kesztyölcön pedig a titeli prépost udvarházában⁹² éjszakázhatott.

Másik, egy fokkal fontosabb kérdés, hogy meddig élvezte a Macedóniai család vendégszeretetét? Brodarics István kancellárnál a birtok elhagyására vonatkozóan csak relatív időpontokat találunk, mint írta „(a)zonközben éjnek éjszakáján sebesen vágat a táborból az álomba merült királyhoz Podmaniczky Mihály, akit a főemberek küldtek, és biztos hírként jelenti, hogy a törökök császára a csapatok zömével már átkelt a Dráván, a többi nagy gyorsasággal szállítják, a csatát most már semmiképp sem lehet tovább halogatni, kéri az előkelők a királyi Felsőget, hogy minden késedelmeskedést odahagyva, a [mohácsi] táborba jöjjön hozzájuk az ellenséggel való ütközetről tanácskozandó. A király megértvén, amit Podmaniczky elmondott, összehívta azt a néhány tanácsost, aki mellette volt, töprengett, mi volna a teendő ebben az aggasztó és súlyos helyzetben.”⁹³ Nem sokkal alább pedig arról írt, hogy „(a) király ezért kora hajnalban a táborba jön, és mert a hajók, melyek a sátrakat és a számára szükséges egyéb tábori holmit szállították, még nem érkeztek meg Budáról, a püspök házában száll meg a városka szélén”.⁹⁴ A nap meghatározásában további két forrás lehet még segítségünkre, az egyik Lajos király augusztus 25-i Erdődi Simon zágrábi püspökhöz és Battyányi Ferenchez szóló levele (siessenek, mert amint megérkeztek, összezsapnak az ellenséggel), amelyet már Mohácson keltezett.⁹⁵ A másik Burgio pápai követ szintén e napi jelentése, amely szerint „Őfelsége Mohács falu mellett üttört tábornak, az ellenségtől mindössze négy magyar mérföldnyire, de most már Őfelségét az ellenségtől nem választják el többé sem hegyek, sem folyók, sem erdők”.⁹⁶ Mindezek alapján a király augusztus 23-án éjjel hagyhatta el az újfalui szállását, és mintegy 15 km megtétele után még hajnalban érkezett meg Mohácsra.

⁸⁵ VIDA 2013, 190., MOSONYI 2024, 79.

⁸⁶ Magyarország a középkor végén, pontkód: 1FJ17.

⁸⁷ Magyarország a középkor végén, pontkód 2FJ20 és 1TO5.

⁸⁸ K. NÉMETH 2015, 61.

⁸⁹ A tolnavári uradalmat Borbála királyné még elnyerte urától, Zsigmond királytól (C. TÓTH 2019a, 53.), de Podjebrád Kunigunda/Katalin birtokai között 1461-ben már nem szerepel (C. TÓTH 2019b, 119.).

⁹⁰ TÍMÁR 1992, 58. (1444-től a fehérvári prépost tulajdonában lévőnek tartja a települést. A Jagelló-korban biztosan a fehérvári prépost birtokában volt, vö. Oláh-formulárium 150–152.)

⁹¹ HERVAY 2001, 481–482. (Báta), 513–514. (Szekszárd).

⁹² A társaskáptalannak a 15. század második felétől ismerjük kesztölci officialisait, akik időnként a birtokon is laktak, a birtok másik fele a bátaszéki apátság volt (C. TÓTH 2024b, 12–14.).

⁹³ Örök Mohács 312–313. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁴ Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁵ II. Lajos király oklt. 1662. sz.

⁹⁶ Örök Mohács 122.

Augusztus (24.) – 29. a mohácsi tábor

Mint láttuk a sereg – egyik fele – már napokkal korábban megérkezett a mohácsi mezőre, a király 24-én hajnalban szállt meg a pécsi püspök udvarházában, ahová előző este szintén áthívták a másik táborból Tomori Pál érsek-főkapitányt.⁹⁷ Majd az e napon megtartott tanácskozás – ennek lefolyásáról Brodarics ejtett szót⁹⁸ – után, Burgio követ augusztus 25-i jelentése szerint a király „előreküldte Tomorit tízezer emberrel, hogy tartóztassa fel kissé az ellenséget. Ófelsége a sereg többi részével pedig Mohácson maradt, s várja Batthyány bánt és csapatait.”⁹⁹ E napon „az én fejedelmemnek eö fölségének táborában” Drágfi János országbíró módosította korábbi végrendeletét,¹⁰⁰ amely közvetve ismét csak azt bizonyítja, hogy 24-én már a király is Mohácson volt.

A táborban uralkodó hangulatról is beszámolt a pápai követ, ezek szerint „(a) mieink jól tudják, hogy ha nem akarják elveszíteni országukat, akkor meg kell vívniuk a törökkel, vagy pedig át kell nekik engedniük Budát s Magyarországot. Ha a király még csak egy lépést vonul vissza, Budát már elvesztette. ... Miután levelemet lezártam, a királyné Ófelsége levelet kapott, melyben arról tudósítják, hogy már a szultán is átkelt a Dráván, s hogy a királynak nincsen meg az a huszonötezer embere, amelyet előbbi levelében kilátásba helyezett.”¹⁰¹ Végül a csata napjára összegyűlt a korábban kilátásba helyezett nagyságú sereg, mivel augusztus 25-e után Frangepán Kristóf és Szapolyai János csapatai kivételével mindenki megérkezett: „(a) csatát megelőző vasárnapon (aug. 26. – C. T. N.) Horvátország bánja is megjelent szépen fölszerelt csapattal,¹⁰² ... Másnap reggel (aug. 27. – C. T. N.), amikor a király a hadsorokat rendezte (mert e napon is azt hittük, hogy az ellenség csatába száll), megjött Erdődy Simon zágrábi püspök, és testvére, Erdődy Péter, ... mások is jöttek, sokan eme három nap alatt, elsősorban azok, akik a közelben tartózkodtak, köztük Móré Fülöp is, a pécsi püspök, és fivére, Móré László”.¹⁰³

⁹⁷ Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁸ „A király elé idéztetik tehát minden rend és nemzet valamennyi képviselője, ehhez a tanácskozáshoz csatlakoznak sokan a vitézi rendből is, a csehek és morvák közül is azok, akik a többieket megelőzték. Élénk vita folyik a tanáccsal és a katonai renddel, mi legyen a teendő, hiszen még senki sincs itt azok közül, akiket Erdélyből, Szlavóniából, Horvát- és Csehországból, Germániából várnak, és akik közül a legtöbbször közeli érkezésére biztos a remény, az ellenség viszont a közelben van, nem több, mint legföljebb két mérföldnyire a királyi tábortól, a csatát aligha engedi bármiképp is elodáznai; mit javasolnak, mit cselekedjék a király, áthelyezzék-e máshová a tábornak, hogy az ütközetet elhalasszák addig, míg megjönnek, akiket várnak, vagy kísértsék meg az ellenséggel a hadiszerencsét.” Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁹ Örök Mohács 123. Ford. BARTONIEK Emma.

¹⁰⁰ MNL OL DL 65220.

¹⁰¹ Örök Mohács 123. Ford. BARTONIEK Emma.

¹⁰² Örök Mohács 316. Ford. KULCSÁR Péter.

¹⁰³ Örök Mohács 316. Ford. KULCSÁR Péter.

Összegzés

A közel másfél hónapos út állomásai nem voltak ismeretlenek a király számára, mivel öt évvel korábban ugyanezen az útvonalon haladtak, noha korántsem olyan részletesen ismerjük azokat. 1521-ben július közepén indultak el Budáról,¹⁰⁴ először Tétény mezőváros mellett (július 16.–augusztus 1.),¹⁰⁵ utána Érden (augusztus 5–15.) táboroztak,¹⁰⁶ ahol a király minden bizonnyal akkor is Sárkány Ambrus vendégszeretetét élvezte. A következő ismert állomás Adony (augusztus 16.),¹⁰⁷ majd Tolna mezővárosa (augusztus 22.–szeptember 7.) volt,¹⁰⁸ innen Bátára mentek (szeptember 13–14.),¹⁰⁹ szeptember 19-től pedig az uralkodó mohácsi tartózkodása valószínűsíthető.¹¹⁰ Mint a dátumokból látható, a hadjáratra gyakorlatilag ugyanakkor indultak el, de míg 1521-ben mintegy két hónapot vett igénybe a lejutás Mohácsra, addig 1526-ban jelentősen kevesebbet, alig több mint egy hónapot. Ebben minden bizonnyal szerepet játszhatott, hogy 1521-ben az udvarban tudták, hogy Szülejmán szultán fő célja a déli határvédelem központi várának a megsemmisítése, ezzel szemben 1526-ban már nem volt ilyen hátráltató tényezője az oszmánok támadásának: Pétervárad és a többi vár elfoglalása ugyanis nem tartotta fenn annyi ideig a támadókat, ami elegendő időt biztosított volna a királynak a teljes haderő összevonására és – esetleg – a Dráváig történő levonulásra.

Ugyanakkor kérdés, hogy az 1521-ben Nándorfehérvár felmentésére, illetve 1526-ban az oszmánok Buda elfoglalására indított hada ellen vonuló királyi sereg miért a Duna jobb partján és miért nem az Alföldön keresztül vonult délre? Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy mindkét időpontban a magyar hadvezetés három helyen csoportosította erőit. 1521-ben az erdélyi vajda, Szapolyai János a saját és az erdélyi csapatokkal előbb Szászvárosnál (július 29.–augusztus 4.) táborozott, majd Kolozsváron, Lippán és a Bodrog megyei Vannán (a seregét itthagya) keresztül érkezett meg a bátai királyi táborba szeptember 13-án. A másik határvédelmi parancsnok, Bátori István temesi ispán és az Alsó részek főkapitánya pedig Bács megyében a péterváradi révet védve foglalt állást, ahonnan a király hívására ő is Bátára vagy Mohácsra ment.¹¹¹ A király vezette sereg pedig a Buda felé, a Duna folyó mellett vezető utat zárta el az oszmán támadás elől. 1526-ban nagyjából hasonló volt a helyzet, Szapolyai katonáival Erdélyt védte és Kolozsvárig (augusztus 24.) jutott,¹¹² Perényi Péter temesi ispán az adott területet, Tomori Pál kalocsa-bácsi érsek, az Alsó részek kapitánya a péterváradi, majd

¹⁰⁴ II. Lajos király oklt. 158. sz.

¹⁰⁵ II. Lajos király oklt. 159–175. sz.

¹⁰⁶ II. Lajos király oklt. 177–184. sz.

¹⁰⁷ II. Lajos király oklt. 186. sz.

¹⁰⁸ II. Lajos király oklt. 187–196. sz.

¹⁰⁹ II. Lajos király oklt. 197–199. sz.

¹¹⁰ II. Lajos király oklt. 200. sz.

¹¹¹ C. TÓTH 2012, 453.

¹¹² Szapolyai oklt. 531.

az eszéki révet védte, hogy aztán Perényivel együtt csatlakozzon a királyhoz. A király ekkor is a dunamenti utat használta.

A mohácsi út használata azonban korántsem volt olyan „bevett” gyakorlat, mint elsőre gondolnánk, korábbi királyaink ugyanis a jelenleg rendelkezésre álló adataink alapján a Buda–Mohács útvonalat meglehetősen ritkán használták. Zsigmond király három, Szerbia felé történő felvonulása alkalmával vezette seregét erre: 1389-ben a Buda (szeptember 12.) – Tolnavár (15.) – Mohács (19.) – Dráva folyó révje (21.),¹¹³ 1391-ben a Buda (augusztus 12.) – Szekcső (21.) – Pozsegavár (szeptember 1–6.),¹¹⁴ míg 1409-ben a Buda (április 20.) – Dömsöd (22.)¹¹⁵ – Mohács (május 1.)¹¹⁶ úton mentek, visszafelé pedig a Pozsegavár (július 1.) – Pécs (13.) – Bába (15.) – Buda (20.) útvonalon jöttek.¹¹⁷

Mátyás király két – esetleg három – alkalommal használta ezt az útvonalat: először 1464-ben Szerebnik és Zvornik várak ostromára a Buda (július 30.) – Paks (augusztus 4.) – Mohács (11.) úton vonult délre, majd átkelve a Duna túlsó partjára, Szondon (14.) táborozott le.¹¹⁸ 1475-ben Szabács vár ostromára előbb Budáról Szegedre (október 25–26.) ment, majd átkelve a Dunán Tolnán vert tábor (28–30.). Innen Mohácsra (november 5.), majd ismét átkelve a folyón, Bácsra (11.) érkezett.¹¹⁹ Még egy alkalmat vonhatunk be feltételesen a vizsgálatba: 1465-ben, amikor a király szintén a török ellen indult Szerbia felé, akkor a Buda (szeptember 9.) – Tétény (10.) – Szekszárd (18.) – Pécs (29.) útvonalat adják ki a források,¹²⁰ mohácsi tartózkodásra viszont nincsen adatunk, lehetséges, hogy Szekszárd után elhagyták a Duna vonalát és nyugatról kerülték meg a Mecsek hegységet.

Noha mint láttuk, nem a mohácsi út volt a szokványos útvonala a királyi seregnek, ugyanakkor ha jelentős fegyverzetet (ágyúkat, puskákat) és hadianyagot kellett egy seregnek magával vinnie (mint Mátyásnak 1464-ben és 1475-ben), akkor a vízi utak, jelen esetben a Duna folyó nélkülözhetetlenek voltak. 1521-ben és 1526-ban a védekezésre felvonuló három sereg közül létszámban egyértelműen a királyi lehetett a legnagyobb, és az utánpótlás, illetve a budai hadiszertárból a fegyverek leszállítása délre – amint arról közvetetten Brodarics István a király sátra kapcsán említést is tett – egyértelműen a Duna mellett vezető utat indokolta.

¹¹³ Itineraria 1382–1438. 62.

¹¹⁴ Itineraria 1382–1438. 64–65.

¹¹⁵ Leleszi okl. 404/226. sz.

¹¹⁶ Itineraria 1382–1438. 89.

¹¹⁷ Itineraria 1382–1438. 89–90.

¹¹⁸ Itineraria 1458–1490. 76.

¹¹⁹ Itineraria 1458–1490. 103.

¹²⁰ Itineraria 1458–1490. 79.

Források és irodalom

Levéltári források

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár
OL = Országos Levéltár
DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL = Diplomatikai Levéltár

Irodalomjegyzék

Adattárak, forráskiadványok

- II. Lajos király oklt. = *II. Lajos király oklevelei és levelei 1521–1526. / Regesta litterarum et epistolarum Ludovici secundi regis Hungariae et Bohemiae ab anno 1521 ad annum 1526.* Szerk. és a mutatót összeállította C. TÓTH Norbert. A regesztákat kiadásra előkészítették C. TÓTH Norbert – CSIBA Balázs – GULYÁS László Szabolcs – KÁDAS István – KOVÁCS Viktória – KRUPPA Tamás – LAKATOS Bálint – NEUMANN Tibor – ORSÓS Julianna – PÉTERFI Bence – PITI Ferenc – SIMON Zsolt – SZOVÁK Márton – TUHÁRI Attila – VISEGRÁDI Renáta. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet, Budapest, 2026.
- Arch. 1458–1526. I. = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOS-FALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* (Magyar történelmi emlékek. Adattárak), Budapest, 2016.
- Brodericus: Epistulae = Stephanus Brodericus: *Epistulae*. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Petrus KASZA. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, Tomus XVI) Argumentum – MOL, Budapest, 2012.
- Itineraria 1382–1438. = *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*. Összeállították ENGEL Pál és C. TÓTH Norbert. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája, Budapest, 2005.
- Itineraria 1458–1490. = HORVÁTH Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011.
- Leleszi oklt. = C. TÓTH Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez) *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 48. (2006) 323–442.
- Magyarország a középkor végén = ENGEL Pál: *Magyarország a középkor végén (Digitális térkép a középkori Magyar Királyság településeiről 1383, 1439, 1498)*. Budapest, 2020.
- Mohács Magyarországa = *Mohács Magyarországa. Bárány György pápai követ jelentései*. Ford. BARTONIEK Emma. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest, 1926.
- Oláh-formulárium = *Az Oláh-formulárium*. Szövegét bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi MIKÓ Gábor. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 20.) MTA Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Budapest, 2025.

- Örök Mohács = *Örök Mohács: szövegek és értelmezések*. Szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet.) Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
- Szapolyai oklt. = *A Szapolyai család oklevéltára. I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. Közread. NEUMANN Tibor. (Magyar történelmi emlékek. Oklevéltárak) MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2012.

Szakirodalom

- BOGDÁN 1978 = BOGDÁN István: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltártan és történelmi forrástudományok 3.) Akadémiai, Budapest, 1978.
- BÓNIS 1971 = BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Akadémiai, Budapest, 1971.
- BUZÁS 2013 = BUZÁS Gergely: Sárkány Ambrus érdi udvarháza. *Archaeologia – Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja* 2013. 11. <https://real.mtak.hu/134159/1/buzas-gergely-erdi-kastely.pdf> (2025. december 3.)
- HERVAY 2001 = HERVAY F. Levente O.Cist.: A bencések és apátságok története a középkori Magyarországon. Történelmi katalógus. In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. TAKÁCS Imre, Pannonhalma, 2001. 461–547.
- KOSZTA 1993 = KOSZTA László: Az Árpád-kori halászfalutól a püspöki mezővárosig. In: *Tanulmányok Mohács történetéből*. Szerk. ÓDOR Imre. Mohács, 1993. 11–48.
- KUBINYI 2007 = KUBINYI András: A mohácsi csata és előzményei. In: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete*. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára) Argumentum, Budapest, 2007. 156–195.
- MOSONYI 2024 = MOSONYI Viktor: Az ercsi bencés apátság történelmi és építészeti emlékei. Ercsi kőfaragványainak katalógusa. In: *Feldebrő, Dömös, Ercsi – Tanulmányok az Árpád-kori építészet köréből*. Szerk. TAKÁCS Imre. (Thesaurus Mediaevalis) Martin Opitz, Budapest, 2024. 77–114.
- K. NÉMETH 2015 = K. NÉMETH András: *A középkori Tolna megye templomai*. (2., javított, bővített kiadás). Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2015.
- PÁNYA–JANKÓ 2025 = PÁNYA István – JANKÓ Annamária: A mohácsi csata emlékei az első katonai felmérés eredeti szelvényén. In: *Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról / Mohács: An Assessment. Studies on the Battle of Mohács (1526)*. Szerk. VARGA Szabolcs – KOVÁCS István. A szerk. munkatársa BENCZE Krisztina. Martin Opitz, Budapest, 2025. 219–238.
- SÜMEGI 2009 = SÜMEGI József: Búcsújárás és zárandoklat. In: *A Pécsi Egyházmegye története I–II. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Fény Kiadó, Pécs 2009. I. 487–546.
- SZABÓ et al. 2007 = SZABÓ Géza – BÉKEFI Mónika – KIRÁLY Edit – CSÁNYI Viktor: Megelőző régészeti feltárás a Tolna megyei Keszthely középkori település területén I. (2007). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 40. (2018) 147–206.
- B. SZABÓ 2015 = B. SZABÓ János: Mohács. Régi kérdések – Új válaszok. *A Magyar Királyság hadserege az 1526. évi mohácsi csatában*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum –, Budapest, 2015.

- SZEBELÉDI 2025 = SZEBELÉDI Zsolt: Szerémi György Mohács-képe. In: *Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról / Mohács: An Assessment. Studies on the Battle of Mohács (1526)*. Szerk. VARGA Szabolcs – KOVÁCS István. A szerk. munkatársa BENCZE Krisztina. Martin Opitz, Budapest, 2025. 417–426.
- TÍMÁR 1992 = TÍMÁR György: Tolnavár Mohács előtt. In: *Tolna mezőváros monográfiája*. Szerk. GLÓSZ József – V. KÁPOLNÁS Mária. Tolna város Önkormányzata, Tolna, 1992. 39–91.
- C. TÓTH 2009 = C. TÓTH Norbert: Az 1501. évi tolnai országgyűlés (Adatok a királyi adminisztráció működéséhez.) *Századok* 143. (2009) 1455–1481.
- C. TÓTH 2012 = C. TÓTH Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. *Századok* 146. (2012) 443–463.
- C. TÓTH 2016 = C. TÓTH Norbert: Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig. *Erdélyi Múzeum* 78. (2016) 1. szám 13–25.
- C. TÓTH 2019a = C. TÓTH Norbert: Szilágyi Erzsébet „udvara”. In: *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. KÁDAS István – SKORKA Renáta – WEISZ Boglárka. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. 51–114.
- C. TÓTH 2019b = C. TÓTH Norbert: Mátyás király első felesége. In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Szerk. SZOVÁK Kornél – ZSOLDOS Attila. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2019. 115–131.
- C. TÓTH 2024a = C. TÓTH Norbert: Bátori István nádor útja a mohácsi síkra. (Kísérlet az egyik parancsnok csata előtti tevékenységének feltárására) In: *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei. Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687*. Szerk. VARGA Szabolcs, a szerk. munkatársa BENCZE Krisztina. Martin Opitz – Janus Pannonius Múzeum, Budapest, 2024. 205–211.
- C. TÓTH 2024b = C. TÓTH Norbert: Az Erdődi család felemelkedése. In: *Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára*. Szerk. C. TÓTH Norbert és NEUMANN Tibor. (Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum, Classis Philosophica) MCA Collegium Professorum Hungarorum, Piliscsaba, 2024. 9–21.
- VARGA 2018 = VARGA Szabolcs: Genius loci. Az Istvánffy Baranyában. In: *„A magyar történet folytatója” Tanulmányok Istvánffy Miklósról*. Szerk. ÁCS Pál – TÓTH Gergely. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2018. 59–87.
- VARGA 2022 = VARGA Szabolcs: Brodarics István és Istvánffy Miklós mohácsi csatáról szóló leírásának összehasonlítása. In: *Mohács szimfónia. Tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiből*. (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 26.) Szerk. VARGA Szabolcs – TÜRK Attila. Martin Opitz – PPKE Régészettudományi Intézet, Budapest, 2022. 61–70.
- VIDA 2013 = VIDA Beáta: „Monasterium de Erche situm in insula loci secreti” Ercsi monostorának története. In: *Műhelyszemináriumi dolgozatok I*. Szerk. KOVÁCS Szilvia – RÉVÉSZ Éva. SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2013. 181–197.

Versenyfutás a táborokért

Race for the Camps

NÉGYESI Lajos

egyetemi docens,
Nemzeti Köszolgálati Egyetem
lajos.negyesi@gmail.com

Absztrakt

1526. augusztus 29-én sem a magyar fél, sem a török fél nem akart csatát kezdeni. Ibrahim pasa a Báli bég által vezetett akindzsikkal a magyar tábor megtámadására indult. A ruméliai hadtestnek korábban parancsot adott a táborverésre. A magyar oldalon Tomori Pál kezdeményezte a táborveréssel elfoglalt ruméliai hadtest elleni támadást. A király először csak a jobb szárny bevetésére adott engedélyt, később a második lépcsővel maga is csatlakozott. A táborok elleni támadás fejlődött végül csatává.

Abstact

On August 29, 1526, neither the Hungarian nor the Turkish side wanted to start a battle. Ibrahim Pasha set out with the Akinciks led by Báli Bey to attack the Hungarian camp. He had previously ordered the Rumelia Corps to encamp. On the Hungarian side, Pál Tomori initiated the attack on the Rumelia Corps, which had been encamped. The king first gave permission to deploy only the right wing, later joining the second echelon himself. The attack on the camps eventually developed into a battle.

Kulcsszavak: Mohácsi csata, akindzsik, ruméliai hadtest

Keywords: Battle of Mohács, Akinci, Rumelia Corps

A magyar tábor elleni támadás

Brodarics István visszaemlékezésében olvashatjuk, hogy augusztus 29-én délután, „mikor a nap már nyugatra hajlott, a völgyben, mely tőlünk jobbra húzódott a dombok alatt, föltűnt egy ellenséges hadoszlop, csendben vonulva, csak a lándzsahegyek árulták el. A szerzetes ezért, úgy vélekedve, hogy ezek vagy táborunkat megtámadni, vagy minket bekeríteni jönnek, ami igaz is volt, az első sorból a királyhoz vágatva, megparancsolta Ráskay Gáspárnak és a másik kettőnek, aki – mint mondtuk – a király testőréül rendeltetett, hogy menjen kipuhatolni, ugyan mit tervelnek azok, és ha lehetséges, kényszerítse őket visszatérésre.”¹ Az egész nap csatarendben álló magyar sereg részéről ez volt az első aktív harctevékenység a török erők ellen. Az oszmán forrásokból megtudhatjuk, hogy a Ráskay által megtámadott csapat a Báli bég és Hüsrev bég által vezetett akindzsi csapat volt. Dzselaalzade Musztafa írja, hogy amikor a török sereg felállt a síkon, „Báli bég pedig egy csapat orosz-lánszívű katonasággal a balszárnynon kivált a hadrendből, és távolabb állapodott meg.”² Nem ad meg pontos távolságot, de éppen ez a fogalmazás teszi lehetővé, hogy a „távolabb” alatt néhány tíz métert vagy akár kilométereket értsünk. A szultáni napló szerint a magyar sereg három csapatban hajtotta végre a támadást, melyek közül az egyik „Jahjalu és a bosznai bég ellen intézett támadást, és kettészakította a csatarendjüket.”³ Dzselaalzade pontosítja ezt az állítást: „Az alávaló hitetlenek jobb szárnyán a barata néven ismeretes és vitézségéről híres nyomorult pap, a beglerbég állott, s egy hadosztály ezzel Báli bég állomása felé tartott.”⁴ Összeillesztve Brodarics leírásával, kirajzolódik a kép, mely szerint a síkra érkező török seregből az akindzsik a bal szárnynon kiváltak és eltávolodtak. A magyar csatarendből a lándzsáikra figyeltek fel, tőlük jobbra. Először egy ágyúval lőttek rájuk. Dzselaalzadénál olvashatjuk: „Amint az ezredek csatarendben a gyaurok csoportja elé értek, a tűzre való feslett erkölcsűek jobbszárnynon egy mennydörgéshangú ágyút sütöttek el, s a golyó éppen a hadrendnél, a lovak előtt esett le, de, hála Istennek, senkinek nem történt baja.”⁵ A magyar jobb szárnynon álló ágyút akkor sütötték rá a török lovasokra, amikor azok az ágyúk lőtávolságán belül, de mégis elég távol tűntek fel a jobb szárny oldalában, és csak a megcsillanó fegyvereik árulták el őket. Amikor Tomori ellenük küldte Ráskay 1000 fős lovascapatát, az a török oldalról úgy nézett ki, hogy Báli bég csapatát a magyar jobb szárny támadta meg, mivel jobb oldalról hagyták el a csatarendet.

Brodarics szerint az akindzsik mozgását a lándzsáik hegye árulta el, amivel arra utalhat, hogy a napsütésben megcsillantak az acél lándzsacsúcsok. Ahhoz, hogy valami távolról észlelhetően csillogjon, a napsugaraknak megfelelő szögben

¹ BRODARICS 2020, 318.

² DZSELÁLZÁDE 2020, 415.

³ Hadinapló 2020, 245.

⁴ DZSELÁLZÁDE 2020, 415.

⁵ DZSELÁLZÁDE 2020, 415.

kell visszaverődni. A nap nem állhat a megcsillanó objektum mögött. Az akkori fényviszonyokat a Stellarium nevű számítógépes csillagászati programmal⁶ rekonstruálhatjuk. Megadva a nézőpontunk földrajzi koordinátáit és az időpontot, a programmal végigkísérhetjük a nap járását az égbolton. 1526. augusztus 29-én Sátorhely nyugati szélé felől nézve a nap 14.40-kor délnyugaton, 17.30-kor pedig nyugaton látszott. Ebből az álláspontból a délnyugati iránynak megfelel a Sátorhelyről Majsra vezető műút vonala, Nagynyárad pedig nyugati irányba fekszik. Mivel az említett lovascapat a magyar jobb szárny oldalában látszott és az észlelésük 15 óra körül történt, Nagynyáradnál lehetett alkalmas a pozíciójuk, hogy a fegyvereikre vetülő napsugár a magyar csatarend felé megcsillanjon.

A Báli bég vezette akindzsik 15 óra körül Nagynyáradnál bukkantak fel. Ráskay lovascapata megtámadta őket, kettészakította a csatarendjüket, de nem tudták megakadályozni, hogy megtámadják és kirabolják a magyar táborokat. Ez a jelentős fegyvertény, valamint az, hogy rájuk lőnek először ágyúval, ők csapnak össze elsőként a magyar lovassággal, a mohácsi csata fontos szereplőivé teszi őket. Ezt jelzi a szultáni napló bejegyzése és Dzselaizade leírása. Ennek ellenére sem az első, sem a második győzelmi jelentés nem tesz említést erről. Sőt, a török források egyöntetűen hallgatnak a magyar tábor feldúlásáról, pedig ez egy fontos mozzanata az összecsapásnak. A csatával foglalkozó hadtörténeti irodalomban sem kapott hangsúlyt a táborok pusztulása, valószínűleg annak köszönhetően, hogy Brodarics csak megemlíti a menekülés közben látottakat: „Futott tehát egytől egyig mindenki, ki merre látott, és leginkább ama helyen keresztül, ahol kevéssel előbb ujjongva, a győzelem reményével eltelve jöttünk, és a táborhelyen át, melyet az ellenség előzőleg úgy szétrombolt és elpusztított, hogy szinte nyoma veszett, és mindenütt szanaszét heverték azoknak a hullái, akik a táborban maradtak.”⁷ Úgy tűnik, mintha a táborok elpusztítása az összeomlás és menekülés része lenne, és nem kapcsolódna szorosan a harchoz, azonban az események időrendjét tekintve a táborok elleni támadás abban az időszakban zajlott, amikor a jobb szárny és a második lépcső a ruméliei hadtest ellen harcolt. Ráskai csapatát 15 óra után küldik a felbukkanó török csapat ellen. Közel 3 km-es utat kell megtenniük. A harc legalább 20–30 percet vesz igénybe. Az akindzsiknak a táborokig kb. 7 kilométert kell megtenni és ott is legalább fél órás harcot vívtak. Ha a lovaglás idejét 15 km/órás ügetéssel számoljuk, akkor Ráskai csapata 12–15 perc alatt ért Nagynyáradhoz, Báli csapata pedig 25–30 perc alatt a táborokhoz. Attól kezdve, hogy az akindzsik felbukkannak Nagynyáradnál, kb. 1,5–2 óra telik el a táborok kifosztásának befejezéséig.

I. Zsigmond lengyel király titkára és történetírója néhány évvel a csata után foglalta össze az eseményeket. Ismeretei szerint amikor a magyar támadás elakadt a török ágyúk előtt, „a magyarok elkezdtek hátrálni, különösen, miután meglátták, hogy hátuk mögött lángol a magyar tábor. Néhány török csapat ugyanis

⁶ Stellarium.

⁷ BRODARICS 2020, 320.

már a csata elkezdése után, bal felől kerülve a magyarok félig üres táborára tört: felkoncolták a hordárokat és tábori inasokat, majd a táborot kirabolták és felgyújtották. Ez jelentősen elősegítette a törökök győzelmét, mivel a magyarok azt gondolták, hogy megfutamították a leghátsó csapataikat.”⁸ Ezt megerősíti, amit az események után csaknem egy évszázaddal a csata emlékezetét lejegyző Istvánffy Miklós részletesen leír a táborban történekről. E szerint, amikor már a jobb szárny és a második csatarend a roham során a ruméliai hadtest közelébe jutott „igen sokan, a táborból menekülve, váratlanul jelentik, hogy azt elfoglalták, a védőket egy szálíg levágták, szétrombolták a sátrakat, s minden poggyász az ellenség hatalmába került.”⁹ Istvánffy szerint ez a hír jelentősen hozzájárult a vereséghez, mivel „Amikor a mieinkhez, azokhoz, akik a jobbszárnynon harcoltak, a tábor kifosztásának híre megérkezett, s ugyanakkor az ellenség akkor első ízben, ágyúit kilőtte, a mieinket nagy rémület fogta el, s tanácstalanságukban – bár a golyók, a katonák feje felett szállva, több rémületet, mint veszteséget okoztak – megínogtak, sőt többen rútul meg is futamodtak.”¹⁰ Bár annak tűnhet, de valószínűleg nem túloz itt a történetíró. A csata előtt a táborokat összeláncolt szekerekkel erősítették meg és 1000 fős őrséget hagytak hátra. A harcolók utolsó menedéke lett volna a megerősített tábor, ha a törökök felülkerekednek a harcban. Másrészt a katonák személyes holmija is a táborban maradt, az a felszerelés, ami a hadjárat során a megfelelő életkörülményeiket biztosította.

Istvánffy személyes történeteket is lejegyzett, ami még hitelesebbé teszi az általa leírtakat. Gondos Illést, a királyi konyha vezetőjét főzés közben az edényei között ölték meg. Szegedi Antal, ferences szerzetes, a király káplánja keményen harcolt a túlerőben lévő akindzsik ellen, és amikor vágás érte az arcán, szerencsére odasodródott a király egyik lova, melyre felkapva el tudott menekülni.

A tábor elleni támadást Báli bég 7000 akindzsija hajtotta végre, akik ellen Tomori a király őrzésére rendelt csapatot küldte, amikor azok a csatarendtől jobbra fekvő völgyben felbukkantak. A török túlerő azonban szétszórta őket. Kállayt fogságba ejtették, de a társai kiszabadították és ezután igyekeztek visszajutni a királyhoz. Báli csapata pedig tovább folytatta útját a tábor irányába.

Báli csapatának megtámadásáról a török források is megemlékeznek, de arról nem szólnak, hogy az akindzsik a magyar tábor megtámadására indultak. Kemalpasazade szerint Ibrahim pasa a „végek bégjeit pedig utasította, hogy a vezetésük alatt levő negyven-ötvenezer akindzsiból kiválasztván a legvitézebbeket, legerőteljesebbeket, s akiknek legjobb lovaik vannak, ezekkel foglaljanak állást a csatatérül kiszemelt síkság egyik szélén; onnan csak távolról szemléljék az ütközetet, a harcba ne elegyedjenek bele, hanem várjanak mindaddig, amíg azt nem látják, hogy a rossz érzelműek hadosztályai állásaikból kivette futni kezdenek: akkor törjenek elő leshelyükből, és fogják hátba az átkozottakat, s kit lándzsával szúr-

⁸ VAPOVIUS 2020, 340.

⁹ ISTHVÁNYFFY 2020, 457.

¹⁰ Uo.

janak át, kit súlyos buzogányaikkal zúzzanak szét, kit kardjukkal aprítsanak össze minden kímélet és irgalom nélkül. Az említett bégek, a találó tervű vezír parancsának engedelmeskedve, a kijelölt helyre mentek, hogy a kiszabott kedves kötelességnek buzgalommal és gyorsasággal megfeleljenek.”¹¹ Eszerint az akindzsik a csatából menekülő keresztény harcosok üldözésével foglalkoztak, de ezt megelőzően csak a számukra kijelölt helyen várakoztak. Itt egy eltérést fedezhetünk fel a keresztény és a török forrás között, hiszen Wapowski és Istvánffy szerint a keresztények már a ruméliaiakkal harcoltak, amikor tudomást szereztek a tábor pusztulásáról.

Egy Augsburgban készült krónika szerint a török lovasság már a csata előtt rendszeresen támadta a magyar tábort és akadályozták a lovak itatását. Ennek köszönhetően pontos információkkal rendelkeztek a táborok elhelyezkedéséről és őrségéről. Amikor azt látták, hogy a magyar sereg több napja reggelente kivonul a táborból és délutánig csatarendben áll, csábította őket a lehetőség, hogy megtámadják és kifosszák a táborokat. Azon túl, hogy az akindzsik jelentős zsákmányhoz juthattak, a magyar sereg is erősen demoralizáló hatása lett volna, ha a csata előtti napon elveszíti a táborban hagyott holmiját.

Báli tudatosan készült a tábor elleni támadásra. 29-én az akindzsik nagy részét együtt tartotta, és csak néhány csapatot küldött ki a síkra portyázni.¹² Miután sikerült meggyőznie Ibrahim pasát a tábor megtámadásának hasznáról, az akindzsik közül kiválasztották azt a 7000 főt, akik az akciót végrehajjták. Ők nem ereszkedtek le Majsnál, hanem tovább mentek Nagynyárádig, ahol azután kijutottak a síkra. Ibrahim Pecsevi pontosan leírta Báli csapatának útvonalát: „A baranyavári úton a Buziglicaként ismert hely közelében a boldogult Báli bég balra fordult, s a síkság szélénél a Bácsfaluja nevű hely felé indult a hegy lejtőjén átvágván.”¹³

A török forrásokból kimaradt Báli bég akindzsi csapatának támadása a magyar táborok ellen. Pedig ez egy lényeges része a csatának, és joggal gyaníthatjuk, hogy ennek volt köszönhető, hogy Ibrahim pasa magára hagyta a ruméliai hadtestet. A magyar tábor elleni támadás volt a nagyvezír valós terve augusztus 29-re, amire Báli bég tett javaslatot. A török hadvezetés ugyanis zavarban volt, mert nem tudták, hogyan lehetne sikerrel támadni a magyar sereg védelmi harcra kialakított csatarendjét. Erre nem volt haditerv, és Báli bég első javaslata is a magyar nehézlövasság támadásának elhárítására lett volna alkalmas eszköz. Csakhogy az eredeti terv szerint a magyar lovasság csak a harcrend előterében támadta volna török lovasságot, de nem indítottak volna általános rohamot. Ezért adhatott Ibrahim parancsot a táborverésre, mert nem kellett tartani a magyar támadástól.

¹¹ KEMÁLPASAZÁDE 2020, 327–328.

¹² „ez most nem küldött ki annyi előőrsöt, ami a mieinkkel könnyű csetepatékat és előcsatározásokat szokott vívni, hanem mindaddig meghúzódott ama dombok mögött, kétségben hagyva afelől, vajon a mieinket akarja-e azokba a szűk járatokba becsalni, vagy az ütközetet másnapra halasztva, ezen az éjszakán váratlanul ránk ront a táborban, és elsőpör,” BRODARICS 2020, 318.

¹³ PECSEVI 2020, 466.

Báli bég második javaslata a táborok megtámadásáról szólt. Erre a könnyűlovasság teljes mértékben alkalmas volt. A táborokban csak kislétszámú őrség maradt, és annak ellenére is távol estek a csatarendtől, hogy 25-én a második tábornak már a harcrendhez közelebb állították fel. Ibrahim pasa személyesen vezette a vállalkozást, ami mai fogalmaink szerint egy indirekt támadás volt a szembenálló fél gyenge pontja ellen. Ezzel kibillentették volna a magyar sereget a stabil pozíciójából, hiszen a táborok kirablása és elpusztítása jelentősen csökkentette volna a katonák harci szellemét.

A magyar támadás

Brodarics szerint a magyar seregben a délutáni órákra jelentősen csökkent a harci kedv. „Akadtak a főemberek között, akik a hosszadalmas várakozásba beleunva, úgy vélekedtek, hogy visszavonulót kellene fúvatni és hazatérni a táborba. Amikor ezt a szerzetes megtudta, társával tüstént a királyhoz rohant, figyelmeztette, hogy a csatát semmiképp sem szabad elhalasztani, hogy kevésbé veszedelmes most az ellenséges csapatok egy részével megvívni, mint holnap az egész sereggel, hogy a győzelem nem kétséges.”¹⁴ Tomori javaslata több szempontból is problémás volt. Mivel ő volt a sereg fővezére, korábban joggal adhatott parancsot Ráskaynak a harcfelderítésre. Ez ellen a jelen lévő uralkodó sem tiltakozott. Azután ismét a királyhoz ment, hogy figyelmeztesse arra, hogy a csatát nem szabad elhalasztani, mert kedvező lehetőség van az ellenség egy részének legyőzésére. Ezek szerint a királytól várta az engedélyt a csata megkezdésére, annak ellenére, hogy ő volt a fővezér. A magyarázatot valószínűleg az jelenti, hogy ez a döntés meghaladta a hatáskörét. Az augusztus 24-i haditanácson határoztak arról, hogy milyen módon vívják meg a csatát. A sereg összetétele a védelmi harcot támogatta, ennek megfelelő csatarendet állítottak fel. Várták a török támadást, és ha erre sor kerül, Tomori feladata volt vezetni a harcot. 29-én Ráskay csapatának kiküldése belefért ebbe a feladatkörbe, hiszen az akindzsik felbukkanása a támadás előjele lehet. Brodarics nem említi, de joggal feltételezhető, hogy ezután újabb információkat kapott az ellenség helyzetéről, mely szerint a török sereg egy része a közelükben van. A korábbi felderítő jelentések alapján azt is tudhatta, hogy ez a ruméliai hadtest, mely tábornokot épít. Arra azonban nem volt joga, hogy parancsot adjon a támadásra, hiszen a sereg védelmi harcra készült. Az eredeti tervektől való eltérés egy stratégiai döntés, melynek meghozatalára a király jogosult. Tomori szavai arra utalnak, hogy véleménye szerint a ruméliaiak elleni támadás – amire nem volt felkészítve a sereg – nagyobb sikert hozhatott volna, mint a tervezett és begyakorolt védelmi harc. A királynak kellett engedélyt adni, de a döntése azt sejteti, hogy nem egyértelmű támadási helyzetről volt szó. Igaz,

¹⁴ BRODARICS 2020, 319.

hogy Brodarics arról ír, hogy amikor a király elrendelte a támadást, akkor az egész sereg felkészült a rohamra. „Erre a szóra a király rögtön megfúvatja a jelet, és a trombiták harsogásával, dobok pergésével együtt felmorajlik a szokás szerint az üdvöztető Jézus nevét idéző mieink kiáltása vagy inkább éneke, és ugyanabban a pillanatban megláttuk az ellenséges csapatok roppant tömegét, amint a velünk szemben magasló dombról lassan leereszkedik, és a törökök császára is ott volt. Akkor aztán a király fejére föltették a sisakot, és ebben a percben arcát sápadtság öntötte el, mintha megsejtette volna a közelgő tragédiát.”¹⁵ Azonban a második csatarend a nehézlövassággal helyben maradt, és „bátran az ellenségre rontottak azok, akik az első sorokban álltak, valamennyi ágyúnkat is kilőtték, ámde csekély kárára az ellenségnek.”¹⁶ Ezek szerint csak az első lépcsőben állók rohamoztak, és a török forrásokból azt is tudjuk, hogy a bal szárny is helyben maradt.

Mivel a rohamot végrehajtó jobb szárny legalább felerészben gyalogságból állt, nem tűnik elsöprő erőnek néhány ezer lovas rohama a ruméliai hadtest ellen. Az ágyúkat kilőtték, tehát voltak előttük török csapatok, akikre céloztak, azonban a „csekély kár” valószínűleg arra utal, hogy azok lőtávolon kívül állhattak. Brodarics tovább folytatja a roham leírását: „A csata sokkal hevesebben folyt, mint a mieink számából következett volna; többen estek el az ellenség, mint a mieink közül, míg végül ezek rettentő erővel küzdvén, az ellenség hátrálni kezdett, vagy a mieink rohamától elnyomatva, vagy azért, hogy minket az ágyúk elé csaljon. És már röpi is a királyhoz Báthori András, hogy az ellenség hátat fordít, a győzelem a miénk, az előnyomuláson a sor, és hogy támogassuk a mieinket, akik a megfuttatott ellenséget üldözik. Rohanunk tehát árkon-bokron, de amikor arra a helyre értünk, ahol kevéssel előbb a harc folyt, hát ott a mezőn szanaszét heverni láhattad a mieink közül soknak, az ellenségből még többnek a holttestét és egyeseket félholtan és már alig pihegve.”¹⁷ A támadás során a jobb szárny lovassága sikerrel csapott le a törökökre. Nem lehettek sokan, hiszen a harc hevesebb volt, mint az létszámukból következne. A rohamot vezető Tomorinak vissza kell küldenie Báthori Andrást, hogy rábírja a királyt, hogy csatlakozzon a második lépcsővel. Ismét a király beleegyezése kell ahhoz, hogy a sereg főparancsnoka által vezetett támadás folytatódhasson. A mohácsi csata döntő mozzanata, a magyar sereg rohama, valójában csak az első lépcső jobb szárny lovasságának támadása, amihez a király döntése után csatlakozik a második lépcső, azonban a bal szárny helyben marad. Elég furcsa hadmozdulat, amit jelez a döntési folyamat is. Tomori javasolja a támadást, de a királynak kell döntenie, aki engedélyezi, hogy Tomori rohamozzon a jobb szárnyal, és amikor ez sikerül, csatlakozik a rohamhoz a második lépcsővel. Érezhető, hogy II. Lajosnak nem volt eléggé meggyőző Tomori javaslata, ami egy támadás terve volt. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a síkra a ruméliai hadtest érkezett meg, melynek parancsnoka,

¹⁵ BRODARICS 2020, 319.

¹⁶ BRODARICS 2020, 319.

¹⁷ BRODARICS 2020, 319.

Ibrahim pasa nagyvezír, aki úgy döntött, hogy a csatát másnapra halasztja és ezután elhagyja a táborát, hogy csatlakozzon az akindzsikhoz, akkor a magyar támadás teljesen készületlenül és kiszolgáltatott helyzetben érte a ruméliaiakat. Nem tudjuk, hogy Tomori mivel érvelt a támadás mellett, azonban ha bármilyen információval rendelkezett arról, hogy előttük nem török csatarend, hanem egy készülő tábor van, az megmagyarázná a király engedékenységet és óvatosságát is. Ennek fényében 1526. augusztus 26-a délutánján az a furcsa helyzet állt elő, hogy sem a török, sem a magyar fél nem tervezett csatát, ennek megfelelően nem alakulhatott ki olyan helyzet, melyben a harc megvívására kidolgozott tervek megvalósulhattak volna. Ellenben mindkét fél a másik táborának megtámadásával és kifosztásával próbálkozott. Azok a hadmozdulatok, melyek augusztus 29-e délutánján elkezdődtek, nem tekinthetők egy csata bevezető manővereinek, sokkal inkább a tervektől független vállalkozásnak, azonban az, amit csatának tekintünk, ebből fejlődött ki.

A magyar csatarend felállítási helyéről ezt írja Brodarics: „A hely, ahol a hadfölsorakozott, Mohácstól egy, az ott folyó Dunától fél mérföldre volt. Ezen a helyen – mint imént írtuk – nagy és széles mezőség húzódott, melyet erdő, cserjés, víz, domb sehol sem szakított meg, mindössze balra, az említett hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal benőve, ahol később sokan odavesztek.”¹⁸ Mivel a Duna árterében Kölkedtől délre több egykori meder is felfedezhető, a folyótól mért távolság bizonytalan, miként a Mohácsra vonatkozó is, hiszen itt sem tudhatjuk, hogy honnan mérte. Ez alapján nagyjából Fekete-kapu, Sátorhely magasságába tehetjük, amit az is valószínűsít, hogy Mohácstól délre itt van a legközelebb a Vizslaki-rét mocsara a nyugati tereplépcsőhöz. Az elmúlt években a területen folytatott harctérkutatás során előkerült leletanyag jelzi a magyar táborok helyét a kölkedi elágazónál, és a ruméiai hadtesttel vívott összecsapást Majs előtt. Ahhoz, hogy a csatarend feltételezett helyétől eljussunk Majsra, kereszteznünk kell a Borza-patakot, ám ez nem túl ideális hely egy összecsapásra. Másrészt a Majstól északra húzódó falunyom és összecsapáshelyszíntől északra jelentős mocsaras terület nyoma látható. Ez a terület nem igazán alkalmas csatatérnek, különösen, hogy Brodarics nagy széles síkságról ír. Csakhogy a Majsnál feltárt összecsapáshelyszín egy török táborhely. A mai Sátorhelynél a csatarendben álló magyar sereg előtt valóban síkság húzódott az ágyúk lőtávolságáig, ahol a csata megvívását eredetileg tervezték. A Majs előtti terület azonban kb. 3000 méterre van innen, tehát jóval az ágyúk lőtávolságán túl. Amikor Brodarics a második lépcső nehézlövasságának előrenyomulásáról írt, ahol ő is lovagolt, így jellemzi a terepet: „Rohanunk tehát árkon-bokron.”¹⁹ Az eredeti latin szövegben: „*Properamus igilur per aqua et iniqua*”²⁰ - „vízen és alkalmatlan terepen keresztül” szerepel. Az alkalmatlan szóval arra utal, hogy a nehézlövasság rohamára nem volt ideális a terep.

¹⁸ BRODARICS 2020, 317.

¹⁹ BRODARICS 2020, 319.

²⁰ BRODERICUS 1985, 53.

A megtámadott ruméiai hadtest helyzetének leírásából úgy tűnik, hogy a katonák csatarendben álltak, amiből arra is következtethetnénk, hogy készültek az összecsapásra. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy a ruméiai hadtest a síkra eleve csatarendben vonult fel, és ezt a táborozáskor is megtartotta. Ez bevett eljárás volt, mivel a csatarend felállítása nehézkes folyamat, miközben a sereg eléggé sebezhető, ezért az ellenség közelében, a csata előtti tábor felépítése megfelelt a csatarendnek. Ennek köszönhető, hogy amikor a magyar támadás megindul a ruméiai hadtest táborára ellen, a török csapatok lényegében csatarendben állnak, középen az ágyúk és a janicsárok, de nincsenek felkészülve a harcra. A ruméiai szpáhik a szandzsájkuknak kijelölt helyen kezdték kialakítani az éjszakázáshoz szükséges feltételeket, és váltott csoportokban mentek itatni. A janicsárokat és a tüzéreket, akik a szultán elit csapatához tartoztak, a tisztjeik nem engedték elszéledni a kora délutáni órákban, hanem gyakoroltatták velük a fegyverfogásokat és az alaki mozgást. Mivel ez része volt a fegyelem fenntartásának, ezért aztán a magyar támadás nem okoz zavart a soraikban, és lényegében ők lesznek azok, akik meg tudják akadályozni a ruméiai hadtest gyors felbomlását.

Brodarics az ágyúkkal kapcsolatban megjegyzi, hogy „Az ágyúk úgy helyezkedtek itt el, mint valami völgyben, ezért a mieinknek sokkal kevesebbet árthattak, mintha a síkon lettek volna, és inkább félelmet, mint kárt okoztak.”²¹ A Majstól északkeletre húzódó falunyomnál viszonylag sík a terep, azonban ahol a település két házsora húzódott, két párhuzamos, hosszú lapos hát figyelhető meg. Ezek kismértékben magasabbak a terepnél. 1992-ben az első terepbejárásom során ezt a kiemelkedést vettem észre először, majd kezdtem műszeres kutatásba a területén. Elképzelhető, hogy korábban nagyobb volt a magassága és ezért tűntek az ágyúk völgyben állóknak, de az is lehet, hogy az ágyúk lapos felületen álltak, csak a csövek felfelé irányozva, tehát nem úgy álltak, mint ahogyan sík területen állniuk kellett volna. A felfelé álló csöveket jelzi Brodarics megjegyzése, mely szerint, amikor az ágyúk löni kezdtek, az ágyúgolyók a lovasok fejének magasságában szálltak. A további harcról így ír: „A király serege a mondottak miatt erősen megzavarodván és már-már menekülőfélben, mégis még sokáig küzdött, már nem azon a tágas síkságon, hanem éppen az ágyúk előtt, melyek annyira közel álltak hozzánk, hogy tíz lépésre sem voltak, végre is, amikor már nemcsak félelem töltött be mindent, hanem ágyúfüst is, és már látni sem lehetett, a sereg nagyobb része kénytelen volt lehúzódni a völgybe, mely ama mocsaras víz mellett feküdt, miközben a hátramaradottak még mindig vitézül csatáztak az ágyúk előtt. Egyébként, amikor azok is, akik a völgybe húzódtak alá, ismét visszatértek, hogy fölvegyék a harcot, az ágyúk ereje és füstje már tűrhetetlennek látszott, a sereg nagyobb része megfutamodván, ők is menekülésre kényszerültek.”²² A 150 ágyú dörgése, a janicsár puskák csattanásai, a mindent beborító lőporfüst sokaknak elvette a harci kedvét. Itt nem az egyéni vitézség lett volna a fontos, hanem

²¹ BRODARICS 2020, 318.

²² BRODARICS 2020, 320.

a lovasság szervezett harca. Ha a lovasroham előre megtervezett és begyakorolt lett volna, akkor az ágyúk előtt bekövetkezett elakadásnál a megfelelő kürtjelre vissza kellett volna fordulni a lovasoknak, a zászlóknál gyülekezve rendezni a csatarendet és felújítani a támadást. Csakhogy ilyen nem volt. Mindenki saját kedve szerint, kisebb csoportokban harcolt, elfáradva lehúzódt a Borza-patak széles, mocsaras árterébe, vagy elhagyta a harc helyszínét. Istvánffy Miklós arról ír, hogy a sereg felbomlásában szerepet játszott, hogy hírt kaptak a tábor kirablásáról.

„Amikor a mieinkhez, azokhoz, akik a jobbszárnyon harcoltak, a tábor kifosztásának híre megérkezett, s ugyanakkor az ellenség akkor első ízben, ágyúit kilőtte, a mieinket nagy rémület fogta el, s tanácstalanságukban – bár a golyók, a katonák feje felett szállva, több rémületet, mint veszteséget okoztak – meginogtak, sőt többen rútul meg is futamodtak. Ez a menekülés azonban a többieknek nem vette el bátorságát, sőt lelkük és erejük töretlen bátorságával harcoltak, s egészen az ágyúkig nyomultak előre, nagy kaszabolást víve véghez a testőrségben, s kicsibe múlt, hogy azokat, nyolc-tíz lépésre tőlük, el nem foglalták. Lovasaink egy része a völgybe húzódt, mely a domb és egy, a közelben levő mocsaras tó között volt, hogy kikerülje az ágyúgolyókat, de a vezérek buzdítására ismét harcba bocsátkoztak, s vitézül harcoltak, amikor ismételten kezdtek az ellenség ágyúi dörögni, a levegőben terjengő sűrű füst elhomályosította látásukat, a kifáradt törökök helyébe frisseket, a sebesültek helyébe sértetleneket küldtek;”²³

A ruméliai hadtestet váratlanul érte a támadás. Ha készen álltak volna a harcra, akkor a közeledő magyar lovasságra először az ágyúknak kellett volna lőni. Ehhez képest csak akkor nyitottak tüzet, amikor a második lépcső nehézlovassága is a közelükbe érkezett. Elég hosszú ideig tartott a lövegek tűzkésszé tétele, ha azt számítjuk, hogy a magyar jobb szárny megindulása előtt megfűjták a kürtöket és kilőtték az ágyúkat. Ez egyértelműen jelezte a veszélyt a ruméliai hadtest táborában lévőknek, így a tüzérparancsnokoknak is. Ezután megindult a jobb szárny, és harcolva áttörte a török lovasság biztosító vonalát, ami a Borza-patak innenső oldalán lehetett. Ezután Báthori visszavágtatott, majd lassú menetben a második lépcső megtette a kb. 3 kilométeres utat. Ez legalább egy órát igényelt. Persze figyelembe kell venni, hogy az ágyúk nem tüzelőállásban voltak, csak a csatarendben nekik kijelölt helyen. Mivel aznap nem készültek harcra, a lőpor és az ágyúgolyók nem voltak lemálházva, így a harc kezdetén először ezt kellett biztosítani. A háromórás harc alatt az első óra az ágyúk tűzkésszé tételével ment el, azután pedig „kétszer lőttek a tüzéséggel, de olyan magasra céloztak, hogy a lövések épp csak érintették a lándzsák hegyét.”²⁴ írta Iovius. Az ágyúk sora önmagában is jelentős akadályt jelentett a lovasság útjában, főleg, hogy láncokkal egymáshoz kapcsolták őket, azonban ez nem biztos, hogy feltartóztatta volna a rohamot, ha nem állnak ott a janicsárok, akik puskáikkal sortüzeket lőttek. A szultáni napló szerint a harc során ezzel 3-4

²³ ISTHVÁNFFY 2020, 457.

²⁴ IOVIUS 2020, 358.

alkalommal sikerült visszaverni a támadókat.²⁵ Dzselaalade Musztafa így ír erről: „Amint a nyomorult gyaurok ideértek, látták, hogy az ágyúszekerek és tüfenkcsik mint valamely várfal állnak előttük, melyen nem lehet áthatolni; ennél fogva az ágyúszekerek elől kénytelenségből kitértek, s a pasa szandzsákjától balra lévén a hatodik szandzsák – amely mellett a szekerek sora elvégződött –, ezen a helyen a ruméliai hadtestre rohantak, a katonaság pedig két oldalra húzódva utat adott az alávaló gyauroknak. Amint a hadrend és a tábori poggyász közt levő térre behatoltak, a hit harcosai az alávaló gyaurokat két oldalról hátba fogták, és igen kemény tusa keletkezett.”²⁶ A forrásokban leírtakat figyelembe véve a ruméliai hadtest elleni támadás során először a magyar jobb szárny Tomori vezetésével szétverte és viaszorította a Borza-patak vonalában álló török előőrsöket. Az üldözés során eljutott a török ágyúsorhoz, ahol a lövegek még nem voltak tűzkészek. Az ott felsorakozott janicsárok azonban folyamatos sortüzekkel rendre megakadályozták a támadás folytatását. A roham sikeréről értesülve, a második lépcsőben álló nehézlovasság is megindult, és amikor az ágyúsor közelébe ért, az addigra megtöltött lövegekkel lőni kezdtek a török tüzérek. A magasra irányzott lövések nem sok kárt tettek a magyar lovasokban, azonban a dörrenések és a lőporfüst miatt felbomlott a rend. Többen a Borza árterébe húzódtak, mások a menekülést választották, főleg amikor megérkezett a táborok kirablásának híre. Az ágyúk első sortüze után a lovasság megmaradt része visszatért és újra rohamot indított, de a janicsárok sortüze ismét megállította őket. Az ágyúk előtti harc addig folytatódott, míg a tüzérek ismét megtöltötték az ágyúkat. A lövegek második sortüzére ismét felbomlott a magyar lovasság rendje, de a többség nem balra, a Borza felé húzódott, hanem a másik irányba, a tereplépcső felé. Itt a ruméliai szpáhik hatodik szandzsákjánál volt az ágyúsor vége, ahol sikerült a támadóknak behatolni a málha és a frontvonal közötti térbe, ahol a ruméliai lovassággal csaptak össze. Ekkor láthatta Brodarics a janicsárok tömegét: „Később, a csata vége felé, saját szemünkkel láttuk, hogy ez a hely hemzseg az ellenségtől, főként az úgynevezett janicsároktól, akik, ami csak volt a falu házikóin túl, hosszú sorban mindent elfoglaltak.”²⁷

A beérkező gyalogsággal kiegészülve a magyar támadás újabb lendületet kapott, megkezdték a ruméliai hadtest ellenállásának felszámolását és a málha birtokba vételét. Ekkor újabb török csapatok ereszkedtek le a tereplépcsőről, és a ruméliaiak jobb szárnya felől kapcsolódtak be a harcba. Ez volt a szultán hadteste, csupa jól képzett, fegyvelmezetten harcoló katonával. Dzselaalade Musztafa így ír erről: „Mikor a ruméliai hadtestet bekeríteni szándékoztak, azt vették észre, hogy a világbíró padisah kibontott zászlókkal és csatarendbe állított sereggel közeledik, mire rémület szállta meg a gyaurokat. Ezt látva, s életük képét a halál tükrében megpillantva, abban a percben megfordultak, s vereséget szenvedve, a Tuna partján maradt csapattal

²⁵ Hadinapló 2020, 244. „A janicsárok hadosztálya puska tűzével összesen háromszor-négyszer tartóztatta fel”

²⁶ DZSELÁLZÁDE 2020, 415.

²⁷ BRODARICS 2020, 318.

egyesültek. Eközben a hatalmas és győzelmes padisah a császári sereggel nyomult előre a ruméliai hadtestet balra elhagyva, s mivel a nyomorult király tévelygő hadával szemben állt, a győzelmes harcosok vakító villámként rohantak a gyaurokra.”²⁸

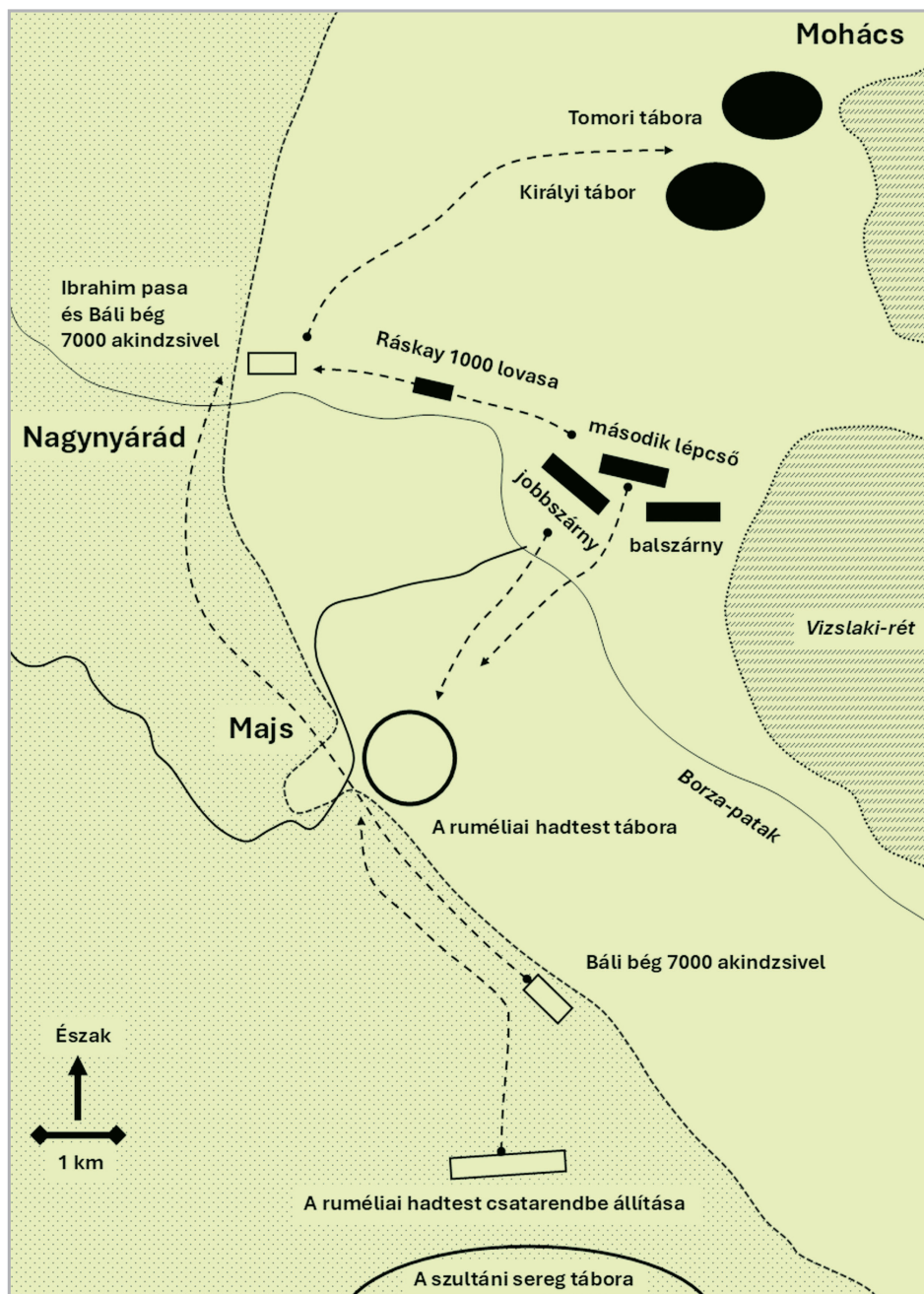
A ruméliai hadtestet a teljes pusztulástól a szultán által vezetett portai hadak és az anatóliai hadtest beérkezése mentette meg. Ez a gyors közbelépés a törököknek kedvező szerencséinek köszönhető. Amikor a magyar támadás a ruméliai hadtestre zúdult, Ibrahim pasa Báli bég akindzsi csapatával éppen a magyar tábor elleni támadást vezette. Kemalpasazade említést tesz a pasa távollétéről, de a török forrásokat jellemző csúsztatással. Ezt írja: „a hadrendező és okos pasa pedig a leshelyen felállított lovasság megtekintésére indult.”²⁹ Nem tagadja, hogy a magyar támadás kezdetén a pasa nem volt a hadtestnél, ami jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a ruméliaiak nagy mértékű veszteségeket szenvedtek. Ez komoly hibának bizonyult, ami az ő felelőssége volt. Később, amikor a csatáról szóló írásokban igyekeztek elfedni Ibrahim baklövését, arra törekedtek, hogy a valós tényeket kedvezőbb színben tüntessék fel. Mivel az a több ezer katona, aki a ruméliai hadtestben harcolt és a csata kezdetén elszenvedte a magyar támadást, tudta, hogy a pasa távol volt, gyanús lett volna, ha erről nem írnak. Dzselalzade tényként közli, hogy Ibrahim nem volt jelen, aminek az volt az oka, hogy a leshelyen felállított lovasságot látogatta meg. Csakhogy a leshelyen a lovasságot a csata napján állították volna fel, hogy a menekülő magyarokat üldözzék. Augusztus 29-én azonban elhalasztották a csatát másnapra, így az esetlegesen leshelyen felállított akindzsik Báli bég csapatában a magyar tábor elleni támadásban vehettek részt. Erről a mozzanatról azonban hallgatnak a török források, mert Ibrahim és Báli külön akciója majdnem a ruméliai hadtest teljes vereségét okozta. Dzselalzade szövege kioltja az ezzel kapcsolatos találgatásokat, hiszen nem titkolja, hogy a pasa az akindzsikhoz ment, ezért volt távol.

A szultáni napló így írja le a támadás kezdetét: „Az egyik csapat – mely tetőtől talpig nehéz vassal volt fődve, s vasnyársat tartott kezében – az ellőtt puska- és ágyúgolyókkal teljességgel nem törődve, vakmerőn és félelem nélkül vágatott Ibrahim pasa ruméliai beglerbég felé. Mivel a ruméliaiak még szét voltak szóródva, nem bírtak ellenállni, s egy részük az uralkodó felé futott.”³⁰ Itt is tetten érhető a csúsztatás, hiszen a harcrend egyes elemeit a parancsnokukon keresztül nevezi meg, így a ruméliai hadtestet Ibrahim pasával azonosítja, tehát a magyar támadás Ibrahim pasát érte, aki akkor éppen nem volt a hadtestnél. A későbbi olvasó azonban úgy értheti, hogy a pasa is elszenvedője volt a támadásnak. Dzselalzade leírta, hogy Ibrahim után egy gyors futárt küldtek, hogy térjen vissza a megtámadott hadtesthez, azonban a szultáni naplóból azt is megtudjuk, hogy menekülők – vagy inkább futárok – indultak a szultánhoz is, hogy jelentsék a ruméliaiak szorult helyzetét. Az uralkodó késlekedés nélkül mozgósította a lovasságot, mivel velük tudott a leggyorsabban a csatatérre vonulni, és megindult a ruméliai hadtest felé.

²⁸ DZSELÁLZÁDE 2020, 415.

²⁹ KEMÁLPASAZÁDE 2020, 328.

³⁰ Hadinapló 2020, 245.

*Török és magyar hadmozdulatok a Mohácsi-sík térségében
1526. augusztus 29-én 07.00-17.00 között
(készítette: a szerző)*

Az, hogy a ruméliai hadtest megmenekült a teljes pusztulástól, a szultán gyors beavatkozásának volt köszönhető. Erre azonban csak azért kerülhetett sor, mert rögtön a magyar támadás kezdetén hírt kapott a kritikus helyzetről. Hírt pedig azért kapott, mert Ibrahim nagyvezír nem volt a hadtestnél, és nem volt más felelős parancsnok, aki döntéseket hozhatott volna, így az alárendelt vezetők fontosnak tartották a szultán értesítését is. Ha ott van Ibrahim, ehhez neki lett volna joga, de ő valószínűleg megpróbálta volna vezetni a hadtest harcát, azonban a táborveréssel foglalatosskodó ruméliaiak eleve veszített helyzetben voltak. Feltételezhetjük, ha Ibrahim pasa a ruméliai hadtestnél van, akkor a magyar támadás sikerrel járhatott volna, hiszen a szultán később kap hírt és később érkezett volna a síkra.

A magyar jobb szárny és a második lépcső lovassága, amikor meglátta a szultán csapatainak beérkezését, megkezdte a visszavonulást a mai Sátorhelytől keletre álló bal szárny irányába. Közben a ruméliai hadtestet jobbról megkerülő portai szpá-hikkal harcoltak. A szultáni hadtest mögött felvonuló anatóliai hadtest lovassága a magyar bal szárny irányába tért ki és a közelükbe érve megkezdte a támadást.

A ruméliai hadtest táborától a lovasságnak volt esélye visszavonulni, azonban a gyalogság csapdába esett. Kemalpasazade így emlékezett meg róluk: „Negyven-vagy ötvenezer puskás és gyalog – kik éles körmű tigrisekként harcoltak – fulladt a küzdelem örvényébe. A rajtuk levő páncélingek voltak azon hálók, melyek megfogták e szerencsétleneket, s melyek miatt nem tudtak elfutni. A nyomorultak hulláiból emelkedett halmok teljesen elborították az egész térséget.”³¹

Források és irodalom

- Hadinapló 2020 = Az 1526. évi hadinapló. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 235–257.
- BRODARICS 2020 = BRODARICS István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 301–325.
- BRODERICUS 1985 = BRODERICUS, Stephanus: *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*. Akadémiai, Budapest, 1985.
- DZSELÁLZÁDE 2020 = DZSELÁLZÁDE, Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 411–419.
- IOVIUS 2020 = IOVIUS, Paulus: Krónika a törökök viselt dolgairól. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 358–359.
- ISTHVÁNFFY 2020 = ISTHVÁNFFY Miklós: A magyarok történetéből. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 444–462.
- KEMÁLPASAZÁDE 2020 = KEMÁLPASAZÁDE: Mohácsnéme. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 326–338.
- B. SZABÓ–FARKAS 2020 = *Örök Mohács: Szövegek és értelmezések*. Szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.
- PECSEVI 2020 = PECSEVI, Ibrahim: Krónika. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 463–477.
- Stellarium = <https://stellarium-web.org/> (2026. február 28.)
- VAPOVIUS 2020 = VAPOVIUS, Bernardus: Fragmentum Sigismundi. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 338–344.

³¹ KEMÁLPASAZÁDE 2020, 336.

A magyar hadsereg a mohácsi csatában

The Hungarian army in the battle of Mohács

NAGY-L. István

történész, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum,
Hadtörténeti Kutató Intézet

Absztrakt

A mohácsi csatában harcoló magyar hadsereget sajnálatos módon sokkal kevésbé ismerjük, mint az oszmánt. A tanulmány a magyar seregről meglévő ismereteinket összegzi rendszerező szándékkal, az európai hadtörténeti fejlődés és a hazai, valamint regionális sajátosságokba ágyazva. A hadsereg fegyver- és csapatnemi összetételét mutatja be, majd megvizsgálja és rendszerbe foglalja a magyar hadsereg erejére vonatkozó adatokat. Brodarics kancellár ismert létszámadatait az egyes részadatok kiválóan alátámasztják, a sereg belső összetételének alakulása meglepő módon nagyobb arányú gyalogságot mutat a korábban megszokottnál. A tanulmány a magyar hadvezetés létszámhátrány kiküszöbölésére irányuló terveit és munkálatait is megvizsgálja. A mohácsi mezőn az addigi legnagyobb, egy csatatéren egy időben bevetett hadsereg volt, de ellensége így is jelentősen felülmúlta erejét, ami a csata elvesztésének legfontosabb összetevője.

Abstract

Unfortunately, we know far less about the Hungarian army that fought at the Battle of Mohács than we do about the Ottoman army. This study aims to summarize and organize our existing knowledge of the Hungarian army, placing it within the context of European military history as well as domestic and regional characteristics. It presents the army's composition by arms and branches, then examines and systematizes the data regarding the strength of the Hungarian army. Chancellor Brodarics's well-known figures on troop strength are excellently supported by the individual data. Surprisingly, the evolution of the army's internal composition reveals a higher proportion of infantry than was previously customary. The study also examines the Hungarian military leadership's plans and efforts to address this numerical disadvantage. The largest army ever deployed on a single battlefield at one time fought on the field of Mohács, yet the enemy still significantly outnumbered it, which was the most critical factor in the loss of the battle.

Kulcsszavak: mohácsi csata, magyar hadsereg, hadszervezet

Keywords: Battle of Mohács, Hungarian Army, military organisation

A mohácsi csatában harcoló magyar hadsereget sajnálatos módon sokkal kevésbé alaposan ismerjük, mint az oszmán sereget. Ennek alapvető oka, hogy a magyar király központi levéltárának iratanyaga elveszett, jórészt éppen az oszmán dúlás és hódítás következtében. A magyar hadszervezetről, hadseregről, katonákról, harcászatról így korántsem áll rendelkezésre olyan forrásanyag, aminek segítségével alaposan megismerhetnénk. A forrásaink nagyon dekoncentráltak, néhány királyi udvarban írt hivatalos irat mellett személyi levelezésből, krónikákból, visszaemlékezésekből és egyéb elszórt forrásból tudunk aprócska adatokat kivenni. Ezeket a régészeti leletek, a képi források, antropológiai elemzések, a kísérleti régészeti eredmények, fegyvertörténeti adatok egészítik ki. Csak összehasonlítás-képpen érdemes említeni az oszmán forrásadottságokat, ahol például az udvari hadak létszámát egy-egy pillanatban ismerjük. Még így is hiányosak az ismereteink, és számos kérdést nem tudunk megválaszolni az oszmán sereg esetében sem, a magyar viszonylatában pedig még több kérdést kell nyitva hagynunk.

A hadsereg vizsgálatát nem alapozhatjuk pusztán az ismert törvényszövegekre sem, mivel az elszórt adatok alapján világos, hogy ezek nem teljesültek, részben eleve nem is teljesülhettek. Ennek ellenére nem mulaszthatjuk el a magyar hadrendszer jogi hátterének vizsgálatát, ám ezt a törvényi rendelkezések egyszerű felsorolása helyett az elvi alapok meghatározása, valamint a katonai gondolkodás rekonstruálására célszerű használni.

Tanulmányomban azt a magyar hadsereget mutatom be, amely a mohácsi síkon harcolt, abból a praktikus szemszögből, amely a csata szempontjából lényeges, tehát merőben katonai szempontokat érvényesítek.

A hadsereg fegyver- és csapatnemei

*A lovasság*¹

A magyar hadsereg főerejét Mohács korában a nehézlovasság adta. Miután Mátyás király zsoldos gyalogsága finanszírozhatatlannak bizonyult, a hadsereg visszatért a korábbi helyzethez, és részben kényszerből ismét a nehézpáncélos lovasságra alapozta az erejét. A döntést megelőzte az 1490. július 4-i csontmezei csata, melyben Bonfini szerint Kinizsi Pál és Báthori István nehézlovassága segítségével győzte le Corvin János seregét, melyben gyalogosok és könnyűlovak domináltak.²

Ilyen előzmények után az 1492-es országgyűlésen a rendek és II. Ulászló újjászervezték a magyar haderőt. Az országgyűlés 20. törvénycikke kimondta, hogy a bandériumok fele nehéz-, fele könnyűlovasságból álljon.³ Ez a rendelkezés felle-

¹ A lovasság fegyverzetére és felszerelésére: KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026, 46–72.

² BONFINI 2019, 1033–1034.; B. SZABÓ 2022, 163.

³ 1492. évi 20. törvénycikk 1. §, CJH 1899, 492–493.

hetően a meglévő helyzetet rögzítette. A reform következő lépcsőjére 1498-ban került sor, amikor a korábbi 20 helyett 36 telek lett egy nehézlovas kiállítására rendelt telkek mérőszáma, míg a déli vármegyékben 24 telek adott egy könnyűlovast. Előírták továbbá, hogy „a főpap és báró urak bandériumaikban a huszárok helyett, a kikből eddigelé a bandériumot fele részben állítottak ki, fegyveres lovasokat alkalmazzanak”.⁴ A bandériumokból tehát a délvidéki vármegyék kivételével kivették a könnyűlovasságot, és a nagyobb harcértékű – nem mellesleg sokkal drágább – nehézlovassággal helyettesítették. A finanszírozást úgy oldották meg, hogy a király a hadiadó felét átengedte a birtokosoknak, akik azt saját bandériumukra fordították. Ez a rendelkezés nem vonatkozott a király által kiállított bandériumokra, tehát a saját 1000, és a 4 királyi tiszt 400-400 lovasára. Ugyanakkor, hogy a törvényszöveg „*equites armati*”⁵ kifejezéssel élt, ami tehát nehézlovasságra utalt. Ezzel együtt a királynak biztosan voltak udvari huszárai is.

A lovasság harmadik csapatnemét a törvények között az 1523-as budai országgyűlés dekrétumának 19. törvénycikkében találjuk: „kopjával és pajszszal, vagy kézíjjal és tegezettel ellátott lovast”⁶ kellett kiállítani tíz jobbágytelek után. Ez a törvénycikk is megmutatja, hogy mennyire óvatosan kell tekintenünk a törvényekre, ha a magyar hadszervezetet szeretnénk rekonstruálni. Az 1523-as rendelkezés vészhelyzetben született, amikor minden mozgatható emberre szükség volt. Nem véletlen, hogy íjászok kiállítását rendelte el a törvény, mert a lovasíjászok végig jelen voltak a magyar hadseregben: a nehézlovasok és a kopjás huszárok mellett a lovasság harmadik csapatnemét alkották.

A három lovassági csapatnem fegyverzete, harcéljárása és harcászata, így alkalmazása is eltért egymástól. A nehézlovasság fő fegyvere a tökéletesség legmagasabb fokán álló páncélzat volt. A 16. század eleji páncélok mintegy 30 kg tömegűek voltak, a teljes testet fedték, ugyanakkor jól felépített szerkezetüknek köszönhetően a mozgást egyáltalán nem gátolták. Egyesítették a német bordázott vérttípust az itáliai gömbölyded formákkal, így egy rendkívül ellenálló védőfegyvert kaptak. A harcosok jól záró, tarkóvédővel ellátott sisakot hordtak, amit vasáll egészített ki. A páncélzat része volt a mell-hátvért, a félköríves, lágy részeket védő csataszoknya, kar- és lábvasak, változatos kialakítású páncélkesztyűk és páncélcipők. A katonák mind a páncél alá, mind a páncél fölé vettek ruhát. Ez egyrészt védelmi célokat is szolgált – mert el tudott nyelni energiát –, másrészt a megkülönböztetést és akár a hőség elleni védelmet is szolgálta. A közhiedelemmel ellentétben a lováról leesett lovas gond nélkül fel tudott állni és jól tudott mozogni a páncélban. A jól képzett és edzett katonáknak a páncél tömege sem jelentett gondot. A jó páncélvédettség szükségtelenné tette a pajzs használatát is. A nehézlovas, vagy ahogyan a forrásokban a leggyakrabban talál-

⁴ 1498. évi 16. törvénycikk 1. §, CJH 1899, 602–605.

⁵ 1498. évi 21. törvénycikk, CJH 1899, 606.

⁶ 1523. évi budai 19. törvénycikk, CJH 1899, 814–815.

kozunk vele, a fegyveres lovas a legtöbb fegyver számára sérthetetlen volt.⁷ A legnehezebb lovasság esetében még a lovak is kaptak páncélt.

A nehézlovasság alapvető támadófegyvere a lándzsa volt. A lovasok zárt, mély négyszögekbe tömörülve támadtak, gyakorlatilag mindent le tudtak tarolni maguk előtt. A nehézlovakok jellegzetesen egyenes tartással rohamoztak. Az oszmánok rettegték a magyar nehézlovasság rohamát.⁸ Kézitusában a páncélosok kardokkal és különféle zúzófegyverekkel, buzogányokkal, csatakalapácsokkal harcoltak. A nehézlovasság számára a zárt harcrend megtartása kulcsfontosságú volt, mert úgy gyakorlatilag sérthetetlenek voltak, míg az alakzatból kiszakadt egyes lovasokat az ellenség túlereje le tudta gyűzni.⁹

A nehézlovasság fő ellensége a késő középkori és kora újkori harctereken a tűzfegyverek voltak. A legerősebb íjak és számszeríjak sem tudták átlőni a páncélt, viszont a kézfegyverekből kilőtt, akár kis, 9-11 mm kaliberű lövedék is 50 méterről már jó eséllyel átütötte a páncélt.¹⁰ A nagyobb tűzfegyverek, akár a nagyobb kaliberű kézfegyverek, az átmenetet képező szakállasok, vagy a könnyű mezei lövegek is meg tudták állítani a páncélosokat. Ez a helyzet végül a nehézlovasság teljes átalakulásához vezetett, de ez egy lassú folyamat volt. A páncélosok Mohács idején még félelmetesnek számítottak, mivel csak tűzfegyverrel lehetett eredményesen harcolni ellenük.

A nehézlovakok másik gyenge pontja a harctéren a ló volt. A nehéz lovasokat és vérteteket nagytestű, rendkívül erős, de kényes csatalovak vitték a harcba. Tűzfegyver nélkül egyetlen esélyt az alakzat megbontása, a lovak megsebzésével a lovasok föltre vitele, majd egyenként való legyűrése jelentette. A gyalogságnak egyetlen olyan hidegfegyvere volt, amit valamennyire eredményesen tudott használni: a buzogány, amivel szó szerint szétverték a páncélt és a páncélt viselő vitézt. A mohácsi csatában így tudták a Szulejmánra támadó néhány magyar vitézt is kiiktatni.

A 16. század elején a nem teljes vértetben harcoló lovasokat a könnyűlovassághoz sorolták. Magyarországon általában huszárként vagy kopjás lovasként¹¹ emlegetett csapatnem katonái rendelkeztek védőfegyverzettel, általában a nehézlovasnál könnyebb, rákötött huszársisakot, sodronyínget, könnyebb vértet viseltek. Jellegzetes védőfegyverük a fából készült, ragasztott, ívelt tárcsapajzs, támadófegyverük a félelmetes kopja volt, amit ördögi ügyességgel forgattak. Ezek mellett kardot, esetleg csákányfokost, buzogányt használtak.

A huszárok harcrendje kevésbé volt zárt, mint a páncélosoké: leginkább néhány főből álló kisebb csapatokban, laza harcrendben harcoltak, villámgyorsan rárohantak az ellenségre, majd visszavonultak. A roham során előrehajolva tartot-

⁷ A páncélzat történetéhez lásd: TÖLL 2009.

⁸ Az oszmán történetíróknál visszatérő elem: KEMÁLPASAZÁDE 2020, 331.; LUTFI 2020, 407.; DZSELÁLZÁDE 2020, 413.

⁹ B. SZABÓ 2022, 162–163.

¹⁰ Németh Balázs szíves szóbeli közlése, amiért ez úton is köszönetet mondok.

¹¹ B. SZABÓ 2022, 164.

ták kopjájukat. Amikor úgy látták, szívбай nélkül elfutottak az ellenség elől, hogy majd újólág összegyülekezve ismét lecsaphassanak. Alkalmazási területük sokkal inkább a kisháborúhoz tartozott, mintsem a nagyobb ütközetekhez, csatákhoz, ugyanakkor csatalovasságként is megállták a helyüket, amint azt Mohács mellett is bebizonyították. Így sokkal inkább illene rájuk a közepes vagy többfunkciós lovasság megnevezés.

A fentebb említett 1525-ös forrás szerint a tíz telek után kiállított lovasoknak legalább kopját és pajzsot kellett viselni. Feltűnő, hogy a törvényben nem szerepel védőfegyverzet.¹² Ebből arra következtethetünk, hogy a könnyűlovasság egy része valóban nem rendelkezett számottevő fém páncélzattal, akár még sisakkal sem. Ez a lovasság valójában kizárólag portyázásokra lehetett alkalmas, mert harc-téren csak nála nehezebb lovassággal találkozott, amely ellen a siker nagyon kis reményével vehette csak fel a harcot.

A könnyűlovasság másik csapatneméről, a lovasíjászokról ebben a korszakban nagyon keveset tudunk. Az ősi magyar íjlesztő lovasnomád kultúra továbbélésé-ként az 1525-ös törvénszövegből tudjuk, hogy a magyar seregben lehettek lovas-íjászok is, de más forrásokból, különösen a csataleírásokból hiányoznak a rájuk vonatkozó adatok. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ne lettek volna lovasíjászok a magyar seregben, hiszen az oszmán tartományi lovasság, de még a szultáni elit udvari lovasság is elsősorban lovasíjászként harcolt, ám a forrásokban ez mégsem jelenik meg.

A legkönnyebb lovasság jelenlétével számolnunk kell a mohácsi hadjáratban és magában a csatában is. Ez a fajta lovasság végig jelen volt a magyar hadse-regben, ez tekinthető a magyar lovasság hagyományait továbbvivő, a 17. század végével a császári állandó hadseregbe is bekerülő huszárok elődjének. Ez a hu-szár – 16. századi társával ellentétben – nem rendelkezett sem páncélzattal, sem kopjával, mindössze egy kardja, karabélyá és pisztolyai voltak, harcászatában viszont a huszárok kiscsoportos, kisháborús módszerét követte, ami a 18. szá-zadban világhírnevet szerzett a magyar lovasságnak.¹³

*A gyalogság*¹⁴

A magyar király haderejének gyalogságáról rendkívül keveset tudunk. A törvé-nyek nem adnak valódi támpontot, mivel ott csak puskás gyalogosokról esik szó, mint a 1518. évi tolnai országgyűlés 6. törvénycikkében.¹⁵ A városok állítottak ki valamennyi gyalogost a királyi seregbe, de többségük zsoldosként harcolt. Sajnos nagyon kevés elszórt adatunk van a zsoldos gyalogosok felfogadási helyéről:

¹² B. SZABÓ 2022, 164.

¹³ LÁZÁR 2024, 58–62., 268–273.

¹⁴ A gyalogság fegyverzetére és felszerelésére: KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026, 72–87.

¹⁵ 1518. évi tolnai 6. törvénycikk, CJH 1899, 746–747.

valószínűleg leginkább a városokban és külföldön toborozták a őket. Saját erőből feltehetően viszonylag kevés gyalogost fogadtak fel, elsősorban azokat, akik a határvidéken állomásoztak, de a gyalogság többsége külföldi segélyhad volt, főként a Cseh vagy Lengyel Királyság területéről származott.

A késő középkori és kora újkori Európában a gyalogságnak több típusa alakult ki. A legismertebb a svájci páncélos, többségében lándzsás, kisebb részben puskás gyalogság.¹⁶ Ebbe a nehézgyalogos típusba tartoztak a *landsknechtek* is.¹⁷ Itáliában a számszerűászoknak voltak komoly hagyományai, de itt is a svájci típus irányában történt elmozdulás.¹⁸ Ebbe a körbe tartozott a spanyol gyalogság,¹⁹ de a kis Portugália esetében is hasonló, de lassú folyamat játszódott le.²⁰ Angol²¹ és skót²² területen továbbra is az íjászgyalogság volt többségben. A cseh, morva²³ és lengyel területen²⁴ a huszita eredetű gyalogság fejlődött ki. A husziták tűzfegyverekkel ellátott harci szekerekkel harcoltak, gyalogosaik is többnyire távolra ható fegyverekkel, számszerűíjjal, majd puskával voltak felszerelve. Az állomány tizede-nyolcada nagy állópajzsokat, paveséket hordott, ugyanennyien szálfelegyvert, lándzsákat, alabárdokat használtak harchoz. A gyalogság ezen típusának 70-80%-a lőfegyvereket használt.²⁵ Franciaországban a haderő nehézlovasságra épült, a gyalogság reformkísérletek ellenére továbbra is gyenge maradt, a hadjáratokban leginkább svájci és *landsknecht* zsoldosokat alkalmaztak.²⁶

Magyarországon Mátyás hadseregének gyalogságát Bonfini leírásából ismerjük: „Az első sorba beosztotta a nehézfelegyverzetű gyalogokat, aztán rendben a dzsidásokat, az íjászokat, a huszárokat meg a többi könnyűfelegyverzetű katonát.”²⁷ Ez alapján tehát a harcrend első sorát a nehézfelegyverzetűek, feltehetően pavesések alkották, utána a szálfelegyveresek, majd az íjászok álltak. A leírásból egyértelmű, hogy a magyar gyalogság a cseh–lengyel vonalhoz tartozott, ebben a rendszerben kell keresnünk Mohács idejének gyalogságát is.

A magyar seregben harcoló idegen gyalogos kontingensek többsége a cseh–lengyel típusba tartozott, de innen fogadták zsoldba 1526-ban a pápai segélyből kiállítandó 4000 gyalogost is; 2500-at morva, 1500-at lengyel területről. Antonio Giovanni da Burgio nuncius nagyon érdekes és pontos leírást ad a Budáról a királlyal kivonuló morva zsoldoscsapatról: „Nagy pajzsokat hordanak és enyhén meghajolva egy félkört alkotnak, mögöttük pedig a kézfegyverekkel felszerelt emberek vannak rövid

¹⁶ GYÖRKÖS 2022a, 223–226.

¹⁷ PÉTERFI 2022, 193–195.

¹⁸ F. MOLNÁR 2022, 206–210.

¹⁹ KÖRPÁS 2022, 263–268.

²⁰ IGÁZ 2022, 284–285.

²¹ BARÁNY 2022a, 302–306.

²² BARÁNY 2022b, 320.

²³ TÓTH 2024, 167–169.

²⁴ SZOKOLA 2022, 139–140., 144.

²⁵ B. SZABÓ 2024, 95–96.

²⁶ GYÖRKÖS 2022b, 238–240.

²⁷ BONFINI 2019, 1002.

lándzsával harmincan (vagy negyvenen), akik ha összezárnak, nagyon erős egységet alkotnak. Utánuk jön az összes puskás, ezer gyalogosból három vagy legfeljebb négy egységet alkotnak, ez is egy igen erős dolog.

Ezek után van sok szekerek, amelyekkel mint fallal veszik körül magukat úgy, hogy még lóval sem tudnak keresztülugratni azon. Minden kocsi összekötnek és ezek közt helyezik el a nagy ágyúkat, amelyek minden irányba tudnak lőni, amerre csak akarnak. Csodálatos látvány, ahogy egy pillanat alatt letáboroztak és egyszerre szekérvárat vontak maguk köré előtte a felsorakozott alakulatokkal.”²⁸

Burgio leírása a huszita szekérvárharcmodor késői változatát mutatja.²⁹ A csapat 1200 katonából állt, ami három-négy harcászati egységre, zászlóaljra tagolódott. Az első sor pavesésekből állt, mögöttük egy sornyi, 30-40 szálfeveres, majd a puskások. A leírásból egész pontosan kiszámolható az egyes fegyverzettípusok aránya. A zászlóalj harcrendje 3-400 főből állt, 30-40 pavesés, ugyanennyi lándzsás, majd 240-320 puskás. A csapat 80%-a tehát lőfegyveres katonából állt, ami rendkívül nagy tűzerőt jelentett, és elsősorban védőharcra volt alkalmas.

A mohácsi síkon harcoló magyar hadseregben kis számban *landsknechtek* is harcoltak, mivel van adatunk arról, hogy még a csata előtt, az utolsó pillanatban beérkezett 300 *landsknecht* a királyi táborba.³⁰ Ők többségükben jól páncélozott, szálfeverrel harcoló nehézgyalogosok voltak, akik mind védekezésre, mind támadásra kiválóan alkalmasak.

A magyar királyi gyalogság fegyverzetére, felszerelésére és harcéljárására sajnos egyáltalán nincs közvetlen adatunk.³¹ Mindössze a Szerecsen János vezetésével érkező 2000 gyalogosról jegyzi meg Brodarics, hogy kiváló íjászok voltak, és a szlavóniai városokban, valamint a parancsnok birtokain toborozták őket.³² Szapolyai György vezetésével 1200 gyalogos érkezett a királyi táborba. A szepesi gróf feltehetően az északi, gyalogosokat kiállító vármegyék katonáit vezette a sereghez, így többségükben valószínűleg puskások lehettek. Az 1200 gyalogos ugyanakkor magasabb létszám, mint az a hét vármegyétől várható volt, ezért feltehetően nem csak ezek a vármegyék állíthattak ki, hanem akár a terület egyházi csapatai között is találhatunk gyalogosokat. Az sem kizárt, hogy ezek egy része Morvaországból származott.

A legnagyobb kérdés a királyi csapatban lévő 2000 gyalogos fegyverzete. Sajnos róluk valóban semmiféle használható adat nem lelhető fel a forrásokban. Ezt a csapatot a király, a királyné és az esztergomi érsek kontingenseiből állították össze. Abban biztosak lehetünk, hogy többségében puskások voltak, de morva-lengyel mintára a pavesések és szálfeveresek jelenléte sem zárható ki.

A Magyar Királyság katonai vezetőinek, de tágabb értelemben a nemesség hadügyi gondolkodását a lovasság határozta meg, a gyalogság kiegészítő fegyvernemnek

²⁸ BURGIO 2020, 93.

²⁹ TÓTH 2024, 167–172.

³⁰ Új híradás 2020, 222.

³¹ B. SZABÓ 2022, 165–166.

³² BRODARICS 2020, 316.

számított és a háttérbe szorult. A határvidéki harcokban legnagyobb hasznát a pus-kásoknak vették, mivel várak védelmében a löfegyvereket lehetőleg legjobban hasz-nosítani. A portyák során lesvetéseknél és kisebb ütközetekben is nekik vették iga-zán hasznukat, mert a nehézfegyverzetű gyalogság ereje a tömegében rejtett. Ele-gendő pénz híján nem tudtak nagyobb tömegű nehézgyalogságot felfogadni, de nem is lett volna értelme, mert ezekben a harcokban nem lehetett volna kihasznál-ni erőnyeiket.

A magyar hadsereg erejét mezei csatában mindezek ellenére jelentősen növelte a nagy létszámú gyalogság. Burgio véleménye szerint a morva gyalogság nagyon erős volt, hatékony csapatnak számított. A külföldi zsoldosok és a magyar pus-kások tűzereje kiugróan magas volt, még a janicsárokét is jelentősen meghaladta. A mohá-csi csatában magyar oldalon bevetett bő 10 000 fős gyalogság legalább 80%-a löfegy-verrel harcolt: körülbelül 6000 puskás és 2000 íjász volt jelen. A szembenálló osz-mán seregben mindössze 4000 puskás harcolt, a fennmaradó 2-3000 janicsár több-sége íjakkal, kisebb része szálfegyverekkel rendelkezett. A magyar sereg tűzerejét tovább növelte a nagy számú prágai szakállas. Ez volt az egyetlen elem, amiben a magyar sereg felülmúlta ellenségét. Mindezek a tűzfegyverek azonban csak véde-kezőharcban voltak hatékonyan használhatók, ilyen esetben azonban jelentős tűz-fölényt lehetett kialakítani. Nem véletlen, hogy a királyi haditanácsban védekező-harc mellett döntöttek, amikor a csatatervről vitáztak. Ez azt mutatja, hogy a tapasztalt parancsnokok, különösen Gnoiński, a lengyel gyalogság parancsnoka és két szerb vezér meg tudta győzni a haditanácsot ennek előnyeiről.

*A tűzéség*³³

A Magyar Királyság a tűzéség alkalmazása tekintetében nem maradt el a többi eu-rópai hatalomtól. A korai lövegek a 14. század közepén jelentek meg, de ezek a fegy-verek még rendkívül kezdetlegesek voltak. A hatékonyság azonban gyorsan növe-kedett, újabb öntéstechnikák jelentek meg, a lövegcsövek mellett a lőport is fej-lesztették. A tűzéségi eszközök magyarországi megjelenése I. Zsigmond korára tehető,³⁴ aki komoly érdeklődést mutatott a korai tűzfegyverek iránt. Ő alapította a budai hadszertárat, amely Mátyás idején is működött.³⁵ Zsigmond alatt már ha-ditechnikai írásbeliség is kimutatható az országban. Elszórt adataink vannak képzett szakemberek alkalmazására már a 15. század elejétől, akik maguk öntöt-ték, karbantartották és kezelték az ágyúkat, de nekik kellett gondoskodniuk a lő-szerellátásról is.

A tűzéség már a 15–16. század fordulóján is legalább négy különböző rendel-tetésű löveget használt: várak védelmére, támadására, mezei ütközetekben és ha-

³³ A tűzéséghez: KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026, 92–97.

³⁴ PÁLOSFALVI 2018, 47–48., 74.

³⁵ B. SZABÓ 2022, 167.

jókon. A különböző, egyre jobban differenciálódó feladatrendszer a lövegtípusok tén is megmutatkozott. A kis kaliberű, már ebben a korban is viszonylag könnyen mozgatható mezei tüzérség, az erős faltörő ágyúk, a várak belső területeinek pusztítására képes, nagy öblű mozsarak és folyami sajkákön használt könnyű lövegek mellett kialakult egy puskánál nagyobb űrméretű, de még igazán ágyúnak nem tekinthető fegyvertípus, a prágai szakállas, melyet nagy tömegben alkalmaztak a magyar haderőben. A mezei tüzérség számára kifejlesztették a kerekekkel ellátott ágyútalpat (lafettát), ami a mozgatóst nagyban megkönnyítette, mivel nem kellett a lövegcsövet a szállításhoz leemelni a lövegtalpról. Az ostromtüzérség ugyanakkor még rendkívül nehézkes maradt, a lövegek általános tűzgyorsasága is alacsony szinten állt még.

A mohácsi hadjáratban a magyar oldalon tekintélyes tüzérség vonult fel. Pontos kimutatást sajnos nem ismerünk, de 53 és 85 közötti darabszámú nagyobb ágyút³⁶ említene a források, ami mellett még 5-600 darab prágai szakállas is rendelkezésre állt.³⁷ A magyar tüzérség tehát a korszakban rendkívül komoly tűzerőt jelentett. A hadseregben volt is elég szakember a lövegek kezelésére. A tüzérseget az első vonalban sorakoztatták fel, de biztos, hogy a tábor köré vont szekérvárban is helyeztek el lövegeket.

A magyar oldalon a tűzfegyverek kellő számban rendelkezésre álltak, viszont hiányzott a lövegek ilyen tömegű alkalmazásához szükséges tudás, tapasztalat. Tomori táborában már a csatát megelőző harcokban is használtak ágyúkat, amikor az oszmán előőrsökkel harcoltak a drávai és a karasicaí átkelés során, de itt csak néhány löveg lehetett. A többtucat ágyú és a több száz nagyságrendű szakállas előnyeít csak egy defenzív csata során lehetett kihasználni. A puskás gyalogosokkal együtt jól szervezett tűzrendszert lehetett létrehozni, ami komoly ellenállóerővel bírt. Ráadásul még a mezei tüzérség sem volt túlzottan mobilis a korszakban, nem tudott manőverezni, nem tudta támogatni a támadást. Ez okozta, hogy a magyar tüzérség mindössze egyetlen sortűzet adott le a csatában az egyébként hatótávolságán kívül lévő oszmán lovasságra, így a csatára semmiféle hatással nem bírt. Komoly hibaként értékelhetjük ezt a magyar hadvezetéstől, mivel tűzerő tekintetében a magyar sereg felvette a versenyt az ellenségével.

*A folyami flottilla*³⁸

A Duna szerepe már az első magyar–oszmán konfliktus során felbecsülhetetlen volt. A nagy folyam mindenekelőtt földrajzi fekvése folytán stratégiai szempontból nyerte el fontosságát, de szerepe a hadseregek ellátásában és mozgatósában is hamar felbecsülhetlenné vált.

³⁶ B. SZABÓ 2022, 167.

³⁷ B. SZABÓ 2022, 168.

³⁸ A folyami flottillához: KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026, 97–99.

A Magyar Királyság folyami haderejét I. Zsigmond alapozta meg, felismerve a folyam kettős szerepét.³⁹ A flottilla a 15. században élte fénykorát, szerepe elengedhetetlen volt Nándorfehérvár védelmében és az 1456-os harcokban is.⁴⁰ A Magyar Királyság anyagi lehetőségei azonban nem engedték meg a nagy flottilla fenntartását, az oszmánok pénzügyi fölénye felőrölte a magyar védelmet ebben a tekintetben is. Szulejmán 1521-es hadjárata alatt a magyar flottilla már szinte semmiféle szerepet nem tudott játszani, a tengeri hajókkal megerősített oszmán hajóhad ellen nem lehetett esélye. A magyar hajóhad gyorsan demoralizálódott és szétesett.

A magyar folyami hajóhadat naszádnak vagy sajkának nevezett, kis merülésű, evezős hajók alkották, amelyeken 10-20 evezős és ugyanannyi puskás szolgált, és 1-2 ágyúval is rendelkeztek. A gyors hajók kiválóan manővereztek a széles, de zátonyokkal teli folyamon.⁴¹

Nándorfehérvár elvesztését követően Tomori megpróbálkozott a flottilla újszervezésével.⁴² Némi eredményt ért is el, hiszen újra megjelentek a magyar hajók a folyamon, ami legalább a magyar szállítást lehetővé tette, de az oszmánok fölénye megkérdőjelezhetetlen maradt.

Az 1526-os hadsereg

A magyar honvédelmi rendszer Mátyás halála után új alapokra került. A finanszírozhatatlan zsoldossereg helyett a hangsúly a hazai nehézlovasságra helyeződött át. A honvédelmet számos törvény szabályozta, alig múlt el országgyűlés, ahol ne hoztak volna újabb rendelkezéseket. Ezen rendelkezések egy része azonban biztosan betarthatatlan volt. Az állami pénzügyekből látjuk, hogy mekkora terhet jelentett a védelem finanszírozása. A reform egyik fontos eleme volt az egyházi bevételek bevonása a katonaság finanszírozásába. A főpapoknak és az egyházi intézményeknek legalább 7000 lovast kellett kiállítaniuk, ráadásul a Mohács előtti években ezt a kontingenst a végekre vezényelték. Minden bizonnyal csak egy részük lehetett a végeken, mert 1526-ban az egyháziak is kaptak mozgósítási parancsokat.

Az 1526-os magyar sereggel kapcsolatban a legnagyobb problémánk, hogy nem ismerjük a sereg egyes részeinek kapcsolatát a hadrendszer elvi felépítésének elemeivel. Jó példa erre a Budáról kivonuló királyi sereg, amiben 1200 nehézlovas, 2500 huszár és 2000 gyalogos volt a pápai pénzen felfogadott 1200 morva gyalogos mellett. A Burgio által leírt seregben a királyi hadat a király, a királyné és az esztergomi érsek kontingensei alkották.⁴³ Biztosan benne kellett lennie a 1000 fős

³⁹ B. SZABÓ 2022, 173.

⁴⁰ PÁLÓSFALVI 2018, 182–183.

⁴¹ B. SZABÓ 2024, 25–26.

⁴² PÁLÓSFALVI 2018, 404.

⁴³ BURGIO 2020, 92–93. Az esztergomi érsek maga is ott volt a kivonulók között, kontingenséről és a királyné katonáiról nem esik szó másutt, így feltételezhető, hogy az ő katonái is ott lehettek ebben a seregben.

udvari nehézlovasságnak, amit előírt a törvény. Ők voltak a királyi kamarásokból összeállt legnagyobb értékű nehézlovasság. Az esztergomi érseknek 1600 nehézlovast kellett volna kiállítania, a királyné kötelezettségét viszont nem adják meg a törvények. A seregben túlságosan kevés nehéz-, és sok könnyűlovas volt ahhoz, hogy megfeleljen az előírásoknak. Ráadásul van információnk arról, hogy bizonyos csapatok 1526 júliusának elején már Tomori táborában tartózkodtak. Utóbbiról maga az érsek tett jelentést a királynak: „De itt nincs más fegyverforgató, csak az esztergomi úr száz huszára, ugyanennek a tisztelendő esztergomi úrnak száz lovasa és a pécsi úr nyolcvanhét lovasa. Kívülük csak a szekszárdi apát van itt ötven fegyveresével és ötven más emberével. Továbbá Ráskay úr és Török Bálint.”⁴⁴ Tehát egyházi csapatok és királyi udvari katonák is voltak Tomori csapatai között.

Az egyes csapatok beérkezéséről Brodarics tudósít, de azt nem mondja meg, hogy pontosan milyen elemekből állt össze a beérkező csapat. Ercsiben csatlakozott a királyi sereghez Báthori András „nem megvetendő csapattal”.⁴⁵ Mivel Báthori szabolcsi és szatmári ispán volt, csak feltételezhetjük, hogy a környező vármegyék és a saját főúri bandériuma lehetett vele. Szapolyai György – amint azt fentebb már említettük – a Felvidék nyugati részének csapatait hozhatta magával.

Összetettebb a helyzet Batthyány Ferenc csapataival. A horvát bán 3000 lovast és 1000 gyalogost vezetett a királyi táborba. Ez túlságosan nagy csapat ahhoz, hogy kizárólag szlavóniaiak lettek volna, nem zárhatjuk ki, hogy – mivel Batthyány vasi ispán⁴⁶ is volt, birtokai is feküdtek a térségben – a dunántúliak egy része is csatlakozott hozzá. Aczél István pozsonyi várnagy és Pozsony vármegyei ispán vezetésével feltehetően a környékbeli lovasok is jöhettek, akár még a nyitrai püspöktől is.

Az egyik legfontosabb kérdés, hogy a nemesi felkelők és a váregyei hadak jelen voltak-e a csatában. A választ nem tudjuk pontosan. Az adatok arra utalnak, hogy szinte a teljes nemesi had beérkezett a királyi táborba. Habár a vármegyei ispánok jelenléte nem feltétlenül bizonyítja az adott vármegye katonáinak részvételét, legfeljebb valószínűsíti, a B. Szabó János és C. Tóth Norbert által készített adatbázisban az 58 vármegye 79 ispánjából 42 biztosan jelen volt, 18 biztosan távol, 19-ről pedig nem került elő még adat.⁴⁷

Az elszórt adatok – mint például Tomori említett levele – azt valószínűsítik, hogy az egyházi katonák is teljes létszámban jelen voltak. Az szinte bizonyos, hogy az egyházi terhek túlzsúfoltak voltak, nem tudtak annyi katonát kiállítani, amennyi a kötelezettségük lett volna, de a teherbíró képességükhöz mérten kivették a részüket az egyháziak is.⁴⁸

A királyi udvar teljesítménye egyenesen bámulatra méltó. Az 1526-os hadrakelés költségei meghaladták az udvar egy egész éves jövedelmét, ennek ellenére

⁴⁴ TOMORI 2020, 85. Ráskai és Török az udvari huszárok tisztjei voltak.

⁴⁵ BRODARICS 2020, 308.

⁴⁶ B. SZABÓ–C. TÓTH 2019, 485.

⁴⁷ B. SZABÓ–C. TÓTH 2019, 483–485.

⁴⁸ FEDELES 2026.

is elő tudták teremteni a szükséges forrást.⁴⁹ II. Lajos és Thurzó Elek kincstartó tekintélyes létszámú katonát küldött a táborba, komoly tűzérseget is tudtak küldeni, emellett gondoskodtak az ellátásról és a hadianyagról is.

A magyar táborban a csata kezdetén legalább 27 000 katona tartózkodott, ebből legalább 25 000 állt ki a mohácsi síkra, hogy szembenézzen a hatalmas túlerejű ellenséggel. Ebből a 27 000 katonából 4000 külföldi zsoldos volt, legfeljebb 1000-1500-ra tehető a cseh önkéntesek és más kisebb kontingensek (pl. 300 *lands-knecht*) összereje. A magyar haderő tehát legalább 21-22 000 fős létszámmal volt jelen. A király és az egyháziak kötelezettségét a törvények 10 600 főben határozták meg. Ez azt jelenti, hogy a nemesek személyes felkelése és a főúri bandériumok legalább 10 000 főt tettek ki. A valóságban azonban még ennél is többet, mert az egyháziak biztosan nem tudták az előírt létszámot fenntartani: Fedeles Tamás 5-6000 fő közé teszi számukat.⁵⁰ Ha elfogadjuk a magyar nemesség 20-21 000 fős számát, amiből 12-13 000 egytelkes volt, akkor a hátszágban maradt rendészeti erőket leszámítva a 12 000 személyes felkelő (az egytelkesekre vonatkozó beszámítás mellett) és főúri banderális katonánál lényegesen többel nem kalkulálhatunk.

Minden nehézség ellenére a mohácsi mezőn összegyűlt magyar sereg valójában a középkori Magyarország csúcsteljesítménye volt. Abban biztosak lehetünk, hogy csatában ekkora erőt addig nem vetettek be. Az 1521-es sereg lehetséges, hogy elérte, vagy akár meg is haladta ezt a nagyságrendet, de csak szeptember közepén-végén, és ez a sereg komoly ellátási gondokkal küzdött, végül járvány bénította meg. Ehhez képest 1526-ban a csatáig ilyen probléma nem merült fel. Ez önmagában a magyar hadvezetés és hadszervezet rugalmasságát, innovációra való hajlamát mutatja.

A legfontosabb területen, a harcászat tekintetében azonban a magyar sereg és a vezetői jelentős hátrányban voltak az oszmánokhoz képest. A mozgósítás, felvonulás, logisztika ügyében 1521-ben szerezhettek tapasztalatot, de a mohácsihoz hasonló méretű sereg csatavívását a magyar seregből, különösen a vezetésből, még senki sem tapasztalhatta meg. Az a két hadvezér, aki addig a legnagyobb seregeket vezette, vagy legalább látott nagyobb hadsereget, nevezetesen Szapolyai János és Frangepán Kristóf, nem voltak jelen a csatában.

A magyar seregben két hadikultúra találkozott. A magyar sereg addig legfőképpen lovassági harcmodort alkalmazott nagy csatáiban, fő ereje a nehézlovasság volt, nagy létszámú könnyű-közepes lovassága is ebbe az irányba mutatott. Az ősi lovásíjász hadviselés még mindig jelen volt a seregben. Mindezek az elemek egy támadó felfogást hoztak magukkal. A cseh–lengyel típusú gyalogság ezzel szöges ellentétben állt, mivel nagy tűzereje miatt elsősorban szilárd védekezésre volt alkalmas.

A magyar hadvezetés előtt tehát az a feladat állt, hogy összeegyeztesse ennek a két, alapjaiban eltérő erényekkel rendelkező seregrésznek az erősségeit. Brodarics

⁴⁹ KENYERES 2024, 114–117.

⁵⁰ FEDELES 2026.

tudósításai a királyi haditanácsban elhangzott tervezésről pontosan erről szóltak. Sokat tanácskoztak a sereg felállításának módjáról, a támadás-védekezés kérdéséről, tehát pontosan azokról a kulcskérdésekről, amelyek valóban megoldásra vártak. Egyáltalán nem volt arról szó, hogy a magyar hadvezetés gondatlanul vagy nemtörődöm módon intézte volna az ügyeket. Éppen ellenkezőleg, láthatóan pontosan tudatában voltak a megoldandó problémának és keresték rá a választ.

A haditanács döntései megfelelték a hadsereg viszonyainak. Alapvetően egy defenzív csatatervet fogadtak el. A gyalogságot és a lovasságot vegyesen állították fel az első vonalban, amit tűzérséggel is megerősítettek. Ez a harcvonaltól komoly védelmi potenciállal bírt. A nagy tűzerejű gyalogság és a tűzérség szilárdan tudott védekezni a pavesések és a szálfegyveres gyalogosok fedezetében, és hatékony tüzet tudott leadni. A gyalogság közeiben felállított lovasság pedig az ellenség betöréseinek elhárítására, helyi ellenlökések végrehajtására volt hivatott. A második vonalban összevont nehézlovassági tartalék a magyar gyalogság legjobb részével együtt egyrészt segítséget tudott nyújtani az első vonal esetlegesen megingott részeinek, de alapvetően a megállított, megrendült ellenség elleni döntő csapás bevitelére készült. Ugyan az első vonal szekerekkel történő megerősítése elmaradt, de enélkül is hatékony haditervet alkotott meg a haditanács.

A hadsereg a mohácsi mezőn

A csatában harcoló magyar királyi hadsereg létszámát a szakirodalom ma már közmegegyezés szerint 25 és 30 000 katona közé teszi. Brodarics kancellár 24-25 000-re becsülte a sereg nagyságát, megjegyezve, hogy ebbe nem számítja bele a naszádosokat, mert ők nem vettek részt a harcban.⁵¹ Bizonytalan, hogy beleszámította-e a tábor őrizetére visszamaradt katonákat. A harcrendbe felállt seregről szól, de a tábor őrsegéről nem. Feltehetően számottevő őrseg nem maradhatott a táborban, mert az oszmán könnyűlovasság könnyűszerrel foglalta el és dúlta fel azt a csata során.

Brodarics számait alapvetően elfogadva érdemes részleteiben is megvizsgálnunk a rendelkezésre álló adatokat. Burgio leveléből jól ismerjük a Budáról kivonuló királyi haderőt. A nuncius szövegét azonban értelmezni és pontosítani kell. Szerinte a kivonuló sereg 4000 lovasból és 3000, vagy valamivel több gyalogusból állt.⁵² A lovasságot részletezve azonban csak 3700 lovast említ, mégpedig 1200 nehéz- és 2500 könnyűlovast. Elképzelhető, hogy a fennmaradó 300 lovas a menetben jelen lévő főurak kíséretét alkotta. A gyalogság esetében már bonyolultabb a kép. Burgio megjegyzi, hogy a pápa pénzén felfogadott zsoldosok száma a 4000 főt éri el, ebből 1000 volt jelen, 1000 Esztergomba érkezett, 2000 lengyelt pedig még várnak. Ezeket az adatokat azonban tovább pontosíthatjuk. II. Lajos

⁵¹ „Mikor ezek valamennyien egybegyűltek, volt vagy huszonnégy-huszonötezer ember, ugyanis a hajóscsapatnak, mely maga is ugyanott volt, semmi hasznát sem vettük e háborúban”. BRODARICS 2020, 316.

⁵² BURGIO 2020, 92–93.

augusztus 5-én Burgiónak írt levelében⁵³ leírta, hogy a pápa Balczar Epistrensis (Baltázár) kapitány által vezetett csapatát leküldte Tomori segítségére. A tolnai táborba megérkező kontingensek között említi Brodarics a pápai pénzen fogadott Annibale de Este di Padovana Cartagine (Karthágói Hannibál) kapitányt 1300 gyalogossal, valamint Leonard Gnoienski kapitányt 1500 lengyel gyalogossal.⁵⁴ Mivel a pápai csapatok összlétszáma 4000 gyalogost tett ki, Baltázár kapitány morva kontingense 1200 főből állhatott. A Budáról kivonuló királyi hadban tehát mintegy 2000 királyi, királynéi és esztergomi érseki hadba tartozó gyalogossal számolhatunk, Hannibál gyalogosait azonosíthatjuk a Burgio levelében említett Esztergomba érkezett 1000 gyalogossal.

A tolnai táborba érkezett meg Szapolyai György 200 nehéz-, 100 könnyűlovasal és 1200 gyalogossal. A szepesi gróf feltehetően az ország északi és északnyugati vármegyék kontingensei és saját bandériuma élén érkezett meg. Rajta kívül „míg a király Tolnán tartózkodott, mind az innenső, mind a túlsó Magyarország szinte minden részéből és tartományából ... számosan jöttek össze”.⁵⁵ Köztük említi Várdai Pál egri, Perényi Ferenc váradi püspököket, több más püspököt és világi személyt.

Tomori seregének létszámát augusztus 16-a körül Brodarics 5-6000 lovasra tette azzal a megjegyzéssel, hogy ez az érsek saját seregét jelentette a Perényi Péterrel és másokkal együtt hozzá vezényelt erősítésekkel együtt.⁵⁶ A Tomorinak erősítésül küldött csapatok között feltehetően az ország déli részeinek csapatait találhatjuk. Istvánffy Tomori seregét 7000 lovasra és nagyon kevés gyalogosra becsülte.⁵⁷

Az augusztus 24-én Mohácson tartott haditanács alkalmával Tomori a magyar sereg létszámát nem több mint 20 000 katonára becsülte, ami megfelelt a valóságnak. A mohácsi táborba azonban továbbra is egymás után érkeztek a kontingensek. Augusztus 25-én Budáról futottak be hajók ágyúkkal és egyéb hadiszerekkel, valamint beérkezett Thurzó Elek 200 gyalogosa is néhány ágyúval, feltehetően szintén az északi vármegyékből.⁵⁸ Augusztus 26-án vasárnap érkezett meg Batthyány Ferenc horvát bán 3000 lovassal és mintegy 1000 gyalogossal. Utóbbi számot Istvánffy⁵⁹ adta meg, Brodarics nem közölt pontos adatot. Augusztus 27-én érkezett meg Erdődy Simon zágrábi püspök 700-nál⁶⁰ több lovasa, a Bornemissza János által küldött, Aczél István által vezetett 300 lovas, valamint alkonytájt Szerecsen János tolnai ispán is 2000-nél több gyalogossal, akiket a Dráva mentén toborzott és remek íjászoknak tartanak.⁶¹ Augusztus 28-án az utolsó pillanatban futott

⁵³ II. LAJOS 2020, 106.

⁵⁴ BRODARICS 2020, 310.

⁵⁵ BRODARICS 2020, 310.

⁵⁶ BRODARICS 2020, 312.

⁵⁷ ISTHVÁNYFFY 2020, 449.

⁵⁸ BRODARICS 2020, 315.

⁵⁹ ISTHVÁNYFFY 2020, 452.

⁶⁰ A magyar fordításban hetven (BRODARICS 2020, 316.), míg a latin szövegében hétszáz szerepel: „cum septingentis amplius equitibus viris equis”. BRODERICUS 1985, 47.

⁶¹ BRODARICS 2020, 316.

be 300 német *landsknecht*.⁶² Brodarics kiemeli, hogy a csata előtti három nap során még többen érkeztek, többek között Móré Fülöp pécsi püspök és testvére, László.⁶³

Érdemes áttekintenünk a rendelkezésre álló adatokat:

Gyalogság	
Szapolyai György vezetésével	1200 fő
pápai zsoldos	4000 fő
Szerecsen János vezetésével	2000 fő
Thurzó Elektől	200 fő
Batthyány Ferenc vezetésével	1000 fő
Landsknecht, utolsó pillanatban érkezett	300 fő
Királyi, királynéi és esztergomi érseki gyalogos	2000 fő
Gyalogság összesen	10 700 fő
Lovasság	
<i>Nehézlovasság</i>	
Királyi, királynéi és esztergomi érseki sereg	1200 fő
Szapolyai György vezetésével	200 fő
<i>Nehézlovasság összesen</i>	<i>1400 fő</i>
<i>Könnyűlovasság</i>	
Királyi, királynéi és esztergomi érseki sereg	2500 fő
Szapolyai György vezetésével	100 fő
<i>Könnyűlovasság összesen</i>	<i>2600 fő</i>
<i>Ismeretlen típusú lovas</i>	
Erdődy Simon zágrábi püspök vezetésével	700 fő
Aczél István vezetésével	300 fő
Batthyány Ferenc horvát bán vezetésével	3000 fő
Tomori serege	2000 fő ⁶⁴
Perényi csapatai	4000 fő ⁶⁵
<i>Ismeretlen típusú lovas összesen</i>	<i>10 000 fő</i>
Lovasság összesen	14 000 fő
Összesen	24 700 fő

⁶² Új híradás 2020, 221.

⁶³ BRODARICS 2020, 316.

⁶⁴ Tomori serege Pétervárad ostromakor, Perényi csatlakozása előtt kétezer lovasból állt. BRODARICS 2020, 310.

⁶⁵ Tomori serege a hadjárat folyamán Perényi és mások csatlakozásával növekedett 5-7 ezer lovasra. Ez alapján a növekmény 3-5 ezer lovas. Brodarics és Istvánffy adatainak középértékét használva 4 ezer lovaszt kalkulálunk.

A részadatokból összerakható összlétszám szinte hajszál pontosan megegyezik Brodarics adatával. A bizonytalanságot azonban némileg növeli, hogy az ezer, valamint száz fő pontossággal megadott adatok kerekítési eltérései okozhatnak eltéréseket. Láthatjuk, hogy a Burgio által 1000 főnek közölt, Baltazár kapitány csapatával azonosított zsoldoscsapat valójában 1200 főből állt. Tomori délvidéken állomásozó seregének nagysága is kérdéses, mivel 5 és 7000 fő közötti adataink vannak rá. A hadseregösszereje az utolsó pillanatban beérkezettekkel némileg meghaladhatta a 25 000 főt, de a táborban visszamaradtakat leszámítva a 24-25 000 harcrendbe felsorakozott katona helytállónak tekinthető.

Fontos kérdésként merül fel, hogy a vármegyei és főúri bandériumok hol találhatóak és milyen létszámúak voltak. Több kutatóban – legutóbb Botlik Richárdnál⁶⁶ – felmerült, hogy egyáltalán ott voltak-e a csatában a nemesek személyes felkelői, valamint a vármegyék és a birtokosok által kiállított katonák. Az erre vonatkozó, jelenlétet és veszteséget számba vevő kutatás eredményeit még nem publikálták, de a részeredmények arra engednek következtetni, hogy ezek a csapatok is harcoltak a csatában.⁶⁷ Néhány Brodarics által említett kontingens feltehetően magában foglalta az adott főúr birtokai körüli vármegyék katonáit, de több területre vonatkozóan nincsenek adataink. Az bizonyos, hogy Tomori csapatainak küldtek erősítéseket, hiszen Ráskay Gáspár és Török Bálint a nyár folyamán érkezett udvari huszárokkal Tomorihoz a király seregéből. Ezek ugyan Tomori és Perényi seregének létszámát növelték, de az összegző táblázatban a királyi kontingensbe tartoznak. Technikailag tehát Tomori és Perényi seregének létszámában találhatjuk meg a kérdéses csapatokat, mivel a seregeikben lévő királyi lovasok helyét a királyi táborba érkező, nem nevesített vármegyei és főúri csapatok vették át. Ez a mintegy 6000 lovas tehát a királyi lovass csapatokon kívül egyházi, főúri és vármegyei katonákból állt.

Összegzés

A magyar hadsereg a korabeli európai szinten állt. Lőfegyverekkel jól ellátott, a regionális és helyi sajátosságokat figyelembe véve egyértelműen rendkívül erős, népes hadsereg vonult fel a döntő összecsapásra. Az ország tragédiája, hogy ellenége, az Oszmán Birodalom legalább két és félszer ekkora haderőt tudott felvonultatni a mohácsi mezőre. Ez nem lehet figyelmen kívül hagyni, mert olyan mértékű erőfölény, ami a realitás talaján állva nem kompenzálható.

A magyar hadvezetés tevékenységét abban a tekintetben innovatívnak és jónak ítéldhetjük, hogy pontosan azt a harcászati eljárást dolgozták ki, amely segítségével végül sikerült legyőzni az oszmán sereget bő másfél évszázaddal később, a 17. század végén. A felszabadító háborúban a császári sereg gyalogos és lovas ala-

⁶⁶ BOTLIK 2017.

⁶⁷ B. SZABÓ–C. TÓTH 2018. Érdekes adalékot szolgáltat a Kanizsaiak részvételéről: KANÁSZ 2020, 96.

kulatai egységenként váltakozva, vegyesen álltak fel, így fel tudták fogni az oszmán támadást, ellentámadással pedig elsöpörték az ellenséget.

Egy hatalmas különbség azonban akadt Mohács és a felszabadító háborúk között. Az oszmán sereg a mohácsi mezőn két és félszeresen múlta felül a magyart. A felszabadító háborúk csatáiban az oszmánok szintén létszámfölényben voltak, de korántsem ilyen mértékben, az arány egy csatában sem érte el a másfélszerest. Ráadásul a keresztény seregeket a 17. század végén már komoly tapasztalat és harciászati fölény is gazdagította.

Források és irodalom

- B. SZABÓ 2022 = B. SZABÓ János: A Magyar Királyság hadszerkezete és hadserege (1493–1532). In: B. SZABÓ–FODOR 2022 149–174.
- B. SZABÓ 2024 = B. SZABÓ János: *A mohácsi csata*. Corvina, Budapest, 2024.
- B. SZABÓ–C. TÓTH 2018 = B. SZABÓ János – C. TÓTH Norbert: „Árnyékboksz az árnyékkal” – avagy már megint mindenért Szapolyai a hibás. *Hadtörténelmi Közlemények* 131. (2018) 287–320.
- B. SZABÓ–C. TÓTH 2019 = B. SZABÓ János – C. TÓTH Norbert: Válasz Botlik Richárdnak és Nemes Istvánnak. *Hadtörténelmi Közlemények* 132. (2019) 475–487.
- B. SZABÓ–FARKAS 2020 = B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas: *Örök Mohács. Szövegek és értelmezések. Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
- B. SZABÓ–FODOR 2022 = *Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet*. Szerk. B. Szabó János – Fodor Pál. , , Budapest, 2022.
- BÁRÁNY 2022a = BÁRÁNY Attila: Anglia hadszerkezete és hadserege (1485–1547). In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 295–317.
- BÁRÁNY 2022b = BÁRÁNY Attila: Skócia hadszerkezete és hadserege (1488–1547). In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 319–325.
- BONFINI 2019 = BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Osiris, Budapest, 2019.
- BOTLIK 2017 = BOTLIK Richárd: *Az 1526 évi mohácsi csata „árnyékseregei”*. Budapest, 2017.
- BRODARICS 2020 = BRODARICS István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 301–325.
- BRODERICUS 1985 = BRODERICUS, Stephanus: *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*. Ed. Kulcsár, Petrus. Akadémiai, Budapest, 1985.
- BURGIO 2020 = A király indulásának rajza Budáról a Török ellen 1526-ban, illetve az emberek és az ellátmány, amelyet magával vitt. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 92–93.
- CJH 1899 = *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1526. évi törvénycikkek*. Budapest, 1899.
- DZSELÁLZÁDE 2020 = DZSELÁLZÁDE Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020., 411–419.
- F. MOLNÁR 2022 = F. MOLNÁR Mónika: Az itáliai államok hadszerkezete és hadseregei (1494–1526). In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 203–219.

- FEDELES 2026 = FEDELES Tamás: Egyházi bandériumok az oszmánellenes harcokban (1521–1526). Kézirat, kiadás alatt a *Hadtörténelmi Közlemények* 2026/2. számában.
- GYÖRKÖS 2022a = GYÖRKÖS Attila: A Francia Királyság hadszervezete és hadserege. In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 233–247.
- GYÖRKÖS 2022a = GYÖRKÖS Attila: A svájci hadszervezet és haderő a késő középkorban. In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 221–232.
- IGAZ 2022 = IGAZ Levente: A Portugál Királyság hadszervezete és hadserege (1495–1541). In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 275–293.
- II. Lajos 2020 = II. Lajos magyar király levele Antonio Giovanni da Burgio pápai követnek. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 106.
- ISTHVÁNFFY 2020 = ISTHVÁNFFY Miklós: A magyarok történetéből. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020., 444–462.
- KANÁSZ 2020 = KANÁSZ Viktor: Kanizsa és a mohácsi csata. In: *Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei. Tanulmánykötet Szűcs József tiszteletére*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 17. Szerk. HARAMZA Márk – KOVALICZKY Gergely – BERTÓK Gábor – SIMON Béla – GALAMBOS István – TÜRK Attila., Budapest, 2020. 93–105.
- KEMÁLPASAZÁDE 2020 = KEMÁLPASAZÁDE: Mohácsnéme. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 326–338.
- KENYERES 2024 = KENYERES István: A Magyar Királyság fiskális politikája és katonai kiadásai a mohácsi csata előtt. In: VARGA 2024. 105–120.
- KORPÁS 2022 = KORPÁS Zoltán: A Spanyol Monarchia hadszervezete és hadserege. In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 249–273.
- KOZÁK-KÍGYÓSSY-TÓTH 2026 = KOZÁK-KÍGYÓSSY Szabolcs László – TÓTH Dominik: *Mohács katonái*. Zrínyi, Budapest, 2026.
- LÁZÁR 2024 = LÁZÁR Balázs: *Hadik Berlinben. Az 1757-es huszárportya igaz története*. Peko, Budapest, 2024.
- LUTFI 2020 = LUTFI pasa: Az Oszmán-ház története. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 404–409.
- PÁLOSFALVI 2018. = PÁLOSFALVI, Tamás: *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526*. Leiden – London, 2018.
- PÉTERFI 2022 = PÉTERFI Bence: A Német-római Birodalom hadszervezete és hadserege (1493–1526). In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 175–201.
- SZOKOLA 2022 = SZOKOLA László: A Lengyel–Litván Államszövetség hadszervezete és hadserege (1501–1531). In: B. SZABÓ–FODOR 2022. 133–148.
- TOMORI 2020 = TOMORI Pál kalocsai érsek levele II. Lajos magyar királyhoz. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 83–85.
- TÓTH 2024 = TÓTH Dominik: Mire jó a szekérvár? Egy huszita eljárás továbbélése a mohácsi csata időszakában. In: VARGA 2024. 165–178.
- TÖLL 2009 = TÖLL László: *A harci vértetések története: A nyugat-európai hadviselésben alkalmazott testvédelmi rendszerek fejlődéstörténete a 10. századtól a 16. század első harmadáig*. Doktori disszertáció. Debrecen, 2009.
- VARGA 2024 = *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei = Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687*. Szerk. VARGA Szabolcs. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2024.
- Új híradás 2020 = Új híradás: Hogyan esett meg a magyarországi csata a török császárral. Itt volt egy ember Bécsből, és utána megírta Ottingenbe. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 221–223.

Az oszmán tüzérség helye, szerepe és képességei a mohácsi csatában

Location, Role and Abilities of the Ottoman Artillery in the Battle of Mohács

NÉMETH Balázs – TÓTH Dominik

egyetemi docens, MATE Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
balazs.sc@gmail.com

kutató, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Kutató Osztály;
tanársegéd, NKE Nemeskürty István Tanárképző Kar,
Történelem és Társadalom Tanszék
dmnk.tth@gmail.com

Absztrakt

A harcoló felek harci alakzatainak meghatározása alapvető feladat a történelmi csaták rekonstruálásában, mivel ez segít feltárni a harcoló felek stratégiai szándékait. Középkori kontextusban azonban ez a feladat különösen nehéz, mivel hiányoznak az állandó hadseregekhez kapcsolódó állandó közigazgatási rendszerek, amelyek egyébként szisztematikus dokumentációt eredményezhettek volna. Ennek következtében a történészeknek elsősorban a korabeli narratív forrásokra, szerencsés esetben pedig szemtanúi beszámolókra kell támaszkodniuk. Ez a tanulmány a mohácsi csata harci alakzatain belül az oszmán tüzérség helyét és szerepét, valamint a bevetett fegyverek típusait és jellemzőit vizsgálja. Először a katonai szervezet és a csatatéri felállásokkal kapcsolatos kulcsfogalmakat tisztázza, majd a rendelkezésre álló források és a szakirodalom alapján összefoglalja a középkori és kora újkoros oszmán harci felállásokról szóló jelenlegi ismereteket. Végül bemutatja a támadó erők által használt tüzérségi parkot, és elemzi az oszmán tüzérség szerepét az 1526-os magyar hadjárat során.

Abstract

Determining the battle formations of opposing forces is a fundamental task in reconstructing historical battles, as it helps to reveal the strategic intentions of the belligerents. In a medieval context, however, this objective is particularly difficult due to the absence of permanent administrative systems associated with standing armies that might otherwise have produced systematic documentation. Consequently, historians must rely primarily on contemporary narrative sources and, in fortunate cases, eyewitness accounts. This study examines the position and role of Ottoman artillery within the battle formation at the Battle of Mohács, as well as the types and characteristics of the weapons employed. It first clarifies key concepts related to military organization and battlefield formations, then summarizes current knowledge of medieval and early modern Ottoman battle arrangements.

based on available sources and scholarship. Finally, it presents the artillery park used by the attacking forces and analyzes the role of Ottoman artillery during the Hungarian campaign of 1526.

Kulcsszavak: mohácsi csata, oszmán tüzérség, harcrend, oszmán hadszervezet, 1526-os magyarországi hadjárat

Keywords: Battle of Mohács, Ottoman artillery, battle formation, Ottoman military organization, Hungarian campaign of 1526

Bevezetés

Minden csatarekonstrukció sarkalatos eleme a szemben álló felek harcrendjének meghatározása. Ez elősegítheti az ellenfél haditervének kikövetkeztetését, ám ez középkori viszonylatban nehézkes. Az állandó hadseregek és az ehhez társuló állandó intézményrendszerek kora előtt nem termelődött ki a későbbi korokban magától értetődő dokumentáció. A középkorban erre csak az egykorú narratív források, jobb esetben szemtanúk beszámolóí állnak rendelkezésre. Jelen tanulmányban körüljárjuk azt a kérdést, hogy a mohácsi csata során az oszmán harcrenden belül hol helyezkedhetett el a tüzérség, milyen eszközökkel rendelkezett, és azok milyen jellemzőkkel bírtak. A továbbiakban tehát tisztázni fogjuk a hadrend, a harcrend fogalmak jelentését, összefoglaljuk mindazt, amit a források és szakirodalom alapján a középkori, illetve kora újkori oszmán–török harcrendről tudni lehet. Ezután bemutatjuk a támadók által használt lövegparkot, annak legjellemzőbb típusait, végül pedig ismertetjük az oszmán tüzérség szerepét az 1526-os magyarországi hadjáratban.

Csatarend, hadrend, harcrend

A mohácsi csata kérdéskörének egyik visszatérő eleme a szemben álló hadseregek felállításának módja a csatamezőn. Az ezzel foglalkozó szerzők jellemzően szinonimaként használják a hadrend és harcrend fogalmakat, pedig a két kifejezés jelentősen eltér egymástól.

A *Hadtudományi lexikon* szerint a hadrend „a fegyveres erők katonai szervezeteinek szolgálati alárendeltség szerinti részletes csoportosítása és szervezeti tagozódása”¹, vagyis ez a modern, állandó hadseregekre alkalmazható kifejezés. Ezzel szemben a harcrend „az erőnek és eszközöknek a harc megvívásához létrehozott csoportosítása, melyet mélységben és szélességben tagolnak.”² Az oszmán haderő a 16. század első felében, bár sok tekintetben meghaladta a maga korát, a mai modern, állandó hadseregektől mégis számos pontban eltért, éppen ezért a szultáni csapatok csatához való felsorakozására a harcrend kifejezést fogjuk alkalmazni.

Az oszmán–török harcrend kérdése

Az oszmán–török haderő harcrendjének ismerete remek kiindulási alapot adhatna a tüzérségük utólagos „elhelyezéséhez” a mohácsi csataterén, hovatovább akár Szulejmán csapatainak közelítő lokalizálásához. Vonatkozó tanulmányok azonban mégis kis számban születtek csak.

¹ KRAJNC 2019, 377.

² KRAJNC 2019, 412.

A modern magyar történetírók közül Thury József foglalkozott először a kérdéssel *A régi magyar és török hadviselés* címmel.³ Munkájának célja kettős volt: az oszmán és a magyar népek hadviselése közötti hasonlóságok kimutatása Salamon Ferenc és Vámbéry Ármin korábbi munkáira építve.⁴ A szerző módszere abban állt, hogy a Vámbéry kiadásában megjelent *Scheibaniade*-ban⁵ foglaltakat vetette össze Bölcs Leó *Taktikájának*⁶ magyarokra vonatkozó részeivel. Nem kizárólag a *Taktikát* használta fel, és nem csupán a magyarok harcmodorával való hasonlóságokat kereste. Más primer források beemelásával – mint pl. Ammianus Marcellinus hunokra vonatkozó leírásai,⁷ a Timur Lenk rendeleteit tartalmazó *Tüzükat-i-Timur*⁸ és egy korai török nyelvemlék, a *Kutadgu Bilig*⁹ – különféle török népek harcmodorára is reflektált, igaz, nem tett különbséget az egyes török népcsoportok között. A tanulmányban szó esik a hadsereg összetételéről, a lábön hajtott haszonállat-állományról, a cselvetésről és színlelt visszavonulásról. A harcrendről rövid rész szól: a csapatok egymáshoz olyan közel álltak, hogy „az egész harcrend egynek látszik”,¹⁰ tehát a korai török harcrenddel csak egyetlen bekezdés foglalkozik, az is kizárólag sztyeppekre vonatkozásban.

Generál Tibor az Oszmán Birodalom hadseregével foglalkozó cikkei főleg a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain jelentek meg. *Az oszmán-török hadművészet keletkezése és fejlődése a XVI. századig*¹¹ c. írása foglalkozik – ahogy arra a cím is utal – specifikusan a hadsereggel. Meglátása szerint az oszmán-török hadművészet bizánci, ótörök, szeldzsuk, mongol, valamint arab elemekre egyaránt épül; utóbbi kettőtől vette át a félholdszerű („*acies lunata*”) hadseregrendezést.¹² Ennek előképét Generál Jevgenyij Alekszandrovics Razin nyomán egy 13. századi névtelen arab krónikásnál látta,¹³ a forrás bibliográfiai adatai azonban hiányoznak. Hivatkozásként egyedül Razin *A hadművészet története*¹⁴ című szintézisének második kötetét adta meg, ahol valóban megtalálható a kérdéses idézet a szóban forgó arab krónikástól. Az arabok hadseregének hét különböző harcrend-típusának leírását idézte a szerző, ám a könyvészeti adatok ezúttal is hiányoznak – így a „névtelen arab krónikás” nyomai kihűltek.¹⁵

³ THURY 1888.

⁴ THURY 1888, 562–563.

⁵ A Sejbánida dinasztiából származó Mohamed kánnak a 15–16. században az Aral-tó, valamint a Szírdarja vidékéről indított hódító háborúinak leírása. Németül lásd: VÁMBÉRY 1885. Legutóbb reprint formában a *Forgotten Books* kiadó gondozásában jelent meg 2019-ben.

⁶ Legújabb kiadása: FEHÉR 2025.

⁷ *Rerum gestarum libri*. Magyarul lásd: SZEPESY 1993.

⁸ Kurrens fordításról egyik világnyelven sincs tudomásom. A Thury által használt francia adaptáció: TAMERLAN 1787.

⁹ Németül lásd: VÁMBÉRY 1870. Újabban angolul lásd: DANKOFF–HAJIB 1983.

¹⁰ THURY 1888, 568.

¹¹ GENERÁL 1986.

¹² GENERÁL 1986, 32–33.

¹³ GENERÁL 1986, 35.

¹⁴ RAZIN 1961, 116.

¹⁵ „Félhold-szerű” alakzat szerepel Decsy Sámuel *Osmanographiájában* is, de annak eredetére, szerepére vonatkozóan a szöveg nem tartalmaz információt. DECSY 2007.

Az oszmán harcrend és tüzérség elhelyezkedésének problematikája a mohácsi csatában

Az egykorú oszmán források leírásai alapján a Mohácsnál alkalmazott harcrendet részletesen ismertetni nem lehet. Bosztan Cselebi az egyetlen, aki egy általános leírást adott arról, miképpen sorakoztak fel a csapatok: „Balszárnyn a ruméliai hadtest, az óceánéhoz hasonló hullámlásba jöven, legelőször nyomult előre; ennek balszárnyn a végvidéki bégek és az akindzsik haladtak előre a bátorság paripáját ugráltatva; a jobbszárnyn pedig az anatóliai hadtest fordította bátor arcát a csatatér felé.”¹⁶ A többi oszmán forrás (*Szultáni Naplók*, Kemálpasazáde, Lutfi pasa, Dzselálzáde Musztafa) nyomán egyedül az vázolható fel, hogy milyen sorrendben ért a haderő a síkra, illetve milyen sorrendben léptek harcérintkezésbe a keresztények erőivel. Ez a következő: ruméliaiak, udvari csapatok, anatóliaiak. Kiseb eltérések megfigyelhetők; a portai és Behram pasa anatóliai katonáit Szulejmán naplóírója például egyszerre „érkezteti meg” a helyszínre: „A pasa a ruméliai sereggel elől, mögötte pedig a szerencsés uralkodó – legyen hatalmas az ő segítsége! – állt az anatóliai sereggel, az udvari néppel és a janicsárokkal.”¹⁷

Hasonló a bizonytalanság az oszmán eszközök elhelyezésével kapcsolatban: egyedül annyi bizonyos, hogy az udvari csapatokkal tartó tüzérségi eszközök közül jóval a csata előtt 150 löveget tartósan Ibrahim nagyvezír alárendeltségébe helyeztek.¹⁸ Ebből adódóan azok a harctéren is elkülönültek az udvari csapatokkal tartó eszközöktől, de a helyük pontos meghatározása kizárólag a forrásanyagra támaszkodva nem lehetséges.

A mohácsi csatával foglalkozó modern hazai történetírás is szembesült a fenti problémával.¹⁹ Fraknói Vilmos egy, a Jagelló-kor történetét feldolgozó monográfia²⁰ utolsó néhány oldalát szentelte a csatának. Művét alapvetően pápai követek jelentéseire alapozta, de hivatkozott Szulejmán naplóira is.²¹ Az oszmán csapatok harcrendjére vonatkozó leírás meglehetősen sommás: „Az előhadat a nagyvezér alatt álló ruméliai (európai) gyalogság képezte, százötven ágyúval. Erre az anatóliai (kis-ázsiai) hadosztályok következtek, ugyanannyi ágyúval. A harmadik hadtestben volt a szultán, testőreivel, a jancsárok és spahik fődöze alatt. Az utóhadat Chosrev-bég bosnyák lovasai képezték.”²² Ibrahim lövegeinek helymeghatározására nem történt kísérlet a szövegben, térképvázlat pedig a műhöz nem tartozik.

¹⁶ Bosztan Cselebi [Ferdi]: *Szulejmán könyve (1520–1542)*. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 364–365.

¹⁷ *Az 1526. évi hadinapló*. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 245.

¹⁸ Sábán hó 22-én, azaz június 3-án, Szófia térségében. *I. Szulejmán naplói*. In: THURY 1893, 303; Kemálpasazáde: *Mohács-náme*. In: THURY 1893, 210; FERDI: *A törvényhozó Szulejmán szultán története*. In: THURY 1896, 59.

¹⁹ Az alábbi szövegrészbe azoknak a kutatóknak a munkái kerültek be, akik érdemben járultak hozzá a témához, illetve ismerték és használták az oszmán forrásokat.

²⁰ FRANKÓI 1884.

²¹ FRANKÓI 1884, 297.

²² FRANKÓI 1884, 299.

Kápolnai Pauer István az összecsapás első modern feldolgozását publikálta. A tanulmányban hivatkozott Szulejmán naplójára és Dzselaúd Musztafára egyaránt.²³ A szöveg a támadók harcrendjének leírását nem tartalmazza, csupán – az oszmán szerzőkhöz hasonlóan – az oszmán seregrészek harcérintkezésbe lépésének sorrendjét foglalta össze. „A Mohács alá érkezett török sereg két csatavonalban fejlődött fel, amelyek mögött a szultán csapatai általános tartalékot képeztek. Ibrahim az első csatavonalba az európai sereget fejlődttette föl. A második csatavonalban a kis-ázsiai csapatok foglaltak állást. A szultán főhadiszállásának sátrai a török hadsereg jobbszárnya mögött a Törökdomb körül állítottak föl. A törökök első csatavonala csakis addig állt fegyverben, míg a kis-ázsiai seregrész is fölfejlődött, amire az egész török sereg táborozásra kapott engedélyt.”²⁴ Fraknoihoz hasonlóan a tűzéség helymeghatározása hiányzik, ám a tanulmány különnyomatához tartozó térképvázlaton a feltételezett pozíciójuk már fel van tüntetve.²⁵ Az oszmán harcrenden belül két „tűzéségi csoportosítás” figyelhető meg. Az első az Udvardról Mohács felé tartó út mellett a jobb szárnyon a Törökdombtól É-ra, a második pedig az előbbi magaslat lábánál ÉÉNy-ra kanyarodó út mellett Földvártól D-re. Előbbi csoport vélhetően Ibrahim csoportja, utóbbi pedig a szultáné.²⁶ Leopold Kupelweiser talán az egyetlen olyan nem magyar származású szerző, akinek az oszmán–magyar háborúk történetét a mohácsi csatáig feldolgozó munkája a kapcsolódó historiográfia szerves részévé vált.²⁷ A csatával foglalkozó fejezetben rendre tethető az oszmán források használata, illetve Szulejmán naplójának és Kemálpasazáde *Mohácsnáméjának* ismerete.²⁸ A tűzéség helyének közelebbi meghatározása – érthető módon – a szövegből hiányzik, ám a mellékelt csatavázlaton felbukkannak az ütegek ikonjai, mégpedig két helyen. Egy kisebb csoport van megjelölve az első hadsör²⁹ jobb szárnyán, közvetlenül az Udvardot Moháccsal összekötő úton, a ruméliaiakhoz rendelt janicsárokkal együtt. A második (nagyobb) csoport ugyancsak janicsárokkal együtt van megjelenítve a Törökdomb lábánál felsorakozott szultáni csapatoktól északkeletre. Az arra vonatkozó indoklás azonban, hogy mi alapján kerültek éppen ide az említett alakulatok – csakúgy, mint a korábbi szerzőknél – hiányzik. Németh Béla Baranya vármegye történetét feldolgozó írásában³⁰ ismertette a csata történetét. Az oszmánok harcrendjéről így írt: „Ha a leírások szerint Sátoristyét a török hadvonal középső részének tekintjük, úgy a török had balszárnya a Sátoristyétől Lajméra vezető úton, tehát az egyenes csatavonaltól meggömbülve állhatott. Szintén így a csatavonal jobb szárnya Sátoristye alatt, egész az úgynevezett törökdombig vonult előre, a mi megfelel

²³ KÁPOLNAI 1889.

²⁴ KÁPOLNAI 1889, 446.

²⁵ KÁPOLNAI 1889, – Különnyomat, utolsó (számozatlan) oldal.

²⁶ KÁPOLNAI 1889, 446.

²⁷ KUPELWEISER 1899.

²⁸ KUPELWEISER 1899, 246–247.

²⁹ Az eredeti kifejezés: *Treffen*. KUPELWEISER 1899, 243.

³⁰ NÉMETH 1897.

a törökök akkor divatos karéj alakú állásának.”³¹ Tehát Németh volt az első szerző, aki utalt az oszmánok ívelt harcrendjére, amit a térképvázlaton a korábbi rekonstrukciókhoz képest „elforgatva” ábrázolt. Eszerint a sík É-i részén fekvő Lancsuk, valamint a Törökdomb között ÉÉNy–DDK irányba bontakozott volna szét a szultáni haderő. A tűzérségi csoportosítás(oka)t illetően nem foglalt állást: sem a térképvázlaton nincs bejelölve a helyzetük, sem a szövegben. Két konkrét állítást fogalmazott meg ezzel kapcsolatban: 1.) Johannes Michael Brutus nyomán Földvár térségét „szemelték ki az ágyúk részére”, ám az alig látszott erre alkalmasnak,³² 2.) az útvíszonyok az ágyúknak Sátorhely irányába történő szállítást tették lehetővé.³³ Megjegyzendő, hogy az oszmán források közül nagy mértékben támaszkodott Ibrahim Pecsevi 17. századi művére. Ortway Tivadar az általunk ismert első olyan szerző, aki a csatát vizsgáló írásában az oszmán forrásokat használta és tételesen meg is jelölte.³⁴ Az oszmán harcrendről sommásan írt: „...a ruméliai hadtest mögött az anatóliai állott csatakészen.”³⁵ Bővebb meghatározás nincs, és nem tartozik a munkához térképvázlat sem.

Az eddigi csataleírások, rekonstrukciók közös vonása, hogy a rohamra induló magyar jobb szárny szemszögéből próbálják meg felvázolni az oszmán csapatok helyzetét. A rendelkezésre álló források ismeretében ez nem meglepő: mind az oszmán, mind pedig a magyar kútfők megegyeznek abban, hogy a főerők közül először Ibrahim és a ruméliaiak lépnek harcérintkezésbe a támadó nehézlövességgel.³⁶ Ezután kapcsolódtak be a szultáni csapatok és az anatóliaiak többé-kevésbé azonos időpontban, és ez a sorrend mintha összhangban lenne a Mohácsi-síkra való érkezéssel. Ehhez mértén nehezen érthető az a jelenség, hogy az egyes tanulmányokhoz mellékelt térképvázlatokon a vonalharcászat korának csatáit megidéző vázlatok láthatók.³⁷ Jól megkülönböztethető bal és jobb szárnyat, illetve a derékhadat látni, akik egyszerre néztek szembe II. Lajos hadával – pedig a forrásokból nem ez derül ki, és ezt a ténytet maguk a szerzők sem tévesztették szem elől. A jelenség okait csak találgatni lehet.

Gyalókey Jenő az első modern felfogású tanulmányok egyikét tette közzé a csata 400. évfordulójára megjelent emlékkötetben.³⁸ Ő volt az első, aki a ruméliai csapatokat a magyar jobb szárny támadása idején a Borza-pataktól délre helyezte el. Az oszmán csapatok felvonulása kapcsán ő is Szulejmán naplóját és Dzselaázade Musztafát vette alapul. Szintén Gyalókey volt az első, akinél a mellékelt térkép-

³¹ NÉMETH 1897, 375.

³² NÉMETH 1897, 375.

³³ NÉMETH 1897, 375.

³⁴ ORTVAY 1910.

³⁵ ORTVAY 1910, 40.

³⁶ Ideértve a hozzájuk rendelt janicsárokat és tűzérséget. Vö: NAGY-L. 2024, 454.

³⁷ Az alaposág végett megemlíteném, hogy az egyik legkorábbi vázlat egy Kiss Károly nevű orvostól származik 1846-ból, ahol a három nagy oszmán seregrész egymás mögött van megjelenítve a Mohácsi-síkon. KISS 1846, utolsó (számozatlan) oldal.

³⁸ GYALÓKEY 1926.

vázlatokon egy, a síkra leereszkedő és ott szétbontakozó szultáni sereg látható,³⁹ és ezt meg is indokolta: „Ők [t. i. a korábbi szakírók – a Szerzők] ugyanis a harcra készen álló magyar sereg elé a teljesen felvonult török hadsereget állítják s ezzel azt a látszatot keltik, mintha a harc ebből a helyzetből indult volna ki. Ez azonban merőben téves felfogás, amint az Brodarics leírásából nyomban kitűnik.”⁴⁰ A támadók tüzéségének lokalizálásakor érezhető az óvatosság. Bár a tanulmányban szerepel, hogy a ruméliaiakkal tartott egy janicsárokból és lövegekből álló jelentős csoportosítás,⁴¹ a térképvázlatokból ez nem derül ki. Ott egyedül az udvari csapatokkal tartó tüzéségi eszközök láthatók, amelyeket a szakíró a tanulmányban is megemlített.⁴² Gyalókay Jenő tehát az első olyan történész, akinél a mohácsi csata rekonstrukciójának hadmozdulatai összhangban vannak a térképvázlatokon ábrázoltakkal.

A következő rekonstrukcióra négy évtizedet kellett várni. A szerzője Bende Lajos volt,⁴³ és sok tekintetben a Gyalókaynál is tapasztalt, óvatos megközelítés érhető nála tetten. Mind a cikk szövegében, mind a vázlatokon a síkra leereszkedő és szétbontakozó oszmán erők figyelhetők meg a „szokásos” sorrendben.⁴⁴ Az óvatosságot az is jelzi, hogy a Törökdomb nincs megjelenítve, Földvár helyének teoretikus volta pedig szintén érzékeltetve van. Bende írásának elsődleges célja a csata helyének pontosabb meghatározása volt, ennél fogva az oszmán tüzéségi csoportosítások elhelyezkedését is igyekezett meghatározni. Nála kapott először nagyobb figyelmet Ibrahimnak a Földvár közelében „völgy-szerű mélyedésbe” állított lövegeinek motívuma.⁴⁵ Jelentős eltérés Gyalókay Jenő álláspontjához képest Bende Lajos azon véleménye, miszerint a teljes keresztény haderő már a csata kezdetekor a Borza-pataktól D-re sorakozott fel.⁴⁶ Perjés Géza tíz évvel később, a csata 450. évfordulója alkalmából új lendületet kapó kutatások eredményeként írta meg idevágó munkáját.⁴⁷ Ő is a Borzától D-re „sorakoztatta” fel a szemben álló erőket: elgondolása szerint a csata elején a keresztény sereg a tereplépcső lábánál állt a Mohács felé vezető út bal oldalán. Az oszmán harcrend kapcsán a következőt fogalmazta meg: „A terepadottságok, valamint bizonyos számvetések alapján majdnem teljes biztonsággal állítható, hogy a csatarendnek a Buziglicától Marsig kellett húzódnia, mégpedig úgy, hogy jobb szárnyán az anatóliai sereg, középen a szultán vezette zsoldosság – janicsárok és zsoldos szpáhik –, bal szárnyán pedig a ruméliai had állt.”⁴⁸ Az oszmán források alapján bizonyítottan látta

³⁹ GYALÓKAY 1926, 219, 226, 235.

⁴⁰ GYALÓKAY 1926, 225.

⁴¹ GYALÓKAY 1926, 224.

⁴² GYALÓKAY 1926, 227.

⁴³ BENDE 1966.

⁴⁴ BENDE 1966, 548–549, 551, 558, 560.

⁴⁵ BENDE 1966, 548. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a térképvázlatokra nem vitte fel ezt a csoportosítást, csupán az udvari csapatok lövegeit.

⁴⁶ BENDE 1966, 550–551.

⁴⁷ PERJÉS 1976.

⁴⁸ PERJÉS 1976, 444.

azon feltevését, miszerint augusztus 29 reggelén harcrendben kellett elindulni a Mohácsi síkra.⁴⁹ Az oszmán lövegek elhelyezésével kapcsolatos véleménye illeszkedik – Brodarics nyomán – Bendéhez: jelesül azok valamilyen mélyedésben álltak, amikor tüzelni kényszerültek.⁵⁰ Figyelemre méltó, hogy a tanulmány térképvázlatain csak egy tüzérségi csoportosítás van megjelölve, amely előbb a ruméliaiak mögött, majd a baloldalukon helyezkedik el a janicsárokkal együtt, később pedig az oszmán harcrend centrumában a „zsoldosok” előtt.⁵¹ Marosi Endre ugyanabban az évben tette közzé releváns kutatási eredményeit, mint Perjés Géza. Írásának⁵² fő célkitűzése – ahogy azt a cím is tükrözi – a csata fő összecsapásának lokalizálása volt. További részcélként pedig azt is igyekezett meghatározni, hogy az egyes oszmán források szerzői a csata alatt a Mohácsi-sík mely pontján helyezkedtek. A szultáni csapatok érkezési rendje a „szokásos”, szétbontakozásuk mikéntje úgyszintén. Meglátása szerint a magyar haderő – Benda véleményével összhangban – a Borzától D-re sorakozott fel.⁵³ A tüzérséggel kapcsolatosan a következő sorok állnak a tanulmányban: „Brodarics falva [azaz Földvár – betoldás a szerzőktől] kijelöli számunkra a török tüzérség, a janicsárság egy része, és a csata végén a szultán helyét. Az anatóliai csapatok tőlük jobbra hátra, a ruméliaiak tőlük balra előre érkeztek a helyszínre.”⁵⁴ Földvart a közreadott térképvázlaton a tereplépcső és a sík találkozási pontjára, az Udvar irányába tartó hadiút mellé helyezte el. Ettől a helytől kissé északra álltak volna a lövegek,⁵⁵ ám nem világos, hogy ez a szultán, vagy Ibrahim eszközeit jelöli. A nagyvezír seregtestével kapcsolatosan ugyanis csupán ennyi áll: „A sereg zömét általában a tüzérség elé és attól balra, nyugatra szokás elhelyezni. Ezt a megállapítást megdönthetetlennek érezzük.”⁵⁶ Négyesi Lajos minden korábbinál pontosabban határozta meg az oszmán–török tüzérség helyét a csatatéren.⁵⁷ Az összecsapás rekonstrukcióját természetesen ő is elvégezte. A szemben álló feleket ő is a sík déli felére, a Borza pataktól D-re helyezte el. Vizsgálódásának központi eleme volt a lövegek minél pontosabb lokalizálása, amihez terepbejárást is végzett. Térképen ugyan nem tüntette fel azok helyzetét, azonban a szövegben egyértelműen fogalmazott: „A tüzérség, miután leereszkedett a síkra, felhasználta az ágyúk elhelyezésére a Majstól északkeletre fekvő kettős sáncot, ahol feltételezésem szerint Földvár állt.”⁵⁸ Az eddigiekhez képest tehát Négyesi szűkítette le leginkább azt a területet, ahol az oszmánok lövegeit feltételezhetjük. B. Szabó János *Mohács – Régi kérdések, új válaszok*⁵⁹ című könyve

⁴⁹ PERJÉS 1976, 442. Az elgondolásoknak forrásokkal való alátámasztását lásd: PERJÉS 1976, 456–459.

⁵⁰ PERJÉS 1976, 458–459.

⁵¹ PERJÉS 1976, 454, 462.

⁵² MAROSI 1976.

⁵³ MAROSI 1976, 634.

⁵⁴ MAROSI 1976, 639.

⁵⁵ MAROSI 1976, 642.

⁵⁶ MAROSI 1976, 639–640.

⁵⁷ NÉGYESI 1994.

⁵⁸ NÉGYESI 1994, 72.

⁵⁹ B. SZABÓ 2015.

széleskörű forrás- és szakirodalmi bázisra alapozva mutatja be a csatáig vezető utat. Az oszmán fél harcrendjének ismertetése nagy vonalakban a korábban leírt narratívát követi, de kitér egy érdekes részletre, mégpedig az oszmán tüzérség állásainak műszaki paraméterei kapcsán: „Mivel a kora délután Mohács közelébe érkező ruméliai hadtestnek nem nagyon lehetett ideje komolyabb földsáncot emelni, az oszmánoknál az ilyen esetekben használatos, összeláncolt málhás és ágyús szekerekből és nagyméretű állópajzsokból álló védelmi vonal alkalmazása képzelhető el a leginkább: az oszmán sereg az ehhez szükséges eszközöket, láncot, szekereket és állópajzsokat ugyanis rendszerint magával vitte a hadjáratokra.”⁶⁰ Ez egy olyan részlete a tüzérségi állásokkal kapcsolatos kérdéseknek, amire a hazai szakirodalom ritkán tér ki.⁶¹

Kitekintés – avagy mit gondol Mohácsról a török szakirodalom?

Aligha meglepő a tény, hogy bár a mohácsi csatát az oszmán–török történetírás nagy jelentőségűnek tartja, nem tekint rá akkora horderejű összecsapásként, mint a hazai korai újkori történeti művek szerzői. Ez a különbség a vonatkozó modern török szakirodalomban is meglátszik. Mondhatni, hogy sok török történész foglalkozik a korszakkal, annak hadtörténetével. Mivel a csata története a korabeli oszmán–török költészetben és prózában is megjelenik, nem meglepő, hogy irodalomtörténészek is rendre írnak róla – igaz, olykor igen sajátos megközelítésben. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül bemutatunk néhány „kategóriát”, illetve a szerzők által képviselt álláspontot.

A történelem határ- illetve rokon területein született írások

Mustafa İşık sokoldalú kutató; klasszikus filológiával, iszlám filozófiával, oszmán történelemmel, de emellett a modern kori Balkán-félsziget és a Közel-Kelet viszonyaival is foglalkozik. Az oszmán–magyar háborúk témáján belül különösen az oszmán fél budai berendezkedésének mikéntje érdekelte. Két tanulmányt is szentelt a témának, egyiket *Mohaç Savaşı ve Budin'de Osmanlı Hakimiyetinin Tesis Me-selesi (1526–1541)*⁶² [A mohácsi csata és az oszmán uralom megszilárdításának kérdése Budán (1526–1541)], a másikat pedig *Budin Sancağında Tımar Rejimi:*

⁶⁰ B. SZABÓ 2015, 100–101.

⁶¹ Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy mind Négyesi Lajos, mind B. Szabó János Moháccsal kapcsolatos publikációs tevékenysége jóval túlmutat a fent említett írásokon. A fenti szövegrészben azok a csatarekonstrukciók kaptak helyet, amelyek kiemelt figyelmet fordítottak az oszmán–török harcrendre, illetve azon belül tüzérség elhelyezésének kérdésére. Az elmúlt években több vonatkozó cikk is született, ám mivel nem a szóban forgó kérdésekre helyezték a hangsúlyt, csak megemlítjük őket, természetesen a teljesség igénye nélkül: FODOR–PAP 2021; NAGY-L. 2024; DRUSZA 2024.

⁶² İŞİK 2012.

*1560-1561 Yili Örneği*⁶³ [A timár-rendszer a budai szandzsákban: az 1560-1561-es példa] címmel. Jelen tanulmány szempontjából az első írása releváns, amely egy áttekintés a címben megjelölt időszakról. A csatával és az oda vezető úttal külön fejezetben foglalkozik. Az összecsapás forrásait nem, csupán a vonatkozó szakirodalmat hivatkozza. Az oszmán harcrendet és haditervet İsmail Hakki Uzunçarşılı,⁶⁴ a csata lefolyását pedig Hanák Péter és Nicolae Jorga összefoglaló művei⁶⁵ alapján rekonstruálta. A Magyar Királyság akkori belpolitikai és gazdasági helyzete a szerző szerint – Yaşar Yücel meglátását átvéve⁶⁶ – annyira rossz volt, hogy a társadalom bizonyos rétegei már-már megmentőt láttak az oszmán hódítókbán.⁶⁷

A fentihez hasonlóan sarkos megállapítást fogalmazott meg Murat Karavelioğlu *Mahrem'inin Mohaç Fetihnâmesi* [Mahremî-féle mohácsi fetihnâme]⁶⁸ c. munkájában. A szerző főként díván irodalommal foglalkozik, az említett publikációban pedig Mahremînek, a 16. század első felében élt költőnek a csatát feldolgozó irodalmi alkotását vette górcső alá. Az összecsapással csak érintőlegesen foglalkozik, ám így is előfordulnak figyelemre méltó álláspontok, például arról, hogy a csatavesztés után a Magyar Királyság megszűnt volna független lenni.⁶⁹

A csata lefolyásának ismert, és fent részletezett narratívája jelenik meg a Burhan Erhan Çavdaroglu és Mert Can Erdoğan alkotta szerzőpáros írásában, melynek címe: *A Klasik Osmanlı Harp Usulünde Süvari Talimi; Furuşiyeler Üzerinden Bir İnceleme*⁷⁰ [Lovassági kiképzés a klasszikus oszmán hadviselésben. Elemzés a Furuşiya alapján]. A tanulmány a régi arab gyökerekkel is bíró lovashagyományt, és annak katonai felhasználását veszi górcső alá. Az itt megjelenő – csatával kapcsolatos – történeti hagyomány fontos része az oszmán hadvezetés magyar nehézlövasságtól való félelme.⁷¹

(Nem csak) A magyarországi harcok és viszonyok kutatói

Természetesen népes tábora van azoknak a török történészeknek, akik behatóan ismerik és kutatják az oszmán haderő, illetve Szulejmán szultán magyarországi harcait és annak körülményeit. İdris Bostan *A szultáni ágyüöntőműhelyben (Tophâne-i Âmire) folyó tevékenység a 16. század elején*⁷² c. munkája magyarul jelent meg Papp Sándor fordításában. A szerző nagyobb időszakot tekint benne át, mint amit a cím feltételez, hiszen az oszmán–török ágyüöntés kezdeténél II. Hódító Mehmed időszakával kezdi

⁶³ İŞİK 2013.

⁶⁴ Az ő releváns munkáit lást lentebb.

⁶⁵ HANÁK 1988; JORGA 2009.

⁶⁶ YÜCEL 1991, 30.

⁶⁷ İŞİK 2012, 272.

⁶⁸ KARAVELIOĞLU 2013.

⁶⁹ „Her şeyden önce bu sefer sonunda Macar krallığı bağımsız bir krallık olmaktan çıkmış, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir statü kazanmıştır.” KARAVELIOĞLU 2013, 219.

⁷⁰ ÇAVDAROĞLU–ERDOĞAN 2022.

⁷¹ ÇAVDAROĞLU–ERDOĞAN 2022, 100–101.

⁷² BOSTAN 2003.

a vizsgálatot.⁷³ Külön foglalkozik Szulejmán szultán uralkodásának 1520 és 1528 közötti időszakával, azon belül pedig az 1522-es és 1526-os magyarországi hadjáratok előkészületeivel.⁷⁴ A mohácsi összecsapás csupán említés szintjén jelenik meg, mint a győzelem, amivel a szultán „megnyitotta Magyarország kapuit.”⁷⁵

Az oszmán hadtörténelemmel, valamint az európai hódításokkal foglalkozó történészek gyakran hivatkoznak İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi*⁷⁶ [Oszmán történelem] című hatkötetes monográfiájára. A mohácsi hadjáratot bemutató rész meglehetősen rövid, mindössze két oldal,⁷⁷ ám visszaköszön benne egy, a magyar történeti köztudatban is élő jelenet: a csata során nehézlovasok egy kis csoportja – köztük egy Markzali nevű vitézzel – egészen a szultáni állásokig jut, mielőtt megölték volna őket.⁷⁸

A jelen munkában nem célunk az oszmán haderő klasszikus harcrendjének kialakulását vizsgálni. Röviden mégis szólni kell Uzunçarşılı egy másik, gyakran hivatkozott művéről, az *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları*-ról⁷⁹ [Az udvari csapatok az oszmán állam (had)szervezetében].⁸⁰ Török szerzők az oszmán hadsereg harcrendjét sok esetben sommásan a következőképpen foglalják össze: a centrumban álló janicsárok sorfala előtt foglalt helyet a tüzérség, előttük a könnyűgyalogos azabok, a szárnyakon pedig két oldalt a tímáros szpáhik, az egész alakzat előtt pedig az akindzsik bontakoztak szét. Az ominózus szerzők ezen a ponton rendre Uzunçarşılı fent említett monográfiájának első kötetét hivatkozzák.⁸¹

Feridun M. Emecen tudomásunk szerint az egyetlen olyan kurrens török nyelvű kötet⁸² szerzője, amiben önálló fejezetet kapott a mohácsi hadjárat: *Mohaç 1526. Osman lılara Orta Avrupa'nın Kapılarını Açan Savaşı* [Mohács 1526. A háború, amely megnyitotta az oszmánok előtt Közép-Európa kapuit] címmel. Az összecsapás nála is ugyanazon forgatókönyv szerint zajlott le, mint ahogy az a magyar szakirodalomban szerepel, érdemi eltérés nélkül. Ez nem meglepő, hiszen ugyanazok a források álltak rendelkezésére, amiket a hazai történészek is rendre felhasználnak: Szulejmán naplóí, Kemálpasazáde, Lutfi pasa, Dzelálzáde Musztafa.⁸³ Talán egyedül Matrakçı Nasuh az, aki az itthoni munkákban kevesebbet fordul elő, de ahogy az előbb jeleztük, érdemi változtatást nem gyakorolt az eseménysor rekonstrukciójára.

⁷³ BOSTAN 2003, 6.

⁷⁴ BOSTAN 2003, 14–17.

⁷⁵ BOSTAN 2003, 16.

⁷⁶ UZUNÇARŞILI 1988a.

⁷⁷ UZUNÇARŞILI 1988a, 309–310.

⁷⁸ UZUNÇARŞILI 1988a, 310.

⁷⁹ UZUNÇARŞILI 1988b.

⁸⁰ Jelen írásunk kereteit szétfeszítené, ha ennek kialakulását is vizsgálnánk, arról nem szólva, hogy – miképp az a fent idézett források és szakirodalom alapján is világossá vált – Szulejmán szultán csapatainak a csata előtt nem volt ideje szétbontakozni, hiszen azt a magyar fél támadása megzavarta.

⁸¹ Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı, UZUNÇARŞILI 1988b, 374.

⁸² EMECEN 2010.

⁸³ EMECEN 2010, 244–264. lábjegyzetek

Figyelemre méltó, ahogy a szerző az oszmán és magyar harcrendet ábrázolja.⁸⁴ Az oszmán seregrészek nála is az Ibrahim nagyvezír ➔ portai csapatok ➔ anatóliai csapatok sorrendben „érkeznek meg” a harctérre, pontosabban a mohácsi teraszos sík szélére (*metrelik teras*). Az oszmán harcrend a csata elején ÉNy–DK irányban bontakozott szét, úgy, hogy az anatóliaiak az Eszék–Mohács országútra (sic!), valamint a Buziglica mocsaraira támaszkodnak. Földvárt a centrummal szemben helyezi el Ferdun, és itt látható az egyetlen, janicsárokkal megerősített tüzérségi csoportosítás: a harc elején a teraszon, utána pedig Földvár falujától közvetlenül keletre. A keresztény sereg már a csata elején közvetlenül a terasz lábánál látható a térképvázlatokon, amiben Perjés Géza fent idézett tanulmányának hatása érhető tetten.⁸⁵ Mustafa Işık és İdris Bostan ismertetett írásai jól érzékeltetik azt, hogy általában hogyan viszonyulnak a török hadtörténetesek a mohácsi csatához. Nézőpontjuk szerint ez fontos mérőföldkő, de csak egy lépés Buda 1541-es megszállásához vezető úton. Számukra a mohácsi győzelem a Kárpát-medencei oszmán uralom kiépülésének kezdete.

Az oszmán tüzérség

Az oszmán hadművészet alapja a gyors alkalmazkodókészség volt. Gyorsan és sikeresen építették be a tűzfegyvereket hadművészetükbe, és a despotikus vezetési modelleknek köszönhetően alkalmazásuk is általában hatékonyabb volt, mint a keresztény országokban. A 16. század elején az oszmán tüzérség mind mennyiség, mind az alkalmazás minősége tekintetében az európai tüzérfegyvernem előtt járt, ugyanakkor az eszközpark tekintetében haditechnikai fölény nem azonosítható.

Az oszmán tüzérség megszületésének és gyors, önálló fegyvernemmé válásának kulcsa a keresztény mesteremberek alkalmazása volt. Ez nem csak az ágyúöntőkre volt jellemző a 15. században, hanem a puskaművesek, kőfaragók, hajóácsok tekintetében is előszeretettel vásárolták meg a *know-how*-t és a szolgáltatásokat is egyben Európából.⁸⁶

Tárgyalt korszakunkban nem egységes még a lövegkategóriák rendszere, korszerű katonai szabványok még nem léteznek, ugyanakkor mind a keresztény, mind az oszmán hadsereg hadrendjében jól megkülönböztethető három lövegtípus. Az ostromágyúk nagy kaliberrel, kis kaliberhosszal rendelkeztek, feladatuk elsősorban az állandó, vagy tábori erődítések rontása volt. Ennél könnyebbek, kisebb űrméretű, nagyobb kaliberhosszú eszközök voltak a tábori lövegek, melyek elsősorban a mezei összecsapások eszközei voltak, ugyanakkor akár várívás során is, bár korlátozottan, de alkalmazhatóak voltak élőerő, vagy gyengébben erődített célok ellen. A nagy űrméretű, kis kaliberhosszú, felső szögcsoporthoz tartozó, elsősorban bombázásra alkalmas mozsarak a várívás eszközei voltak. Ezeket mind a keresztény, mind az oszmán hadsereg külön kezelte.

⁸⁴ EMECEN 2010, 145., 147.

⁸⁵ PERJÉS 1976, 454., 462.

⁸⁶ ÁGOSTON 1995, 469.

Az oszmán tűzérfe gyvernem rugalmasságát, egységességét a csapatnemi tagolódás biztosította. A gyvernem külön csapatai foglalkoznak az eszközök gyártásával, szállításával és használatával. Ez utóbbiak képzettsége ugyanakkor jellemzően elmarad az európai tűzerektől, melynek egyik oka a nyomtatott oszmán szakkönyvek hiánya. Európa tűzermesterséggel foglalkozó szakkönyvei a 15–16. században olyan tudósok felfedezésein nyugszanak, mint Nicolo Tartaglia vagy Galileo Galilei. Tudományos eredményeiket ismerték ugyan az oszmán világban, ugyanakkor a tudás elterjedésének gátja az oszmán könyvnyomtatás szinte teljes hiánya. Az oszmán hadsereg hadrendjében a tűzfegyverek később jelentek meg, mint Európában, ugyanakkor a 15. század végére felzárkóztak, köszönhetően részben a Hunyadival vívott háborúk tapasztalatainak. Konstantinápoly bevétele 1453-ban jól mutatta, hogy a jövő a tűzfegyvereké lesz. Az oszmán gyártású lövegek minőségével kapcsolatosan megoszloak az értékelések. Kétségtelen, hogy európai léptékkel elképesztő termelési kapacitással rendelkezett a birodalom a 16. században, ugyanakkor a lövegcsövek minősége nem érte el a keresztény hadseregekben elvárt szintet. Ennek bizonyítéka, hogy a keresztények által zsákmányolt oszmán gyártású lövegeket jellemzően újraöntötték, ugyanakkor az oszmán hadsereg azonnal hadrendbe állította, és akár évszázadokon át is használta a megszerzett keresztény löveganyagot.⁸⁷

Az oszmán hadsereg sem a várvíásra használt nagyobb űrméretű lövegek, sem a kisebb és közepes űrméretű, elsősorban mezei összecsapások során hasznos lövegek tekintetében sem szorult importra a 15. század végén.

A korszakban lövegcsövet alapvetően kovácsolással és öntéssel készítettek. Első esetben a hordók dongájához hasonlatosan csőtengely irányban vasrudakat illesztettek egymás mellé, majd erre merőlegesen vaspántokat tekertek, kovácsoltak az így kapott hengerre. Ilyen eljárással általában nagy űrméretű, rövidcsövű (kis kaliberhosszú) eszközöket készítettek, melyeket bombardaként, abroncsos ágyúként ismerünk. Lövegcsövet lehetett készíteni ugyanakkor korszerűbb, öntéses eljárással is vasból és bronzból. A bronz e célra megfelelőbb alapanyag volt, mint a vas, mivel a bronz lövegcső könnyebb és szívósabb. Bár az alapanyag drágább volt, az oszmán birodalom rendelkezett az ehhez szükséges réz- és önmennyiséggel, hogy gyártását erre alapozhassa.⁸⁸ Isztambulban 1517–23 között 91% réz-9% ón, 1522–26 között pedig 90,5% réz-9,5% ón bronzötvözetet használtak lövegkészítésre, ami nagyjából megfelelt a Vanoccio Biringuccio által ajánlott arányoknak.⁸⁹ A hatalmas gyártói kapacitásra jó példa, hogy a mohácsi csata előtti négy évben 625 darab, átlagban 161 kg tömegű kis *zarbuzánt*, és 355 darab, átlagosan 440 kg tömegű nagy *zarbuzánt* öntöttek Isztambulban.⁹⁰ Ezeknek a lövegeknek jelentős hányada részt vehetett az 1526-os magyarországi hadjáratban.

⁸⁷ ÁGOSTON 1995, 470.

⁸⁸ ÁGOSTON 2005, 165–166.

⁸⁹ ÁGOSTON 2005, 187.

⁹⁰ ÁGOSTON 1992, 193–194.

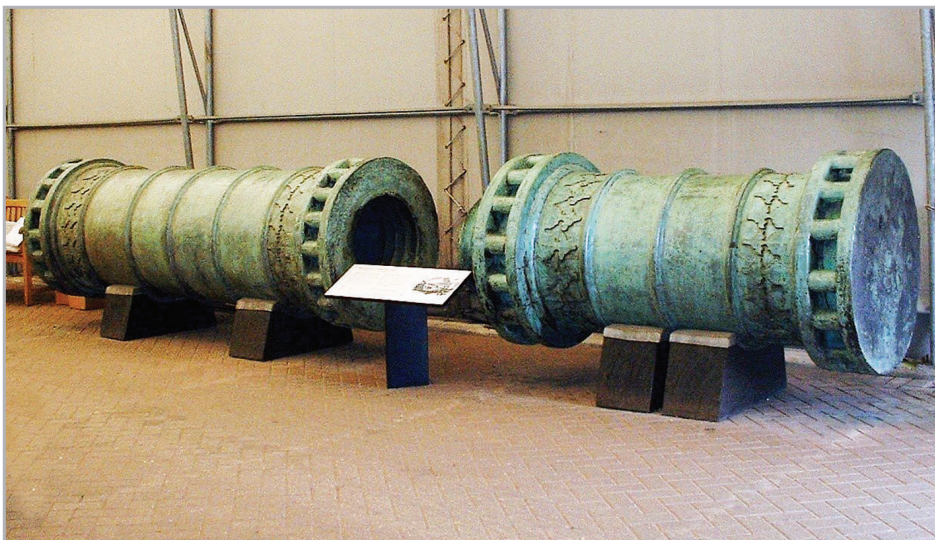
Az oszmán löveganyag

Az oszmán löveganyag típusok tekintetében – a változatos megnevezések ellenére – nem különbözött sokban a keresztény tüzérparktól.

Bombardák

Vasrudakból készítettek kovácsolt, rövid csövű bombardákat, melyek kőgolyókat lőttek ki. A rövid csövű, nagy űrméretű eszközök leginkább a várfalak rontására voltak alkalmasak. A 16. század elején muszlim és zsidó csőkovácsok *monstre* darabokat is készítettek, melyek csőhossza 5–7 méter körül mozgott.

Hasonló feladattal rendelkező, nagy űrméretű lövegeket is öntöttek bronzból Orbán mester útmutatásai alapján. Ilyen látható az isztambuli hadtörténeti múzeum gyűjteményében is, mely 385 kg-os kőgolyót lőtt ki. Ezek nehezen szállítható eszközök voltak, szárazföldön nem, csak vízen voltak mozgathatóak. Gyakran a hadművelleti területre nem is a kész löveget, hanem csak az alapanyagot szállították, és helyben öntötték meg a csövet. 22 darab ilyen, 60 cm-es űrméretű bronz bombardát vitt II. Mehmed szultán Nándorfehérvár ostromához 1456-ban, melyek nagy hatékonysággal rontották az erőd falait.⁹¹

*Oszmán dardanella ágyú*⁹²

⁹¹ ÁGOSTON 2005, 67.

⁹² https://en.wikipedia.org/wiki/Dardanelles_Gun#/media/File:Great_Turkish_Bombard_at_Fort_Nelson.JPG (2026. június 9.)

Ezek a lövegek ugyanakkor, bármennyire is ijesztőnek tűnnek, igen korlátozottan voltak alkalmazhatóak alacsony tűzgyorsaságuknak és hatalmas tömegüknek köszönhetően. Mezei összecsapásokban nem jelentek meg.

Mozsarak

A hadrendben nagy űrméretű, rövid csövű eszközök is megjelentek: a mozsarak, melyek általános jellemzője, hogy a felső szögcsoportban tüzeltek, arra voltak alkalmasak, hogy az ellenséget bombázzák, az erőd falai mögé juttassák lövedékeiket. Jelleműknél fogva alkalmasak arra, hogy fedezékek mögé is belőjenek, így a várívások fontos, hatékony eszközei voltak.

Űrméretük változatos: egészen kis, könnyen mozgatható példányai is ismeretesek. Giovanni da Tagliacozzo szerint Nándorfehérvár 1456. évi ostrománál az oszmánok hét hatalmas mozsarat használtak, melyek a kőgolyót egy olasz mérőföld magasra lőtték.⁹³

Lövedékük lehet tömör golyó (elsősorban kőgolyó), de gyújtó-, illetve robbanó lövedék (gránát, bomba) is. Robbanó lövedéket már használhattak a 14. század végén is, de a 16. században terjedt el igazán. Zarbuzán löveg űrméretéhez illeszkedő, kis átmérőjű, fel nem robbant gránátot a Janus Pannonius Múzeum régészei is találtak a csatatéren. Rodosz 1522. évi ostromához 1500 robbanó lövedéket vitt magával a szultáni hadsereg.⁹⁴ A mohácsi hadjáratra ennek harmadát, 500 darabot vittek magukkal.⁹⁵

A mozsarak ugyanakkor igen kis hányadát képviselik a teljes löveganyagnak. 1517–19 között az Isztambulban öntött 673 lövegből csak 2 volt mozsár.⁹⁶

Nagyméretű ostrom- és erődlövegek

Az erőd- és ostromlövegek feladata elsősorban a vár falainak, vagy az ostromlók tábori erősítéseinek rontása volt. A tábori lövegeknél nagyobb űrméretű, hosszabb csövű, nehezebb, így kevésbé mobilis eszközök voltak. Az oszmán lövegek megközelítőleg a fél és háromnegyedes kartányok űrméretének feleltek meg. A 16. század közepén úgy tartották, hogy ezekre a feladatokra a 8–22 *okka* (10–27 kg) tömegű vasgolyót tüzelő lövegek felelnek meg legjobban, ezek közül is a 14–16 *okka* (17–20 kg) űrméretűeket tartották a legjobb ostromágyúnak, amiket *kale-kobs* ágyúknak neveztek.⁹⁷

⁹³ ÁGOSTON 2005, 68.

⁹⁴ ÁGOSTON 2005, 69.

⁹⁵ Az udvari zsoldosok/janicsárok fegyver- és hadianyag listája. 1526. április 13. In: B. SZABÓ-FARKAS 2020, 233.

⁹⁶ ÁGOSTON 2005, 70.

⁹⁷ ÁGOSTON 2005, 73.

*Suleymanname: egy keresztény erőd ostroma*⁹⁸

Az ostromlövegek egy további típusa volt a *sayka*, amelyek kőgolyót tüzeltek. Ezek közül a nagyobbak 28–55 *okka* (34–68 kg), a közepesek 20–24 *okka* (25–30 kg), a kicsik pedig 0,5–14 *okka* (0,6–17 kg) tömegű lövedékekkel dolgoztak. A legrövidebbek 176–198, a leghosszabbak 396–462 cm hosszúak voltak.⁹⁹

Az ostromlövegek családjába tartoztak a *balyemez* lövegek, melyek nagy méretű ostromágyúk voltak a *sayka* lövegekhez hasonlatosan. Főleg vasgolyót tüzeltek, mely tömege 31–74 kg (25–60 *okka*) volt. Az ostrom- és erődtüzérség eszköze volt, de a *sayka*hoz hasonlatosan hajókon is alkalmazták.¹⁰⁰

A leggyakoribb ostromlöveg a *bacaluska* volt. Kisebb változatai 1–11 *okka* (1,7–14 kg) űrmérettel és jellemzően 200 cm körüli csőhosszal rendelkeztek. Nagyobb változatai 14–23 kg (17–28 *okka*) tömegű lövedéket tüzeltek, hosszuk 4 m körül volt. Ebből a lövegtípusból 1517 és 1519 között 16 darabot öntöttek Isztambulban. Az oszmán forrásokban megjelenik az európai jellegű „*kanon*” megnevezés alatt is.¹⁰¹

⁹⁸ [https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Islamic-School/84884/Siege-of-a-Christian-Fortress,-\(detail\)-illustration-from-'The-Military-Campaigns-of-Suleyman-I-the-Magnificent'-by-Lokman.html](https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Islamic-School/84884/Siege-of-a-Christian-Fortress,-(detail)-illustration-from-'The-Military-Campaigns-of-Suleyman-I-the-Magnificent'-by-Lokman.html) (2026. június 9.)

⁹⁹ ÁGOSTON 2005, 75.

¹⁰⁰ ÁGOSTON 2005, 77.

¹⁰¹ ÁGOSTON 2005, 79–80.

*Suleymanname: Bécs ostroma. Fent bronz ostromlővegek, alul zarbuzánok*¹⁰²

Tábori lövegek

A könnyebb, jobban mozgatható tábori lövegek családjába tartozott az európai *culverin* minta szerint készült *kolunbarna*, mely megfelelt a *falcon* és *passavolente* típusoknak is. 1,5–7 *okka* (2–9 kg) tömegű lövedéket tüzelt.

¹⁰² [https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Islamic-School/64996/Siege-of-Vienna-by-Suleyman-I-\(1494-1566\)-the-Magnificent-in-1529-from-the-'Hunername'-by-Lokman,-1588.html](https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Islamic-School/64996/Siege-of-Vienna-by-Suleyman-I-(1494-1566)-the-Magnificent-in-1529-from-the-'Hunername'-by-Lokman,-1588.html) (2026. június 9.)

A leggyakoribb, és a mohácsi csata szempontjából leglényegesebb lövegtípus a *Darbzen*, *Zarbzen*, *Zarbuzan* (zarbuzán) néven ismert könnyű tábori lövegek családja. Ezek vontatásához elegendő volt 2–4 ló, kezelésükhöz pedig három tüzer kellett csak. Űrméreteit a kilótt ólomgolyó tömegével jelölték: ¹⁰³

Zarbuzán űrméret	Csőméretnek megfelelő ólomgolyó tömege (g)	Csőméretnek megfelelő ólomgolyó átmérője (mm)
50 dirhem	154	29,6
100 dirhem	307	32,26
150 dirhem	461	42,67
200 dirhem	614	46,9
300 dirhem	921	53,73
1 okka	1282	60
2 okka	2564	75,6

1. táblázat: A *zarbuzán* űrméret-adatai

A mohácsi csataterén a Janus Pannonius Múzeum régészei több lövedéket találtak ezekhez a kaliberekhez. ¹⁰⁴

Zarbuzánok a tuniszi hadjárat ábrázolásán
(*Jan Cornelisz Vermeyen falikárpit-sorozata, Kunsthistorisches Museum*) ¹⁰⁵

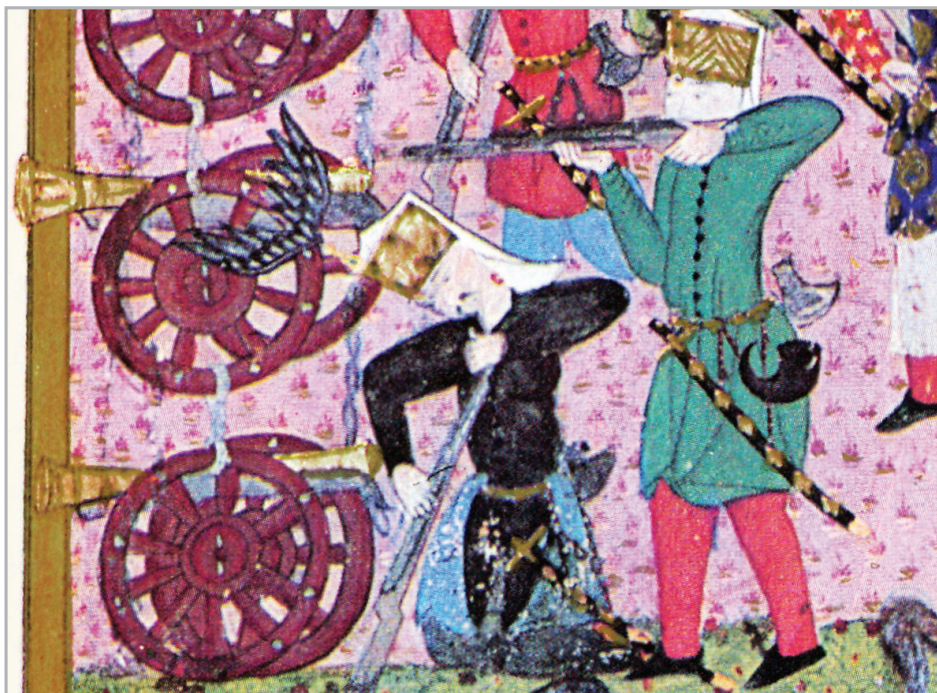
¹⁰³ ÁGOSTON 2005, 83–85.

¹⁰⁴ NÉMETH et al. 2026, 211.

¹⁰⁵ <https://artdone.wordpress.com/2015/07/18/tapestries-from-the-kunsthistorisches-museum/jan-cornelisz-vermeyen-jodocus-de-vos-unsuccessful-turkish-sally-from-la-goleta-tapestry-series-tunis-campaign-of-charles-v-1545-46-1712-21-detail-khm-vienna/> (2026. június 9.)

Zarbuzán golyó a mohácsi csatáról (Németh Balázs, JPM)

Zarbuzánok a mohácsi csatában a Suleymanname ábrázolásán¹⁰⁶

¹⁰⁶ <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Turkish-School/434591/The-Battle-of-Mohacs-between-the-Turks-and-Hungarians,-1526,-facsimile-of-a-miniature-conserved-in-the-Topkapi-Museum-in-Istanbul.html> (2026. június 9.)

Három változata állt szolgálatban. A legkisebb kb. 140 cm hosszúságú volt, és 0,1536–0,372 kg súlyú golyót lőtt ki. A közepes (*mijáne*) 0,6644 kg, a nagy méretű (*sáhi*) pedig 1,2288 kg lövedékkel működött.¹⁰⁷ A mohácsi hadjáratra a következő mennyiségű zarbuzán golyót vitte magával az oszmán sereg: „82. Zarbuzán ágyúhoz golyó 30 000 darab 6000 a szekereken”¹⁰⁸

A janicsárok 1526. áprilisi hadianyaglistája szerint 5500 x 15 okka x 1,2828 = 105838 kg puskaport vittek: „35. Ágyúhoz való lőpor 5500 bőrzsák, minden bőrzsákban 15 okka.”¹⁰⁹ Ha ezt elosztjuk a szállított 30 000 db ágyúgolyóval, úgy minden töltésre átlagosan 3,53 kg puskaapor jut.

Oszmán lövegek a magyarországi hadjáratban

A hadjáratra összegyűjtött török lövegek pontos számát nem ismerjük, ugyanakkor biztosak lehetünk abban, hogy több száz darab – források alapján 300–600 – löveg állt a szultán rendelkezésére, melyek nagy többsége kis- és közepes űrméretű zarbuzán lehetett. Ezek mezei összecsapásban éppoly hasznosak – ha nem hasznosabbak – lehettek, mint a nagyobb ágyúk, hiszen egyrészt nagyobb volt tűzgyorsaságuk, másrészt kisebb űrméretüknek, nagyobb kaliberhosszuknak köszönhetően nagyobb volt pásztázóképességük is, vagyis közvetlen irányítás esetén a lövedék röppályája jelentős távolságig maradt az egy ember vagy lovaskatona magasságában, tehát nagy mélységben volt képes pusztítani az ellenséget.

A kisebb tömeg alapján gondolhatnánk azt is, hogy a könnyebb mozgathatóság is előny. Ez harcászati szempontból azonban nem értelmezhető a mohácsi csata viszonylatában, ugyanis az oszmán hadsereg a zarbuzánokat egymáshoz láncolva, megközelítőleg 1 km hosszán helyezte el a harctéren, vagyis azt mozgatni harc közben nem tervezte. A kisebb tömeg, a mozgathatóság logisztikai szempontból volt fontos: vontatásukhoz elegendő volt 2–4 ló, ami erősen könnyítette a szárazföldön történő vonulást.

A hadsereg készült ostromra is, így biztosra vehetjük, hogy rendelkeztek nehezebb ostromlövegekkel is, ezek hajóra rakásáról forrást is ismerünk. Ferdi pása a következőket írta a lövegek hajóra rakásáról: „Néhány nagyobb fajta hajóra faltörő nagy ágyúkat is raktak a szemendrei és belgirádi sárkánytorkú ágyúkból, s ilyen módon a Duna vízén, mely valójában tenger, hatalmas hajóssereg állított ki.”¹¹⁰

¹⁰⁷ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 255.

¹⁰⁸ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 234.

¹⁰⁹ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 234.

¹¹⁰ THURY 1896, 60.

A szárazföldön szállított török ágyúk mennyiségéről kapunk információt Tomori Páltól. Péterváradról június 25-én írt levelet az uralkodónak, melyben felderítési adatokat közöl: „Továbbá megszámlálták a császár ágyúit, számukat hatszáz-nak találták. A golyókkal és lőporral együtt csupán két, legfeljebb négy ló vontatja mindegyiket; hacsak a vízen nincsenek ennél nagyobbak. Az említett ágyúkat ötven szekér követi; mindegyiket négy ló húzza. A szekereken egy-egy nagy vaslánc van. Azt mondják, hogy ezek a láncok, mint hallották, a hajóhad vagy az átjárható gázlók – ahol van ilyen – felszereléséhez tartoznak.”¹¹¹ A szárazföldön mozgatott lövegek zarbuzánok lehetnek, a szekereken szállított láncnak pedig még lesz jelentősége, ugyanis feladata nem feltétlenül csak a gázlókkal és hajóhaddal lesz kapcsolatos. Jó kérdés, hogy valóban lehetett-e 600 db lövege az oszmán hadseregnek, vagy Tomori jelentése túlzó. Ismerve az isztambuli öntöde termelékenységét, ez egyáltalán nem lehetetlen. A végső, döntő haditanácson Tomori már csak 300-ra tette az ellenség lövegeinek számát.¹¹²

A zarbuzánokat ostromok során is használták. Ferdi pasa leírása szerint Pétervárad megvívása során, míg a nagy ágyúkkal falat törtek, ezek előerőt pusztítottak: „Valahányszor elsütötték a sárkánytorkú ágyúkat: a levegő mindannyiszor tüztengerré változott, az egész világon meghallatszott a mennydörgés, a föld megrendült, és a vár fala leomlott a hegynagyságú golyók ütéseitől. A zarbuzánok pedig – melyek olyan gyorsak valának, mint a vakító villám és a mindent romboló orkán – tüzet és mennykővet szórtak a makacs ellenségre, s életük fájának egész koronáját elégették.”¹¹³

Ferdi pasa sem adja meg a lövegek pontos számát: „Háromszáznál több mennydörgéshangú ágyút készítettek el, a szükséges fegyvereket, a hadszertárt és a többi kelléket beszerezték.”¹¹⁴ Azt is tudjuk leírásából, hogy Ibrahim pasa elővédként menetelő ruméliai hadtestét 100 löveggel, 2000 puskás janicsárral és 1000 válogatott lándzsás udvari szpáhival erősítették meg.¹¹⁵ Dzselaázádé leírása szerint az oszmán harcrendben 150 löveg volt: „Amint az ezredek csatarendben a gyaurok csoportja elé értek, a tűzre való felslett erkölcsűek jobb szárnyán egy mennydörgéshangú ágyút sütöttek el, de, hála istennek, senkinek nem történt baja. Így a hadrend (sic!) az ágyúk lőtávolaiba érven, a ruméliai hadtestnek 150 ágyú adatott s melléje 4000 puskás janicsár rendeltetett. Miután eme zarbuzánok egymáshoz köttettek láncokkal, a janicsárok harci szokás szerint kilenc sorban állítottak fel, a fönt említett Bali bég pedig egy csapat oroszlan szívű katonasággal a balszárnnyon kivált a hadrendből (helyesen harcrendből – NB), és távolabb állapodott meg.”¹¹⁶

¹¹¹ Tomori Pál kalocsai érsek levele II. Lajos magyar királyhoz. Pétervárad, 1526. június 25. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 78.

¹¹² B. SZABÓ 2005, 583.

¹¹³ THURY 1896, 60.

¹¹⁴ THURY 1896, 57.

¹¹⁵ THURY 1896, 59.

¹¹⁶ Dzselaázádé Musztafa: *Az országok osztályai és az utak felsorolása*. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 415.; NAGY-L. 2024, 451.

*Suleymanname: Janicsárok és zarbuzánok a mohácsi harcrendben*¹¹⁷

A 150 összeláncolt löveg kb. 1 km hosszú harcvonalat alkothatott a lovasság fedezete alatt.¹¹⁸ A lövegek közötti 6–7,5 méteres térközköket töltötték ki a janicsárok.¹¹⁹ Az így felállított harcrendben a lovasság feladata jellemzően az volt, hogy a puskások és tüzérség tűzsákja elé csalja, kényszerítse az ellenséges főerőket. A harcászat tekintetében tehát ez a fajta felállítás alapvetően defenzív, melyhez kitűnően megfelel a majsi dombvonulat, mely gerincén bontakoztathatták szét az oszmánok a harcrendet. A források arról is tanúskodnak, hogy a láncon kívül más védelmi berendezés is segítette az oszmánokat: ahogy a magyar tüzérség, úgy az oszmán zarbuzánok előtt is volt valamiféle tábori erődítés (sánc, kerítés, pajzsfal), mely megakadályozta, hogy a harcrend áttörhető legyen. A keresztény lövegek előtti sánctól tesz említést Lutfi pasa leírása is: „Mielőtt a hitetlenekre mennénk, megfontolásra és tervre van szükség, mert itt oly sok ezer gyaur van, annyi lovas, annyi ágyú és puska, s mivel még sáncárok is van: ezekre megfontolás és terv nélkül menni kész veszedelem volna.”¹²⁰

Az sem elképzelhetetlen az oszmán ágyúsor tekintetében, hogy a zarbuzánok között a magukkal hozott 1000 db állópajzs¹²¹ segítségével alkottak falat, hason-

¹¹⁷ [https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Ottoman-School/982693/Representation-of-the-Battle-of-Mohacs-\(detail\).html](https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Ottoman-School/982693/Representation-of-the-Battle-of-Mohacs-(detail).html) (2026. június 9.)

¹¹⁸ Vö. NAGY-L. 2024, 453.

¹¹⁹ B. SZABÓ 2005, 599.

¹²⁰ LUTFI pasa: *Az Oszmán-ház története*. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 405–406.

¹²¹ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 232.

latosan ahhoz, ahogy az a *pavesnerek* teszik Hans Krell orszai csatát ábrázoló festményén. Ezen a kép centrumában láthatjuk, ahogy az oroszok rohama összeomlik a tüzéség vonala előtt. A lövegek között itt teljes vértben küzdő felpikások láthatóak, mögöttük *pavesnerek*, védelmükben pedig három sorban puskás katonák küzdenek.

*Hans Krell: Az orshai csata*¹²²

A teljes vértben mögöttük felsorakozó nehézlovasság képezte a harcászati tartalékot, melyet akkor volt érdemes bevetni, amikor az ellenség támadása már kifulladt a puská és ágyútűz alatt, akarata pedig már megrendült. Ez történt a janicsárok vonalát elérő könnyűlovasság támadásával és a király által vezetett nehézlovasság rohammal is a mohácsi csata során. Az első esetben a janicsár puskások állították meg a rohamot, mivel az ágyúkat túl magasra irányozták, és a golyók a keresztények feje felett zúgtak el, a második esetben pedig a janicsár puskások és a zarbuzánok tizedelték a keresztény csapatokat. Ahhoz azonban, hogy a lövészek és tüzérek viszonylagos nyugalomban dolgozni tudjanak, szükség lehetett valami egyéb védelemre is a láncon kívül, ahogy azt írtuk. Ez lehetett a sánc, lehetett az állópajzsokból készített fal, de nem kizárható a szállítószekerek védelembe való bekapcsolása sem, mely mindkét fél hadművészeti kelléktárának része volt. Erről írhat Antonio Boemo velencei kém 1526. novemberi beszámolója is: „A törökök valójában csak hátráltak, hogy végül tüzéségük, a mintegy nyolcszáz ágyúszeker elé vezessék őket. A török tábor a tüzéség mögött volt, egymással összeláncolt, szinte kőfalat alko tó tevék mögé zárkózott.”¹²³ A harceljárás tehát egyáltalán nem csak az oszmán hadseregre volt jellemző.

¹²² [https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Orsha_\(painting\)#/media/File:Auton_nieznany_\(malarz_z_kr%C4%99gu_Lukasa_Cranacha_Starszego\)_Bitwa_pod_Orsz%C4%85.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Orsha_(painting)#/media/File:Auton_nieznany_(malarz_z_kr%C4%99gu_Lukasa_Cranacha_Starszego)_Bitwa_pod_Orsz%C4%85.jpg) (2026. június 9.)

¹²³ Antonio Boemo velencei kém jelentése. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 201.

Az udvari janicsárok 1526. április 13-i hadianyaglistája arról tanúskodik, hogy az oszmán hadsereg felkészült tábori erődítések készítésére, ehhez tetemes mennyiségű szerszám állt a csapatok rendelkezésére:¹²⁴

„50. Vaslapát 2100 darab

51. Egyik oldalon fejsze, másik oldalon csákány 770 darab

52. Még csákány 2000 darab

53. Árkászcsákány 350”

Fontos kérdés, hogy a lánc mihez volt egyáltalán rögzítve? Boemo szerint a tévék alkották a sűrű áttörhetetlen falat. Más forrásaink szerint az ágyúk voltak összeláncolva, de ne feledjük, hogy a korabeli lövegeken még nem volt hátrasiklást csillapító rendszer, az ágyúk a visszarúgás energiáját hátrafelé gurulással mozgatták ki, amit egy szorosan megkötött lánc akadályozhatott volna. Ha a lánc ellenben laza, úgy nem jelent védelmet, hiszen átugorható könnyen. Valószínűbb ezért, hogy a lánc inkább egy tábori erődítés része lehetett.

A keresztény lovasság tehát kétszer is megpróbálta áttörni az oszmán lövegek és janicsárok harcrendjét – sikertelenül. Ennek oka nem csak a hatékony puska-tűzben, hanem a védelmi rendszer zártságában is keresendő. Az ágyúkat összekötő láncokon kívül valamiféle tábori erődítés – hevenyészett sánc, pajzsfalszerű kerítés, esetleg az ágyúszekerekből létrehozott vár, de még összeláncolt tevékből álló fal – is akadályozhatta a lovasság előrenyomulását. A könnyűlovasságnak esélye nem volt a védelemmel szemben, de a második roham nehézlovasai közül is csak három katona érhetett az akkor már harctéren lévő szultán közelébe. Mind a keresztény, mind az oszmán források arról regélnek, hogy az ágyúsor előtt fejtelenség és mészárszék alakult ki, melynek köszönhetően a szárnyak felé kellett kitörnie a rohamozó lovasságnak, hogy menekülni tudjanak a biztos pusztulástól. Burgio a következőképpen írt erről: „Ekkor a mieink tízezer lovast előreküldtek, kik törököt megfutamították, és sokat közülük levágtak. Látna az ellenség futását, a mieink utánuk vetették magukat, s egy erdőig üldözték őket, ahol a török tüzérség volt felállítva. Amikor az ágyúk elé értek, a menekülő török csapat kettévált, s a mieink egy csapásra közvetlenül az ágyúk előtt találták magukat. A rengeteg ellenséges ágyú látása a mieinket megdöbbentette, és valósággal megbénította. A török tüzérségnek pedig – látva a mieink fejvesztettségét – nem volt ezek után más dolga, mint halomra lőni az embereket. Az egész csata nem tartott egy óráig.”¹²⁵

Az oszmán puskások és a tüzérség pusztító hatékonysága megjelenik Veranics leírásában is: „Az terekeket az magyarok mind a teve-táborig vágának. Az terek sok puskákat, taraszkokat az magyarokra sitinek, ki miatt az magyarokban igin kevés kár lőn.”¹²⁶ Érdekes megállni a „tarasz” megnevezés mellett, mely egészen

¹²⁴ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 233.

¹²⁵ Antonio Giovanni da Burgio pápai követ levele Jacopo Sadoletto pápai titkárnak. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 131.

¹²⁶ [Veranics Antal:] A Magyarországon legutóbbi László király fiának, legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 402.

mást jelentett, mint a mai értelme. Ezzel a névvel a Kígyónál (lásd később) kisebb lövegeket jelölték, vagyis éppen a zarbuzánnak megfelelő méretet. Brodarics is kiemeli az oszmán tüzérség szerepét a döntésben: „Közben, míg a mieink szembeszegültek az ellenséggel, és bátran fölvettk a harcot, a király hadoszlopa pedig ugyanakkor előrevágtatott, már amennyire páncélos vitézek vágatni képesek, a jobbszárny inogni kezdett, és erről a szárnyról többen futásnak eredetek, megijedve – azt hiszem – az ágyúktól, amelyekkel az ellenség akkor kezdett először löni, és ez a futás, valamint az ágyúgolyók sűrű becsapódása – ezek immár a mi fejünk körül is röpködtek, akik a király mellett álltunk – nem kis félelemmel töltött el mindenkit”¹²⁷

Hasonlóan kép jelenik meg a forgatag oszmán leírásaiban is. Kemálpasazádé így emlékezik a rohamra: „Mikor az ágyúüteg közelébe érkezett, a puskás vitézek füstfelleget bocsátva, az ég felé szórták a puskagolyót, mintha jégeső lett volna, s ezzel elhervasztották a gonosz ellenség életének virágait. A villámként ölő ágyúnak mennydörgésszerű hangja rémületet terjesztett a föld színén, s a félelmes dürgés felhatott az ég kapujáig. Miután ama rossz érzelműek nem tudták áttörni a janicsárok sorait, s nem tudtak behatolni közéjük, fordulatot csinálva, a balszárnyon álló lovasságot támadták meg, s mint gyors patak felhasogatja a hegy oldalát, úgy törtét át itt több helyen a sorokat.”¹²⁸

Lutfi pasa is hasonlóképpen jellemzi a sikertelen roham forgatagát: „Az életben maradt gyaurok visszavonulván a királyhoz csatlakoztak. A király pedig egyenesen a középpontra, Szulejmán szultán állására rohant, de az ágyútelepen nem tudott áthatolni, mert az iszlám padisahja előtt 12 000 puskás, nyilas és alabárdos állt több sorban, ezek előtt pedig az ágyúk egymáshoz voltak kötve láncokkal s ennélfogva a király ezen az akadályon nem tudott győzedelmeskedni.”¹²⁹

Összefoglalás

A mohácsi csatában részt vevő oszmán csapatok harcrendjének és elhelyezkedésének pontosítása még további kutatásokat igényel. Valószínűsíthető, hogy a jelenleg is zajló helyszíni régészeti vizsgálatok fognak ehhez a leginkább hozzájárulni. A tüzérség elhelyezkedéséről annyi állapítható meg biztosan, hogy a harcrend közepén, két csoportosításban helyezkedtek el. Legnagyobb részük kisebb ürméretű zarbuzánból állt, melyek valamilyen tábori erődítés (sánc, pajzsfal, székervár) védelmében álltak. A lövegek láncolata kb. 1 km hosszú vonalat eredményezett. A lövegek közötti térközökben helyezkedtek el a puskás janicsárok.

¹²⁷ Brodarics István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020, 319.

¹²⁸ THURY 1893, 244.

¹²⁹ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 407.

Források és irodalom

Adattárak, forráskiadványok

- B. SZABÓ–FARKAS 2020 = *Örök Mohács: szövegek és értelmezések*. Szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas. MTA, Budapest, 2020.
- DANKOFF–HAJIB 1983 = DANKOFF, Robert – HAJIB, Yusuf Khass: *Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig): A Turko-Islamic Mirror for Princes*. University of Chicago Press, Chicago, 1983.
- FEHÉR 2025 = VI. (Bölcs) Leó: *Taktika / Leonis VI. Sapientis: Tactica*. Ford. FEHÉR Bence. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoport – HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet, Martin Opitz, Budapest, 2025.
- SZEPESY 1993 = Ammianus Marcellinus: *Róma története*. Ford. SZEPESY Gyula. Budapest, 1993.
- TAMERLAN 1787 = Tamerlan: *Instituts politiques et militaires de Tamerlan, proprement appellé Timour, écrits par lui-même en Mogol et traduits en Francois, sur la version Persane, par L. Langlés*. A Paris, 1787.
- THURY 1893 = *Török történetírók I.* Szerk. THURY József. Budapest, 1893.
- THURY 1896 = *Török történetírók II.* Szerk. THURY József. Budapest, 1896.
- VÁMBÉRY 1870 = VÁMBÉRY, Hermann: *Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik Uigur*. Innsbruck, 1870.
- VÁMBÉRY 1885 = VÁMBÉRY, Hermann: *Die Scheibaniade. Ein özbegisches Heldengedicht in 76 Gesängen*. Budapest, 1885.

Irodalomjegyzék

- ÁGOSTON 1992 = ÁGOSTON Gábor: Párhuzamok és eltérések az oszmán és az európai tüzérség fejlődésében a 15-17. században. *Történelmi szemle* 34. (1992) 3–4. 173–198.
- ÁGOSTON 1995 = ÁGOSTON Gábor: Az európai hadügyi forradalom és az oszmánok. *Történelmi Szemle* 37. (1995) 4. 465–485.
- ÁGOSTON 2005 = ÁGOSTON, Gábor: *Guns of the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- B. SZABÓ 2005 = B. SZABÓ János: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom” II. rész. *Hadtörténelmi Közlemények* 118. (2005) 3. 573–632.
- B. SZABÓ 2015 = B. SZABÓ János: *Mohács. Régi kérdések – Új válaszok.*, Budapest, 2015.
- BENDE 1966 = BENDE Lajos: A mohácsi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 57. (1966) 3. 532–567.
- BOSTAN 2003 = BOSTAN, İdris: A szultáni ágyúöntőműhelyben (Tophâne-i Âmire) folyó tevékenység a 16. század elején. *Aetas* 18. (2003) 2. 5–20.
- ÇAVDAROĞLU–ERDOĞAN 2022 = ÇAVDAROĞLU Burhan Erhan – ERDOĞAN, Mert Can: Klasik Osmanlı Harp Usulünde Süvari Talimi; Furusiyeler Üzerinden Bir İnceleme. In: *Türk Askerî Eğitimi Ve Öğretim Tarihi? I.* Edit. KOCAOĞLU, Bünyamin et al. İstanbul, 2022. 83–107.
- DECSY 2007 = DECSY Sámuel: *Osmanografia II* (Reprint). Kossuth, Budapest, 2007.

- DRUSZA 2024 = DRUSZA Tamás: A mohácsi csata rekonstrukciója. Új adatok – új megközelítés – új hipotézis. In: VARGA 2024, 463–502.
- FODOR–PAP 2021 = FODOR Pál – PAP Norbert: Hol volt a mohácsi csata? Kutatások a helyszín meghatározására. *Határtalan régészet* 6. (2021) 1. 16–21.
- FRAKNÓI 1884 = FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország a mohácsi vész előtt*. Budapest, 1884.
- GENERÁL 1986 = GENERÁL Tibor: Az oszmán–török hadművészet keletkezése és fejlődése a XVI. századig. *Hadtörténelmi Közlemények* 77. (1986) 1. 3–46.
- GYALÓKAY 1926 = GYALÓKAY Jenő: A mohácsi csata. In: *Mohács- emlékkönyv*. Szerk. LUKINICH Imre. Budapest, 1926. 193–276.
- HANÁK 1988 = HANÁK, Péter: *Die Geschichte Ungarns – Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Essen, 1988.
- EMECEN 2010 = EMECEN, Feridun M.: *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, 2010.
- İNALCIK 1975 = İNALCIK, Halil: The Socio-Political effects of the Diffusion of Firearms in the Middle East. In: *War, technology and society in the Middle East*. Edit. PARRY, V. J. – YAPP, M. E. London, 1975. 195–217.
- İŞİK 2012 = İŞİK, Mustafa: Mohaç Savaşı ve Budin'de Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi Meselesi (1526–1541). *The Journal of International Social Research* 5. (2012) 22. 270–279.
- İŞİK 2013 = İŞİK, Mustafa: Budin Sancağında Tımar Rejimi: 1560–1561 Yılı Örneği. *History Studies. International Journal of History* 5. (2013) 4. 177–187.
- JORGA 2009 = JORGA, Nicolae: *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul, 2009.
- KARAVELIOĞLU 2013 = KARAVELIOĞLU, Murat: Mahremi'nin Mohaç Fetihnamesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 11. (2013) 1. 217–236.
- KÁPOLNAI 1889 = KÁPOLNAI Pauer István: A mohácsi hadjárat 1526-ban. *Hadtörténelmi Közlemények* 2. (1889) 1. 177–208.
- KISS 1846 = KISS Károly: A mohácsi ütközet elemzése a csatatéren. In: *A magyar orvosok és természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai*. Pécs, 1846.
- KRAJNC 2019 = KRAJNC Zoltán (Főszerk.): *Hadtudományi lexikon (Új kötet)*. Dialóg Campus, Budapest, 2019.
- KUPELWEISER 1899 = KUPELWEISER, Leopold: *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács, 1526*. Wien und Leipzig, 1899.
- MAROSI 1976 = MAROSI Endre: A mohácsi csatatér helymeghatározásához. *Hadtörténelmi Közlemények* 67. (1976) 4. 631–652.
- NAGY-L. 2024 = NAGY-L. István: A mohácsi csata 4D-ben. Adalékok a csata harcászati rekonstrukciójához. In: VARGA 2024, 443–462.
- NÉGYESI 1994 = NÉGYESI Lajos: A mohácsi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 107. (1994) 4. 62–79.
- NÉMETH 1897 = NÉMETH Béla: Baranya Szent Istvántól a jelenkorig. In: *Baranya múltja és jelene II*. Szerk. VÁRADY Ferenc. Pécs, 1897.
- NÉMETH et al. 2026 = NÉMETH Balázs – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – SZABÓ Tibor: Mutatnak-e hasonlóságot a tömegsírokban talált lövedékek a mohácsi csata egyik magterületének tekintett majsi falunyomnál talált lövedékekkel? In: *Mohács – Számvétel*. Szerk. VARGA Szabolcs. Martin Opitz, Budapest, 2026.
- ORTVAY 1910 = ORTVAY Tivadar: *A mohácsi csata, elvesztésének okai és következményei*. Budapest, 1910.
- PERJÉS 1976 = PERJÉS Géza: A mohácsi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 67. (1976) 3. 427–468.
- RAZIN 1961 = RAZIN, Jevgenyij Alekszandrovics: *A hadművészet története II*. Zrínyi, Budapest, 1961.

- THURY 1888 = THURY József: A régi magyar és török hadviselés. *Hadtörténelmi Közlemények* 1. (1888) 1. 562–600.
- UZUNÇARSILI 1988a = UZUNÇARSILI, Ismail Hakkı: *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1988.
- UZUNÇARSILI 1988b = UZUNÇARSILI, Ismail Hakkı: *Osmanlı Devleti Teskilatında Kapukulu Ocakları I-II*. Ankara, 1988.
- VARGA 2024 = *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei. Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687.* Szerk. VARGA Szabolcs. Martin Opitz, Budapest, 2024.
- YÜCEL 1991 = Yücel, Yasar: *Muhtesem Türk Kanuni ile 46 Yıl*. Ankara, 1991.

A KORONÁZÓ VÁROS

Székesfehérvár építészete Mohács előtt

The Architecture of Székesfehérvár before the Battle of Mohács

BUZÁS Gergely

múzeumigazgató,

Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma

buzasger@gmail.com

Absztrakt

A későközépkori Székesfehérvár legjelentősebb épülete a Szűz Mária Prépostság bazilikája volt. A koraközépkori templomot számos alkalommal átépítették, de későközépkori képét alapvetően a 14. században meginduló gótikus stílusú építkezések határozták meg. I. Károly először 1318-ban végzett egy nagyobb renoválást a templomon, de az épület komoly átalakítása az 1327-es tűzvészt követően indulhatott meg, és folytatódott I. Lajos korában is, ám teljesen nem fejeződött be a 14. században, mivel a főhajó tervezett boltozatai valószínűleg nem épültek meg még ekkor. Zsigmond király uralkodása alatt több helyen renoválásra szorult az épület, feltehetően egy 1410-évek elején történt földrengés következtében. Ekkor épülhetett be egy erősítő szerkezet a déli mellékhajó középső részére, illetve Ozorai Pipo az 1420-as években renováltatta a bazilika északnyugati tornyát, az ő káplánjából lett Benedek fehérvári prépost pedig egy kápolnát emelt a bazilika északi oldalához. Ezt követően, feltehetően Albert király támogatásával a délnyugati torony helyére egy teljesen új tornyot emeltek.

Mátyás király uralkodása alatt az 1480-as években újabb nagy építkezések kezdődtek: Kálmáncsehi Domonkos prépost a bazilika északkeleti sarkához egy új, emeletes kápolnát csatolt, a király pedig beboltoztatta a templom főhajóját, majd hozzákezdett egy új, szentélykörüljárós, kápolnakoszorús csarnokszentély építéséhez. Ez utóbbit azonban már csak utódai, II. Ulászló és II. Lajos fejezték be a 16. század első negyedében.

A bazilika északi oldalán álló préposti palotát a 15. század harmadik negyedében, Györgyi Bodó Miklós prépost építette át későgótikus stílusban.

A Szűz Mária bazilika mellett a város Szent Imrének szentelt plébániatemploma ismert leginkább. A 12. században még a királyi palota kápolnájaként emelt román kori egyházat a 14-15. században több periódusban építették át későgótikus csarnoktemplommá és bővítették kápolnákkal. Az egykori temetőjében az 1470-80-as években emelt egyik kápolnája ma Székesfehérvár egyetlen épségben álló középkori egyházi épülete.

A városfalak északkeleti sarkában álló, négyzetes alaprajzú, középudvaros elrendezésű királyi vár építkezései Zsigmond király korától dokumentáltak, bár nem zárható ki az épület IV. Béla kori eredete sem. Magukat a 11. századi eredetű városfalakat 1490 után három jelentős barbakánnal erősítették meg, amelyek már alkalmasak voltak a tűzérsegi harcra is.

Abstract

The most significant building of late medieval Székesfehérvár was the Basilica of the Provostry of the Virgin Mary. Although the early medieval church underwent numerous reconstructions, its late medieval appearance was fundamentally shaped by the Gothic building campaigns that began in the fourteenth century. King Charles I first ordered a major renovation of the church in 1318, but the substantial transformation of the building likely commenced after the fire of 1327 and continued during the reign of Louis I. The works were not fully completed in the fourteenth century, however, as the planned vaulting of the nave was probably not yet constructed.

During the reign of King Sigismund, several parts of the basilica required renovation, presumably as a consequence of an earthquake that occurred in the early 1410s. At this time, a reinforcing structure may have been inserted into the central section of the southern aisle. In the 1420s, Filippo Scolari (Pipo of Ozora) sponsored the renovation of the basilica's northwestern tower, while Benedict, Provost of Székesfehérvár and formerly one of Scolari's chaplains, erected a chapel on the northern side of the church. Subsequently, probably with the support of King Albert, the southwestern tower was replaced by an entirely new structure.

A new phase of major construction began during the reign of King Matthias Corvinus in the 1480s. Provost Domonkos Kálmáncsehi attached a new two-storey chapel to the northeastern corner of the basilica, while the king had the nave vaulted and initiated the construction of a new hall choir with an ambulatory and a ring of chapels. This ambitious project was completed only under his successors, Vladislaus II and Louis II, during the first quarter of the sixteenth century.

The provost's palace, situated on the northern side of the Basilica of the Virgin Mary, was rebuilt in the Late Gothic style by Provost Miklós Bodó of György during the third quarter of the fifteenth century.

Besides the Basilica of the Virgin Mary, the parish church dedicated to Saint Emeric is the best-known ecclesiastical building of the town. Originally erected in the twelfth century as the chapel of the royal palace in the Romanesque style, it was transformed in several phases during the fourteenth and fifteenth centuries into a Late Gothic hall church and enlarged with additional chapels. One of these chapels, built in the 1470s or 1480s within the former churchyard, is today the only medieval ecclesiastical building in Székesfehérvár that survives intact.

Construction activities at the royal castle, located in the northeastern corner of the town walls and characterized by a square ground plan with a central courtyard, are documented from the reign of King Sigismund onward, although an origin dating back to the reign of Béla IV cannot be excluded. The town walls themselves, whose origins go back to the eleventh century, were reinforced after 1490 with three substantial barbicans that were already suitable for artillery warfare.

Kulcsszavak: Székesfehérvári bazilika, későgótika, templomtorony, kápolna, hálóboltozat, csarnokszentély, préposti palota, királyi vár, barbakán, rondella

Keywords: Basilica of Székesfehérvár, Late Gothic architecture, church tower, chapel, net vaulting, hall choir, provost's palace, royal castle, barbican, rondel

A Szűz Mária prépostság bazilikája

A középkori Székesfehérvár építészeti képét elsősorban a Szűz Mária prépostság bazilikája határozta meg. Ez a templom nem csak a városban számított a legnagyobb épületnek, de az ország legnagyobb temploma is volt. Bár eredete talán még a későantik időkig nyúlik vissza,¹ és a 10., 11., majd a 12. században jelentős változtatásokon esett át,² középkor végi képét mégis elsősorban a 14–15. századi átépítései határozták meg. Ennek következtében alapvetően egy óriási későgótikus katedrális képét nyújthatta.³

Sajnos az épület 17–18. századi pusztulása miatt igen csekély forrásanyaggal rendelkezünk ahhoz, hogy egykori megjelenését rekonstruálhassuk.

A középkor végi állapotokat leghívebben tükröző ábrázolás, Wilhelm Dillich 1600-ban megjelent rézkarca,⁴ elsősorban a templom rendkívüli dimenzióit tükrözi, ám ezen túl még néhány fontos részletet is elárul a bazilikáról. Nyugati homlokzatán két tornyot ábrázol, ám a délinek a tetőzetét magasabbnak jelöli. A templomot fedő nagy tetőszerkezet hátsó harmadán egy huszártorony is feltűnik, illetve a nagy tető mögött, a templom keleti vége felett egy alacsonyabb és keskenyebb tető is megfigyelhető.

*Wilhelm Dillich 1600-ban kiadott Székesfehérvár látképe
(SIKLÓSI Gyula nyomán)*

¹ BUZÁS 2024, 66–67.

² SZABÓ 2010; SZABÓ 2018; BUZÁS–KOVÁCS 2019, 36–38., 44–49., 163–167., 186–187., 210–211.

³ SZABÓ 2021; BUZÁS–KOVÁCS 2023, 22–23., 47–57., 137–149.

⁴ DILLICH 1600, 16–17 oldal között. (SZALAI 2006, I. 116.; SIKLÓSI 1999a Abb. 178.)

A bazilika 1601-es felrobbanása után készülhetett az 1608-ban megjelent francia rézkarc, amin már a romos templom látható. A templom tetőzete már hiányzik, és a nyugati homlokzatnak csak az északi, ikerablakokkal tagolt tornya áll, ám még az eredeti tetőzetével együtt.⁵

Székesfehérvár látképe az 1608-ban kiadott francia metszeten

Valamivel később készült Wathay Ferenc székesfehérvári kapitány saját kezű rajza, ami a török fogságban írott énekeskönyvében található.⁶ Az énekeskönyv 1604-ben készült, és a Székesfehérvárat ábrázoló rajz is az város 1604-es török ostromát ábrázolja, ahol Wathay is fogságba esett. A bazilikának a rajzon csak az északi oldala áll már: jól kivehető az északi kápolna ablakokkal és támpillérekkel tagolt északi fala, az ekkor már tető nélkül álló északnyugati, és a még tetőzettel fedett északkeleti torony. Mindkét tornyon ikerablakokat ábrázolt Wathay, ami a tornyok román kori eredetét sugallja.

⁵ MONTREULX 1608, 746–747. oldal között (SZALAI 2006. I. 117, 187. tábla)

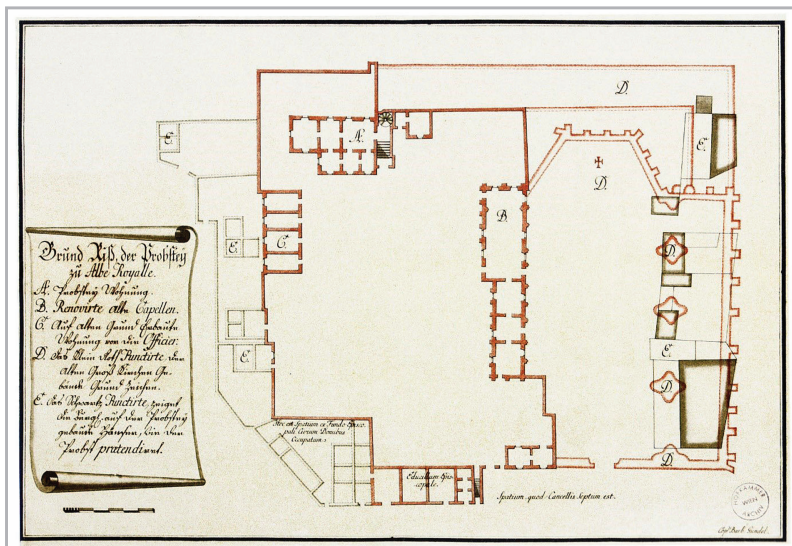
⁶ WATHAY 1976, I. 9.

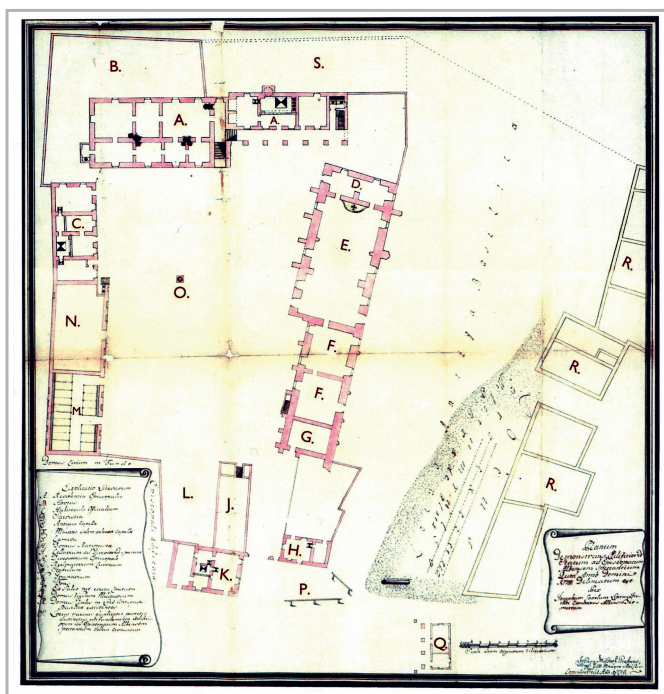
*Wathay Ferenc 1604-ben készült rajza Székesfehérvárról
(WATHAY 1976 nyomán)*

Ezt követően a templomról csak a 18. századból rendelkezünk ábrázolásokkal és részletes leírásokkal, illetve a 19. század elejéről leírt visszaemlékezésekkel.⁷ Ezeken már csak az északi kápolnák szerepelnek: keletebbre egy nagyméretű, széles, az írott források szerint kétszintes, nyugati végén karzattal ellátott kápolna, tőle nyugatra három kisebb helyiség.

⁷ A kápolnasor 18. századi sorsának legújabb feldolgozása: SZABÓ 2021, 136–146., forrásszövegek: 214–232.

A székesfehérvári Szűs Mária bazilika és a préposti kúria maradványainak alaprajza 1712-ből
(SZABÓ Zoltán nyomán)

A székesfehérvári Szűs Mária bazilika
és a préposti kúria maradványainak alaprajza 1778-ból
(SZABÓ Zoltán nyomán)

A bazilika ezen kápolnáit 1800 körül, a püspöki palota építése során bontották el, így ezekből maradt ránk a legkevesebb falmaradvány. Az 1848-ban megindult régészeti feltárások a templom legkorábban elpusztult déli oldalának falmaradványait találták meg a föld alatt a legjobb állapotban. Az északi kápolnáknak Henszlmann Imre már csak az alapozásait tárta fel a püspöki kert területén, de később ezek is elpusztultak, így ma már csak Henszlmann alaprajza tanúskodik róluk. A püspöki palota ráépült a bazilika nyugati részének középső és északi részére, így az a régészet számára kutathatatlan. A bazilika későgótikus szentélyének falait már 1601 és 1604 között, a Monostor-bástya építése során elbontották, hogy köveit építőanyagként használhassák fel az erődítéshez. A szentély fennmaradt alapozásait, illetve alapozási legutóbb árkait Kralovánszky Alán tárta fel.

A középkor végi székesfehérvári Szűz Mária-bazilika gótikus épületének kialakítását I. Károly kezdte meg, aki 13. századi Árpád-házi elődeitől eltérően, a 12. századi hagyományt újjáélesztve, ezt a templomot választotta temetkezőhelyül. I. Károly választását nyilvánvalóan a szent királyok kultusza határozta meg. Mivel ő maga csak atyai nagyanyja révén kapcsolódott az Árpád-házhoz, uralmának legitimációja különösképpen megkívánta ennek a rokoni szálnak a hangsúlyozását. Valószínűleg temetkezési szándékával állhatott összefüggésben a székesfehérvári bazilika renoválása, amelyről a Képes Krónika emlékezik meg:

„Ugyanebben az évben (1318) a király ólomfedelekkal kezdte befödetni a Szent Szűz fehérvári egyházát, melyet gyakorta tűz pusztított, pompás mennyezettel is díszítette, és ezenfelül erős oszlopokkal szilárdította meg.”⁸

Ez a renoválás feltehetően a megrepedezett falak néhány nagy támpillérrel való megerősítését és új famennyezet építését, illetve ólomfedés készítését jelenthette. A munkálatok ellenére azonban a templomot hamarosan újabb tűzvész rongálta meg, ahogy erről szintén a Képes Krónika emlékezik meg:

„Az Úr 1327-ik évében, virágvasárnap előtti szerdán a Boldogságos Szűz székesfehérvári egyháza siralmasan leégett, noha miképpen fentebb mondtuk, tűzvész ellen ólommal volt fődve: az egész lemezekbe foglalt ólomanyag a nagy tűztől úgy folyt le megolvadva a tetőről, mint a viasz, kivéve egy harangtornyot, amely a sekrestye fölött van. Ott sok szent ereklyét tartanak és őriznek; senki sem kételkedik abban, hogy ezeknek érdeméért maradt meg. A király az egyházat utóbb mégis ólommal fődette.”⁹

Feltehetően ezt követően határozta el a király a templom jelentősebb átépítését és a kórusának beboltozását. Ekkor erősítették meg a templom pilléreit: a pillérközöket mindenütt beszűkítették, a kórus területén a három keleti pillért némiképp meg is vastagították, és a főhajó felőli oldalukon egy hatsüveges boltozati rendszerhez való, körtetagos falpilléreket képeztek ki. Ez a boltozat azonban, úgy tűnik, nem készült el.¹⁰

⁸ Geréb László fordítása (*Képes Krónika* 1964, 174). SRH I. 490.

⁹ Geréb László fordítása (*Képes Krónika* 1964, 175). SRH I. 491–492.

¹⁰ BUZÁS 2004a.

I. Károly fia, I. Lajos követte apja példáját a székesfehérvári temetkezőhely kiválasztásában. Temetéséről Küküllei János, és az ő nyomán a Budai Krónika,¹¹ illetve Thuróczy János krónikája emlékezett meg: „Eltemették Székesfehérvár városában, abban a kápolnában, amelyet ő építtetett a Boldogságos Szűz káptalani temploma mellé, amelyet azonban utóbb, ugyanennek a hónapnak tizenhatodik napján, az Úr ezerháromszáznolcvankettedik évében felesége, Erzsébet királyné látott el javadalmakkal.¹² Bonfini egy további információt is lejegyzett Lajos sírkápolnájának helyéről: „A koronázás napján, miután az utasítás szerint megérkeztek a bazilikába, először az égi István főoltáránál imádkoztak, aztán, mielőtt a mellékol-tárokat körben felkeresték volna, letérdeltek Lajos kápolnájában, amely jobb kéz felé esett, hogy sírjánál ünnepélyesen engeszteljék szellemét.”¹³

A krónikás források által I. Lajos sírhelyeként egyhangúlag megnevezett sírkápolnát először egy 1371-es pápai búcsúengedély említi mint Székesfehérváron, a király saját temetkezési helyén, Szent Katalin tiszteletére alapított és épített kápolnát.¹⁴ Mátyás király 1458. július 3-án kelt oklevele a kápolna igazgatóját úgy nevezi meg, mint „Lajos király Szent Katalin tiszteletére, a székesfehérvári egyház oldalához épült kápolnájának rektora”.¹⁵ A Szent Katalin-kápolna alapítása feltehetően összefüggött I. Lajos király lányának, Katalinnak 1370-es születésével, építési munkálatai viszont talán nem sokkal a király halála előtt fejeződhetnek be teljesen, hiszen a Thuróczy-krónika szerint javadalmakkal való ellátásáról csak a Lajos halála utáni napokban gondoskodott özvegye, Erzsébet királyné.

A kápolna helyének pontos meghatározásához alapvető információt tartalmaz Bonfini fent idézett szövege, miszerint Lajos kápolnája jobb kéz felé esett a bazilikában, ami a templom déli oldalát jelöli, hiszen a keletelt templomban mindenki – a hívők és a miséző pap is – egyaránt az oltár, azaz kelet felé néz, tehát mindenkinek a jobb keze felé a templom déli oldala esik. Kralovánszky Alán már 1992-ben rábukkant egy, a bazilika déli falán átvezető lépcső alsó fokának helyére, a bazilika falának külső oldalán pedig két falazott sírt is talált. 1994-től Biczó Piroska folytatta a terület feltárását, amit 2002-ben fejezett be. Ő tárta fel a bazilika déli oldalához kívülről csatlakozó Szent Katalin-kápolnát.

A mellékhajó két boltszakaszával azonos hosszúságú, szintén két boltszakaszos, téglalap alaprajzú kápolnának csak az alapfalai maradtak meg. A kápolnát a korábbi északi kerengőfolyosó helyére építették be két I. Károly kori, szabadon álló támpillér közé.

A kápolna egykori szerkezetéről a feltárt alapfalakon kívül számos előkerült, faragott kőtöredék tanúskodik. A boltozati rendszer a fennmaradt töredékek alapján mérművekkel díszített bordákból szerkesztett, függőzáróköves, háromsüveges mezőkből álló, csillag alaprajzú, kétszakaszos szerkezet volt.¹⁶

¹¹ Horváth János fordítása, *Chronica Hungarorum* 1973, 131. KÜKÜLLEI 1960, 78 (55. fejezet).

¹² Horváth János fordítása, THURÓCZY 1978, 291.; THURÓCZY 1985, 188.

¹³ Kulcsár Péter fordítása, BONFINI 1995, 503.; BONFINI 1936, 15, Dec. III. Lib. I. 216.

¹⁴ Monumenta 1899, 204, CCXXXVIII. tétel

¹⁵ DL 106549. KRALOVÁNSZKY 1982, 172, 1. jegyzet; regesztája: ÉRSZEGI 1971, 230, 211. tétel.

¹⁶ BUZÁS 2004b; BUZÁS–KOVÁCS 2023, 54–57.

A kápolna építése szorosan összefügg a bazilika gótikus átépítésének egy fontos fázisával. A kápolnával valószínűleg egy periódusban készülhettek el a mellékhajók támpillérei, ugyanis a kápolna területén nem került elő ilyen támpillér maradványa, tehát azok a kápolnánál legalábbis nem lehetnek korábbiak. E támpillérek építése összetartozik a bazilika mellékhajóinak beboltozásával. A mellékhajó-boltozatoknak számos bordája és néhány, a bordák tagozataiból képzett falpillér rétege és lábazati eleme maradt fenn. E boltozatok építéséhez kapcsolódik a főhajó pilléreinek átalakítása is. A pilléreknek a főhajó felé néző oldalához a korábbi, I. Károly kori bővítéseket követően nagy méretű, kb. 2 méteres kiülésű, támpillérszerű, élszedett hasáb alaprajzú bővítményeket építettek. Ezek közül a templom kórusába eső három déli pillérnek az alsó lábazati rétege maradt meg, illetve az északi oldalon a két keleti pillér cölöpalapozásai kerültek elő. Szintén fennmaradt a délnyugati, első szabadon álló pillér a keletiekhez hasonló bővítésének teljes lábazata. Ismert két olyan köelem, amelyek hatalmas méretű körtetagos bordaprofilokra emlékeztetnek, de mivel nem ívesek, így a bordák profilját követő falpillérek elemei lehetnek. A nagyobb töredéknek a kiülése több mint 115 cm. Ez a tagozat csak a főhajó felé néző pillérbővítmények felett képzelhető el. Mivel egyetlen, a falra merőleges bordának megfelelő tagozatból áll, így minden bizonnyal egy hatsüveges keresztboltozat falpilléreként készült. Ilyen jellegű hatsüveges keresztboltozatot – ráadásul igen hasonló, bár nem teljesen azonos bordaprofilokkal – terveztek már I. Károly korában is a bazilika kórusa fölé, amint az a pillérek első bővítésekor készült falpillértagozatokból és a hozzájuk kapcsolható egyéb köelemekből kikövetkeztethető. E maradványokból rekonstruálható a bazilika főhajójának I. Lajos kori terve, illetve annak készültségi foka. A pillérekhez épített, főhajó terébe mélyen benyúló, támpillérszerű tagozatok egyrészt megtámasztották mellékhajók boltozatait, másrészt jelentősen leszűkítették a főhajó kb. 17 méter széles fesztávját is. E támpillérszerű pillérbővítmények azonban nem emelkedtek a főhajó boltválaig, hanem feltehetően csak a mellékhajók magasságáig. E szint felett jóval karcsúbb, a tervezett boltozat körtetagos bordáinak megfelelő falpillértagozatok futottak fel a gádorfalakon. A körtetagos falpilléreknek megfelelő bordatöredékeket nem ismerünk, így nem bizonyítható, hogy maga a főhajóboltozat is megépült volna.

Végül a bazilikának ehhez a periódusához köthető egy új, vörösmárvány lapokból álló padlóburkolat kialakítása is.

Luxemburgi Zsigmond Szent László nyughelyét, a nagyváradi katedrálist választotta temetkezési helyül, ezért elsősorban az ott már Nagy Lajos király korában megkezdett építkezések befejezésére koncentrált.¹⁷ Ugyanakkor a székesfehérvári bazilikában sem álltak le az építkezések. Ezek kiváltó oka talán azok a földrengések lehettek, amelyek a Klosterneuburgi Évkönyv szerint 1410. pünkösd éjszakáján (május 11.), majd 1411-ben, Szent Petronella ünnepének másnapján (június 1.) figyelték meg. Ez utóbbit Bécsújhelyen és Prágában is érezték, és egy melki krónika

¹⁷ BUZÁS–KOVÁCS 2023, 95–96.

is megemlékezett róla. Könnyen lehet, hogy ezeknek legalább az egyike Székesfehérváron is károkat okozott.¹⁸

A bazilika középső szakaszaiban a keletről számított 4. és 5. pillérekből¹⁹ semmi sem maradt fenn: az északi oldalon csak a románkori sávalapozás maradt meg a helyükön, a délin viszont 1848-ban egy artézi kút áása során még azt is elbontották. Az ekkor kiszedett 4. és 5. pillér helyén lévő falakról viszont fennmaradt egy 1862-es rajz.²⁰ Ezen a mellékhajó felé néző, profilált pillérbővítmények látszanak, köztük tömör falazattal. Ilyen pillérbővítmények alapozásának megfelelői hiányoznak az északi mellékhajóból, ezért valószínű, hogy ezek a tagozatok valamilyen lokális, csak a déli mellékhajó egy szakaszára kiterjedő építmény részei lehettek. A 4. és 5. pillér közti árkádív aláfalazását és a két pillér déli oldalának megerősítését a pillérek között feszülő árkádív és a mellékhajó boltszakasz északi boltvállainak megrepedése indokolhatta, amit talán a két pillér elmozdulása idézhetett elő.

Az 1420-as évek közepén a bazilika északnyugati tornya is újjáépítésre szorult. Ozorai Pipo 1425-ös oklevele szerint a torony „túlzott öregsége miatt nemcsak a felső részeiben, hanem alapjaiban is félig elpusztult, és már teljesen az összeomlás felé hajlott, sőt az egész templom testére és mennyezetére is félelmetes veszélyt jelentett”. Pipo még 1424–1425-ben helyreállította és felmagasította, majd ólomlemezekkel lefedette, az alsó részén pedig Szent Fülöp és Jakab apostolok, valamint Szent László király tiszteletére saját sírkápolnát alakított ki, amelybe 1426-ban el is temették.²¹ A Pipo kápolnaalapításáról fennmaradt mindkét oklevél egyértelműen a préposti kúria, illetve a préposti kúria kapuja felé eső nyugati tornyot jelöli meg a kápolna helyeként.²² Ez csakis az északnyugati torony lehet, mivel a préposti

¹⁸ SZABÓ 2025, 105.; HAMMERL–LENHARDT 2013, 47.

¹⁹ Jelenleg a déli 6. pillérnek sincs már nyoma, de ezt Henszlmann Imre 1883-ban publikált összesített ásatási alaprajzán még meglévőként, egyszerű téglalap alaprajzú formában jelölte (HENSZLMANN 1883).

²⁰ MENTÉNYI 2017, 13. kép.

²¹ Az 1424 november 29-én kiadott pápai búcsúengedély (LUKSICS 1931. 162. 754. regeszta) még az ozorai plébániatemplomot nevezte meg Pipo tervezett temetkezési helyéül, de az 1425. július 25-én a székesfehérvári kápolna megadományozása ügyében kiadott oklevélben már arról ír, hogy a székesfehérvári bazilika általa helyreállított tornyának aljában kialakított kápolnájában szándékozik temetkezni (ENGEL 1987a, 75–77.; WENZEL 1884, 431., 435.). Ez arra vall, hogy a torony helyreállítása és a kápolna kialakítása igen gyorsan mehetett végbe, tehát nem szabad túlzottan nagy építkezést feltételeznünk.

²² „quandam mediam turrim in acie seu cornu dicte Collegiate Ecclesie Sancte Marie Virginis **penes curiam Prepositalem ab occidente existentem**, vetustate nimia nedum in superioribus, sed et in fundamentalibus semiconsumptam, et utique iam tendentem in ruinam, eciam corpori et testudini tocuis ipsius ecclesie formidabiliter periculosam, sumptibus nostris propriis cum Dei auxilio restauratam, et in excelsum debite proportionalitatis erectam, et plumbeo tecto coopertam, ac partem eiusdem inferiorem decenti et laudabili fabricatura in capellam fundatam et constructam, sub titulo et vocabulo nominum Sanctorum Philippi et Jacobi Apostolorum, ac Beati Regis Ladiziai huius Regni Hungarie felicissimi Patroni, fecimus consecrari,” WENZEL 1884, 431. „...nostra capella, quam nos a **parte porte curie prepositalis in acie seu cornu dicte collegiate ecclesie** intra quandam turrim sui vetustitate tam in superioribus quam in fundamentalibus periculosissime ruine propinquam, sumptibus nostris propriis Dei auxilio restaurari, et in altitudine debite proportionalitatis erigi, ac plumbeo tecto cooperiri, nec non in honore et sub titulo Sanctorum Philippi et Jacobi Apostolorum, ac Beati Regis Ladislai huius Regni Hungarie piissimi patroni consecrari fecimus” WENZEL 1884, 435.

palota a templom északi oldalán helyezkedett el, és udvarának utcára nyíló kapuja a 18. századi felmérések szerint közvetlenül az északnyugati templomtorony helye mellett nyílt. Ennek a toronynak egyelőre csak kis részleteit tudta megkutatni Kralovánszky Alán, ugyanis romjai a püspöki palota udvara alatt rejtőznek. Ellenben a teljesen újraépített délnyugati torony maradványai már Henszlmann Imre ásatásai során előkerültek. Ennek a toronynak az elődjét alapjáig visszabontották, és helyére egy új, nagyobb és erősebb gótikus tornyot emeltek. Ez az építkezés már talán Zsigmond vejéhez és utódához, Habsburg Alberthez köthető, aki ezért is választhatta a székesfehérvári bazilikát temetkezési helyéül. A tornyok átépítése minden bizonnyal a bazilika nyugati bejáratí rendszerének az átalakításával is együtt járhatott.

Szintén ebben az időszakban emelte a bazilika északi oldalán a Pipo káplánjából a székesfehérvári préposti székbe emelkedő Benedek (1410–1439) a Mária Magdolna, Egyiptomi Mária és Szent Afra tiszteletére szentelt kápolnát. A kápolna javára Györgyi Bodó Miklós prépost 1470-ben adományt tett, és számára pápai búcsúengedélyt szerzett, majd még 1512-ben is említik gondnokát, Mihály kalocsai prépostot.²³ Ezek szerint a kápolnát nem befolyásolta a szintén a bazilika északi oldalára Kálmáncsehi Domonkos prépost által 1480-ban emelt Szent Anna-kápolna²⁴ építése, így a 18. századi felméréseken a tőle nyugatra ábrázolt, keskenyebb épülettel azonosíthatjuk.

A Szent Anna kápolnát Domonkos prépost a bazilika északi mellékhajójának keleti feléhez építette hozzá. Itt egy nagyméretű, téglalap alakú kápolna alapfalai kerültek elő 1874-ben Henszlmann Imre ásatásai során. Ez alatt két korábbi, kisebb kápolna falait és padlóját is feltárta Henszlmann. A későbbi nagy kápolna jól azonosítható a Kálmáncsehi Domonkos prépost által a bazilika északi oldalán 1480-ban alapított Szent Anna-kápolnával. Ezt még 18. századi leírások, illetve 19. század eleji visszaemlékezések is említik, mivel csak Milassin Miklós Bertalan székesfehérvári püspök bontatta el 1795-ben, hogy köveit új palotája építéséhez felhasználhassa.²⁵

²³ LÓVEI–ENGEL 1983, 5.

²⁴ KÁROLY 1898, 685.

²⁵ A kápolnára vonatkozó újkori források elemzését legutóbb Szabó Zoltán végezte el: SZABÓ 2021, 44–53., 243–252. Szabó Zoltán a kápolnát az északi mellékhajó területére rekonstruálja, ezzel szemben több érv szól amellett, hogy a kápolna az északi mellékhajó mellé épült. Egyrészt Wathay Ferencnek az 1602-es török ostromot megőrkítő rajzán ábrázolta a bazilika délkeleti, román kori ikerablakos tornyát, amely már nem állhatott volna, ha a Szent Anna-kápolna Szabó Zoltán elméletének megfelelően a torony helyére épült volna. Henszlmann Imre ásatási alaprajzán jelöl egy falpilléres, téglalap alaprajzú épületalpozást az északkeleti toronytól északra, amelynek északi külső falsíkjait nem tártta fel. Ez formájában és méretében is megegyezik a 18. századi felmérésekről ismert Szent Anna-kápolnával. Az 1790-es összeírásban a kápolnára megadott teljes hossz- és szélességi méretek elég jól meg is felelnek a Henszlmann által feltárt alapozások külső méreteinek, ha a támpilléreket is beleszámítjuk, az eltérés inkább kerekítés jellegű lehet. A Henszlmann által az északi kápolna belsejében feltárt falak közül a déli részen lévők támpillér-elrendezése sehogyan sem vethető össze a 18. századi felmérésekkel: míg a 18. században a kápolna nyugati részén nem ábrázolnak támpilléreket, a keleti kétharmadán viszont normál támpillérek vannak, addig a Henszlmann-féle felmérésen azt látjuk a déli részen feltárt falaknál, hogy a nyugati részen hatalmas támpillérek állnak, míg a keleti részen csupán kis kiülésű lizénák.

Mátyás király, aki Alberthez hasonlóan szintén úgy döntött, hogy a Szent István sírját őrző fehérvári bazilikát választja temetkezési helyéül, hozzáfogott a templom akkor már egy évszázada félbehagyott hosszházának befejezéséhez, és a nagyváradi katedrális mintájára egy körüljárós kápolnakoszorús, új későgótikus szentély építéséhez.

A bazilikában folyó királyi építkezésekre először Nagylucsei Orbán kincstartó 1483. július 11-én írott levele világít rá, aki ekkor utasította Sáros megyei adószedőit, hogy Sáros megye adójából a király számlájára Kassa városának 850 aranyforintot fizessenek ki azért az ólomért, amelyet a város a székesfehérvári templom fedelére adott.²⁶ 1485. április 10-én VIII. Ince pápa a székesfehérvári Szűz Mária egyház számára a nagyhét négy utolsó napjára teljes búcsút engedélyezett, hogy ezzel támogassa a templom kibővítését, amelyet Mátyás király kezdett meg. Ez az oklevél tudósít arról is, hogy a király és a királyné e templomot választották ki sírhelyükként.²⁷ Mátyás 1489. május 15-én a pápai legátus útján fordult újra VIII. Incéhez egy újabb teljes nagyheti búcsú érdekében, hogy a templom építését, amelyre ő már 80000 dukátot elköltött, befejezhesse.²⁸ Szeptemberben a legátusnál ismét megsürgette a búcsúengedélyt,²⁹ amit VIII. Ince 1490. március 30-án meg is adott.³⁰

Ezekben az években íródott Pietro Ranzano krónikája, amelyben a szerző említést tett a bazilika építkezéseiről és arról, hogy Mátyás itt jelölte ki sírhelyét.³¹ Mátyás székesfehérvári építkezéseiről Antonio Bonfini több művében is megemlékezett,³² *A magyar történelem tizedeiben* pedig többször is megemlítette. Művének még Mátyás életében, 1490 elején megírt,³³ Szent Istvánról szóló részében is szólt

Ráadásul Henszlmann ásatási alaprajzából határozottan úgy tűnik, hogy ezek a déli részen lévő falak korábbi épületrészek maradványai, amelyekre ráépült az a nagyobb épület, amelynek falai valóban megegyeznek a 18. századi felméréseken láthatókkal. Mivel pedig tudjuk, hogy a területre a Szent Anna-kápolna 18. század végi bontása és Henszlmann 19. századi ásatása között nem épült semmi, és onnan nem is bontottak már el semmit, nyilvánvaló, hogy a Henszlmann feltárásán előkerült legutolsó periódus falai azonosak az 1790-es években lebontott épületével. Az északi mellékhajó helyére való lokalizálás még Fényi Ottótól ered (Fényi 1977, 133–137), és azon a feltevésen alapul, hogy a két 18. századi felmérés pontosan visszamérhető a mai területre, és az ezeken ábrázolt épületsor így pontosan az északi mellékhajó területére lokalizálható. Az 1778-as felmérésen ábrázolt préposti palota és a Szent Anna-kápolna egymáshoz való viszonya – tudniillik, hogy a palota déli szárnya benyúlik a kápolna keleti oldala mögé (Szabó 2021, 6. kép) – egyértelműen arra vall, hogy a kápolna jóval északabbra állhatott, mint ahogy azt Fényi Ottó és Szabó Zoltán elképzelte, amit szemléletesen mutat Szabó Zoltán rekonstrukciós alaprajza (Szabó 2021, 42. kép), ahol a préposti palota helyét a mai térképre helyezve és a bazilika romjaihoz visszamérve a palota déli szárnya a Szent Anna-kápolna északi homlokzatától északabbra ér véget. Valójában e felmérések mai értelemben véve nem tekinthetők pontosnak: az 1712-es felmérésen a kápolnasor felmérése még léptékében is eltér a többi épülettől, és az épületrészek aránya nem egyezik az 1778-as felmérésen ábrázoltakkal.

²⁶ CSÁNKI 1902, 357; BALOGH 1966, I. 179.

²⁷ KÁROLY 1898, 638–640.

²⁸ Angelo Pecchinoli pápai legátus jelentése VIII. Ince pápához, 1489. május 15. BALOGH 1966, I. 179.

²⁹ Angelo Pecchinoli pápai legátus jelentése VIII. Ince pápához, 1489. szeptember 18. BALOGH 1966, 179.

³⁰ THEINER 1860, 534–535; BALOGH, 1966, I. 179.

³¹ BALOGH 1966, I. 179.

³² *A Symposion Trimeronban* és az Averulinus-fordítás előszavában (BALOGH 1966, I. 179) általánosságban tesz említést a király székesfehérvári és más templomépítkezéseiről.

³³ KULCSÁR 1995, 1013.

a bazilika folyamatban lévő építkezéseiről: „Korunkban ezt a bazilikát, amelyen a régiség már némiképp otthagya a nyomát, az isteni Corvinus Mátyás helyreállítás helyett hatalmas költséggel elkezdte bővíteni, boltozatot emelt a nagy oltár fölé, és ha ezt élete során befejezheti, a mű nemcsak alkotójához lesz méltó, hanem minden másnál kiválóbb is.”³⁴ Később – a már Mátyás halála után írott, az uralkodó építkezéseit tárgyaló szakaszban – részletes beszámolót is adott a munkálatokról: „No, és ki tudná méltóképpen elbeszélni, amit Székesfehérváron az Istenszüdő bazilikájában tett, ott, ahol a szent királyok síremlékei találhatók; hiszen nemcsak helyre akarta állítani az egészet, hanem sokkal nagyszerűbbé is tenni, s ez a kiváló fejedelem meg is tette volna, ha a korai halál el nem ragadja. Először is nekikezdett a korábinál sokkal terjedelmesebb főoltár felállításának, hogy atyjának itt mauzóleumot építsen. Áthozta ide nem sokkal előbb elhunyt jámbor szüője, Erzsébet testét is, hogy kápolnát szenteljen itt szüőleinek, fivérének meg magának; a művészi és roppant magas boltozat építményét kváderköböl kezdtek, amely a domború ívnél már emelkedni kezdett és körben boltozatokat építettek elé, hogy a legélesebb elmét is meghökkentette, és mert mocsáron feküdt, roppant mély alapokat vetettek neki. Tehát oly szertelen épületbe fogott, hogy csupán ez eggyel elhomályosítsa a korábbi királyok minden munkáját.”³⁵ A szöveg egyrészt egy új főoltárról és azzal összefüggésben a tervezett családi mauzóleumról szól, másrészt egy szokatlanul részletes építészeti leírással a bazilika újonnan épített, a mocsaras talajba alapozott részéről beszél, amelynek boltozatát már elkezdtek építeni. A szövegnek ez a második része minden bizonnyal egy késő gótikus csarnokszentély már elkészült boltvállait és a szentélyt körülölelő, már beboltozott kápolnakoszorút írja le. A teljes művet a boltozat befejezetlensége miatt Bonfini félbemaradottnak tartotta. Az új főoltár azonban, amelynek felállítását Mátyás már elkezdte, aligha állhatott az új épületrészben, ami még befejezetlen volt. Az 1490. április 24-én lezajlott királyi temetés részletes leírása kapcsán a krónikás azt is megemlíti: „Mivel az első boltozat alatt jóval korábban megkezdett mauzóleum a váratlan halálra nem készült el, a testet a bazilika közepén ideiglenes sírban helyezték el”.³⁶ A szövegben említett első boltozat, ahová Mátyás a mauzóleumát tervezte, nem lehet a szentély boltozata, hiszen az előbbi szövegrészlet alapján ekkor az még csak éppen hogy „emelkedni kezdett”, de befejezetlen volt, így minden bizonnyal a hosszház ekkor már befejezett boltozatát jelenti. Bonfini szövegével összeecseng Ludovicus Tubero raguzai apát beszámolója is az uralkodó temetéséről. Ő is megemlíti, hogy a király síremléke – amelyhez Dáciából hozatott antik emlékekből márványt – a temetéskor még nem készült el. Arról is tudósít, hogy „a ravatalt már a templomnak abba a részébe vitték, ahol Mátyás költségén csodálatos művészettel készített kőboltozat épült, tudniillik ezt a helyet választotta temetési helyéül, és a királyi zászlókat ugyanott a szokás szerint már kitűzték, amikor a fehérvári főpap az oltárhoz lépett – melyet ugyanazon boltozat alatt állítottak fel –, hogy misét

³⁴ Kulcsár Péter fordítása, BONFINI 1995, 254.; BONFINI 1936, 19. Dec. II. Lib. I. 240.

³⁵ Kulcsár Péter fordítása, BONFINI 1995, 871.; BONFINI 1941, 137–138. Dec. IV. Lib. VII. 111–112.

³⁶ Kulcsár Péter fordítása, BONFINI 1995, 898.; BONFINI 1941, 166. Dec. IV. Lib. VIII. 241.

mondjon”.³⁷ A mauzóleum kapcsán emlegetett antik márvány arra vall, hogy a mauzóleum alatt valamilyen drága anyagú, díszes kisépítészeti alkotást, az épület belsejében álló síremléket kell értenünk. Viszont Tubero azt is megemlíti, hogy „Mátyás lebontatta a (város)falnak egy részét, hogy megnagyobbítsa a Szent Szűz templomát, amely a városhatár mellé épült, és sírhelye számára nagyobb helyet biztosítson”.³⁸ Ez a szövegrész a fentiekkel ellentétben inkább arra utal, hogy a tervezett sírhely az új szentély egy építészeti részlete, mégpedig a városhatár irányába eső keleti kápolnája lehetett. Tubero megemlékezett arról is, hogy miután Habsburg Miksa 1490. november 19-én elfoglalta Székesfehérvárt, meglátogatta a bazilikát és megtekintette Mátyás király sírját.³⁹ Ugyanekkor járt itt egy frank nemes, Michel Ehenheim, aki saját tapasztalatai alapján számolt be a sírról.⁴⁰ A leírás minden bizonnyal egy ideiglenes sírépítményről szól, amely a templom már befejezett részén állhatott.

Mátyás fehérvári építkezéseiről, temetéséről és sírjáról tehát egészen kivételesen gazdag, de némiképp ellentmondásos írott forrásanyag maradt ránk. Ezeket a forrásokat szerencsére kiegészítik és értelmezhetővé teszik a bazilika ásatásának eredményei.

A székesfehérvári Szűz Mária bazilika és a préposti palota alaprajza 1526 körül
(rajz: BUZÁS Gergely)

³⁷ TUBERO 1994, 63–64.; BALOGH 1966, I. 180.

³⁸ BALOGH 1966, I. 180; TUBERO 1994, 152.

³⁹ BALOGH 1966, I. 180.; TUBERO 1994, 153.

⁴⁰ Leírása szerint az ostrom után Mátyás sírjánál „ott feküdt két meggyilkolt nagy magyar, akinek a vére a sírba folyt; a síron egy fekete deszkaházacska állt, és fent a templomban a sír felett függött Mátyás király zászlaja, amelyre Magyarország volt festve.” EHENHEIM 1891, 29.

A déli mellékhajó területéről, a felső pusztulási rétegből már Érdy János 1848-as ásatásai során kerültek elő olyan körtetagos profilú, késő gótikus boltozati bordák, amelyek darabjai ma is azonosíthatóak a bazilika kőanyagában. E bordákat ugyanis Varsányi János ekkor készült ásatási metszetrajzai igen pontosan ábrázolják.⁴¹

Henszlmann Imre 1874-ben a székesfehérvári bazilika román kori apszisa mögött egy gótikus szentély északi felét is megtalálta, amit azonosított Mátyás sírkápolnájával. Ezt egy különálló kápolnának vélte, és legfeljebb, mint lehetséges tervet vetette fel, hogy e kápolnát Mátyás esetleg össze akarta volna kapcsolni a régi templommal egy új szentély révén. A kápolna közepén egy T alaprajzú faltömböt talált, amelyet először Mátyás sírjának gondolt. Hogy a sírűreget megtalálja benne, szétbonttatta azt, ám a fal tömörnek bizonyult, nem volt benne sírgödör, csak két vízszintes, hosszanti falkötő gerenda lenyomata.⁴² Henszlmann a bazilika északkeleti tornya mögött is feltárt egy nagy, négyzetes alapozást, amiről azt gondolta, hogy egy Károly Róbert kori donjoné lehetett.⁴³

A késő gótikus szentély északi felét csak 1936–1937-ben ásták ki, a déli részét pedig Kralovánszky Alán tárta fel 1971–1972-ben, illetve 1988-ban. Az ekkor felszínre került szentélyalapozások a Henszlmann által feltártnál erősebben visszabontva kerültek elő, a déli oldalon pedig jobbra csak az alapfalak kiszedett alapozási árkait sikerült azonosítani. Az alapozások értelmezésében némi zavart okozott, hogy a késő gótikus falak alatt egy másik alapozási rendszer is előkerült, amely egy korábbi, meg nem valósult templombővítési terv része lehetett. A szentély terét tagoló, szabadon álló pillérek közül egyedül a keleti oldal déli pillérének alapozása maradt fenn, illetve Henszlmann az északi egyenes szakasz pilléréinek sávalapozását tartotta korábban toronyalapozásnak.⁴⁴

A rendelkezésünkre álló források alapján nagy vonalakban rekonstruálhatók Mátyás király építkezései a székesfehérvári bazilikán. Mátyás először a templom régi részét építtette újjá. E munka kezdete összefügghetett Kálmáncsehi prépost 1480-as kápolnaalapításával; a hosszház átépítése és a Szent Anna-kápolna felépítése nagyjából párhuzamosan folyhatott. A templom régi részének felújítása elsősorban a bazilika főhajójának beboltozását jelentette. A hagyományos keresztboltozatoknál sokkal könnyebb és merevebb, sűrű bordahálójú hálóboltozatot alkalmazva sikeresen elvégezték a munkát, amellyel az Anjou-korban nem tudtak megbirkózni. E késő gótikus hálóboltozatnak számos eleme maradt fenn, amelyek Érdy és Henszlmann ásatásai alapján a hosszház területére lokalizálhatóak. A boltozatot Szőke Balázs rekonstruálta.

⁴¹ BICZÓ 1999, 2. kép.

⁴² HENSZLMANN 1883, 62–65. Henszlmann tévesen erre a kápolnára vonatkoztatta a Szent Anna-kápolnáról szóló 18–19. századi forrásokat.

⁴³ HENSZLMANN 1883, 59–60.

⁴⁴ A szentély feltárt falainak részletes elemzése: SZABÓ 2021, 60–74.

*A székesfehérvári Szűz Mária bazilika rekonstrukciós rajza 1526 körül
(BUZÁS Gergely rekonstrukciója)*

Szerinte ez igen közel állt a pécsi székesegyház Demeter kőfaragó által 1505-ben befejezett szentélyboltozatához, és vele együtt szorosan kapcsolódott az augsburgi Burkhardt Engelberg építőmester stílusához. A székesfehérvári főhajóboltozatból eredeztethetőek egy, a 15–16. század fordulóján, illetve a 16. század első évtizedében kiteljesedő magyarországi építészeti kör legfőbb jellemzői, amik azt mutatják, hogy az 1480-as években a székesfehérvári bazilika építőműhelye a késő középkori magyarországi építészet nagy hatású iskoláját hozta létre.⁴⁵ A székesfehérvári hosszaházboltozat építése minden bizonnyal összefügg a bazilika új tetőfedésével, amelyhez a kassaiak szállítottak 1483-ban ólomlemezeket. Feltehetően a hosszaház átépítésével egy időben már tervbe vették a bazilika keleti irányú meghosszabbítását, el is kezdték a bővítés alapozását, amelynek északi oldala fennmaradt a csarnokszentély alapozásai alatt.⁴⁶ Ám a munka közben tervváltozás történt, és inkább egy teljesen új csarnokszentély építésébe fogtak. Ez a munka már csak 1483 körül indulhatott meg, és pénzhiány miatt 1489-ben le is állt. Ez egy kápolnakoszorús csarnokszentély volt. A szentély alaprajza a tizenkétszög öt oldalával zárult, és a bazilika keleti tornyaihoz két szakasszal kapcsolódott. Behúzott támpillérekkel épült,

⁴⁵ SZÓKE 2013. A boltozat rekonstrukciójának javított változatát közölte Szőke Balázs Szabó Zoltán 2021-es monográfiájában: SZABÓ 2021, 97. 6. kép, 1, 4, 28, 31/A, B, C képek, majd BUZÁS 2023, 142–143. 136–137. kép.

⁴⁶ SZABÓ 2021, 66–67.

a támpillérek között pedig téglalap alaprajzú kápolnákat alakítottak ki, kivéve a bazilika tengelyében álló keleti kápolnát, amely egy kiugró, a tizenkétszög három oldalával záródó, saroktámpilléres axiskápolna volt. A szentély külső falainak mindkét oldalán, illetve az axiskápolna délnyugati külső sarkában egy-egy kidudorodás mutatkozik az alapfalakon, amelyek feltehetően lépcsőtornyok alapozásai lehettek. Az axiskápolna nyugati felében a tengelyében tárta fel és bontotta el Henszlmann a már említett T alaprajzú, tömör, erős alapozást, amit először Mátyás sírjának vélt. Ez az alapozás egy olyan pillér számára készülhetett, amely a kápolna terét két szintre osztó boltozatot támasztotta alá, és amelyben egy húzott karú, alsó végén Y alakban két ágra szétváló lépcsőt alakítottak ki, amely a szentélykörüljáróból vezetett fel az emeleti kápolnába.

*A székesfehérvári Szűz Mária bazilika belső terének
rekonstrukciója 1526 körül
(SZÖKE Balázs rekonstrukciója)*

Bonfini leírása a szentély részben még befejezetlen boltozatáról arra vall, hogy a kápolnakoszorú kápolnái a szentéllyel azonos vagy közel azonos magasságúak lehettek, de különálló boltozatok fedték őket. Szőke Balázs egy székesfehérvári

csillagboltozati csomópontot, amely a szentély délnyugati részéről került elő, ezekhez a kápolnához kötött.⁴⁷ A csigalépcsőtornyokra utaló régészeti nyomok arra utalnak, hogy a kápolnák belső tere két szintre lehetett osztva. Bonfini leírása alapján a boltozott kápolnák és a szentélyfalak már Mátyás halála előtt elkészültek, de a szentély fő terének boltozatához még éppen csak hozzákezdhetek, és a boltvállak elkészülte után leállt a munka. Erre utalhat Bonfini a szentélyboltozat kapcsán használt „*iam consurgere coeperat*”, azaz „már emelkedni kezdett” kifejezéssel.

A székesfehérvári késő gótikus szentély építészeti elrendezésének – az axis-kápolnától eltekintve – több analógiáját is ismerjük a 14–15. századi Közép-Európából.⁴⁸ A székesfehérvári szentély egyedülálló jellegzetessége a kiemelt axis-kápolna volt. Nem zárható ki, hogy Mátyás eredetileg ezt a kápolnát szánta saját sírkápolnijának⁴⁹ – erre utalhat talán Tubero megjegyzése a városfal egy szakaszának lebontásáról, annak érdekében, hogy Mátyás „sírhelye számára nagyobb helyet biztosítson” –, de magának a sírnak az építéséhez itt biztosan hozzá sem fogtak, hiszen a kápolnában nem került elő sírgödör maradványa, a király sírja tehát végül a templom régi részében készülhetett el.

Mátyás utóda, II. Ulászló szintén a székesfehérvári bazilikát választotta temetkezőhelyéül, de az ő sírját sem az új szentélyben, hanem a régi kórus területén alakították ki.⁵⁰ Semmilyen adat nem utal arra, hogy II. Ulászló folytatta volna a székesfehérvári bazilika Mátyás által megkezdett, de félbehagyott, nagy átépítését.

Fiát, a mohácsi csata után elhunyt II. Lajost apja mellé temették.⁵¹ II. Lajos sírja átvágja a román kori kórusrekesztő oldalfalának fennmaradt alapozását, és elhelyezkedése alapján készítésekor már a kanonoki kórus stallumai sem lehettek a régi helyükön, márpedig a kanonoki kórus áthelyezésére csak a késő gótikus szentély teljes befejezése után kerülhetett sor. Ez arra vall, hogy 1527-ig elkészült és használatba is vették a székesfehérvári Szűz Mária-bazilika Mátyás király által megkezdett, de halálakor még boltozat nélkül, befejezetlenül álló késő gótikus csarnokszentélyét.

⁴⁸ BUZÁS–KOVÁCS 2023, 146.

⁴⁹ BUZÁS–KOVÁCS 2023, 146–148.

⁵⁰ A sír helyéről Bethlen Farkas 17. századi történetíró emlékezett meg: „Miután ezeket elvégezték, Lajos király tetemét ugyanannak az évnek, azaz 1526 novemberének 9. napján, uralkodásának tizedik évében, ugyanott, Székesfehérváron, a Szent Szűz templomában, Szent Imrének és saját atyjának, Ulászlónak sírja közé, a bevett szokás szerint, teljes tisztelettel eltemették.” BETHLEN 2000, 58.; BETHLEN 1782, 70. Mivel Szent Imre sírjának kétségtelenül a templom régi részében kellett lennie (SZABÓ 1996), így II. Ulászló és II. Lajos temetkezése is oda lokalizálható. A sír pontos helyéről: BUZÁS–KOVÁCS 2023, 164–169.

⁵¹ Sírjának helyét Bethlen Farkas fent idézett feljegyzése alapján ismerjük. A székesfehérvári bazilikában a Szabó Zoltán által azonosított Szent Imre-sír mellett egyetlen késő középkori sír került elő az 1936–1938-as ásatások során. (DERCSÉNYI 1943, II. melléklet.) ez a főhajó déli oldalán található, téglából falazott I/2. sír (Szabó 2018, R.R. 1. ábra.) A sírhely pontosan megfelel Bethlen Farkas meghatározásának, hiszen Szent Imre és II. Ulászló sírja között van. Falkoronájának magassága megegyezik II. Ulászló sírjával, így már bizonyosan a Mátyás-kori padlószintemelést követően készülhetett. BUZÁS–KOVÁCS 2023, 178–183.

A préposti palota

A Szűz Mária-templom mellett álló préposti palotáról több későközépkori forrás is említést tesz. E források nagy része Mátyás király és Beatrix királyné esküvőjét leíró követjelentés, ugyanis a székesfehérvári esküvő alkalmával ez a palota szolgált a királyi pár szállásául, de szerepet kapott a palota Mátyás temetésének, majd Szapolyai János és I. Ferdinánd koronázásának alkalmával is. E két utóbbi alkalommal a király szállásaként funkcionált az épület.⁵² A török kiűzése után romossá vált préposti palota maradványairól több 17–18. századi forrás maradt ránk, bontására ugyanis csak 1805 körül került sor. Az épületegyüttes régészeti maradványait Kralovánszky Alánnak 1979-ben, majd újabban Reich Szabinának a püspöki palota kertjében végzett ásatásai érintették.⁵³

A palotához több fontos kőfaragvány is köthető. Az egyik egy, a bazilika környezetéből a 19. század elején előkerült vakmértműves timpanon Györgyi Bodó Miklós székesfehérvári prépost (1444–1472/74) címerével,⁵⁴ amely egy kétosztatú, vagy keresztosztós későgótikus ablak vízszintes szemöldök-tagozatával van egybefaragva.⁵⁵ Ez az ablakforma bizonyosan lakóépülethez köthető, így nem lehetett a templom része, annál inkább a préposti palotáé.

Marosi Ernő figyelt fel egy hatosztatú, vízszintes záradékú, országcímerrel díszített ablakkeretre, amelynek darabjai a püspöki palota gazdasági udvarából, tehát a középkori préposti palota területéről kerültek elő.⁵⁶

*Vakmérműves ablaktimpanon Györgyi Bodó Miklós prépost címerével
(Magyar Nemzeti Múzeum, fotó: BUZÁS Gergely)*

⁵² A préposti palotára vonatkozó középkori forrásokat Szabó Zoltán gyűjtötte össze: SZABÓ 2021, 154–172.

⁵³ A préposti palotára vonatkozó forrásokat, és ezek alapján a palota lehetséges rekonstrukcióját legújabbban Szabó Zoltán dolgozta fel: SZABÓ 2021, 147–181.

⁵⁴ LÓVEI–ENGEL 1983, 1–7.

⁵⁵ A kő Lővei Pál és Engel Pál által közölt képei és felmérése nem ábrázolja az alján fennmaradt ablakkeret-profil, a szerzők ezért is gondolhatták azt kaputimpanonnak, ám a Nemzeti Múzeumban kiállított faragványon és Szabó Zoltán által közölt fotóján (Szabó 2021, 173. 49. kép) ez jól megfigyelhető.

⁵⁶ DERCSÉNYI 1943, kat. 101–103.; BICZÓ 2024, 179–180.

Típusa alapján ez az ablak sem lehetett a templom része, így minden bizonnyal helyes Marosi véleménye, miszerint ez a faragvány is a préposti palotához tarthatott.⁵⁷ E két ablakkeret arra vall, hogy a préposti palotán a 15. század harmadik negyedében jelentős építkezéseket végeztek.

A Szent Imre plébániatemplom és kápolnái

A város későközépkori egyházi építészetéből a bazilika maradványain kívül egyetlen gótikus templomot és a hozzá csatlakozó későgótikus kápolnákat ismerjük. Ez a templom a mai, barokk székesegyház elődje, amit Székesfehérvár helytörténeti irodalma sokáig a középkori Szent Pétert plébániatemplommal azonosított. Ez az azonosítás azonban nem volt összeegyeztethető az egyetlen topográfiai szempontból használható történeti forrással, az I. Ulászló székesfehérvári koronázását megörökítő Jan Długos lengyel történetíró leírásával. Szerinte a Szent Péter-templom a város „forum”-án, azaz piacterén állt, mivel a piactér a Szűz Mária bazilika nyugati homlokzata előtt terült el, annak a dombnak a lábánál, amelynek a tetején áll a mai székesegyház. Itt a piactéren valóban állt egy középkori templom a mai, barokk ferences templom helyén, amelynek egyhajós, félköríves szentélyű alaprajzát De Prati 1720-as várostérképe meg is örökölte. Minden bizonnyal ez a félköríves apszisú piactéri templom azonosítható a Képes Krónika szerint IV. Béla által felszentelt Szent Péter-plébániatemplommal, míg a mai székesegyház középkori elődje feltehetően az Árpád-kori királyi palota Szent Imrének szentelt kápolnájából kialakult Szent Imre-plébániatemplommal.⁵⁸

A mai székesegyház középkori elődjét Kralovánszky Alán⁵⁹ és Reich Szabina által végzett feltárások alapján ismerjük. Az első templom ezen a helyen egy négykaréjos alaprajzú, kváderes falazatú, 12. századi kápolna volt, minden bizonnyal a dombtetőn feltárt 11–12. századi királyi palota kápolnája. Ezt a kápolnát a Szűz Mária bazilika I. Károly kori építkezéseivel egyidőben bővítették ki egy gótikus szentéllyel, amelynek előbb a déli oldalához egy sekrestyét csatoltak. A Zsigmond korban a sekrestye helyére, illetve vele átellenben a szentély északi oldalához egy egy torony épült, továbbá a román kori hajót elbontva, a helyén egyetlen középpillérre boltozott csarnokrendszerű hosszházat emeltek. A hosszház északi oldala mellé, és kissé távolabb, a templomot övező temető északi oldalára a 15. század második felében két poligonális szentélyzáradékú, támpillérek nélküli kápolna épült. A templom mellett álló kápolna alatt osszáriumot alakítottak ki.⁶⁰ A ma is épségben lévő, különálló kápolna részletformái összefüggenek a visegrádi királyi

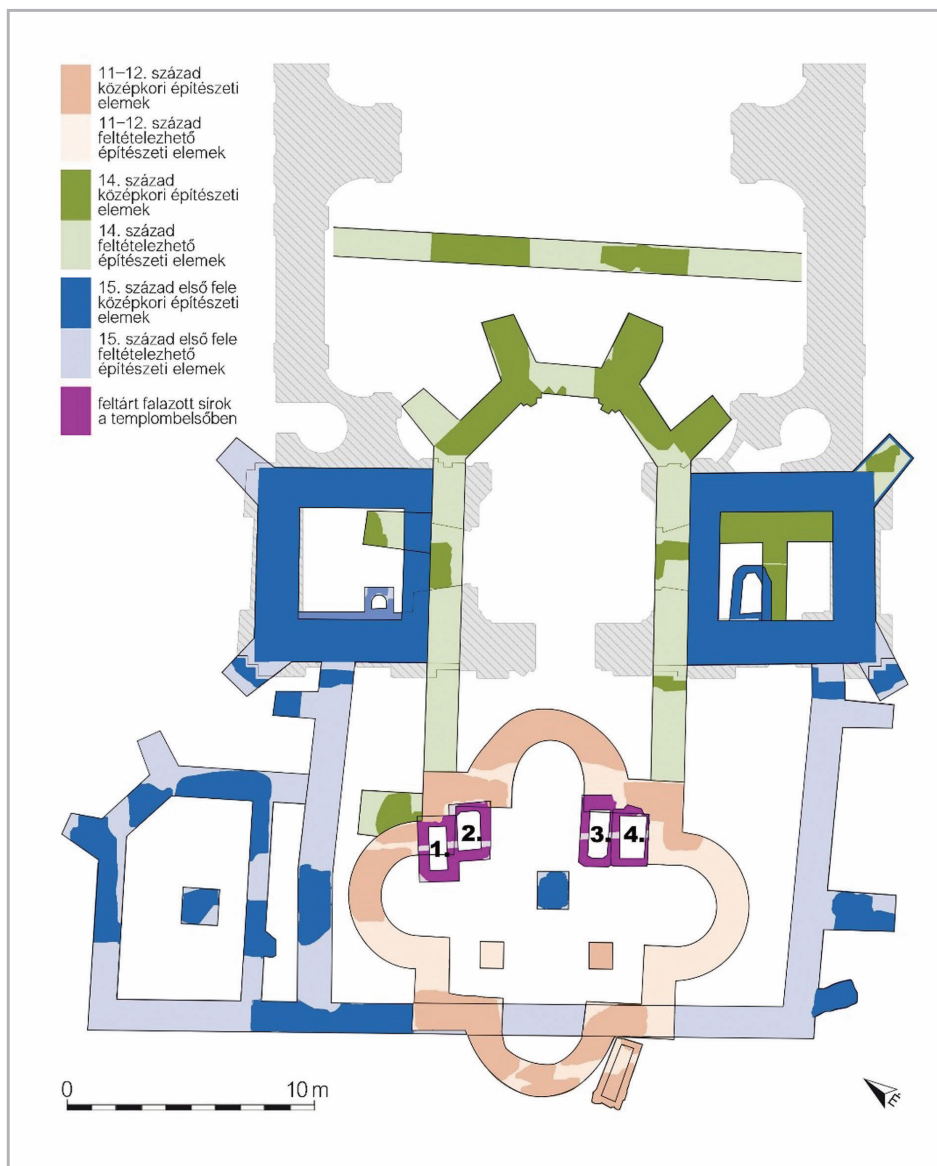
⁵⁷ MAROSI 1972, 173–175.

⁵⁸ BUZÁS–KOVÁCS 2019, 30–34.

⁵⁹ KRALOVÁNSZKY 1980.

⁶⁰ REICH 2020, 53–55.

palotán az 1470-es évek második, és az 1480-as évek első felében folyó építkezés bécsi kapcsolatokat mutató építőműhelyének stílusával, ami lehetőséget ad az épület közelebbi datálására.⁶¹

*A székesfehérvári Szent Imre templom ásatási alaprajza
(REICH Szabina nyomán)*

⁶¹ BUZÁS 1990, 43.

A Szent Anna kápolna
(fotó: BUZÁS Gergely)

A Szent Anna kápolna belső tere
(fotó: BUZÁS Gergely)

A királyi vár

A várossal északkeleti sarkában álló, a város északi, ún. Budai kapuját védelmező királyi várat Zsigmond király 1420 körül építtette fel.⁶² Az 1601-es ostromot követően leégett, majd lebontott, és a helyén emelt olaszbástyába, a Király-bástyába foglalt középkori vár maradványait Dormuth Árpád és Siklósi Gyula ásatásai alapján ismerjük. A feltárások egy négyzetes alaprajzú, 45x50 méteres épületet hoztak napvilágra, amelynek 22x22 méteres belső udvarát minden irányból több mint 10 m széles palotaszárnyak övezték.⁶³ A vár egyetlen hiteles, ám meglehetősen vázlatos látképi ábrázolása – az 1608-ban megjelent francia metszet – nem mutat tornyokat.⁶⁴ Az 1601-es ostrom során készült olasz alaprajzi vázlat is csak a négyzetes vármagot jelöli, déli oldalán egy fallal övezett, téglalap alakú udvarral, nyugati oldalán pedig egy északi felén rondellával lezárt falszorossal.⁶⁵

⁶² Csapi András keltezetlen, 1421 augusztusára datálható kérvényében tesz említést két székesfehérvári házról, amelyet Zsigmond király saját várának építése miatt lebontott. ENGEL 1987b, 86., 91. 5. jegyzet.

⁶³ SIKLÓSI 1999a, 33, Abb. 40–41.

⁶⁴ MONTREULX 1608, 746–747. oldal között (SZALAI 2006. I. 117, 187. tábla)

⁶⁵ SIKLÓSI 1999a, Abb. 2.

*Olasz alaprajzi vázlat Székesfehérvár 1601-es ostromáról
(SIKLÓSI Gyula nyomán)*

Feltehetően ez utóbbin át vezetett be a városba a Budai kapu. A várépület méretei és elrendezése a tatái, zólyomi és diósgyőri váréra, illetve a visegrádi palota lakóépületére emlékeztetnek. Habár a négyzetes, palotaszárnyakkal övezett középudvaros vártípus már létezett IV. Béla korában is – ráadásul a székesfehérvárihoz hasonló topográfiai elrendezésben – Óbudán, ám az óbudai vár méretei jóval kisebbek a székesfehérvárinál.⁶⁶ Így bár nem tudhatjuk bizonyosan, hogy a székesfehérvári vár már állt-e IV. Béla korában⁶⁷ vagy Zsigmond idején újonnan épült, de végleges alaprajzi elrendezését minden bizonnyal csak a 15. század elején nyerte el.⁶⁸

A városfal későközépkori erősítései

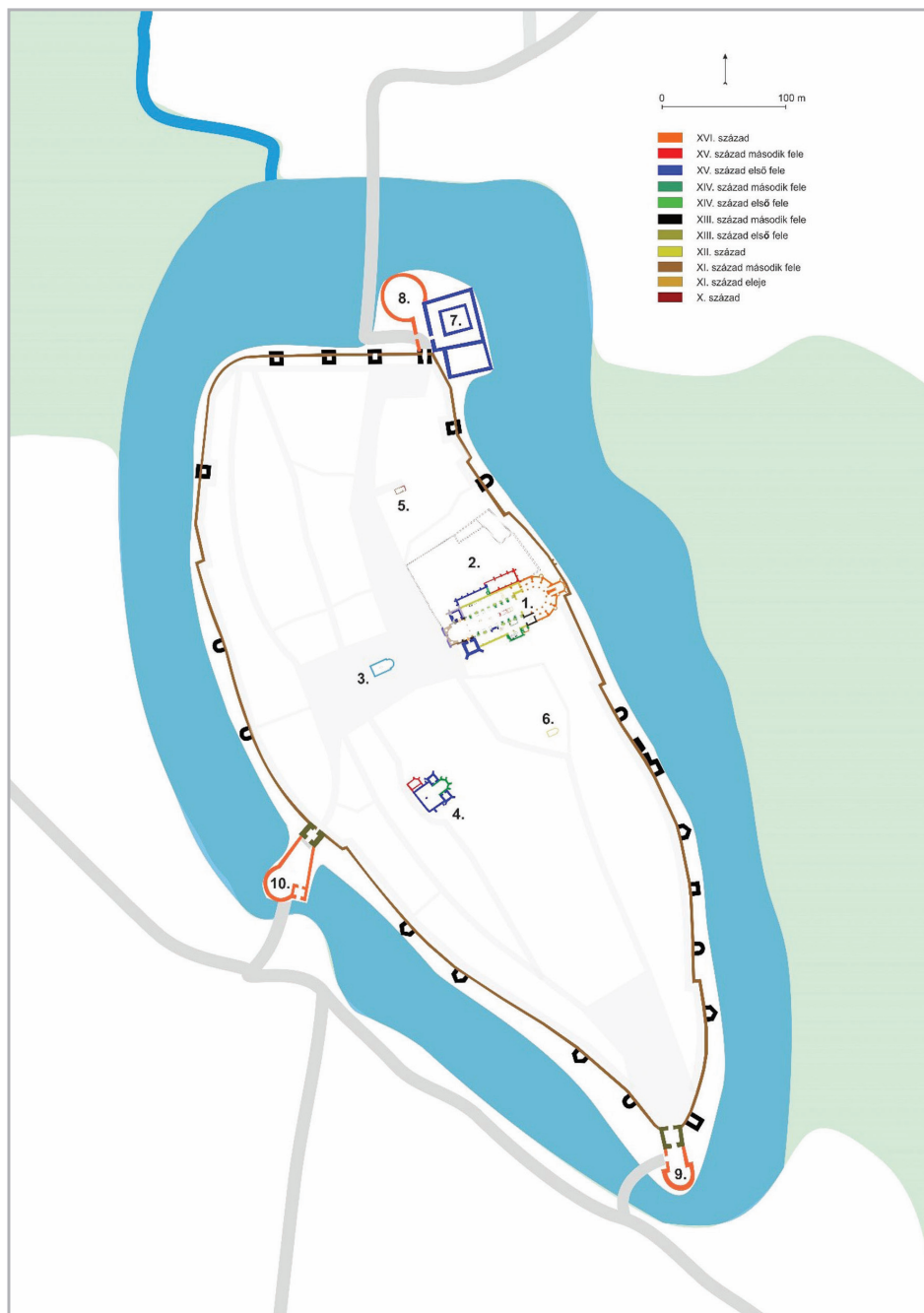
Székesfehérvár Árpád-kori eredetű városfalának 17. század eleji hiteles ábrázolásain ⁶⁹ három olyan tűzérségi védőművet figyelhetünk meg, amelyek feltehetően még

⁶⁶ Az óbudai vár mindössze 32x32 m-es alapterületű volt, 8,5 x 10 m-es belső udvarral.

⁶⁷ Először 1259-ben említik castrumként. SIKLÓSI 1999a, 34.

⁶⁸ BUZÁS 2015, 718.

⁶⁹ A fent említett 1601-es olasz alaprajzon és az 1608-as francia metszeten.

Székesfehérvár belvárosának 1526 körüli rekonstruált alaprajza
(rajz: BUZÁS Gergely)

az 1543-as török foglalás előtt épültek. A királyi vár északnyugati sarkát, és egyúttal a Budai kaput védő rondella olyan egyszerű forma, amely a 15. század közepe és a 16. század közepe között bármikor épülhetett. A város déli oldalán álló rondella viszont egy sokkal összetettebb építmény. Eredeti formája egy négyszögletes kaputorony elé épített, rondellával lezárt falszoros lehetett, amelynek külső kapuja a falszoros nyugati oldalán nyílt. E kapu előtt egy másik íves alaprajzú bástyát is jelölnek az ábrázolások, de ez alighanem egy későbbi átépítés eredménye lehet, amellyel lezárták a korábbi barbakán kapuját. Hasonló védmű állt a város nyugati, Palotai kapuja előtt is. A négyzetes kaputorony elé itt is egy falszoros épült, a végén egy félköríves barbakánnal, amelynek déli oldalából nyílt a külső városkapu, itt azonban a külső kaput is egy négyszögletes kaputorony védte. Ez a barbakán ismert a legjobban a három védőmű közül, ugyanis Siklósi Gyula jelentős részét feltárta.⁷⁰ E barbakán szinte pontos megfelelője a Nagyvázsonyi vár 1500 körül emelt barbakánjának, de igen közel áll az Egri vár szintén 1500 körülre datálható Ókapujához is,⁷¹ így valószínűnek tűnik, hogy ez a barbakán, és talán a másik két tűzérési védőmű is a 15. század végén, feltehetően Miksa 1490-es ostroma után épülhetett.

Források és irodalom

- BALOGH 1966 = BALOGH Jolán: *A művészet Mátyás király udvarában*. Akadémiai, Budapest, 1966.
- BETHLEN 1782 = BETHLEN, Wolffgangi de: *Historia de rebus Transsylvanicis*. Typis & sumptibus M. Hochmeister, Nagyszeben, 1782
- BETHLEN 2000 = BETHLEN Farkas: *Erdély Története I.*, Kolozsvár. 2000.
- BICZÓ 1999 = BICZÓ Piroska: Érdy János leletmentésének tudományos jelentősége. In: *150 éve történt... III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése*. Szerk. CSERMÉNYI Vajk. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1999. 16–24.
- BICZÓ 2024 = *Solium Regni — Az ország trónusa. A koronázótemplom története és faragványai*. Szerk. BICZÓ Piroska. , Székesfehérvár, 2024.
- BONFINI 1936 = BONFINI, Antonius de: *Rerum Ungaricarum Decades*. Ed. I. FOGEL – B. IVANYI – L. JUHASZ. III. Lipsiae, 1936.
- BONFINI 1941 = BONFINI, Antonius de: *Rerum Ungaricarum Decades*. Ed. I. FOGEL – B. IVANYI – L. JUHASZ. IV. Budapest, 1941.
- BONFINI 1995 = BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford. KULCSÁR Péter. Balassi, Budapest, 1995.
- BUZÁS 1990 = BUZÁS Gergely: *Visegrád, királyi palota 1. a kápolna és az északkeleti palota*. (Lapidarium Hungaricum 2.) Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1990.

⁷⁰ SIKLÓSI 1999b.

⁷¹ BUZÁS 2019, 250–251.

- BUZÁS 2004a = BUZÁS Gergely: A Szűz Mária prépostság temploma a XIV. században. In: *Magyar királyi és főrendi síremlékek. Gótikus baldachinos síremlékek a középkori Magyarországon*. Szerk. DEÁK Zoltán. , Budapest, 2004. 30–31.
- BUZÁS 2004b = BUZÁS Gergely: A déli oldalkápolna rekonstrukciója. In: *Magyar királyi és főrendi síremlékek. Gótikus baldachinos síremlékek a középkori Magyarországon*. Szerk. DEÁK Zoltán. , Budapest, 2004. 86–90.
- BUZÁS 2015 = BUZÁS Gergely: Királyi rezidenciák és szálláshelyek a késő középkori Magyarországon. In: *Medio Regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”* Szerk. BENKÓ Elek – OROSZ Krisztina. MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest, 2015. 705–723.
- BUZÁS 2019 = BUZÁS Gergely: A későközépkori európai erődépítéset és Magyarország (1450–1526). In: *Új korszak határán: Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában, Mohács 1526–2026 rekonstrukció és emlékezet*. Szerk. B. SZABÓ János – FODOR Pál. MTA BTK, Budapest, 2019. 233–253.
- BUZÁS 2024 = BUZÁS Gergely: *A középkori építészet története Magyarországon 1. Késő antik és kora középkori építészet 305–1038*. Martin Opitz, Budapest, 2024.
- BUZÁS–KOVÁCS 2019 = BUZÁS Gergely – KOVÁCS Olivér: *Az Árpád-házi uralkodók sírjai*. MNM Mátyás Király Múzeuma, Visegrád, 2019.
- BUZÁS–KOVÁCS 2023 = BUZÁS Gergely – KOVÁCS Olivér: *A késő középkori magyar királyok sírjai*. , Budapest, 2023.
- Chronica Hungarorum 1973 = *Chronica Hungarorum 1473*. Helikon, Budapest, 1973.
- DERCSÉNYI 1943 = DERCSÉNYI Dezső: *A székesfehérvári királyi bazilika*. , Budapest, 1943.
- DILLICH 1600 = DILLICH, Wilhelm: *Ungarische Chronica*. Kassel, 1600.
- EHENHEIM 1891 = *Familien-Chronik des Ritters Michel von Ehenheim*. Hg. MEYER, Christian. Würzburg, 1891.
- ENGEL 1987a = ENGEL Pál: *Osorai Pipo. Osorai Pipo emlékezete*. Múzeumi Füzetek, Szekszárd, 1987. 53–88.
- ENGEL 1987b = ENGEL Pál: Az utazó király: Zsigmond itineráriuma. In: *Művészet. Zsigmond király korában 1387–1437*. Szerk. BEKE László – MAROSI Ernő – WEHLI Tünde. , Budapest, 1987. I. 70–82.
- ÉRSZEGI 1971 = ÉRSZEGI Géza: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magán levéltárában, 1193 – 1542. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 5. (1971) 177–263.
- FÉNYI 1977 = FÉNYI Ottó: A székesfehérvári királyi bazilika és a préposti residentia a XVII. században. In: *Székesfehérvár évszázadai, III.* Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán. István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1977. 127–142.
- HAMMERL–LENHARDT 2013 = HAMMERL, Christa– LENHARDT, Wolfgang A.: *Erdbeben in Niederösterreich von 1000 bis 2009 n. Chr.* Abhandlungen der Geologischen Bundesanstalt 67. Verlag der Geologischen Bundesanstalt (GBA), Wien, 2013.
- HENSZLMANN 1883 = HENSZLMANN Imre: Székesfehérvári ásatások. In: REISSENBERGER Lajos – HENSZLMANN Imre: *A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom*. Budapest, 1883, 55–85.
- KÁROLY 1898 = KÁROLY János: *Fejér vármegye története 2. Székesfehérvár és Fejérmegye kültörténete*. Székesfehérvár, 1898.
- Képes Krónika 1964 = *Képes Krónika*. Magyar Helikon, Budapest, 1964.

- KRALOVÁNSZKY 1980 = KRALOVÁNSZKY Alán: *The earliest church of Alba Civitas. Alba Regia*. Az István Király Múzeum Évkönyve 20. (1980) Székesfehérvár, 75–88.
- KRALOVÁNSZKY 1982 = KRALOVÁNSZKY Alán: A székesfehérvári Anjou-sírkápolna. In: *Művészet I. Lajos király korában, 1342–1382*. Szerk. MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Livia. MTA, Székesfehérvár, 1982. 165–174.
- KULCSÁR 1995 = KULCSÁR Péter: Antonio Bonfini és műve. In: Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Ford. KULCSÁR Péter. Budapest, 1995. 1009–1019.
- KÜKÜLLEI 1960 = Küküllei János és a Névtelen Minorita krónikája. *Iohannes de Kikullew et Anonymus Minorita chronica, De gestis Ludovici I. regis Hungarorum*. Monumenta Hungarica IV. Ford. GERÉB László. Magyar Helikon, Budapest, 1960.
- LÓVEI–ENGEL 1983 = LÓVEI Pál – ENGEL Pál: Székesfehérvári kőfaragványok Györgyi Bodó Miklós prépost címerével. *Művészettörténeti Értesítő* 32. (1983) 1–7.
- LUKCSICS 1931 = LUKCSICS Pál: *XV. századi pápák oklevelei I*. Budapest, 1931.
- MAROSI 1972 = MAROSI Ernő: Mátyás király székesfehérvári sírkápolnája. *Székesfehérvár évszázadai. 2. Középkor*. István Király Múzeum Közleményei 14. Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, Székesfehérvár, 1972. 169–184.
- MENTÉNYI 2017 = MENTÉNYI Klára: Pauer János és Henszlmann Imre. „Kögyűjtés” Székesfehérváron a 19. században. *Ars Hungarica* 2017/1. 45–64.
- MONTREULX 1608 = MONTREULX, Nicolas de: *Histoire universelle des guerres du Turc...* Párizs, 1608.
- Monumenta 1899 = *Monumenta romana episcopatus Vesprimiensis. II. 1276–1415*. Szerk. FRANKÓI Vilmos – HORNIG Károly. Római Magyar Történeti Intézet, Budapest, 1899.
- REICH 2020 = REICH Szabina: Székesfehérvár korai történeti városmagja. *Várak, Kastélyok, Templomok Évkönyv*. 2020. 50–55.
- SIKLÓSI 1999a = SIKLÓSI, Gyula: *Die mittelalterlichen Wehranlagen Burg-und Stadtmauern von Székesfehérvár*. (Varia Archaeologica Hungarica 12.) MTA, Budapest, 1999.
- SIKLÓSI 1999b = SIKLÓSI Gyula: Székesfehérvár - Palotakapu (Szület kapu, Alsóvárosi kapu, Rác kapu) - *Szent István Király Múzeum Közleményei* 36. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1999.
- SRH. = *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Ed. Emericus SZENTPÉTERY, Budapest, 1937–1938.
- SZABÓ 1996 = SZABÓ Zoltán: A szentté avatott Imre herceg kultuszhelyének kérdése a székesfehérvári prépostság Nagyboldogasszony templomában. *Műemlékvédelmi Szemle*, 1996. II. 5–52.
- SZABÓ 2018 = SZABÓ Zoltán: *A székesfehérvári királyi bazilika építéstörténete Ecclesia Beatae Mariae Virginis Albaregalis II/2B.*, Budapest, 2018.
- SZABÓ 2021 = SZABÓ Zoltán: *A székesfehérvári királyi bazilika építéstörténete Ecclesia Beatae Mariae Virginis Albaregalis II/3. 1470 körül – 1800*. Balassi, Budapest, 2021.
- SZABÓ 2025 = SZABÓ Zoltán: *A székesfehérvári királyi bazilika építéstörténete Ecclesia Beatae Mariae Virginis Albaregalis II/5. Uralkodói temetkezések és koronázások a székesfehérvári földrendések és tűzvészek tükrében*. Budapest, 2025.
- SZALAI 2006 = SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800.*, Budapest, 2006.

- SZÓKE 2013 = SZÓKE Balázs: A székesfehérvári Szűz Mária prépostság egykori boltozatai. In: *Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete*. Szerk. VARGA Máté. Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár, 2013. 103–114.
- THEINER 1860 = THEINER, A.: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. II.* Romae, 1860.
- THURÓCZY 1978 = THURÓCZY János: *A magyarok krónikája*. Ford. HORVÁTH János., Budapest, 1978.
- THURÓCZY 1985 = THURO CZ, Johannes de: *Chronica hungarorum. I. Textus*. Ed. Elisabeth GALÁNTAI et Julius KRISTÓ. Akadémiai, Budapest, 1985.
- TUBERO 1994 = TUBERO, Ludovicus: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*. Ford. BLAZOVICH László – SZ. GALÁNTAI Erzsébet. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1994.
- WATHAY 1976 = *Wathay Ferenc énekeskönyve*. Sajtó alá rendezte: NAGY Lajos. Magyar Helikon, Budapest, 1976.
- WENZEL 1884 = WENZEL Gusztáv: *Okmánytár Ozorai Pipó történetéhez. III. közlemény*. Magyar Történelmi Tár 3. sorozat 7. kötet. Budapest, 1884. 412–437., 431., 435.

Székesfehérvár 1526 őszén

Székesfehérvár in the Fall of 1526

VARGA Szabolcs

tudományos főmunkatárs,
ELTE HTK Történettudományi Intézet
szavarga@gmail.com

Absztrakt

A tanulmány Székesfehérvár szerepét mutatja be az 1526. évi mohácsi vereséget követő hetekben, különös tekintettel II. Lajos temetésére és Szapolyai János koronázására. Rámutat arra, hogy a koronázóváros már a hadjárat előkészületeiben is kiemelkedő szerepet játszott: itt hajtották be a rendkívüli adókat, gyűjtötték be az egyházi értéktárgyakat, és a királyi táborba tartó magyar, cseh és morva csapatok jelentős része is Fehérváron haladt keresztül. A mohácsi vereséget követően a város a menekülők egyik legfontosabb célpontjává vált. A korabeli források szerint 1526 szeptemberében az oszmán portyázók megostromolták Székesfehérvárt, felégették külvárosait, miközben a környék lakosságának ezrei kerestek itt menedéket. A tanulmány új levéltári adatok alapján tisztázza a város vezetésének több kérdését is: azonosítja az 1526-ban hivatalban lévő bírót, Kalmár Lukácsot, valamint a városi tanács tagjait. Részletesen rekonstruálja II. Lajos holttestének felkutatását, Fehérvárra szállítását és temetését, majd Szapolyai János 1526. november 11-i koronázását. A források kritikai elemzése elkülöníti a hiteles eseményeket a későbbi hagyományoktól, és rámutat arra, hogy Székesfehérvár nem csupán a királyi temetések és koronázások színhelye volt, hanem a mohácsi katasztrófát követő politikai átmenet egyik legfontosabb központja, ahol a középkori Magyar Királyság folytonosságát biztosító események zajlottak le.

Abstract

This study examines the role of Székesfehérvár in the weeks following the defeat at Mohács in 1526, with particular emphasis on the funeral of Louis II and the coronation of John Szapolyai. It highlights that the coronation city had passed a prominent role even during the preparations for the campaign: it was here that extraordinary taxes were levied, ecclesiastical treasures were collected, and a significant portion of the Hungarian, Czech, and Moravian troops heading for the royal camp had passed through Fehérvár. After the defeat at Mohács, the city became one of the most important destinations for refugees. According to contemporary sources, in September 1526, Ottoman raiders besieged Székesfehérvár and burned its suburbs, while thousands of people from the surrounding area sought refuge there. Based on new archival data, this study clarifies several issues regarding the city's leadership: it identifies the judge in office in 1526, Lukács Kalmár, as well as the members of the city council. It reconstructs in detail the search for the body of Louis II, its transport to Fehérvár, and its burial, followed by the coronation of John Szapolyai on November 11, 1526. A critical analysis of the sources distinguishes authentic events from later traditions, and highlights that Székesfehérvár was not merely the site of royal funerals

and coronations, but also one of the most important centers of the political transition following the disaster at Mohács, where events ensuring the continuity of the medieval Kingdom of Hungary took place.

Kulcsszavak: mohácsi csata, oszmán hadjárat, II. Lajos temetése, Szapolyai János koronázása

Keywords: Battle of Mohács, the Ottoman campaign, the funeral of Louis II, the coronation of John Szapolyai

Nándorfehérvár 1521. évi elfoglalását követően az ország közvéleménye számára nyilvánvalóvá vált, hogy küszöbön áll a döntő oszmán támadás, amelynek egyedül az időpontja volt kérdéses.¹ 1525 végén a rác Bakics Pál családjával Magyarországra menekült, és ő hozta a hírt, hogy a szultáni hadvezetés döntött a hadjárat megindításáról. Erről Tomori Pál kalocsai érsek, az Alsó részek főkapitánya számolt be a királyi tanács előtt valamikor a következő év január közepén.² Szülejmán szultán április 23-án indult el a seregei élén Isztambulból, s május 29-én Szófiába, július 9-én pedig Nándorfehérvárra érkezett. Az oszmán hadak július 13-án nekikezdték Pétervárad ostromának, és két héttel később, 27-én elfoglalták a várat, miután felőrölték a hőiesen küzdő védők erejét. Ezzel párhuzamosan VII. Kelemen pápa májusban keresztes hadjáratot hirdetett a magyar hadszíntéren, melynek élére Tomorit nevezte ki. A magyar királyi tanács június 1-jén hirdette meg az általános mozgósítást, szétküldték az erről szóló parancsokat, és a gyülekezés helyszínének Tolna mezővárost jelölték ki, ahová július 2-án kellett a csapatoknak megérkezniük. A magyar logisztikai sajátosságok és az általános pénztelenség miatt a kitűzött időpont tarthatatlan volt – 1521-ben is csak szeptemberben sikerült Mohács közelében felvonulni a magyar seregnek –, így nem meglepő, hogy II. Lajos július 20-án vonult ki Budáról, és ezzel hivatalosan is kezdetét vette a hadjárat.

Fehérváron minden bizonnyal tisztában voltak a helyzettel: a nyár folyamán már a városban is érezni lehetett a háborús idők közeledtét. Arról nincs tudomásunk, hogy a király ellátogatott-e a koronázóvárosba, az itineráriuma alapján valószínűleg nem járt itt. Az azonban bizonyos, hogy június 11-én Ficsor János, Thurzó Elek kincstartó szolgája, Bánffy Zsigmond társaságában elindult Budáról a fehérvári és a veszprémi káptalanhoz a király parancsával, hogy behajtsák tőlük az uralkodó által kivetett adót Bánffy katonáinak zsoldjára.³ Alig pár nap múlva, június 15-én Bradács Imre királyi familiáris és Dénes deák, az imént említett Thurzó kincstartó másik familiárisa is felbukkant Fehérváron a király parancsával, ám ők a fehérvári polgároktól kérték az udvari huszárok fizetésére már korábban kivetett háromezer forintot.⁴ Szinte ezzel egyidőben, június 17-én országosan elrendelték az egyházi arany- és ezüsttárgyak begyűjtését. Fehérvár sem volt kivétel, alig tíz nappal a parancsot követően elindult Budáról a városba kállói Lőkös János szervitora, Peterdi Mihály a begyűjtött klenódiumok árából neki járó fizetségért.⁵

¹ Itt köszönöm meg C. TÓTH Norbertnek a tanulmány megírása során nyújtott segítségét.

² Mon. Vat. II/1. 303–307.

³ „...Iohanni Fychor servitori nostro cum litteris regie maiestatis ad capitulum Węsprimiense et Albense pro exigenda illa pecuniarum summa, quam eisdem regia maiestas in presentia necessitate solvendam imposuerat, et magnifico domino Sigismundo Banffy ad rationem servitorum suorum deputaverat cum ipso domino Sigismundo Banffy misso...” C. TÓTH 2025, 2177. sz. bejegyzés

⁴ „...Emercio Bradach aule regie maiestatis familiari et Dionisio litterato servitori nostro ad Albam regalem pro illis tribus milibus florenis, quos maiestas regia ipsis civibus Albensibus imposuerat et prefatis hwaronibus aulicis deputaverat, cum litteris maiestatis sue missis...” C. TÓTH 2025, 2177. sz. bejegyzés

⁵ „...Michaeli Petherdy servitori Iohannis Lewkes de Kallo aule regie maiestatis familiaris ad Albam regalem misso pro accipiendo argento eidem de rebus ecclesie ad rationem servitorum suorum deputato ...” C. TÓTH 2025, 2353. sz. bejegyzés

Két nappal később a Péterváradon szolgáló ezer naszádos vajdái, Hentes István, Rác Péter és Kacsári Gergely mentek Fehérvárra, hogy átvegyék a nekik járó zsoldot, és onnan egyenesen visszatérjenek az oszmán hadjárat útjában álló Duna-parti végvárba.⁶ Azt nem tudjuk, hogy az érintettek hozzájutottak-e a nekik járó összegekhez, de egy június 30-án kelt számadáskönyvi bejegyzés arra enged következtetni, hogy a prépost és a fehérvári káptalan elutasította az ezüsttárgyak összeírását.⁷ Ez felveti a kérdést, hogy vajon miből fizették ki Peterdít és a három vajdát, hiszen valóban alig telt el pár nap az egyházi ezüst- és aranytárgyak beszállítását előíró parancstól, és lehet, hogy az ő zsoldjukat is a kivetett adó alapján terhelték a káptalanra.

A hadjárat során bizonyosan mozgósították a hadköteleseket Fejér megyéből és a városból is. Bebek Imre fehérvári prépostot és királyi titkárt már június 15-én útnak indították az udvarból Báthori István nádorhoz, csulai Móré László királyi pohárnokmesterhez, utóbbi fivéréhez, Fülöp pécsi püspökhöz, valamint a pécsváradi és a szekszárdi apáthoz, hogy valamennyi csapatukkal vonuljanak Tomori Pál kalocsai érsekhez az alsó részek és a dunai átkelők védelmére.⁸ A város felvonulási terület lett, hiszen itt vezetett az út Pozsonyból Bátán át Mohácsra, így az északkeletről közeledők óhatatlanul Fehérváron keresztül vonultak a királyi táborba.

Brodarics István elmondása szerint Szapolyai György is ezen keresztül érkezett a Felvidékről toborzott csapataival,⁹ és értesülését alátámasztja, hogy a gróf augusztus 5-én itt állított ki adománylevelet Essegvári Ferenc egykori pápai várnagy részére.¹⁰ Szintén a kancellártól tudjuk, hogy a cseh csapatok egy része is Fehérváron át érkezett „*a csehek egyik része, azoké, akik a király segítségére jöttek, részben Székesfehérvártól nem messze, részben Győr táján volt, és e vidéken járt Brandenburgi György örgróf meg Csehország kancellárja, Adam de Nova Domo.*”¹¹ Jan Tomáš Pešina z Čechorodu 1677-ben a *Mars Moravicus* című művében azt állítja, hogy a Brandenburgi György, Adam von Neuhaus cseh kancellár és mások által vezetett cseh, valamint a Jan z Pernštejn, Jan ze Šternberka és Bernard ze Žerotína által

⁶ „...Eodem die Stephano Hentes, Petro Racz et Gregorio Kachary waywodis mille nazadistarum in Waradino Petri servientium ad Albam regalem pro accipiendo solutione de rebus ecclesie Albensis ita missis, ut inde recto itinere cum solutione ad reliquos nazadistas irent...” C. TÓTH 2025. 2378. sz. bejegyzés

⁷ „...Valentino litterato de Zala servitori nostro cum litteris regie maiestatis ad Albam regalem ad vocandum prepositum Albensem et potiores de capitulo ad suam maiestatem, ut dicerent causam, cur argenteria ecclesiarum revidere non permisissent, misso...” C. TÓTH 2025. 2389. sz. bejegyzés

⁸ „...Emerico Bebek preposito Sancti Nicolai Albensis secretario regie maiestatis ad dominos Stephanum de Bathor regni Hungarie palatinum, Ladislaum More pincernarum regaliū magistrum, episcopum Quinqueecclesiensem, abbates Pechwaradiensem et Sexardiensem propterea, quod cum omnibus gentibus ad reverendissimum dominum archiepiscopum Colocensem pro defensione partium Inferiorum et wadi descenderent, in legatione misso, pro expensis et solutione curruum kochy dati sunt in cupreis monetis centum et octoaginta quatuor floreni, qui in bona mone-ta duas cupreas pro una bona computando, faciunt...” C. TÓTH 2025. 2189. sz. bejegyzés

⁹ „azon fölüll levelek mennek mindenfelé, követek indulnak György szepesi grófhöz, akiről azt mondták, hogy Székesfehérvártól nem messze áll ötezer emberrel” B. SZABÓ–FARKAS 2020, 309. (KULCSÁR Péter fordítása)

¹⁰ MNL OL DL 102709.

¹¹ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 322. (KULCSÁR Péter fordítása)

irányított morva hadak Fehérvárig, illetve Budáig jutottak a csata napjáig.¹² Ez alapján a királyi rokon, György brandenburgi örgróf akár még egyszer utoljára megfordulhatott a városban, bár kérdéses, hogy valóban elért-e idáig cseh zsoldosai élén, vagy Pozsonyban érte a csatavesztés híre.¹³

Ha a morvák és csehek egy része nem is érkezett meg időben Mohácsra, néhány fehérvári résztvevőről bizonyosan tudunk. Biztosan itt volt Kretschmer Lőrinc fehérvári prépost, aki a király közvetlen közelében, Brodarics István kancellár mögött, a nyitrai és a boszniai püspök mellett állt a csatarendben. A négy klerikus közül Palinai György boszniai püspök hősi halált halt, Kretschmer a többiekkel együtt élve megmenekült.¹⁴

Szerdahelyi Imrefi/Fekete Mihály Somogy megyei előkelő nemes, fejéri ispán és királyi kamarás szintén a túlélők közé tartozott. Ő 1517-től viselte Fejér megye ispánságának a felét, melyet addig másodunokaöccse, Somi Gáspár bírt. Nem tudjuk, hol állt a magyar csatarendben, ahogy azt sem, hogy a megyei bandériumot ő vezette-e, vagy – miként az már a korban gyakori volt – egy megyei kapitányra bízták, ám az bizonyos, hogy fogságba esett, és csak hónapokkal később szabadult ki a rabságból.¹⁵ Endrédi Somogy Ferenc Fejér megyei nemes is készülődött a hadjáratra. A fehérvári keresztes konvent előtt már április 4-én a testvéreire hagyta Somogy, Veszprém és Fejér megyei birtokait a közelgő oszmán támadás miatt.¹⁶ Költségeire 500 forint kölcsönt is felvett Batthyány Ferencről több Fejér megyei birtoka elzálogosításával.¹⁷ Ezzel együtt nem állíthatjuk biztosan, hogy ott volt a csatában, mert a következő napokban már Mária királynénak segédkezett kétszáz lovassal a Pozsonyba történő menekülés során.¹⁸ Ez alapján nem tudjuk meghatározni, hogy hány fehérvári és Fejér megyei vett részt a mohácsi csatában.

A város igazi kálváriája szeptemberben kezdődött, midőn a szultáni seregből kivált akindszik szerteszét száguldoztak és felperzselték a Dunántúl jelentős részét. Kezdetben még az is felröppent, hogy Lajos király Fehérvár felé menekült,¹⁹ majd ezzel összefüggésben az is, hogy Mária királyné is ide menekült (egyik hír sem volt igaz, hiszen a királyné a Duna mentén Komáromon át Pozsonyba utazott), és

¹² „Bohemi preterea et Moravi iusto numero partim ad Albam Regiam partim ad Budam venerant ductoribus marchione Brandenburg. Adamo de Nova Domo, Vilhelmo Svihovsky et Henrico Hlozek, qui Bohemis praeerant; Joanne vero a Pernstein, Joanne iuniora a Sternberg et Bernardo iuniora a Zerotin, qui Moravos ducebant.” KALOUSEK 1902, 329.

¹³ A Verancsics Antal neve alatt fennmaradt magyar nyelvű emlékirat szerint: „Markulab igin kísüti az cseh-orzági erőt, az morvai erőt, siet Mohács mezeire Lajos király után. [...] Gyergy markoláb nem érkezik az csehekkel Mohácsra az viadalra.” SZALAY–WENZEL 1857, 21–22. Idézi: CSEPREGI 2025, 495.

¹⁴ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 136.; „A király jobbán állt az esztergomi és a zágrábi főpap, mert az egrit még Bátoról visszaküldték Budára, a zágrábi és a váradi mögött a pécsi, a szerémi, mert a prelátusok közül kettő, a győri és a váci baloldalt helyezkedett el, a kancellár mögött a nyitrai, a boszniai püspök, a fehérvári prépost.” B. SZABÓ–FARKAS 2020, 317. (KULCSÁR Péter fordítása)

¹⁵ C. TÓTH 2026c.

¹⁶ MNL OL DL 82715.

¹⁷ MNL OL DL 47708. Mindkét adatot FARAGÓ Dávidnak köszönöm.

¹⁸ Rövid krónika a mohácsi vész utáni évek eseményeiről 1545 után. B. SZABÓ–FARKAS 2020, 381–382.

¹⁹ SZOVÁK 2023, 222.

az oszmánok is ezt a várost akarják elfoglalni.²⁰ Szentgyörgyi-Bazini Ferenc szintén erről tudósított Csehországba írt levelében, sőt, ő már úgy tudta, hogy a szultán megérkezett a város alá.²¹ Szeptember 12-én Bécsben szintén úgy tudták, hogy a hadjárat egyik célja Székesfehérvár bevétele, és a portyázók körülötte mindent feldúlnak.²² A város elfoglalásáról szóló hírek Dél-Dunántúlon és Szlavóniában is szétfutottak. Egy itáliai kereskedő, Mathio Sabiza szeptember 14-én Kaproncáról (Koprivnica, Horvátország) azt jelentette Velencébe, hogy a törökök Pécs után bevették Fehérvárat, és innen mentek Budára.²³ Szintén hasonlóról számolt be egy Fehérváron is megforduló itáliai kém – igaz, már novemberben –, hogy a törökök Pécs után – ahol lemészárolták a polgárokat és felgyújtották a várost – Fehérvárra is rátörtek, ám a helyiek nem adták meg magukat, így csak a külvárosokat perzselték fel. Az ő elmondása szerint a szultáni főserég csak ezt követően ért Budára, így erre szeptember első napjaiban került sor.²⁴ Egy értesülés szerint mintegy kétezer cseh katona ragadt a városban, akik vitézül védekeztek és sok törököt levágtak.²⁵

Valójában az 1526. évi pusztításnak nincsen régészeti nyoma,²⁶ ám ez önmagában nem cáfolja azt, hiszen Pécssett sem került elő minden kétséget kizáróan ehhez köthető pusztulási réteg vagy éremllet. Ugyanakkor Fejér megye északkeleti részén, Bicskén és Mányon találtak a 20. század elején olyan pénzérméket – utóbbinál 1270 darab Jagelló-kori dénárt és obulust – ami itt is azokat a menekülési mintákat mutatja, mint a hadjárat centrumában, a Duna két oldalán.²⁷

Egy biztos, a szultáni főserég elkerülte a várost, ám az szintén nem meglepő, hogy az oszmán portyázó hadak viszont célpontként tekintettek rá. Egyrészt – miként erről már volt szó – sokan csak idáig jutottak a hadjárat során, másrészt pedig a menekülők egy része ide vagy Fehérváron túl még távolabb igyekezett eljutni. A korabeli napokról lehangoló képet fest egy ismeretlen cseh nemesúr a visszaemlékezésében, amit érdemes hosszabban idézni.

„Azután étlen-szomjan tovább vonultak, és valahol Székesfehérvárnál egy pusztára értek. Itt vagy százezer ember feküdt a mezőn, többségében nők és gyerekek, meg ilyesféle nép, akik mind elmenekültek, egész helységeket hagytak pusztán a töröktől való félel-

²⁰ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 126. (SZOVÁK Márton fordítása)

²¹ PÉTERFI 2015, 128–129.

²² B. SZABÓ–FARKAS 2020, 148. (SZOVÁK Márton fordítása)

²³ „Hogy a török szultán a maradék sereggel, miután elfoglalta Székesfehérvárat, ahol Magyarország felséges királyait koronázzák, Buda felé ment, ami onnan [Székesfehérvártól] hat magyar mérföldre van, és ahol nem maradt senki, hogy megvédje.” B. SZABÓ–FARKAS 2020, 166. (SZOVÁK Márton fordítása)

²⁴ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 202. (ERDŐSI Péter fordítása)

²⁵ „Adesso dicto Turco ha messo una parte de turchi sotto Belgrado, che è apresso Buda 8 miara hongareschi, ma non ge puol far niente. Sono dentro circa 2000 boemi li quali si defendono valentemente, et hanno amazado assà turchi in una bataglia che deteno a la terra di Belgrado” SZOVÁK 2023, 123.

²⁶ A közeli Tácon viszont előkerült 2025-ben egy éremllet, ami bizonyosan a mohácsi hadjáratához köthető. Itt köszönöm meg Berek Veronikának, hogy használhattam Nagy Balázssal és Szücsi Friggyessel közösen készített poszterüket a még szakmai publikálás előtt álló gyűjteményről.

²⁷ HARSÁNYI 1921, 56.; GEDAI 1972, 194.; PÁNYA 2025.

mükben; talán azt hitték, hogy biztonságban lesznek ebben a szép városban, ahová a királyaitak temették. Nagy nyomorúságot láttak, mert ezek az emberek mind haldokoltak az éhségtől, húsuk és tejük volt elég, de kenyérük nem volt. Látták, hogy az emberek lefektették a földre a gyerekeket, és befedték földdel őket, mivel éhen haltak. De ők is legyengültek már az éhségtől. Akkor megállt egy szekér tele kenyérrel, s a kocsin volt a pék: rengeteg gyerek és asszony ment oda. Albin úr szolgálója odarohant, kardjára szúrt egy kenyeret, úgy vitte a többieknek. De az asszonyok úgy sírtak-ríttak a kenyér miatt, hogy Albin úrnak megesett rajtuk a szíve, és azt mondta társainak: „Nem bírom nézni ezt a nyomorúságot. Én nem eszem a kenyérből, hanem ti törjétek belőle egy-egy darabot magatoknak, a többit adjátok vissza nekem.” Tényleg csak egy darabot tört mindenki, hogy erőre kapjon, aztán a fél kenyeret odaadták Albin úrnak. Fogta a fél cipót, visszavitte az asszonyoknak, és a szegény nők és gyerekek úgy hálálkodtak neki, mintha tőlük vásárolta volna. Bevonultak tehát Székesfehérvárra, és kérdezősködtek, hogy nincs-e itt egy Schlick nevű ember, aki a csatából jött. De akármilyen szorgalmasan kérdezősködtek, semmit nem tudtak meg. Akkor egy ifjú meghalt, mit beszélnek, és megkérdezte, hogy a Schlickek után tudakozódnak-e. „Mert volt ott [a csatában] egy ember” – mondta, és leírta, milyen ruha volt rajta, hogyan nézett ki. Akkor rájöttek, hogy ez Albrecht úr volt, és tovább faggatták a fiút. Az elmondta, hogy négy törököt látott a kis Schlick után rohanni, de ő egyedül volt. Ekkor egy nemesurat hívott magához, aki Steffan Schlick katonája volt, a nemesúr oda is ment hozzá, szembefordultak a négy törökkel, egyet ledőfött, aki azonnal lefordult a lováról; akkor ért oda a nemesúr, majd acélszekercéjével úgy fejbe vágta a másik törököt, hogy leesett a lóról és meghalt. Így két törököt megöltek, erre a másik kettő elmenekült, így ők is elmenekültek a csatából. A fiú ezeket mondta, és mivel nem nagyon akartak hinni neki, hozzátette: „Én is ott voltam, ez mind igaz, és ha nem akartok hinni nekem, akkor veletek maradok, míg meg nem találjátok őt.” Magukkal vitték a fiút, Pozsonyba mentek, ahol Albrecht úrra vártak.²⁸

A város népe olyan keresztény katonával, aki meg akarta őket védeni, először Frangepán Kristóf 500 lovasával találkozott, akiket a gróf valamikor szeptember második felében küldött a városba, hogy lelket öntsön a polgárokbba, s egyben biztosítsa a közrendet.²⁹ Sőt, ha hihetünk Zárai Jeromos október 22-én kelt beszámolójának, akkor szeptember végén – bár itt az időrend meglehetősen zavaros – a horvát gróf személyesen is megjelent Fehérváron.³⁰ A szultán ekkor már felszedte a sátorfáját Budán, átkelt a Dunán, és október 10-én elhagyta az országot. Fehérvár lakossága lassan készülődhetett a vitézül küzdő II. Lajos temetésére és egyelőre ismeretlen utódjának a megkoronázására.

A mohácsi vereség és a király halálhíre először a Duna és a felvonulási útvonalak mentén futott végig, így Fehérváron az első között értesülhettek róla.

²⁸ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 213. (TUZA Csilla fordítása)

²⁹ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 194. (ERDŐSI Péter fordítása)

³⁰ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 195. (ERDŐSI Péter fordítása)

Augusztus végén ezen az útvonalon menekítették a bátai bencés kolostor kincseit a szentmártoni apátságba, a fehérvári prépostság klenódiumai pedig Pozsonyba kerültek.³¹ Talán a fehérvári küldöttségnek (is) köszönhetően szeptember 3-án – legkésőbb 4-én – már Mária királyné környezetében, Pozsonyban is ismertek voltak az események,³² így természetesen itt merült fel először II. Lajos holtteste megkeresésének terve. Keletre láthatólag sokkal lassabban jutottak el az új információk, és Szapolyai János erdélyi vajda talán csak szeptember második felében, de nem kizárt, hogy csupán a hónap végén szerzett tudomást a király haláláról.³³ Ekkor a Tisza bal partján, valahol (Mező)Túr és Fegyvernek között tartózkodott, majd Debrecenbe és Tokajba ment, ahol október 16–17-én a mohácsi túlélők és a környékbeli egy részével (27 főt ismerünk név szerint, mellettük pedig ott voltak a szászok és székelyek, valamint Kassa és más városok követei) országgyűlést tartottak, melyen arról is döntöttek, hogy Szent Imre napjára (november 5.) Fehérvárra koronázó gyűlést hirdetnek.³⁴ A vajda mellett levő, a hadjáratra mozgósított erdélyi sereg egy része visszatért, ám egy ágyúkkal felszerelt kisebb csapat követte Szapolyait egészen Szent István sírjáig.³⁵

Székesfehérvár életében kétségtelenül 1526 október–novembere volt a legfontosabb időszak: amikor megérkezett a Duna mellől II. Lajos holtteste, nem volt kérdés, hogy a királyi temetést az utód megkoronázása fogja követni, ám az ő személye csak menet közben vált bizonyossá. A középkori trónutódlás esetében komoly legitimációs erővel bírt, hogy ki temeti el az elődjét. Magyarországon törvényes örökös híján erre 1526-ban nem volt kidolgozott forgatókönyv, ezért értelemszerűen Mária királyné és környezete kezdeményezte az első lépéseket. Bár erre nézve kevés adat áll rendelkezésünkre, Sárffy Ferenc győri kanonok és várnagy beszámolójából nagy vonalakban rekonstruálható az eseménysor. Ő október 19-én Győrből keltezte a levelét Brodarics Istvánnak, miután visszatért a Mária királyné által elrendelt expedícióból.³⁶ Tőle tudjuk, hogy valamikor ezt megelőzően az özvegy megparancsolta neki, hogy Ulrich Czettritz királyi kamarásnak, aki jelen volt Lajos király halálakor, biztosítson egy tucat lovast az uralkodó testének hazahozatalához. Az ügy fontosságára tekintettel Sárffy maga is csatlakozott hozzájuk, majd valamikor október közepén a kamarás irányításával megtalálták Lajost, testét egy tiszta ingbe öltöztették, a Győrből magukkal hozott koporsóba tették, és útnak indultak. „*Midőn Székesfehérvár elé értünk, Czettrich³⁷ előrelövagolt, s a városi bírónak és a többi rendnek előadta, hogy kit hozunk, s erre ezek, mint illet, az egész papsággal együtt ünnepi menetben kijöttek a városból a király koporsója elé. Végül a Felség holttestét bevittük*

³¹ JÁSZAY 1846, 12–13.

³² NEUMANN 2025, 328.

³³ C. TÓTH 2026b. Itt köszönöm meg a szerzőnek, hogy megjelenés előtt használhattam a tanulmányát.

³⁴ „*dictum conuentum generalem pro eligendo creandoque nouo rege ad proximum festum Beati Emerici Ducis Albe celebrandum duximus instituendum atque indicendum...*” MOE I. 9.

³⁵ C. TÓTH 2026b.

³⁶ A forrással az elmúlt években többen foglalkoztak. BOTLIK 2002, KASZA 2016, SZEBELÉDI 2016.

³⁷ Az idézetben használt névalakot megtartottam, de mivel a nemzetközi szakirodalom Czettritz néven ismeri, így a magam szövegében így használom.

a városba, s a prépostság házában egy pajzsra kiterítettük nagy tisztelettel. Felnyitottuk ezután a koporsót, s megmutattuk a város bírójának, aki szintén felismerte benne urát, azután újra bezártuk a koporsót, s átadtuk Horváth Mártonnak megőrzés végett. Minderről Czettrich, ki e levelemet viszi Főtisztelendő uraságodnak, részletesebben fog beszámolni.”³⁸

A szövegben említett fehérvári bíró személye sokáig nem volt azonosítható, ugyanis 1520 körül Kalmár Dénes, majd 1530-ban Kalmár Lukács volt a székesfehérvári bíró, így a szakirodalomban e két személy valamelyikét feltételezték. Mára azonban kiderült, hogy 1526-ban Kalmár Lukács állt a város élén, mellette pedig a városi tanács tagjai (*Albaregalis civitas consul*) Király (Kyrál) Benedek, Sándor (Sandor) János, Képiró (Kephyro) Bertalan, Földes (Fewldes) László, Challyan Mátyás és Hajas (Hayas) Lőrinc voltak.³⁹ Horváth Márton személyében elsőre nem lehetünk ennyire biztosak, hiszen ismerünk ilyen nevű udvari familiárist (*aulicus*), illetve egy Mlatkowith előnévvel illetett étekfogót (*dapifer*) is.⁴⁰ Ám egy fontos nyom alapján mégis inkább ez utóbbiban tisztelhetjük a mi emberünket, ugyanis alig pár hónappal később (1527. június 24.) Báthori István nádor egy Pozsonyban kelt oklevelében arról tudósít, hogy Mária királyné mlatoviti Horváth Mártont küldte azokhoz a Mohács környéki jobbágysághoz, akik II. Lajos király öltözetét annak idején magukhoz vették, ő pedig elhozta tőlük a király pecsétgyűrűjét, amelyet ekkor többek jelenlétében megsemmisítettek. Ez alapján feltételezhető, hogy azért esett az étekfogóra a választás, mert már korábban is volt köze az ügyhöz, megkockáztatom – ugyanis ennek Sárffy levele nem mond ellent –, hogy ő is az expedíció egyik résztvevője lehetett, és talán épp az udvari méltóság miatt maradt ő a holttest mellett 1526. október második felében.⁴¹

Láthattuk, elsőként Mária királyné rendelte el férje felkutatását, ám végül mégsem ő, hanem Szapolyai János erdélyi vajda rendezte az ünnepélyes temetést. Az özege ugyanis október folyamán lépéshátrányba került a trónért való versenyfutásban, és bármit is tervezett korábban, pár héttel később már meg sem próbált eljutni Székesfehérvárra, hogy ott személyesen részt vegyen a temetésen és jelenlétével beleszóljon az utódlás kérdésébe. Pedig az első feladatot ő oldotta meg gyorsabban, s ha hihetünk Istvánffy Miklós évtizedekkel később kelt művének, a vajda hiába küldte saját embereit, Cibak Imrét és Szerecsen Jánost a csatatérre, Sárffyk gyorsabbak voltak.⁴² A várost azonban a vajda kerítette hatalmába, aki Tokajból előre-

³⁸ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 191. (BARTONIEK Emma fordítása)

³⁹ C. TÓTH 2026a, 912. (1488. okl.)

⁴⁰ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 192. 6. lj.

⁴¹ Az oklevélről elsőként beszámoló Prokopp Gyula is együtt említette a két szövegrészt, és neki minden bizonnyal kézenfekvő volt, hogy ugyanarról a személyről van szó. PROKOPP 1967, 528–529.

⁴² Istvánffy maga is bizonytalan a kronológiában. Azt írja, hogy János vajda november elején bevonult Fehérvárra, és ott találkozott Czettritz kamarással, akitől értesült a király testéről, elküldte vele Cibakot és Szerecsent. Ez persze képtelenség, hiszen János 8-án ért Fehérvárra, ahol már ott volt a holttest. Istvánffy hozzászólja, hogy „mások azt beszélik, hogy úgy vagon, Czettrik mutatta meg, de az királyné asszony gondviselésével és szorgalmatosságával találtatott meg a test, és Székesfehérvárra szokott halotti pompás renddel vüetett légyen”. ISTVÁNFY 2001, 235. Máshol nem maradt fent Cibakék küldetéséről adat, ám Barta Gábor elfogadta azt (BARTA 1983, 39., BARTA 1989, 9.), és valóban logikus, hogy a trónra aspiráló vajda felkutassa a király holttestét.

küldte kapitányait a stratégiaiilag fontosabb városok osdolai Kun Gotthárdot Buda és Esztergom, Bakics Pált pedig kétszáz lovas katonával Fehérvár megszállására. Október 25-én már Bécsben is tudtak a várak elestéről, így legkésőbb 24-én ezek a stratégiai helyszínek már János híveinek a kezében voltak. Az erdélyi vajda 27-én érkezett a budai palotába, november 8-án továbbindult, aznap Martonvásáron halt, és november 9-én jelent meg Fehérvár falai alatt.⁴³

A városban ekkor már több napja zavargások folytak. Kifosztottak több cseh és német kereskedőt, mert megtalálták náluk Mária királynénak a törökök elől még Budán elrejtett holmijait.⁴⁴ Szapolyai érkezése azonban mindennek véget vetett. Ahogy ünnepi kíséretével megjelent, a polgárok – minden bizonnyal Kalmár Lukács bíróval az élen – elébe hozták a kulcsokat, átnyújtották neki, aki ezután nyájasan visszaadta ezeket nekik.⁴⁵ A vajda bevonult a városba, és rövid előkészületeket követően még aznap megtörtént II. Lajos temetése a koronázó székesegyházban. A szemtanú Szerémi György királyi káplán szerint „*Lajos királyt kiemelték – Antonio Boemo cseh szemtanú informátor szerint addig egy kátránnyal kikent ládában tartották*”⁴⁶ – *s szombaton, Szent Márton hitvalló előünnepén felöltöztették őt a püspökök dalmatikába, lábára szandált hústak, fejére színarany diadémot tettek és ünnepélyesen megemlékezést tartottunk lelkéért, szerzetesek és papok áldozatot mutatva be érte. A vajda egy márkát adott, s elrendelte, hogy ajánlják fel érte a Kereszt oltáránál. Azután egy márvány sírba helyezték.*”⁴⁷ Szintén Szerémi szerint a halotti koronát Tornallyai Jakab készítette el még Budán, János parancsára száz forint értékben, színaranyból.⁴⁸

Pár nappal később a vajda is beszámolt erről az eseményről. Immár János királyként így foglalta össze a temetést Jagelló (I.) Zsigmond lengyel királynak: „*Miután pedig a meghatározott napra városunkba, Székesfehérvárra érkeztek, ahol a néhai felséges Lajos urunknak, a boldog emlékezetű elődünknak, Magyarország és Csehország stb. királyának minap az iszapból – a már kiszáradt örvényből, melybe vigyázatlanul beleesett – kiásott és a nagyobbik egyházban igen nagy tisztelettel elhelyezett élettelen teste fekiüdt, úgy láttuk jónak, hogy mindenekelőtt az igen kiváló fejedelemnek kell megadnunk a végtisztességet. Iparkodtunk tehát eltemetni a felséges Lajos király úr földi maradványait, mivel a már régóta oszladozó tetemét nem lehetett tovább a föld színén tartani. Ófelsége iránti hűségünk, tiszteletünk és őszinte igaz jó akaratunkból kifolyólag tehát Szent Márton püspök és hitvalló ünnepe előtti pénteken Ófelsége földi maradványait – amint az a királyok testéhez illik –, ünnepélyes szertartással, méltó temetési pompával, nagyszámú ember jelenlétében ősei sírboltjában helyeztük el.*”⁴⁹

⁴³ BARTA 1977, 10. Az eseményekről legújabban: VARGA 2023, 137–138.

⁴⁴ SZOVÁK 2023, 226. „*A di 8 dil presente mi ritrouai in alba regale, dove se levo rumore in ja terra, e sonno sualisati alcuni merchadanti boemi e todeschi per causa di alcune robe dela regina di hongaria, chi sonno ascose at tempo dela fuga turchesca*” JÁSZAY 1846, 150.

⁴⁵ SZERÉMI 1979, 133.

⁴⁶ B. SZABÓ–FARKAS 2020, 203. (ERDŐSI Péter fordítása)

⁴⁷ SZERÉMI 1979, 134.

⁴⁸ SZERÉMI 1979, 131.

⁴⁹ Szapolyai János levele Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellárhoz Székesfehérvár, 1526. november 11. B. SZABÓ–FARKAS 2020, 200. (SZEDELÉDI Zsolt fordítása)

Alig ötven évvel később Joachimus Cureus *Gentis Silesiae Annales* (1571) című művében pedig így emlegeti a temetést: „Miután az ellenség elvonult, a király testét kiemelték az isszából, és a pannóniai Szent Márton napján Székesfehérvárott a föld alá temették – királyhoz illő, de szánalomra méltó szertartással.⁵⁰ Ez hát a kiváló és igen jámbor ifjú, Lajos király halálának története, akire valóban lehet alkalmazni ezt a Pal-lasról szóló panaszos éneket:

...kit a legderekabbat,

Elragadott ama könnyes nap, kora sírba taszítván.”⁵¹

Megfelelő idő hiányában Lajost ekkor minden bizonnyal szülei sírjában helyezték el. 1527-ben azonban elkészülhetett saját sírhelye Szent Imre és Ulászló sírja közé, ahogy erre Bethlen Farkas is utalt egy évszázaddal később. A régészeti és művészettörténeti megfigyelések alapján a főhajó déli oldalán található, téglából falazott I/2. sír felel meg leginkább a leírásoknak, amely a Szűz Mária-székesegyház Mátyás király által megkezdett, és 1527-ben már bizonyosan elkészült késő gótikus csarnokszentélyében helyezkedett el.⁵²

A temetésnek láthatólag nem mindenki örült, Ferdinánd főherceg Fehérvárra érkező követei ellenezték, hogy Mária nélkül kerüljön rá sor, ahogy Jászay Pál lírai módon meg is fogalmazza: „És azon perczben, hol a királyi tetemeknek végnyalom szerezteték, sarjadt fel a nemzet keblében a végmeghasonlás és belvillongás századokra terjedő honromboló fája.”⁵³ Szerinte a következő nap volt az a sorsfordító alkalom a nemzet történetében, amikor a széthúzás magyar átka örökre elterpeszkedett az országban, és amennyiben Szerémi visszaemlékezései mentén fejtjük fel az eseményeket, talán nem is alaptalanul. Az előkelők és a nemesek már korán reggel összegyűltek a külvárosban a szabad ég alatt, ahol Werbőczy István vezényelte le a királyválasztást. Korabeli Ciceróként olvasta a távollevő Báthori István nádor fejére a hálátlanságát, szájára vette Török Bálintot, és mondanójának lényege az volt, hogy János vajda mindenkinél különb. Ferdinánd követe hiába próbált ellenkezni, nem jutott szóhoz, s miután végül „akármit akarunk határozni, ő megint lerontja. Vegyük körül ezt a bestye németet, hogy megöljük!” felkiáltással akarták a vitát lezárni, inkább gyorsan távozott. Majd Bodó Ferenc kért szót, aki sommázva a hallottakat kijelentette, hogy az országlakosok azt akarják, János vajda legyen a király, és ezzel a kérdés eldőlt.⁵⁴ Nem meglepő módon Szapolyai egy szóval nem említette ezt az incidenst, az ő történetében egyedül ő lepődött meg az események ilyen formában történő alakulásán. Beszámolója szerint a nemesek egy része a mezőn tanácskozott, mások pedig házakban gyűltek össze, hogy az ország legfontosabb ügyeiről döntenek. Az ország helyzetében ugyanis tovább nem lehetett elhúzni a királyválasztás dolgát, ezért valamennyien, főurak és nemesek egyhangúlag, közös akarattal és

⁵⁰ SANTA Sára és TÓTH Gergely fordítók ezzel kapcsolatban megjegyezték, hogy ez egyáltalán nem biztos, hogy a szegényességre utal. B. SZABÓ-FARKAS 2020, 427.

⁵¹ VERGILIUS: Aeneis, 11, 27–28. SANTA Sára és TÓTH Gergely fordítása. B. SZABÓ-FARKAS 2020, 425.

⁵² KOVÁCS-BUZÁS é.n.

⁵³ JÁSZAY 1846, 153.

⁵⁴ SZERÉMI 1979, 136.

egyetértéssel úgy határoztak, hogy őt, aki erre soha nem számított, királlyá válasszák. Bár tudja, hogy e méltóság meghaladja erejét, a nemesek könyörgései és az ország állapota miatt elvállalja e terhet, s mindezt nem saját elhatározásból, mint inkább az Isten és a népe parancsára teszi.⁵⁵ Az igazság talán a két történet között lehet.

November 11-én, Szent Márton püspök ünnepén került sor a koronázásra, ahol a magyar arisztokrácia vitathatatlanul leghatalmasabb, édesanyja révén a Piastok királyi házából származó tagja, Szapolyai János, a rangidős felszentelt főpap, Podmaniczky István nyitrai püspök kezéből elnyerte a Szent Koronát.⁵⁶ Magáról a ceremóniáról sajnos újfent csak Szerémi György visszaemlékezéséből tudunk részletesen, így kénytelenek vagyunk hitelt adni legtöbb állításának, főleg, ha azokat más beszámolók szintén megerősítik. *„Azután pedig feldíszítették a katedrát a templomban, s felékesítették az egész templomot posztóval bőségesen, s gyertyákat helyeztek, ahogyan illett felszentelni a királyt. Először a sekrestyébe lépett Szepesi [értsd: a szepesi gróf, azaz Szapolyai] János. Ráadták Szent István király zöldes színű aranyos bارسony palástját, ágyékára övesték Szent István kardját, s jobb kezébe adták a jogart, baljába a keresztes aranyalmát. S a püspökök bevezették a templom közepére, ahol fel volt állítva az avató szék, s beleültették őt. S a koronát, minthogy az esztergomi érseki szék akkor üres volt, mert ott maradt a mohácsi csatában Varga [értsd: Szalkai] László, de helyébe már kijelölték azt a Várday Pált, ez és Perényi Péter ketten tartották kezükben.”* Itt következett egy más források által meg nem erősített közjáték, miszerint *„Perényi Péter nevetve nagy hangon mondta: Magyarok, itt a korona, amit én három évig nem láttam, mert ellopták. Vajon meg akarjátok-e koronázni Szapolyai Szepesi Jánost?”* Majd innen Werbőczy István vette át a szót, és megkérdezte az egybegyűlteket, akik közfelkiáltással jelezték akaratukat. A szentelés és a koronázás után a városban régi szokás szerint a király lóháton a négy égtáj felé suhintott kardjával, jelezve, hogy megvédi az országot. Majd elvezették a prépost házához, ahol már minden készen állt a koronázási lakomához. Ekkor azonban megszólalt Perényi Péter: *„Én nem ülök addig az ebédhez, míg kezembe át nem adjátok az anyagi koronát. János király mindjárt elszomorodott, s akarva sem tudott bármit is felelni ellene. [...] János király átadta a koronát Perényi Péter kezébe, s azonfelül az erdélyi vajdaságot is, mert ennek a Péternek az atyja, Perényi Imre nádor, míg élt, igen gyakran kérte János vajdát, hogy a fiamat, Perényi Pétert ajánlom nagyságod oltalmába. És ő mindjárt megígérte neki, s ennek, Péter atyjának halála után igen kedvezett Péternek, mert már*

⁵⁵ „His factis, sequenti die Prelati, Barones, Proceres omnisque nobilitas more maiorum suorum convenerunt. Alii in campo libere extra urbis menia, alii in septa et domesticos parietes de summa rerum consulturi. Res enim et calamitas Regni moram fieri non paciebatur, ne hoc Regnum, tam satis superque afflictum, sine tutore, sine Rege deinceps mutaret, placuit omnibus, omnium Ordinum optimatibus nobilibusque, una omnium voce et consensu, ut nos, nihil unquam tale aliquid sperantes, eligeremur in Regem. Et licet hoc dignitatis fastigium videretur, nostro quidem iudicio, impar viribus nostris, tamen preces et ipsa regnicolarum nostrorum pene coactio, atque adeo collabentis Regni status urserunt nos huic oneri humeros nostros subicere. Quod sperantes in Dei Omnipotentis misericordia et Intemperate Dei Genitricis patrocinio, non tam ultro quam ipsius Dei populique iussu fecimus...” LANCKOROŃSKA 1975, 70.

⁵⁶ PÁLFFY 2010, 52–58.

régóta jövendölték, hogy János vajda semmiképpen nem múlhat ki anélkül, hogy király ne legyen. És a király azonfelül egy nagy díszes és aranyozott zászlót is adott neki, amely a palotában volt. És ki akarták vinni a zászlót a prépost palotájából. Hirtelen nagy szél támadt. Csoda történt, hogy amikor ki akarták vinni, a szél visszalökte. Bár a katonák erősen megfogták a zászlót, voltak szám szerint tizenketten, megint visszalökte a szél. Azután fájáról lehúzták a zászlót, s így békésen kivitték.” Szerémi ezt követően hosszan ecsetelte Perényi állhatatlanságát, és külön kiemelte, hogy Báthori István nádor rokonaként bármikor elárulhatja új királyát, aki bizony örültséget művelt a korona neki történt átadásával. A lakomáról ugyanis szerinte „Perényi Péter vígan elrohant Budára; nem várta meg a királyt végig. És Budáról nyomban Füzérvárra futott, s ott helyezte el a koronát biztos helyen”.⁵⁷

Természetesen itt is találunk olyan szövegeket, melyekben nyoma sincs ezeknek az incidenseknek, hiszen sem János király többször idézett levelében, sem a velencei beszámolókból nem említették ezeket.⁵⁸ Szapolyai ugyanis még a koronázás napján hosszabb jelentést küldött Lengyelországba, amelyben beszámolt az elmúlt napok eseményeiről, és ott nem említett ilyesmit.⁵⁹ A velencei beszámolók is csupán Ferdinánd követének befolyásolási kísérletéről szóltak a koronázás előtti napokban, ám Perényiről és a korona sorsáról hallgattak.⁶⁰ Az egybegyűltek egyhangú akaratát hangsúlyozta a következő év júliusában készült memorandum is, amely ugyancsak mellőzte a Szerémi által kiszínezett történetet.⁶¹ Így a fentieket túlnyomórészt inkább a folklór részeként kezelhetjük, ám arra mindenképp alkalmas, hogy jobban elképzeljük a résztvevők ambivalens érzéseit a mohácsi vereség utáni kifordult időben.

Kitekintés gyanánt két kérdést kell feltenni, közülük az elsőt inkább megelőzés okán, hiszen megkerülhetetlen ebben az esetben: vajon valóban II. Lajost temették el? Erre nem tudok jobbat, mint Fodor Pál 2020-ban megjelent gondolatával vigasztalni a tamaskodókat, akik számára a minden kételet kizáró bizonyíték híján kevés a *legvalószínűbb* történészi válasz. „Egyrészt 1526 szeptemberében Czettritz beszámolója – melyet senki nem vont kétségbe – végigfutott a kontinensen, így tisztában

⁵⁷ A fenti idézetek: SZERÉMI 1979, 137–140.

⁵⁸ LANCKOROŇSKA 1975, 70., SIMONYI 1859, 90, 140.

⁵⁹ „*Quod sperantes in Dei omnipotentis misericordia et intaminata dei genitri. eis patrocínio non tam ultro quam Dei ipsius, populique iussu fecimus deinde hoc die ex eiusdem dei maximi clemencia qui nos ad hunc dignitatis apicem vocare dignatur, exque omni regnicolarum nostrorum pari voto et acclamacione sacro diademate instar divorum regnum Hungarie nostrorum predecessorum solenni ritu insigniti publice fuimus.*” SIMONYI 1859, 87–88.

⁶⁰ „*Tunc omnes una voce responderunt, quod nullis conditionibus volebant Archiducem Austriae esse eorum Regem; Deinde Dominus Stephanus dixit, quem igitur vultis vestrum Regem? Omnes responderunt nemine discrepante, se velle vrayvodam, exclamantes fiat, fiat. His confectis instituerunt persolvere exequias Ludovico olim Serenissimo Regi, postea die X. dicti mensis novembris praeatus Vayvoda electus fuit Rex Hungariae, et in proxima die coronatus.*” Uo. 90.

⁶¹ „*ceteri domini prelati, Barones, universi Comitatus Nobiliuin, in quos Regnum est divisum, et qui soli cum dominis, fus creandi Regis liabent, cum civitatibus liberis in Alba Regali, ad diem, ad id communi consensu institutum conveniunt, et prius corpore Regis, quod paulo ante in campo Mohachiensi inventum fuerat, honorificentissime sepulto, felicibus auspiciis, prefatum dominum Joannem de Zapolya Comitum Scepusiensem Vayvodam Transilvanum, unanimi omnium consensu, Regem creant et sequenti die coronant.*” Uo. 140.

voltak a halál körülményeivel, másrészt Sárfi Ferenc már említett jelentése, ami a holttest megtalálását mesélte el. Persze mondhatják erre a kétkedők, hogy mindkettő hamis, és nem őt szállították Fehérvárra. Hiszen minden érintettnek (Szapolyai Jánosnak, Habsburg Ferdinándnak, sőt még az özvegy Mária királynénak is) érdekében állt megtalálni a király holttestét, mert addig a magyar és a cseh trón felé vezető út zárva maradt. Tehát bárkit is temettek el, minden félnek érdekében állt elfogadni, hogy ez Lajos volt. Erre viszont az a válasz, hogy minden félnek érdekében állt a teljes bizonyosság, hogy minden kétséget kizáróan Lajos holttestét találják meg és temessék el. Az is ezt erősíti, hogy tudjuk, Ferdinánd mindent megtett ellenfele uralkodói legitimációjának aláásására, így biztosan nem hagyta volna ki a vádak közül a király megölését és egy hamis holttest eltemetését, ha a minimális gyanú felmerült volna. Főleg, hogy 1527. november 3-án, midőn ő is Fehérváron járt a koronázása okán, feleségével – Lajos nővérével – és húgával – Lajos özvegyével – felnyitatta a sírt és megtekintették, majd ünnepélyesen újratemették a holttestet. Ekkor pedig már kapóra jött volna, ha mégsem elődje fekszik a márványlap alatt. Tehát épp a hármuk magatartása a legerősebb bizonyíték arra, hogy az expedíció a király holttestét hozta el a Csele-patak mellől. Sőt az oszmán udvar értesülései is összevágtak ezzel, azaz hogy Lajos menekülés közben egy sekély vízben fulladt meg, holott nekik elemi érdekükben állt a Habsburg jogigény megtorpedozása.”⁶²

A másik megjegyzés Jászay panaszára vonatkozik: vajon valóban 1526. november 9-10-én tört meg az ország egysége, és a temetésen és a királyválasztáson részt vevők kicsinyes vágyai okozták a következő évek elhúzódó polgárháborúját, amely szélesre tárta a kaput az oszmán hódítás előtt? Másként feltéve: 1526-ban lehetett-e volna Fehérvár az ország egységének szimbolikus helyszíne? A rendelkezésre álló forrásokból egy megoldhatatlan probléma képe rajzolódik ki. A magyar elitnek 1526-ban még a csehekkel együtt sem volt elég ereje az ország megvédésére, a Habsburgokat – köztük azt a Ferdinándot, aki rövidesen megszerezte Lajos árván hagyott cseh trónját – nem akarták (ez talán Mátyás ausztriai háborújának a legszomorúbb következménye), az Oszmán Birodalom pedig a „korbács és kenyér” elvét alkalmazva ugrásra készen állt a további hódításra. Egyszerűen nem volt jó döntés ebben a helyzetben. Ezt alátámasztandó álljon itt egy november elején Bécsben kelt beszámoló, amely plasztikus képet fest a közhangulatról, amely szerint egyszerre minden, és annak az ellenkezője is hihető: „Már tizenöt nappal ezelőtt megtalálták a magyar király holttestét a vízben, akit a barátai öltek meg, és Székesfehérvárott temettek el. Szent Márton napján országgyűlést tartanak Pesten, ahol az életben maradt báróknak meg kell jelenniük. Néhányan azt mondják, hogy a vajda megegyezett a török szultánnal, mások szerint el fogja venni Magyarország királynéját, de akárhogy is lesz, a magyarok hallani sem akarnak a németekről, inkább a török, ahogy nyíltan mondják.”⁶³

⁶² FODOR 2020, 9.

⁶³ Andrea Panbon jelentése Giovanni Morónak. 1526. nov. 2. Bécs. B. SZABÓ–FARKAS 2020, 199. (DALLOUL Zaynab és SZOVÁK Márton fordítása)

Források és irodalom

- BARTA 1977 = BARTA Gábor: Illúziók esztendeje. Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez. *Történelmi Szemle* 20. (1977) 1. 1–31.
- BARTA 1983 = BARTA Gábor: *A Sztambulba vezető út (1526–1528)*. Budapest, 1983.
- BARTA 1989 = BARTA Gábor: Meghalt a király, éljen a király. II. Lajos temetése. *História* 11. (1989) 3. 9–10.
- BOTLIK 2002 = BOTLIK Richárd: 1526. október 19. (Adalékok Sárfy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez). *Századok* 136. (2002) 3. 669–677.
- B. SZABÓ–FARKAS 2020 = *Örök Mohács: szövegek és értelmezések*. Szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas. Budapest, 2020.
- C. TÓTH 2025 = II. Lajos magyar király számadáskönyvei (1525, 1526) és Mária királyné számadása (1524–1527). Közreadja: C. TÓTH Norbert. Budapest, 2025.
- C. TÓTH 2026a = *II. Lajos király oklevelei és levelei*. Szerk. és a mutatókat összeállította: C. TÓTH Norbert. Budapest, 2026.
- C. TÓTH 2026b = C. TÓTH Norbert: *Szapolyai János és Erdély* (kézirat).
- C. TÓTH 2026c = C. TÓTH Norbert: Fekete/ Imrefi Mihály (szerdahelyi). In: *Életrajzi lexikon* (megjelenés előtt)
- CSEPREGI 2025 = CSEPREGI Zoltán: Templomrabló? Hitvalló? Szerencselovag? Stratéga? Brandenburgi György örgróf (1484–1543) a történetírásban. In: VARGA 2025, 485–499.
- FARKAS–SZEBELÉDI–VARGA 2016 = „Nekünk mégis Mohács kell...” *II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetési*. Szerk. FARKAS Gábor Farkas – SZEBELÉDI Zsolt – VARGA Bernadett. Budapest, 2016.
- FODOR 2020 = FODOR Pál: „Örök Mohács”. Gondolatok a mohácsi csatáról és következményeiről. In: B. SZABÓ–FARKAS 2020. 7–15.
- GEDAI 1972 = GEDAI István: Székesfehérvár közép- és törökkori pénzletelei. In: *Székesfehérvár évszázadai* 2. Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán. Székesfehérvár, 1972. 191–197.
- HARSÁNYI 1921 = HARSÁNYI Pál: Éremleletek. *Numizmatikai Közöny* 20. (1921) 55–56.
- ISTVÁNFY 2001 = *Istvánffy Miklós magyarok dolgáról írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában* I/1. 1–12. könyv. Bevezető tanulmányt írta: BENITS Péter. Budapest, 2001.
- JÁSZAY 1846 = JÁSZAY Pál: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*. Pest, 1846.
- KALOUSEK 1902 = *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl XX. Radector: KALOUSEK, Josef. Praha, 1902.
- KASZA 2016 = KASZA Péter: Holttest a patakban. In: FARKAS–SZEBELÉDI–VARGA 2016, 69–85.
- KOVÁCS–BUZÁS én. = KOVÁCS Olivér – BUZÁS Gergely: *II. Lajos: sir Ulászló és Szent Imre között*. (<https://archeologia.hu/ii-lajos-sir-ulaszlo-es-szent-imre-kozott>) (2026. május 8.)
- LANCKOROŇSKA 1975 = *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam Spectantia*. Bd. 4. 1525–1530. Ed. Carolina LANCKOROŇSKA. Rom, 1975. (Elementa ad fontium editiones 35.)
- MOE I = *Monumenta Hungariae Historica* 3. *Monumenta Comititalia regni Hungariae* 1. 1526–1536. Szerk. FRAKNÓI Vilmos. Budapest, 1874.
- Mon. Vat. II/1. = *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Vatikáni magyar okirattár. II/1. Szerk. FRAKNÓI Vilmos. Budapest, 2000–2001.
- NEUMANN 2025 = NEUMANN Tibor: A mohácsi áldozatok listái 1526 őszeről (szövegkiadás és kommentár). In: VARGA 2025, 325–376.

- PÁLFFY 2010 = PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2010. (História Könyvtár – Monográfiák 27.)
- PÁNYA 2025 = PÁNYA István: A pusztulás útjai. Az 1526. évi török hadjárat régészeti emlékei a Duna–Tisza közén. In: VARGA 2025, 155–174.
- PÉTERFI 2015 = PÉTERFI Bence: A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. *Hungarikakutatások a müncheni levél- és kéziratárakban. Világtörténet* 37. (2015) 113–145.
- PROKOPP 1967 = PROKOPP Gyula: II. Lajos király pecsétgyűrűje. *Vigilia* 32. (1967) 8. 527–530.
- SIMONYI 1859 = SIMONYI Ernő: *Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból 1521–1717*. Pest, 1859. (Monumenta Hungariae Historica I.: Diplomataria 5.)
- SZALAY–WENZEL 1857 = *Vérancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. II. Magyar történelmi emlékek. Írók 3.* Szerk. SZALAY László – WENZEL Gusztáv. Pest, 1857.
- SZEBELÉDI 2016 = SZEBELÉDI Zsolt: A Sárffy-levél értelmezésének nehézségei filológus szemmel. In: FARKAS–SZEBELÉDI–VARGA 2016, 85–97.
- SZERÉMI 1979 = SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*. ERDÉLYI László fordítását átdolgozta JUHÁSZ László. Budapest, 1979.
- SZOVÁK 2023 = SZOVÁK Márton: *A történetírás határán Marin Sanudo naplójának forrásai és magyar vonatkozásai*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2023.
- VARGA 2023 = VARGA Szabolcs: Három esztendő alatt három uralkodó birtokában: koronánk vándorlása Mohács után (1526–1529). In: *A Szent Korona magyarországi kalandjai (1301–2001)*. Szerk. PÁLFFY Géza. Budapest, 2023. 111–161.
- VARGA 2025 = *Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról*. Szerk. VARGA Szabolcs. Budapest, 2025.

Az utolsó királykoronázás Székesfehérvárott (1527): Habsburg I. Ferdinánd ceremóniájának régí és új elemeiről¹

The Last Royal Coronation in Székesfehérvár, 1527: The Old and New Elements of Ferdinand I of Habsburg's Ceremony

*Fügedi Erikre (1916–1992)
emlékezve*

PÁLFFY Géza

Lendület kutatócsoport-vezető
ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet
Palfy.Geza@abtk.hu

Absztrakt

A tanulmány Habsburg I. Ferdinánd 1527. november 3-i székesfehérvári uralkodókoronázását mutatja be az eddigi szakirodalom és újonnan feltárt, főként német- és olaszországi források alapján. Az 1526. évi mohácsi vereség ellenére a ceremónia a régi magyarországi szokásokat követte és a késő középkori magyar középhatalom kiemelkedő politikai súlyát mutatta. A koronázás új elemei azonban a politikai-hatalmi reprezentáció segítségével már több alapvető változást jeleztek. Egyfelől jól érzékeltették a Habsburg-párti magyar politikai elitben a Báthory István nádor hatalmának igen számottevő megerősödést. Ennek köszönhetően ő nemcsak a rendek megkérdését (az *acclamatiót*) végezte el, de a Mohács mezején elhunyt esztergomi érsek hiányában a rangidős felszentelt főpappal, Podmaniczky István nyitrai püspökkel együtt tehetette fel az új király fejére a magyar Szent Koronát. Másfelől a szertartás új elemei (pl. egy külföldi udvari ember és történétíró, Caspar Ursinus Velius ünnepi beszéde, valamint az eseményen Ferdinánd Bécsben újjászervezett *deutscher Hofstaat*-ja számos tagjának, illetve a *Hartschier*-testőrgárdának és a bécsi *Hofkapellének* a jelenléte) csírájában már azt is jelezték, hogy 1527 végén a magyar történelemben új, egészen 1918-ig tartó korszak kezdődött. Ennek első állomásaként az osztrák főherceg törvényes koronázásával a történeti magyar állam a Közép-Európában éppen csak születőben lévő Habsburg Monarchia része lett.

¹ A tanulmány az ELTE HTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt támogatásával készült.

Abstract

The study presents the coronation of Ferdinand I of Habsburg on November 3, 1527, in Székesfehérvár, based on newly discovered sources, mainly from Germany and Italy. Despite the defeat at Mohács in 1526, the ceremony followed the old Hungarian customs and demonstrated the outstanding political weight of the late medieval Hungarian middle power. However, new elements of the coronation, with the help of political and power representation, already showed several fundamental changes. On the one hand, they clearly demonstrated the considerable strengthening of the power of Palatine István Báthory among the pro-Habsburg Hungarian political elite. He not only performed the acclamation (the questioning of the estates), but in the absence of the Archbishop of Esztergom, who had died on the battlefield of Mohács, he was able to place the Holy Crown of Hungary on the head of the new king together with the senior ordained prelate of the kingdom, Bishop of Nyitra, István Podmaniczky. On the other hand, new elements were added to the ceremony (e.g., a Latin speech by a foreign courtier and historian, Caspar Ursinus Velius, as well as the presence of numerous members of Ferdinand's newly reorganized *deutscher Hofstaat*, the *Hartschier* bodyguard, and the *Hofkapelle* in Vienna) already indicated that at the end of 1527, a new era in Hungarian history had begun, one that would last until 1918. As the first step in this process, with the legal coronation of the Austrian archduke, the Kingdom of Hungary became part of the Habsburg Monarchy, which was just emerging in Central Europe.

Kulcsszavak: Habsburg-dinasztia, Magyar Királyság, Székesfehérvár, uralkodókoronázás, Szent Korona

Keywords: Habsburg dynasty, Kingdom of Hungary, Székesfehérvár, coronation, Holy Crown of Hungary

A forrásokról és az eddigi kutatásokról

Habsburg I. Ferdinánd magyar király (1526–1564) 1527. november 3-án tartott koronázása mérföldkönek tekinthető a történeti magyar állam legjelentősebb politikai, hatalmi és művészeti reprezentációs eseményének számító magyar uralkodókoronázások² históriájában, de Székesfehérvár városának történetében is. Noha 1539 márciusában riválisa, Szapolyai I. János király (1526–1540) feleségét, Jagelló Izabella királynét még a városban koronázták (mely eseményről sajnos meglehetősen kevés konkrétumot tudunk),³ 1527 novemberének elején az utolsó királykoronázás zajlott a Magyar Királyság hagyományos koronázóvárosában. Ezt követően király- és királyné-koronázásainkat 1563-tól 1830-ig Pozsonyban, illetve a 17. században három alkalommal (1622, 1625, 1681) Sopronban, majd a 18. század végétől 1916-ig részben már Budán tartották – miként mindezt 2012 óta működő „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportom több kötetben feltárta.⁴

Mindez azt jelenti, hogy az oszmán-törökök által 1543-ban elfoglalt Székesfehérvár örökre elvesztette a középkorban Buda mellett betöltött kiemelkedő, országos szerepét. Helyére a kora újkorban jelentős részben Pozsony lépett, miként ezt a német nemes, Jakob Phendler útinaplója 1638 februárjában, az ekkor Pozsonyban tartott királyné-koronázó diétán tapasztaltak alapján találóan összegezte: „*Stadt Preßburg, welche an der Thonaw ligt, undt der Zeit auß Mangel der königlichen Haubt- undt Residentzstädt, Offen undt Stuelweisenburg (als die der Türckh innen hat) für die Haubtstadt in Ungern gehalten wirdt...*”⁵ Mindezek a változások azonban nemcsak Buda és Székesfehérvár, hanem az egész Magyar Királyság, sőt részben még Közép-Európa számára is hosszú távra kiható következményekkel jártak. Az 1527. november eleji fehérvári ceremónia sok tekintetben ennek különleges előjele volt.

Az utolsó fehérvári királykoronázás – részben éppen az Európa-szerte ismert dinasztiából származó új uralkodónak köszönhetően – a legjobban dokumentált fehérvári ceremóniának tartható. Mivel a Habsburgok számára a magyar trón megszerzése régóta vágyott cél volt, s a 15. század közepén Albert király uralkodásával (1437–1439) csupán rövid időre sikerült, Ferdinánd szertartásáról latin, német és francia nyelvű egykorú nyomtatványok (rölapok) is fennmaradtak.⁶ Ezek mellett rendelkezésünkre áll az új uralkodó sziléziai származású történetírója, az eseményen személyesen részt vett Caspar Ursinus Velius részletes, Szebelédi Zsolt fordításában magyar nyelven is hozzáférhető leírása.⁷ Sőt, bő két évtizede a Bayerisches

² Ehelyütt csak a több évszázadot átfogó munkákat idézhetjük: KOVACHICH 1790; FRAKNÓI 1921; BARTONIEK 1939; BERTÉNYI 1986; HOLČÍK 2005; SOLTÉSZ et al. 2016.

³ Mindezt szépen összefoglalta: MOLNÁR 2023., valamint általánosságban vö. még PÁLFFY 2015.

⁴ A teljesség igénye nélkül Pozsonyra: HOLÉIK 2005; PÁLFFY 2012; SOÓS 2017; Sopronra: DOMINKOVITS–KATONA 2014; DOMINKOVITS et al. 2021; PÁLFFY 2026; Budapestre: MACZÓ 2018.

⁵ PÁLFFY 2013, 37–38., vö. még újabban PÁLFFY 2024a; KENYERES 2024.

⁶ KOVACHICH 1790, 1–6.: No. I. (latin); Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (=OSzK), App. H. 196. (francia) és App. H. 199. (német) stb.

⁷ VELIUS 1762, 35–40. (latin); VELIUS 2013, 32–36. (magyar fordítás). Veliusra újabban KASZA 2020.

Hauptstaatsarchivból sikerült feldolgoznunk a fehérvári koronázási lakoma ülésrendjét,⁸ amelynek egy némileg eltérő változata 2017-ben – Pemflinger Sebestyén eddig ismeretlen német nyelvű híradásával együtt – a porosz hercegi levéltárból egy berlini forráskiadásban ugyancsak megjelent.⁹ Mindeközben a fennmaradt különféle jelentések sorát Augsburgból Gecsényi Lajos a német városhoz Magyarországról írott levelekkel gazdagította,¹⁰ sőt nemrég előkerült még egy latin beszámoló a Mantovai Állami Levéltárból is.¹¹ Végül az 1563. szeptember 8-án megrendezett első pozsonyi koronázásnak, Miksa főherceg szertartásának 1561 tavaszától tartó, hosszas előkészületeit kutatva tártam fel jómagam sokatmondó, új forrásokat az 1527. őszi fehérvári ceremóniára vonatkozóan, jelesül több egykori szemtanú, Oláh Miklós későbbi esztergomi érsek (1553–1568) és Nádasdy Tamás nádor (1554–1562) visszaemlékezéseire építve.¹²

Az alábbiakban mindezen dokumentumokra támaszkodva szeretném kiegészíteni és tágabb kontextusba helyezni az utolsó fehérvári királykoronázásról eddig rendelkezésünkre álló ismereteket. Ez persze nem könnyű feladat, hiszen 1939-ben Bartoniek Emma, majd 1984-ben Fügedi Erik, 2013-ban pedig egy fiatal szlovák kolléganő, Michaela Bodnárová – mint sajnos szokott lenni: a magyar kutatás számára ez ideig kevésbé ismert – vizsgálata és Varga Szabolcs újabb írása,¹³ valamint a korábbi fehérvári koronázásokról Bak János és Bertényi Iván munkái már sok mindent rögzítettek.¹⁴ Így a terjedelmi korlátok miatt összegző jellegű tanulmányomban az ő kutatásaikat és a fent említett forrásokat hasznosítva elsősorban a legfőbb újdonságokra koncentrálnék, főként a régi szokások továbbvitele és az újak megjelenése szempontjából.

A régi magyarországi hagyományok sikeres továbbvitele

Miként már Fügedi Erik is rögzítette, I. Ferdinánd fehérvári koronázása összességében teljesen érthetően követte középkori elődei szertartását, mégpedig mind a koronázás egyházi, mind speciális magyar sajátosságnak tekinthető világi részének vonatkozásában. Míg az előbbinek a kiváló középkorász 15, az utóbbinak 3 elemét

⁸ PÁLFFY 2004, 1009–1015. és 1064–1065.: No. I. (német ülésrend)

⁹ GAHLBECK 2017, 487–489.: No. 285/3. (német ülésrend, 1527. nov. 3., Székesfehérvár) és 493–497.: No. 288/1. (német beszámoló a székesfehérvári eseményekről, 1528. jan. 30., Nezsider)

¹⁰ GECSÉNYI 2007. (német jelentések)

¹¹ Archivio di Stato di Mantova; Archivio Gonzaga, busta 534. Latin nyelvű beszámoló I. Ferdinánd és Jagelló Anna koronázásáról. 1527. nov. 4., Székesfehérvár. A forrásra előbb kutatócsoportom egykori tagja, Prajda Katalin, majd nemrég Kruppa Tamás is felhívta figyelmemet, amit nekik nagyon köszönök. Tudtommal korábban csak Fraknoi Vilmos használta. Lásd pl. FRAKNÓI 1921, 181.

¹² PÁLFFY 2008 (a Bécsben tárgyaló Magyar Tanács latin tervezete); PÁLFFY 2009 (Nádasdy Tamás latin véleménye).

¹³ BARTONIEK 1939, 115–122.; FÜGEDI 1984; BODNÁROVÁ 2013, elsősorban 33–36.; VARGA 2024, főként 143–147.

¹⁴ BAK 1973 és BERTÉNYI 1986, passim.

állapította meg.¹⁵ Ez utóbbit rögtön kiegészíthetjük a kiadott lakoma-alaprajzok alapján a *ceremonia privata* utolsó elemével, az uralkodó szállásául szolgáló fehérvári préposti házban/palotában tartott, több órás koronázási bankettel, amelyről a kutatás sokáig megfeledkezett.¹⁶ A szertartás egyházi rituáléja ugyanakkor ugyanúgy, nagyjából a Guillelmus Durandus, Mende püspöke által a 13. század végén szerkesztett egyházi szertartáskönyv, a *Pontificale Romanum* ordója szerint zajlott,¹⁷ miként Ferdinánd elődei, II. Ulászló, II. Lajos és Szapolyai János (1490, 1508, 1526), sőt már Habsburg Albert 1438. eleji ceremóniáján is, bár a késő középkori elődök esetében részletesebben jelenleg csupán II. Ulászló szertartása rekonstruálható Antonio Bonfini hosszabb leírásának köszönhetően.¹⁸

Az így számba vett, összesen 19 momentumból álló teljes ceremónia kapcsán az egyes elemek sorrendjében és jellegében az eddigi kutatások szerint csupán két komolyabb különbség mutatkozott. Egyrészt a rendek magyar nyelven történő, nevezetes megkérdezése (az *acclamatio*), hogy akarják-e uralkodójuknak Ferdinándot, közvetlenül a koronafeltétel előtt, azaz nem a szokásos helyén, az egyházi esküt megelőzően zajlott, ráadásul azt nem egy prelátus, hanem Báthory István nádor tette fel a rendeknek. Másrészt a már ekkor is Szent Istvánnak tulajdonított koronázási kard átadása is távolabb került előírt helyétől, azaz a karddal való felövezés nem a korona fejre tétele előtt, hanem a jogar és az országalma átadása után következett, legalábbis a szemtanú Velius szerint.¹⁹ Emellett kisebb különbséget jelentett még, hogy a Szent Péter-templomban a szokásos ítélkezést lovaggá ütés helyettesítette. Mindezeket Fügedi Erik összességében nem tartotta lényeges változásnak, Bartoniek Emma viszont úgy vélekedett, „igen feltűnő, hogy ... mennyire eltér az addigi hagyományos, már nemzetinek számító szertartás menetétől”.²⁰ Magam úgy vélem, hogy a szertartásrend elemeinek sorrendjében regisztrálható maximum 10-15 százalékos eltérés nem nevezhető jelentősnek, különösen, hogy az *acclamatio* megváltozását logikusan magyarázni tudjuk, miként erről hamarosan szólunk.

A koronázási ceremónia menetének és egyes elemeinek tekintetében tehát a késő középkori magyarországi hagyományok továbbvitele annak ellenére is eredményes volt, hogy 1527 őszén egy, a korábbi Jagelló-udvarétól teljesen más szokásrendben nevelkedett, új dinasztíából érkező uralkodó lépett a magyar trónra. Erről legszemléletesebben talán maga a koronázási bankett tanúskodik, amelyen – a szertartás más elemeivel ellentétben – a magyar politikai elit, az egyházi és a világi főméltóságok a legnagyobb számban jutottak szerephez. Noha biztosan kijelenthető, hogy a késő középkori magyar udvar meglehetősen kötetlen asztali rendtartása és nagyszámú asztaltársasága messzemenően idegen volt a spanyol etiketten nevelkedett és a burgundiai gyökerű, szigorúbb spanyolos udvari ceremóniákhoz szokott

¹⁵ FÜGEDI 1984.

¹⁶ PÁLFFY 2004, 1009–1015., 1064–1065.: No. I.; GAHLBECK 2017, 487–489.: No. 285/3.

¹⁷ Újabban gondolatébresztően GLOVICZKI 2022.

¹⁸ BONFINI 1995, 932–934.: 4.10.110–125., vö. BODNÁROVÁ 2013, 26–31.

¹⁹ VELIUS 2013, 32.

²⁰ FÜGEDI 1984; BARTONIEK 1939, 121.

Ferdinánd főhercegtől, Székesfehérvárott ő mégis kénytelen volt elfogadni a Jagelló-kori magyarországi hagyományt.²¹

Ferdinánd persze teljesen érthetően engedett a magyar elitnek. A Magyar Királyság trónjának elnyerése és itteni híveinek gyarapítása sokkal fontosabb volt, mint a közte és Szapolyai János között még ingadozó magyar főurakkal az asztali ceremóniarend kapcsán felmerülő konfliktusok felvállalása. Ráadásul a magyar urak törekvéseit jól ismerő testvére, Habsburg Mária királyné, II. Lajos özvegye²² és Báthory nádor nyilvánvalóan a tudomására hozták, hogy nehezen megszerzett királyságának valódi elismertetése csak úgy lehetséges, ha a koronázási szertartás során elfogadják a magyarok által szabott feltételeket. A magyar politikai elit tagjai nyújtotta legitimáció sokkal többet ért a velük egy ilyen korántsem elsőrangú kérdésben történő összeütközésnél.

Ami tehát Bécsben, Toledóban vagy Brüsszelben elképzelhetetlen lett volna, Székesfehérvárott megtörtént: az új uralkodó szinte a teljes magyar világi és egyházi csúcslétszámmal egy asztalnál foglalt helyet – bár részben hatalmi reprezentációs, részben talán biztonsági okokból az uralkodói pár és a magyar prelátusok közé V. Károly császár spanyol követét, Don Antonio de Mendozát,²³ Anna királyné és a nádor közé pedig többek mellett Mária királynét, Zsófia mazóviai hercegnőt, a nádor feleségét²⁴ és Brandenburgi György őrgrófot is odaültették. Teljességgel megmaradt emellett a magyar udvari főméltóságok kiemelt szerepe, az étekgólok előtt haladó nagyurak alkalmazása, valamint az udvartartás többi tagja és a királyválasztó diétán megjelenő rendek (összesen mintegy 350 fő) vendégül látása is. Az új Habsburg-uralkodó összességében tehát már a koronázása részének tartható első fontosabb, magyar királyi udvari esemény ceremóniarendje kapcsán kénytelen, avagy képes volt megnyugtató kompromisszumot kötni a főrendek vezető képviselőivel.

Véleményem szerint ugyancsak a magyar politikai elitel való egyértelmű kompromisszumról tanúskodott az *acclamatio* említett megváltozása, amely a szertartásban kiemeltebb helyre került, és Báthory nádor végezte el. Egyrészt ez – miként már Fügedi is utalt rá²⁵ – jól szemléltette a világi rendek egyre határozottabb megerősödését az 1526 előtti Magyarországon, másrészt még inkább a mohácsi katasztrófát túlélte politikai eliten belüli hatalmi viszonyokat, kiváltképpen Ferdinánd táborában. Ebben ugyanis ecsedi Báthory István pozíciója nemcsak kiemelkedett, hanem szinte megkérdőjelezhetetlen volt.

Ezt jól jelzik az 1526 előtti pályájára vonatkozóan C. Tóth Norbert által végzett kutatások éppúgy, miként Báthorynak Ferdinánd 1526. december 16-ai pozsonyi királyválasztásán,²⁶ majd 1528 és 1530 között királyi helytartóként országrészének

²¹ PÁLFFY 2004, 1009–1015.

²² Vö. ORTVAY 1914; RÉTHELYI 2005.

²³ BUENDÍA 2003, 156–158.

²⁴ Vö. C. TÓTH 2017.

²⁵ FÜGEDI 1984, 269., vö. még BODNÁROVÁ 2013, 33.

²⁶ Ehelyütt mintapéldaként kiemelkedő forráskiadványát, illetve témánk szempontjából egyik legalapvetőbb tanulmányát idéznénk: C. TÓTH 2010, ill. C. TÓTH 2009.

igazgatásában betöltött elévülhetetlen szerepe, végül pedig az is, hogy 1527. augusztus letelején ő fogadta a határon az országba hadaival érkező Ferdinándot.²⁷ Sőt, mindezekon túl ugyanezt mutatja még a nádornak az az említett augsburgi forrásokból nemrég megismert propagandisztikus beszéde is, amelyet Ferdinánd koronázását követően, november 6-án tartott Fehérvárott az uralkodó szállásául szolgáló préposti palota előtt álló tömegnek, megkérdőjelezve Szapolyai legitimitását, miszerint a vajda „a magyar koronát nem a Magyar Királyság régi hagyományai és szokásai szerint, hanem gonosz módon szerezte meg”,²⁸ ami persze nem felelt meg a valóságnak. Néhány nappal később pedig az éppen Szapolyai helyére lépő új koronaőrként ő gondoskodott a Szent Korona visszaviteléről bevett őrzési helyére, Visegrádra.²⁹

Mindezek érzékletesen jelzik, hogy 1527 őszén Báthoryval a Ferdinánd pártján álló világi és egyházi elitben senki sem versenyezhetett. Pozíciója megerősödésének az is tetemesen kedvezett, hogy a mohácsi csatamezőn hét főpap halt hősi halált. Az életben maradt Podmaniczky István nyitrai, Erdődy Simon zágrábi, Várday Pál egri püspök és néhány prelátustársuk ugyanakkor nem rendelkezvén elég komoly befolyással, nem akadályozhatták meg, hogy a koronázás során oly szimbolikus erővel bíró legitimációs eseményt – a rendek megkérdésését – ne a nádor végezze el. Ez ugyanakkor már II. Lajos 1508. nyári szertartásán is ekként zajlott,³⁰ ami szintén neki kedvezett, sőt a palatinus távollétében Szapolyai 1526. őszi koronázásán ezt egy hasonlóan nagyraavagyó főúr, Perényi Péter koronaőr sajátította ki magának. Összességében a rendek megkérdése kapcsán az 1508. és 1527. évi „nádori pozícionyerés” komoly változást jelentett a korábbi évszázadok hagyományaihoz képest, amikor ez valamelyik főpap feladata volt.

A ceremónia egy meghatározó újításáról: ki koronázta az uralkodót az utolsó fehérvári királykoronázáson?

Báthory nádor a fehérvári koronázáson még ennél is többet ért el. Bár köszvénye miatt a ceremónián hordszékekben vitték, annak főszereplője az uralkodó mellett egyértelműen ő lett. Egyrészt – mint láthattuk – ő kérdezte meg akaratuokról a rendeket, megszerezve tőlük a hazai elit támogatását Ferdinánd javára. Másrészt a szertartás alatt a koronázási jelvények közül ő vitte a legelőkelőbbet, a már ekkor is igen komoly eszmeiséggel bíró Szent Koronát. Jóllehet a kutatás sokáig nem ismerte fel, ezeket már II. Ulászló 1490. évi koronázásán – miként utóbb a pozsonyi és soproni

²⁷ BARTONIEK 1939, 115.; VELIUS 2013, 6.

²⁸ GECSÉNYI 2007, 139.: No. 4.

²⁹ GAHLBECK 2017, 495.: No. 288/1.; VARGA 2024, 146–147.

³⁰ FÜGEDI 1984, 269.

szertartásokon is – nagyjából a mindenkori világi méltóságsornak megfelelően vitték,³¹ ami ugyancsak a nádor pozícióját erősítette. A jogart ugyanakkor a koronát Ferdinánd számára is biztosító koronaőr, Perényi Péter, a leendő erdélyi vajda, az országalmát pedig Thurzó Elek, a tárnokmesterből éppen kinevezés előtt álló országbíró, végül a koronázási kardot Szentgyörgyi-Bazini Farkas vitte.³² Sőt, amiről ez ideig koronázástörténetünk szintén nem tudott, az utolsó fehérvári ceremónián a koronának az uralkodó fejére tételét már nem egyedül egy főpap, hanem egy prelátus és Báthory nádor közösen végezték el. A korban oly meghatározó szimbolikus politika terén ez volt a nádor legjelentősebb sikere.

Noha az egykorú történetírók nagy része mind I. János, mind I. Ferdinánd koronázását – a késő középkori hagyományok (egyébként teljesen érthető) „bűvöletében” – Várday Pál esztergomi érsekhez (1526–1549) kötötte, az újabb történeti kutatás bizonyította, hogy Várday egyikőjüket sem koronázhatta Magyarország uralkodójává. Az egri püspököt ugyanis mindkét magyar király csak koronázását követően nevezte ki esztergomi érsekké, így ő nem végezhetett szertartásaikat – már csak azért sem, mert pályájának legfrissebb feldolgozása szerint püspökké szentelése is csak 1529 februárja után történt meg.³³ Emiatt ezt mindkettőjük esetében az akkori legidősebb felszentelt főpap, Podmaniczky István nyitrai püspök végezte el. Csakhogy – miként újabb kutatásainkból nemrég kiderült³⁴ – ezt nem egyedül tette, hanem Báthory náddal közösen. Erről a korabeli beszámolók ugyan csupán indirekten szóltak, azt említve, hogy a nyitrai püspök több magyar előkelő segítségével együtt koronázta királlyá Ferdinándot, az első pozsonyi koronázási ceremóniának, Miksa főherceg szertartásának 1561. évi előkészítésekor az akkori nádor (Nádasdy Tamás) és az esztergomi érsek (Oláh Miklós) között kirobbant vita egyértelműen bizonyítja, hogy Podmaniczky püspök és Báthory nádor együtt helyezték Ferdinánd fejére a Szent Koronát.

Nádasdy és Oláh igazi vérbeli politikusok voltak. Ugyanazt az eseményt, amelyen – hangsúlyoznám – egykor személyesen jelen voltak, 34 év távlatából 1561 márciusában mindketten teljesen a saját érdeküknek megfelelően interpretálták, mégpedig azért, hogy maguk lehessenek a jövőbeli királykoronázás legfőbb végrehajtói. Míg Nádasdy igen taktikusan arra hivatkozott, hogy ismeretei szerint a magyar uralkodókat mindig a nádorok koronázták (ami persze – jól tudjuk – egyáltalán nem volt igaz), ám erre konkrétan csupán Ferdinánd 1527. november eleji szertartását tudta megnevezni.³⁵ Oláh érsek ugyan nem cáfolta Nádasdy ezen állítását, de szerinte ez csak véletlenül alakult ekként, mivel abban az időben a nyitrai püspökön kívül

³¹ PÁLFFY 2012, 17–20.

³² VELIUS 2013, 33.; ill. lásd a 11. jegyzetben említett mantovai jelentést, valamint a 6. jegyzetben citált nyomtatványokat.

³³ LACZLAVIK 2014, 43–44. és 48–49.

³⁴ PÁLFFY 2008, főként 495–502.

³⁵ „*Dominus enim palatinus id muneri sibi ratione officii palatinatus regni (eo, quod reges a palatinis coronatos semper audiverit) competere asserit, adducto hoc unico exemplo, quod Stephanus quoque Bathorij tunc palatinus Maiestatem Vestram Sacram coronasset.*” Uo. 501.

egyetlen érsek és püspök sem volt felszentelve, ő viszont „talán hibából vagy hanyagságból” engedte át a korona fejretételét részben a nádornak.³⁶

A hatalmi ambícióiról ugyancsak jól ismert esztergomi érsek, Oláh Miklós³⁷ saját igazsága esetén egy ilyen régi esemény kapcsán sokkal erőteljesebben is érvelhetett volna, 1561 tavaszán ezt mégsem tehette meg. Ennek egészen különleges, már-már groteszk oka volt. A nádor és az érsek vitáját rögzítő, a Magyar Tanács által összeállított beadvány címzettje ugyanis nem volt más, mint maga az 1527. évi események főszereplője, I. Ferdinánd király, aki fehérvári koronázására biztosan emlékezett. Így Oláh csupán hibának vagy hanyagságnak tüntethette fel a nyitrai püspök és a nádor közös koronázását, miközben saját koronázási jogát minden módon igyekezett alátámasztani: hivatkozott az esztergomi egyház kiváltságaira, a magyarok krónikáira és természetesen a főpapi szertartáskönyvre is.³⁸ Báthory nádor egykori sikerét, a világi elit első emberének részvételét az uralkodó megkoronázásában viszont nem tagadhatta.

Ez döntő újítás volt a magyar királykoronázások történetében, hiszen átírta azt a régi hagyományt, hogy a magyar uralkodót törvényesen Székesfehérvárott a Szent Koronával kizárólag az esztergomi érsek koronázhatja meg.³⁹ Összességében ugyanakkor jól jelezte azt, hogy az ország új uralkodója csakis a rendek nagyobb részét kitevő világi elit akaratából és támogatásával lehet király. Ennek pedig Ferdinánd trónra lépésekor – a Habsburgokkal kötött, és a főherceg által oly gyakran hangoztatott örökösödési szerződések (1463, 1491, 1506, 1515) ismeretében⁴⁰ – még inkább kiemelkedő jelentősége volt.

Egy régi szertartás megújuló keretei: a Magyar Királyság egy éppen születőben lévő új monarchiában

A koronázás régi elemeinek sikeres továbbvitele, illetve a nádor szerepének számottevő növekedése mellett az utolsó fehérvári koronázásnak még voltak olyan új elemei, amelyek alapvetően eltértek a korábbiakétól. Mivel azonban ezek elsősorban nem (vagy csak részben) magát a szertartást, hanem annak kereteit és lebonyo-

³⁶ „*Illud vero, quod Stephanus Bathorij palatinus Sacrae Maiestati Vestrae coronam imposuisse dicitur, ipsi non satis constare, eo, quod admodum podagricus et chiragricus in sella gestabatur, et dato casu, quod ita fuerit, hinc tamen illud forte evenisse, quod tempore, quo Sacra Maiestas Vestra coronata fuit, nec archiepiscopus, nec alii quipiam episcopi consecrati adfuerint, praeter solum Nitriensem, qui unccionem et reliquas ceremonias, permissa palatino, forte per errorem vel negligentiam, coronae impositione perfecit.*” Uo.

³⁷ Számos remek példával: SZILÁGYI 2019.

³⁸ PÁLFFY 2008, 501.

³⁹ Sőt, mindezek ismeretében még az sem zárható ki, hogy Fraknói Vilmos forrásmegjelölés nélküli koncepciója is megállja a helyét, miszerint 1508-ban a koronát Bakócz Tamás esztergomi érsek már Perényi Imre nádorral közösen tette a gyermekkirály fejére, noha ebben az újabb kutatás kételkedik. BARTONIEK 1939, 44–45.; FÜGEDI 1984, 269.; BERTÉNYI 1986, 106.; BODNÁROVÁ 2013, 33.

⁴⁰ Újabban vö. DYBAŠ–TRINGLI 2019.

lítását érintették, ez ideig rájuk a kutatás kevésbé fordított érdemi figyelmet. Pedig ezeknek is sokatmondó jelentőségük volt.

Bár az a késő középkorban sem számított ritkaságnak, hogy egy új dinasztíából egy másik ország uralkodója került a magyar trónra, miként 1438 legelején Habsburg Albert osztrák főherceg vagy 1490 szeptemberében Jagelló II. Ulászló cseh király, számukra egyértelműen a magyar korona volt a legfontosabb, így azután udvarukat is döntően Magyarországon tartották. Az 1527. február 24-én cseh királlyá koronázott osztrák főherceg, Habsburg Ferdinánd esetében viszont ez csak részben lehetett ekként. Ennek több oka volt.

Egyrészt a magyar trónt ő – az 1526. november 10-én Fehérvárott ugyancsak teljesen legitim módon trónra emelt Szapolyai I. János „ellenkirályaként”⁴¹ – csupán igen komoly fegyveres beavatkozással, azaz egy hadjáratral tudta megszerezni. Másrészt, mivel udvarát 1521-től Bécsben tartotta, nem kívánt az 1526. évi török hadjárat, majd a polgárháború sújtotta Magyarországon székelni, amit jól jelez, hogy koronázását követően ugyan kinevezte legfőbb magyar országos és udvari főméltóságait (mégpedig ugyancsak kompromisszumos módon az 1500 utáni budai Jagelló-udvartartás tagjaiból), de 1528 márciusától majd másfél évtizedre elhagyta országát.⁴²

Ennek oka elsősorban az volt, hogy noha a Magyar Királyság Ferdinánd számára is meghatározó politikai, katonai és gazdasági jelentőséggel bírt, az osztrák, cseh–morva és magyar–horvát területek különleges uniójából éppen csak kialakulóban lévő új közép-európai államkonglomerátuma uralkodójaként Magyarország csak egy volt számos országa közül. Ráadásul ennek *medium regni*je, azaz Buda, Pest, Óbuda, Esztergom és Székesfehérvár régiója, 1527 végén Szülejmán szultán (1520–1566) előző évi mohácsi–budai hadjáratának köszönhetően már nem csodás palotákkal és virágzó városokkal, hanem üszkös romokkal volt tele – miként erről a Mantovába küldött jelentés Ferdinánd Budáról fehérvári koronázására tartó útja kapcsán érzékletesen tudósított.⁴³ Ennek ellenére a fehérvári ceremónia figyelmesebb szemtanúi már a születőben lévő Habsburg Monarchia első lenyomatait is észrevehették a királykoronázáson.

Ennek egyik legfőbb, már Bartoniek Emma által is észlelt,⁴⁴ az egyházi szertartás elemeit is érintő jele volt, hogy az ünnepi *Te Deum* után és az áldozás előtt – a korábbi fehérvári szertartásokhoz képest meglehetősen szokatlan módon – az új uralkodó egy világi híve, mégpedig külföldi udvari embere és történetírója, Caspar Ursinus Velius tartott mintegy fél órá, latin nyelvű beszédet, amelyet említett munkájában saját maga örökített az utókorra.⁴⁵ A magyaroknak a királyválasztásban tanúsított megfontoltságáról és híres tetteikről, valamint az új uralkodó kiváló erényeiről

⁴¹ Új szemléletben FODOR–VARGA 2020.

⁴² GÉVAY 1843, oldalszám nélkül.

⁴³ Lásd a 11. jegyzetben idézett mantovai jelentést, ill. vö. még FODOR–MÉRCZ 2023.

⁴⁴ BARTONIEK 1939, 118–119.

⁴⁵ VELIUS 2013, 34., ill. vö. még VELIUS 1762, 189–202.

szóló humanista beszéd – amely részben a Werbőczy István Szapolyai ceremóniáján tartott szónoklatát is követhette – azonban már nemcsak a magyar elitnek szólt. Ferdinándot ugyanis egyrészt jelentősebb számú külföldi haderő, másrészt 1527 legelején Bécsben újjászervezett udvartartásának számos osztrák, német, cseh, spanyol és németalföldi tagja kísérte Magyarországra, köztük V. Károly császár már említett követével, Antonio de Mendozával. Szép számú utazó udvartartásából név szerint többek között Georg von Auersperget, Julius Graf zu Hardegget, Joseph von Lamberget, Hoyer von Mansfeldet, Georg von Puchheimet, id. és ifj. Niklas Graf zu Salmot, Wilhelm von Truchseß és Andreas Ungnadot ismerjük.⁴⁶ Ráadásul az új magyar uralkodó személyes védelmét saját testőrei, az általa ugyancsak újonnan felállított ún. *Hartschier*-gárda tagjai (mintegy 50 fővel) biztosították már Fehérvárott is.⁴⁷

Bizalmas híveit, azaz ún. „német udvartartása” (*deutscher Hofstaat*) egy részét a Habsburg főherceg magyarországi tartózkodása során sem mellőzhette, s noha ők a fehérvári koronázás alatt természetesen nem juthattak érdemibb szerephez, jól mutatták, hogy Ferdinánd, még ha akart volna, akkor sem tarthatott volna kizárólag önálló magyar királyi vagy csak magyar híveiből összeálló udvartartást a magyar koronázóvárosban. Bár a nagyszámú idegen a középkor végi Jagelló-udvarban sem számított ritkaságnak,⁴⁸ a számos osztrák és spanyol udvaronc, valamint a saját testőrség jelentős részben mégis új arculatot adott a ceremónia kereteinek. Sőt, jelenlétük biztosan szükségessé tette Báthory nádor és a bécsi udvarmester szorosabb együttműködését is, akár a nagyszámú udvari és fegyveres kíséret fehérvári elszállásolása, akár a ceremónián elfoglalt előkelő helyük kapcsán.

Ugyancsak a Magyar Királyság új helyzetbe kerülését mutatták a koronázáson felvonultatott, a kutatás által csak a legutóbbi időkben feltérképezett országzászlók.⁴⁹ Míg a II. Lajos 1508. júniusi szertartásán vitt hét zászló az apja, II. Ulászló által akkor kormányzott Magyar és a Cseh Korona országait jelképezték, 1527 novemberében a Jagellók vezette késő középkori magyar(–horvát)–cseh államegyüttes helyére szimbolikusan is új lépett. Az utolsó fehérvári koronázáson szerephez jutó öt nagy selyemzászló – nevezetesen Ferdinánd osztrák főhercegi saját zászlaja mellett négy legfontosabb királysága: Magyarország, Csehország, Dalmácia és Horvátország – címeres lobogója ugyanis szemléletesen mutatta, hogy a Jagellók magyarországi kihalta után Közép-Európában a korábbi magyar–cseh középfatalom szerepét az osztrák főherceg éppen születőben lévő, új, összetett monarchiája veheti át; noha ennek azután egészen 1918-ig tartó jövőjét ekkor természetesen még senki sem sejtette.

⁴⁶ Rajtuk kívül keresztnév nélkül tudunk egy-egy Hennenberg, Liechtenstein, Molzan és Rechenberg-családtagról is, akik részt vettek Ferdinánd székesfehérvári bevonulásán. KOVACHICH 1790, 1–2., vö. még OSzK App. H. 199., GECSÉNYI 2007 és GAHLBECK 2017, passim.

⁴⁷ URRISK-OBERTYŃSKI 2004, 43–52.

⁴⁸ Nemrég számos példával NEUMANN 2024, passim.

⁴⁹ PÁLFFY 2024b, passim.

A késő középkori hagyományokhoz hasonlóan ugyanakkor a zászlókat ezúttal is öt magyar nagyúr vitte, jelesül Pemflinger Sebestyén híradása szerint csulai Móré László (Ausztria), Török Bálint (Magyarország), Serédy Gáspár (Csehország), Beriszló István szerb despota (Horvátország) és Korbáviai (Karlovics) János horvát-szlavón bán (Dalmácia),⁵⁰ azaz a korszak jeles udvari emberei, katonái és előkelő határvidéki főméltóságai. Kiválasztásukban talán Báthory nádor közbenjárásának és területi kötődéseiknek lehetett szerepe.

Legvégül érdemes kiemelni: a koronázási díszebédet, majd az új uralkodó felesége, Jagelló Anna másnap, november 4-én tartott királyné-koronázását⁵¹ követő táncmulatságon a muzsikát elsősorban ugyancsak magyar lantosok, síposok és kürtösök biztosították, ám néhány zenész a bécsi *Hofkapelléből* is érkezett Ferdinánddal, miként ez a későbbi évszázadokban majd Pozsonyban és Sopronban is oly gyakran történt. Sőt, az idegen, elsősorban spanyol és német udvaroncok a koronázást követő napok lovagi tornáin is jelesül vitézkedtek.⁵² Jelenlétük beszédesen mutatta a Habsburg-dinasztia újabb, ezúttal végül már tartós, bár keservesen nehéz gyökeret verését a törökök fenyegette Magyarországon.

Exkúrsus: a koronázás világi elemeinek fehértvári helyszíneiről

Tanulmányom lezárása előtt e kötet számára reményeim szerint egyáltalán nem érdektelen – a koronázásról eddig feltárt régebbi és újabb források alapján – egy rövid kitekintésben számba venni az 1527. végi uralkodókoronázás legfőbb székes-fehértvári helyszíneit. Az egyházi ceremónia mind Ferdinánd november 3-i király-, mind felesége másnapi királyné-koronázásán a Szűz Mária-prépostság templomában, a középkori magyar koronázások bevett helyszínén zajlott.⁵³ Az előbbi szertartás magyar sajátosságnak tartható világi részének négy fő eleme, jelesül az aransarkantyús lovagok avatása, a rendek előtt letett világi eskü, a négy égtáj felé történő nevezetes kardvágások és a sokat emlegetett koronázási lakoma, valamint a ceremóniát követő napok említett lovagi tornái és egyéb ünnepei viszont már a város több helyszínét érintették – miként erről a következő táblázat forrásadatai tájékoztatnak.

⁵⁰ GAHLBECK 2017, 494–495.: No. 288/1.; VARGA 2024, 146.

⁵¹ Vö. PÁLFFY 2015.

⁵² GAHLBECK 2017, 495.: No. 288/1.

⁵³ Újabb REICH 2020, 101–110.

Az utolsó székesfehérvári királykoronázás világi elemeinek
helyszínei a legfontosabb forrásokban

	Lovag- avatás	Királyi eskü	Négy kardvágás	Lakoma/ bankett	+ lovagi tornák
Velius leírása (L)	„ <i>divi Petri fanus</i> ”	„ <i>extra oppidum... ad divi Martini [templum]</i> ”	„ <i>extra oppidum... proximum collem</i> ”	„ <i>in oppidum omnes rediere...</i> ”	„ <i>in area ante regiam</i> ”
Mantovai jelentés, 1527 (L)	„ <i>templum Divo Petro sacrum, ab pri- maria ecclesia trecentos fere distans passus</i> ”	„ <i>per civitatem ac suburbia ad Sancti Martini aedem</i> ”	„ <i>inde reversus monticulum paulo altiore...</i> ”	–	–
Latin nyomtatvány, 1527	„ <i>divi Petri templum</i> ”	„ <i>e civitate ad S. Stephani aediculam, in suburbanorum finibus, Budam versus sitam</i> ”	„ <i>civitatem ver- sus, editorem quendam col- liculum</i> ”	„ <i>praepositi eades</i> ”	–
Német nyomtatvány, 1527	„ <i>Sant Peters kirchen</i> ”	„ <i>zu ainem kleinen kirch- lin, Sant Steffans kirchl genannt, zu endt der vor- stat, gegen ofen werts gelegen</i> ”	„ <i>gegen der statwerts, auff ein klains pühelj</i> ”	„ <i>Brobsthof</i> ”	–
Pemflinger, 1528 (N)	eine andere Kirche	bis zum Ende der Stadt	bis zum Ende der Stadt	in die Stadt zurück	–
Magyar Tanács, 1561 (L)	„ <i>olim Albae Regali a pri- mario templo ad aliud Sancti Petri</i> ”	„ <i>egredietur civitatem per eam por- tam...</i> ”	„ <i>prout olim Albae Regali in colliculo Sancti Stephani fieri solebat</i> ”	„ <i>hospicii locus</i> ”	–
Összegzés	a Szent Péter- plébánia- templomban a városban, a koronázó- templom közelében	feltehetően a Szent István király-kápol- na mellett a budai külvá- rosban emelt emelvényen	valószínűleg a Szent Márton-tem- plomhoz közeli dombocskán a külvárosban	préposti palotában, a koronázó- templom közelében	préposti palota előtti területen

Fennmaradt forrásaink egységesen megerősítik, hogy a lovagok avatása a koronázó bazilikától nyugati irányban csupán néhány száz lépésre található Szent Péter-plébániatemplomban⁵⁴ zajlott, ahova vörös szőnyegekkel letakart úton gyalog haladt át az új uralkodó. Ám arról is mind hasonlóképpen szólnak, hogy a királyi és királynéi lakomára a koronázótemplomtól északra fekvő préposti házban/palotában került sor, amely gyakran szolgált a városba érkező uralkodók szálláshelyül.⁵⁵ Úgy tűnik, a lovagi tornák egy részét is ezen épület szomszédságában rendezték meg, talán ott, ahol Báthory nádor említett nagy beszédét tartotta november 6-án a rendeknek. A Velius által említett, a város határáig tartó lóverseny⁵⁶ is feltehetően ennek közeléből indulhatott.

Miként a fenti táblázatból látható, a világi eskü és a kardvágás helyszíne kapcsán viszont eltérően szólnak forrásaink. Míg Velius és a Mantovában fennmaradt latin beszámoló a Szent Márton-templom tájékára lokalizálja ezeket (közülük az utóbbit a városhoz közelebb egy kis dombocsára helyezve), addig az egymás fordításának tartható német és latin nyomtatvány a Szent István király-kápolna közelébe rendeli e történeteket.⁵⁷ Amiben jelenleg biztosak lehetünk: a Szent Péter-templombeli lovagavatást követően Ferdinánd király az északi Budai kapun át lovon hagyta el a várost, és az e területen a magyar főváros irányában fekvő külvárosokban tette le előbb esküjét, majd hajtotta végre egy dombocsán a kardvágásokat.

Így nem zárjuk ki, sőt feltételezhetjük, hogy forrásaink csupán összemosták a két közeli helyszínt, azaz az eskü az egyik, a kardvágások a másik helyszínen zajlottak – véleményem szerint az előbbi inkább a Szent István király-kápolnánál a budai külvárosban, az utóbbi pedig a Szent Márton-templom közelében. Ezt valószínűsíti, hogy 1561. évi visszaemlékezésében Nádasdy Tamás nádor egyenesen arról beszélt, hogy a „*mons Sancti Martini erat in suburbium [sic!] prope ecclesiam Sancti Martini*”, miközben tanácsostársai viszont „*colliculum Sancti Stephani*”-t emlegettek.⁵⁸ Ebből is látható, hogy a két külvárosi helyszín már mind a korabeli leírásokban, mind a szemtanúk visszaemlékezéseiben összekeveredett. A kérdés végső megoldását újabb források felbukkanásától és az intenzíven folyó régészeti-topográfiai kutatásoktól várhatjuk.

Ami viszont mindenképpen kiemelendő: az 1527 végi fehérvári eseményeket a világi rész két külvárosi helyszínének kiválasztásában – a magyar elit javaslatára – a mindenkori szervezők 1563-tól Pozsonyban, majd 1625-ben III. Ferdinánd koronázása alkalmával Sopronban, sőt indirekt módon még I. Ferenc József 1867. évi budai–pesti ceremóniája kapcsán is követték. A világi esküt és a négy kardvágást mindhárom újabb koronázóvárosban a városfalakon kívül rendezték meg még 1527 után évszázadokkal később is, több ízben utalva a régi fehérvári, majd pozsonyi szokásokra.

⁵⁴ REICH 2020, 110–116.

⁵⁵ REICH 2020, 79–81.

⁵⁶ VELIUS 2013, 35.

⁵⁷ E kevéssé ismert épületekre újabban REICH 2020, 138., 123.

⁵⁸ PÁLFFY 2009, 310.; PÁLFFY 2008, 502.

Kitekintés: a székesfehérvári ceremóniák utóéletéről

Noha a kora újkori magyar uralkodókoronázásokkal foglalkozó, elsősorban magyar és szlovák történetírás a ceremóniákat csupán az újabb időkben kezdte tágabb kontextusban vizsgálni, az 1527. novemberi székesfehérvári királykoronázás régi és új elemeit feltérképezve megállapítható: a politikai és hatalmi reprezentációnak, valamint a szimbolikus politikának köszönhetően csaknem minden magyar király- vagy királyné-koronázás különleges, aktuális tükörképe volt a történeti magyar állam mindenkori közép-európai szerepének és politikai elitje hatalmi viszonyainak egyaránt. Mindezek mellett azonban a magyar politikai elit érdekeinek és törekvéseinek megfelelően mindig kiemelten hangsúlyozta a Magyar Királyság politikai, régi hagyományait és szuverenitását is.

Nem volt ez másként utolsó fehérvári koronázáson sem. Jóllehet a régi magyarországi szokások továbbvitelével a ceremónia a mohácsi tragédia után is alapvetően a félezer éves magyar középhatalom kiemelkedő politikai súlyát volt hivatott reprezentálni, új elemei nemcsak a magyar elitben Báthory István nádor javára bekövetkező tetemes hatalomerősödést mutatták rendkívül érzékletesen, de csírájában már azt is, hogy 1527. november 3-án a magyar történelemben számos tekintetben egészen új – valójában 1918-ig tartó – korszak kezdődött. Paradox módon azonban az elkövetkező évtizedekben ennek alakulását csak kisebb részben szabhatták meg a ceremónia főszereplői, Habsburg Ferdinánd király és a nagy hatalmú nádor, illetve magyar politikusutódai, annak legfőbb formálójá ugyanis az Oszmán Birodalom világhódító uralkodója, Szülejmán szultán lett. A bevezetőben említett budai és fehérvári rezidenciavárosok sorsát ugyanis az 1526. évi expedíció folytatásaként 1541-ben és 1543-ban két nagy hadjárata alkalmával véghezvitt hódításival ő pecsételte meg. Míg az előbbi expedícióval örökre véget vetett az önálló magyar királyi udvar történetének, az utóbbival Székesfehérvár történetét írta át maradandóan és zárta le örökre Fehérvár mint koronázóváros históriáját.

Bár tanulmányomat ehelyütt szomorúan le is zárhatnám, mégsem teszem: rövid kitekintésként ugyanis nem hallgathatom el, hogy a magyar politikai elit Székesfehérvár török kézre kerülése után sem adta fel az ottani koronázási hagyományok továbbvitelét. Nádasdy Tamás és Oláh Miklós 1561-ben a korona fejre tételén ugyan keményen összeeszeszkedtek, sőt az érsek mindent megtett, hogy utódai elsőbbségét hosszú távra biztosítsa, amit majd csak egy Báthory Istvánhoz hasonló kaliberű magyar politikus, Esterházy Pál nádor (1681–1713) volt képes 1687 végén I. József pozsonyi koronázásán újra elérni; ekkortól kezdve egészen 1916-ig az érsekek és a nádorok már mindig közösen koronáztak.⁵⁹ Abban viszont ők és utódaik is mindig rendületlenül egyetértettek, hogy a koronázás – akár Pozsonyban, akár Sopronban vagy

⁵⁹ PÁLFFY 2016, főként 307–309.

később Budán – a legfőbb alkalom volt az egykori önálló magyar királyi udvar hagyományainak továbbvitelére, a Habsburg államkonglomerátumban kényszerűségből bekerült történeti magyar állam (ugyan korlátozott) szuverenitásának kiemelésére, sőt Szent István középkori magyar birodalma, a Magyar Korona országainak szimbolikus megjelentetésére is.⁶⁰

Így 1561–1563-ban a magyar rendi nemzet régi hagyományaira építve (miként fogalmaztak: „*de more et antiqua consuetudine gentis nostrae*”)⁶¹ a magyar uralkodókoronázások „forgatókönyvét” alkották meg, gondosan továbbörökítve Pozsonyban is a székesfehérvári ceremóniák legfőbb elemeit és jellegzetességeit. Sőt, mindeközben a koronázásokon felvonultatandó országzászlókkal az 1527-ben még dinasztikusnak nevezhető országrepresentáció helyére az egykori magyar birodalom megjelenítését léptették. Habsburg Ferdinánd országai zászlóinak helyére ugyanis utódai ceremóniáin 1563-tól, majd teljes számban 1572-től a középkori magyar uralkodók címsorában szereplő tíz ország lobogója lépett.⁶² Amikor tehát a török hódítás miatt a valóságban Szent István birodalmának területe egyre fogyott, s annak fővárosa és koronázóvárosa is török határvár és közigazgatási központ lett, a magyar politikai elit mindent megtett azért, hogy a magyar középhatalom egykori nagyságát és előkelő szerepét a politikai, hatalmi és művészeti reprezentáció segítségével minél tovább megőrizze. Ennek a régi hagyományokra építő különleges újításnak hosszú távon is óriási jelentősége volt.

Források és irodalom

- BAK 1973 = BAK, M. János: *Königtum und Stände in Ungarn im 14.–16. Jahrhundert*. Wiesbaden, 1973.
- BARTONIEK 1939 = BARTONIEK Emma: *A magyar királykoronázások története*. Budapest, 1939. (Reprint: Budapest, 1987.)
- BERTÉNYI 1986 = BERTÉNYI Iván: *A magyar korona története*. 3., bőv. kiad. Kossuth, Budapest, 1986.
- BODNÁROVÁ 2013 = BODNÁROVÁ, Michaela: *Iuxta morem patrium. Ungarische Krönungen der Jagiellonen 1490/1508 und Ferdinands I. von Habsburg 1527*. In: *Between Worlds. The Age of the Jagiellonians*. Ed.: ARDELEAN, Florin – NICHOLSON, Christopher – PREISER-KAPPELLER, Johannes. Frankfurt am Main, 2013. 21–36.
- BONFINI 1995 = BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford. KULCSÁR Péter. Balassi, Budapest, 1995.
- BUENDÍA 2003 = BUENDÍA, Francisco Javier Escudero: *Antonio de Mendoza: comendador de la villa de Socuéllamos y primer Virrey de la Nueva España*. Toledo, 2003.
- C. TÓTH 2009 = C. TÓTH Norbert: *Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve*. Adalékok Magyarország 1526 végi politikatörténetéhez. *Levéltári Közlemények* 80. (2009) 169–208.

⁶⁰ Lásd főként PÁLFFY 2004; PÁLFFY 2022; PÁLFFY 2024b. stb.

⁶¹ PÁLFFY 2008, 500.

⁶² PÁLFFY 2024b, 23–48.

- C. TÓTH 2010 = C. TÓTH Norbert: *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2010.
- C. TÓTH 2017 = C. TÓTH Norbert: Ajándékok az ifjú párnak: Bátori István és felesége, Zsófia mazóviai hercegnő nászajándékai. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica* 142. (2017) 77–89.
- DOMINKOVITS–KATONA 2014 = *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*. Szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba. MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Sopron–Budapest, 2014.
- DOMINKOVITS et al. 2021 = *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. Szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza. 2. kiad. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Sopron–Budapest 2021.
- DYBAS–TRINGLI 2019 = Hrsg. DYBAS, Bogusław – TRINGLI, István: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Budapest, 2019.
- FODOR–MÉRCZ 2023 = FODOR Pál – MÉRCZ András: Mi is veszett Mohácsnál? Oszmán-török veszteséglista az 1526. évi hadjáratról. *Történelmi Szemle* 65. (2023) 193–235.
- FODOR–VARGA 2020 = *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak*. Szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs. Budapest, 2020.
- FRAKNÓI 1921 = FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyválasztások története*. 1. kiad., Budapest, 1921., 2. kiad. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2005.
- FÜGEDI 1984 = FÜGEDI Erik: A magyar király koronázásának rendje a középkorban. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. SZÉKELY György. Akadémiai, Budapest, 1984. 255–273.
- GAHLBECK 2017 = Bearb.: GAHLBECK, Christian: *Die Beziehungen Herzog Albrechts in Preußen zu Ungarn, Böhmen und Schlesien (1525–1528)*. *Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*. Berlin, 2017.
- GECSÉNYI 2007 = GECSÉNYI Lajos: I. Ferdinánd udvarmesterének levelei Augsburg városához az 1527. évi magyarországi hadjárat eseményeiről. *Levéltári Közlemények* 78. (2007) 129–142.
- GÉVAY 1843 = GÉVAY, Anton von: *Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564*. Wien, 1843.
- GLOVICZKI 2022 = GLOVICZKI Ráhel: A középkori magyar királykoronázás összeurópai kontextusban. *Történelmi Szemle* 64. (2022) 355–381.
- HOLČÍK 2005 = HOLČÍK, Štefan: *Pozsonyi koronázási ünnepségek*. 3. jav., bőv. kiad. Ikar, Bratislava, 2005.
- KASZA 2020 = Caspar Ursinus Velius: *Lajos király haláláról és Magyarország bukásáról. Egy elveszettnek hitt beszámoló a mohácsi csatáról / Caspar Ursinus Velius: De interitu Ludovici regis et clade Hungariae. A Long-lost Report about the Battle of Mohács*. Szerk. KASZA Péter. , Budapest, 2020.
- KENYERES 2024 = KENYERES István: Buda, mint a Magyar Királyság fővárosa 1526 és 1711 között. *Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv* 18. (2024) 189–220.
- KOVACHICH 1790 = KOVACHICH, Martinus Georgius: *Solennia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principum utriusque sexus, qui ex augusta stirpe Habsburgo-Austriaca Sacra Corona Apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimiti sunt*. Pest, 1790.
- LACZLAVIK 2014 = LACZLAVIK György: *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)*. Kronosz, Budapest, 2014.
- MACZÓ 2018 = MACZÓ Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás. IV. Károly király és Zita királyné koronázási ünnepsége Budapesten 1916. december végén*. 2. kiad. Budapest, 2018.

- MOLNÁR 2023 = MOLNÁR, Péter: The Coronation of Queen Isabella – March 2, 1539. In: *Isabella Jagiellon, Queen of Hungary (1539–1559). Studies*. Ed.: MÁTÉ, Ágnes – OBORNI, Teréz. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020. 23–42.
- NEUMANN 2024 = „Királyi házunk népe”. *Királyi és királynői udvartartás a középkor végén*. Szerk. NEUMANN Tibor. HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2024.
- ORTVAY 1914 = ORTVAY Tivadar: *Mária, II. Lajos magyar király neje 1505–1558*. Budapest, 1914.
- PÁLFFY 2004 = PÁLFFY Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. *Századok* 138. (2004) 1008–1115.
- PÁLFFY 2008 = PÁLFFY Géza: A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: a magyar tanácsosok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. KRÁSZ Lilla – OBORNI Teréz. ELTE, Budapest, 2008. 489–503.
- PÁLFFY 2009 = PÁLFFY Géza: Nádasdy Tamás nádor a magyar királyok koronázási szertartásáról (1561). In: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*. Szerk. CSÁSZTVAY Tünde – NYERGES Judit. Balassi, Budapest, 2009. 305–310.
- PÁLFFY 2012 = PÁLFFY Géza: III. Károly 1712. évi koronázásának 16. századi gyökerei. Régi hagyományok és új szokások az első pozsonyi Habsburg-királykoronázáson 1563-ban. In: *Ius coronandi. Katalógus az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményeinek koronázási emlékeiből rendezett kiállításához*. Szerk. és a kiállítást rend. HEGEDŰS András. Esztergom, 2012. 15–26.
- PÁLFFY 2013 = PÁLFFY Géza: A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században. *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 20. (2013) 3–76.
- PÁLFFY 2015 = PÁLFFY Géza: A magyar királynék koronázása a mohácsi csatát követő évszázadokban. *Vészprémi Szemle*, 17. (2015) 4. sz., 3–25.
- PÁLFFY 2016 = PÁLFFY Géza: Küzdelem a király- és királyné-koronázás jogáért a kora újkori Magyarországon. In: *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*. Szerk. BÁTHORY Orsolya – KÓNYA Franciska. MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2016. 299–314.
- PÁLFFY 2022 = PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Harmadik, szövegében változatlan kiadás. ELKH BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2022.
- PÁLFFY 2024a = PÁLFFY Géza: Buda örökösei: „fővárosok” a kora újkori Magyarországon. *Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv* 18. (2024) 169–187.
- PÁLFFY 2024b = PÁLFFY, Géza: *Die Krönungsfahnen in der Esterházy Schatzkammer auf Burg Forchtenstein. Die Geschichte der Krönungsfahnen der Länder der Stephanskronen vom Spätmittelalter bis Anfang des 20. Jahrhunderts*. 2. [verbesserte] Aufl. Eisenstadt, 2024.
- PÁLFFY 2026 = PÁLFFY Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei*. 2., jav. kiad. Budapest–Sopron, 2026.
- REICH 2020 = REICH Szabina Gréta: *Székesfehérvár városszerkezete, gazdasági fejlődése és anyagi kultúrája a kora Árpád-kortól a 16. századig*. Doktori (PhD) értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Pécs–Székesfehérvár, 2020.
- RÉTHELYI 2005 = RÉTHELYI Orsolya: *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Budapesti Történeti Múzeum, 2005. szeptember 30. – 2006. január 9. Slovenská národná galéria, 2006. február 2. – április 30. [Kiállítási katalógus.] Szerk. RÉTHELYI Orsolya et al. Budapest, 2005.*

- SOLTÉSZ et al. 2016 = SOLTÉSZ Ferenc Gábor – TÓTH Csaba – PÁLFFY Géza: *Coronatio Hungarica in Nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916)*. Szerk. BERTÓK Krisztina. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2016.
- SOÓS 2017 = *Egy elfeledett koronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén*. Szerk. SOÓS István. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017.
- SZILÁGYI 2019 = Ed. SZILÁGYI, Emőke Rita: *Nicolaus Olahus 450. Proceedings of the International Conference on the 450th Anniversary of Nicolaus Olahus' Death*. Wien, 2019.
- URRISK-OBERTYŃSKI 2004 = URRISK-OBERTYŃSKI, Rolf M.: *Die k. u. k. Leibgarden am österreichischen-ungarischen Hof 1518–1918*. Graz, 2004.
- VARGA 2024 = VARGA Szabolcs: Három esztendő alatt három uralkodó birtokában: koronánk vándorlása Mohács után (1526–1529). In: *A Szent Korona magyarországi kalandjai (1301–2001)*. Szerk. PÁLFFY Géza. A 2023-ban megjelent kötet változatlan utánnnyomása. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2024. 111–162.
- VELIUS 1762 = VELIUS, Caspar Ursinus: *De bello Pannonico libri X*. Ed.: KOLLARIUS, Adamus Franciscus. Vienna, 1762.
- VELIUS 2013 = VELIUS, Caspar Ursinus: *Tíz könyv a magyar háborúról*. Ford., jegyz., utószó SZEBELÉDI Zsolt. Attraktor, Máriabesnyő, 2013.

MOHÁCS ÖRÖKSÉGE

„Legyen közöttünk áldott emlékezetük!”

**Megemlékezések a mohácsi csata
négy száz éves évfordulóján 1926-ban**

„May their memory be blessed among us!”

**Commemorations on the 400th anniversary
of the Battle of Mohács in 1926**

VÍZI László Tamás

tudományos rektorhelyettes, főiskolai tanár,
Kodolányi János Egyetem, Székesfehérvár
vizi.laszlo.tamas@kodolanyi.hu

Absztrakt

A tanulmány a mohácsi csata négyszázadik évfordulójának 1926-os megemlékezéseit vizsgálja, különös tekintettel azok politikai, társadalmi és emlékezetpolitikai jelentőségére. Rámutatva arra, hogy Mohács a magyar történeti emlékezet egyik legfontosabb nemzeti tragédia szimbólumává vált, amelyhez a két világháború közötti Magyarország különösen erősen nyúlt vissza a trianoni trauma feldolgozásának időszakában. Az évforduló így nem csupán történelmi emlékezés, hanem a nemzeti identitás újra fogalmazásának eszköze lett.

A tanulmány bemutatja az Országos Mohácsi Emlékbizottság létrejöttét és a jubileumi rendezvények előkészületeit, amelyekben a korszak politikai, egyházi és tudományos elitje egyaránt részt vett. A megemlékezések országos méretű eseménysorozattá váltak: kiállítások, kongresszusok, zárandoklatok, emléktábla-avatások és ünnepi rendezvények kapcsolódtak hozzájuk.

A központi ünnepségeket 1926. augusztus 29-én Mohácson tartották Horthy Miklós kormányzó jelenlétében. A beszédek – különösen Klebelsberg Kuno és Horthy felszólalásai – Mohács és Trianon között vontak párhuzamot, hangsúlyozva a nemzeti összetartás és a politikai egység szükségességét. Horthy beszéde külpolitikai üzenetet is hordozott: a török–magyar megbékélést méltatta, miközben burkoltan utalt a délszláv állammal fennálló feszültségek oldásának lehetőségére. A török követ részvétele szimbolikus diplomáciai gesztusként jelent meg.

A szerző véleménye, hogy az 1926-os mohácsi jubileum a korszak egyik legjelentősebb emlékezetpolitikai eseménye volt, amelyben a történelmi múlt értelmezése szorosan összekapcsolódott a jelen politikai céljaival és a nemzeti jövőkép formálásával.

Abstract

The study examines the commemorations held in 1926 for the four-hundredth anniversary of the Battle of Mohács, with particular attention to their political, social, and memory-political significance. It highlights how Mohács became one of the most

important symbols of national tragedy in Hungarian historical memory, to which inter-war Hungary turned especially strongly during the period of processing the trauma of Trianon. Thus, the anni-versary served not merely as an act of historical remembrance, but also as a means of redefining national identity.

The study presents the establishment of the National Mohács Memorial Committee and the preparations for the jubilee events, in which the political, ecclesiastical, and academic elites of the era all took part. The commemorations developed into a nationwide series of events, including exhibitions, congresses, pilgrimages, memorial plaque unveilings, and ceremonial celebrations.

The central commemorative ceremonies were held in Mohács on 29 August 1926 in the presence of Governor Miklós Horthy. The speeches – particularly those delivered by Kuno Klebelsberg and Horthy – drew parallels between Mohács and Trianon, emphasizing the necessity of national cohesion and political unity. Horthy's speech also carried a foreign policy message: he praised Turkish–Hungarian reconciliation while implicitly referring to the possibility of easing tensions with the South Slavic state. The participation of the Turkish envoy appeared as a symbolic diplomatic gesture.

In the author's view, the 1926 Mohács jubilee was one of the most significant memory-political events of the era, in which the interpretation of the historical past became closely intertwined with the political aims of the present and the shaping of a national vision for the future.

Kulcsszavak: négyszázadik évforduló, emlékezetpolitika, történelmi emlékezés, jubileumi ünnepségek, ünnepi beszédek

Keywords: the 400th anniversary, memory politics, historical remembrance, commemorative speeches

Bevezetés – A nemzeti identitás újra fogalmazása 1926-ban

A mohácsi csata a magyar történetírás egyik legtöbbször vizsgált, egyben a magyar történelmi emlékezet Trianon után/mellett legmeghatározóbb eseménye. A történelmi kutatások hagyományosan elsősorban a csata katonai történetére¹ és politikai előzményeire, valamint következményeire² koncentráltak. A 19. századi történetírás – különösen a nemzeti romantika hatása alatt – Mohácsot gyakran a magyar történelem egyik olyan sorsfordító tragédiájaként értelmezte, amely hosszú távon a középkori magyar állam felbomlásához, az ország politikai megosztottságához, végső soron pedig három részre szakadásához vezetett. Nem véletlen tehát, hogy Mohács a magyar történelmi gondolkodásban a nemzeti tragédia szimbólumává vált.³

Napjaink történetírása árnyaltabb megközelítést alkalmaz. A kutatók a csatát egyre inkább szélesebb európai összefüggésekbe helyezik, figyelembe véve az Oszmán Birodalom katonai, gazdasági erejét,⁴ a korabeli európai hatalmi viszonyokat és a Magyar Királyság belső politikai problémáit.⁵ Egyúttal rámutatnak arra is, hogy a mohácsi vereség okai nem vezethetők vissza kizárólag belső politikai konfliktusokra, hanem a 16. századi geopolitikai helyzet összetett következményei voltak,⁶ de még a harctéren sem volt olyan egyértelmű az oszmán fölény.⁷

A Mohács-problematika komplex vizsgálata során az utóbbi évtizedekben a kutatás figyelme a történelmi emlékezet kérdését is fókuszba helyezte. A történészek nemcsak magát az 1526-os eseményt vizsgálják, hanem azt is, miként jelent meg Mohács emlékezete a különböző korszakok politikai és kulturális diskurzusaiban. Teszik ezt abból kiindulva, hogy a történelmi események emlékezete sohasem pusztán a múltról szól. Az emlékezet mindig egy adott kor politikai, társadalmi és kulturális viszonyai között formálódik, és gyakran a jelen kérdéseire adott válaszok megfogalmazásának eszközeként jelenik meg. E kutatások rámutattak arra, hogy Mohács a magyar történelmi emlékezet egyik alapvető szimbólumává vált, amelyhez a későbbi korok gyakran saját politikai és identitásbeli kérdéseik értelmezésekor nyúltak vissza. Ez különösen igaz a két világháború közötti Magyarországra, ahol a trianoni békeszerződés után a történelmi múlt értelmezése kiemelt szerepet kapott, és szorosan összekapcsolódott a nemzeti identitás újra fogalmazásának igényével.

¹ A csata katonai történetének legújabb, az eddigi kutatásokat integráló elemzése: NAGY-L. 2026.

² A középkori politika- és hadtörténet kontextusára: PÁLOSFALVI 2018.

³ NAGY-L. 2026, 7–10.

⁴ NAGY-L. 2026, 37–48.

⁵ PÁLOSFALVI 2018, 372–444.

⁶ NAGY-L. 2026, 239–249.; PÁLOSFALVI 2018, 445–462.

⁷ NAGY-L. 2024, 457–459.; NAGY-L. 2026, 165–249.

Ebben az összefüggésben nyert különleges jelentőséget a mohácsi csata négyszázadik évfordulója 1926-ban. Az évforduló nem csupán történeti megemlékezést jelentett, hanem olyan országos eseménnyé vált, amelyben az országos és a helyi politikai vezetés, az egyházi elit, a tudományos élet képviselői és a különböző társadalmi szervezetek egyaránt részt vettek. A rendezvények során a mohácsi vereség értelmezése gyakran kapcsolódott össze a jelen politikai problémáival, mindenekelőtt a Trianon utáni helyzettel. Ebben a kontextusban a mohácsi csata négyszázadik évfordulójának 1926-os megünneplése tehát nem csupán történelmi megemlékezés volt, hanem egyben a korszak politikai és társadalmi önértelmezésének kifejeződése is.

A tanulmány célja annak bemutatása, miként zajlottak a mohácsi csata négyszázadik évfordulójának központi megemlékezései, és milyen politikai, diplomáciai és emlékezetpolitikai jelentéssel bírtak ezek az események. A vizsgálat külön figyelmet fordít az ünnepségek során elhangzott beszédekre – mindenekelőtt Horthy Miklós kormányzó megszólalására –, amelyek jelentős hazai és nemzetközi visszhangot váltottak ki.

Az 1926-os jubileum előkészületei

Az Országos Mohácsi Emlékbizottság megalakulása

A középkori Magyar Királyság bukásához vezető 1526. augusztus 29-i tragikus kimenetelű mohácsi csatavesztés 1926-os négyszázadik évfordulójára emlékezve már évekkel korábban megkezdődtek az előkészületek. Az országos szintű kezdeményezést a Magyar Történelmi Társulat 1924. május 28-i igazgatóválasztmányi ülésén a Társulat azon törekvéséből kiindulva indította el, miszerint „[...] a magyar társadalomban megvan a készség történelmünk kultuszára s különösen most, megalázottságunkban, szívesen tekint vissza viszontagságos múltjára, mintha tanulni, okulni akarna s mintha a magyar múlt hasonlóknak vagy azonosaknak látszó eseményeivel magát vigasztalni vagy bátorítani kívánná.”⁸ A Társulat az évforduló előkészítése céljából munkabizottságot állított fel, amely az „emlékünnap” méltó megünneplésére részletes programot dolgozott ki. Egyúttal javaslatot tett Klebelsberg Kuno⁹ vallás- és közoktatásügyi miniszter, egyben a Magyar Történelmi Társulat elnöke felé, melyben kezdeményezte egy országos nagybizottság és egy végrehajtóbizottság alakítását.

A megalakult országos mohácsi emlékbizottság – hivatalos nevén „Országos Mohácsi Emlékbizottság” – rendkívül széles politikai, egyházi és társadalmi kört ölelt fel, és mintegy százötven főt számlált. Elnöke Klebelsberg Kuno kultusz-

⁸ LUKINICH 1927–1928, 212.

⁹ Klebelsberg Kuno (1875–1932), 1922 és 1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszter.

miniszter, alelnökei a Hadtörténelmi Levéltár, az Országos Levéltár, a Nemzeti Múzeum, a Hadtörténelmi Múzeum vezetői és Fischer Ferenc¹⁰ Baranya vármegye főispánja lettek. A fővédnökséget Horthy Miklós, a Magyar Királyság kormányzója, valamint Frigyes¹¹ és József¹² tábornagyok, királyi hercegek vállalták. A védnökök között szerepelt József Ferenc¹³ királyi herceg, Bethlen István miniszterelnök, Csernoch János¹⁴ hercegprímás és Cesare Orsenigo¹⁵ pápai nuncius. Díszelnökként többek között a kormány tagjai – Walko Lajos¹⁶ külügy- és kereskedelemügyi miniszter, Rakovszky Iván¹⁷ belügyminiszter, Bud János¹⁸ pénzügyminiszter, Pesthy Pál¹⁹ igazságügy-miniszter, Vass József²⁰ népjóléti és munkaügyi miniszter, Mayer János²¹ földművelésügyi miniszter, Csáky Károly²² honvédelmi miniszter –, továbbá Scitovszky Béla,²³ a nemzetgyűlés elnöke, Janky Kocsárd,²⁴ a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka, Berzeviczy Albert,²⁵

¹⁰ Fischer Ferenc (1881–1948), 1929-től Keresztes-Fischer Ferenc. 1921-től Baranya vármegye és Pécs főispánja. 1931–1935 és 1938–1944 között belügyminiszter.

¹¹ Habsburg-Tescheni Frigyes (1856–1936), császári és királyi tábornagy, 1914 és 1917 között az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka. Nem sokkal ezután rendelkezési állományba helyezték, majd 1918 decemberében nyugdíjazták. Számos pert indított – sikertelenül – az S.H.S. királlyal szemben, uradalmi visszaszerzéséért. Az 1920-as években bekapcsolódott a politikai életbe. Legitimista körökben királyjelöltsége is komolyan felmerült. Miután személyét szóba hozták az 1925 decemberében kibombant frankhamisítási ügyben, politikai aktivitása csökkent.

¹² Habsburg-Lotharingiai József Ágost (1872–1962), osztrák főherceg, magyar királyi herceg, tábornagy. A Habsburgok magyarországi ágának leszármazottja. 1918. október 27-én IV. Károly homo regiussá nevezte ki. 1919. augusztus 6-tól 24-ig kormányzó. 1919. augusztus 15-én kinevezte Horthy Miklóst az összes magyarországi fegyveres erők főparancsnokának. A két háború között élénk közéleti tevékenységet folytatott.

¹³ József Ferenc főherceg (1895–1957), Habsburg József főherceg és Augustia Mária Lujza bajor hercegnő elsőszülött gyermeke. A két világháború közötti Magyarországon számos társadalmi tisztséget töltött be.

¹⁴ Csernoch János (1852–1927), 1913-tól esztergomi érsek és hercegprímás.

¹⁵ Cesare Orsenigo (1873–1946), 1925 és 1930 között Budapestre kinevezett pápai (apostoli) nuncius. Klebelsberg Kuno levelét, melyben felkéri Orsenigo pápai nunciust, hogy vállalja el az Országos Mohácsi Emlékbizottság védnökségét közli KANÁSZ–NAGY 2025, 543.

¹⁶ Walko Lajos (1880–1954), 1925. március 5-e és 17-e között Scitovszky Tibor betegszabadságának idején, majd a kereskedelemügyi tárca vezetésével egyidejűleg 1926. október 15-ig ideiglenes jelleggel töltötte be a külügyminiszteri posztot. Ezt követően 1930. december 9-ig külügyminiszterként volt tagja a Bethlen-kormánynak. A külügyi tárcát gróf Károlyi Gyula kormányában 1931. augusztus 24-e és 1932. október 1-je között is irányította.

¹⁷ Rakovszky Iván (1885–1960), 1922–1926 között belügyminiszter.

¹⁸ Bud János (1880–1950), 1924–1928 között pénzügyminiszter.

¹⁹ Pesthy Pál (1873–1952), 1924–1929 között igazságügy-miniszter.

²⁰ Vass József (1877–1930), 1922–1930 között népjóléti és munkaügyi miniszter.

²¹ Mayer János (1871–1955), 1924–1931 között földművelésügyi miniszter.

²² Csáky Károly (1873–1945), 1923–1929 között honvédelmi miniszter.

²³ Scitovszky Béla (1878–1959), 1922 és 1926 között a Nemzetgyűlés elnöke, majd 1926 és 1931 között belügyminiszter.

²⁴ Vitéz bulcsi Janky Kocsárd (1868–1954), lovassági tábornok (vezérezredes) 1925 és 1930 között a m. kir. honvédség főparancsnoka.

²⁵ Berzeviczy Albert (1853–1936), 1905–1936 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, valamint Zichy Gyula²⁶ kalocsai érsek és Virág Ferenc²⁷ pécsi püspök. Tagjai lettek az összes törvényhatóságok fő- és alispánjai, a városok polgármesterei, a vallási felekezetek főpapjai, a tudományos, művészeti, politikai, katonai és gazdasági élet vezető személyiségei, továbbá a kulturális intézmények és társadalmi egyesületek vezetői. A programok kidolgozásáért és az operatív teendők koordinálásáért az ügyvezető bizottság felelt.²⁸

Az előzetes tervekben szerepelt egy Mohács kiállítás megrendezése a Nemzeti Múzeumban, az 1526. évi hadjárattal foglalkozó történelmi munka kiadása a Tudományos Akadémia gondozásában, ásatások Mohács környékén, az évforduló jelentőségét szimbolizáló emlékérem- és emlékbélyeg-sorozat kiadása, a mohácsi csata színhelyén elesett hősök emlékének törvénybe iktatása,²⁹ országos emlékűnnepség Mohácson az évfordulón, a Mohács főterén álló Fogadalmi templom felépítése, melynek kriptájában tervezték elhelyezni a csatában és annak következtében elhunyt áldozatok tömegsírokból talált maradványait.³⁰

Mohács városa készül a négyszázadik évfordulóra

A mohácsi csata négyszázadik évfordulójának megünneplésére és megörökítésére 1923-ban Mohácson is megalakult a helyi szervezőbizottság, melyet 1925-ben újjáalakítottak és kiegészítettek. A hivatalos nevén „A Mohácsi vész 400. évfordulójának helyi emlékbizottsága” elnöke Margitai Lajos³¹ polgár-

²⁶ Zichy Gyula (1871–1942), 1905-től 1926-ig pécsi püspök. 1923-tól a kalocsai érsekség apostoli adminisztrátora, 1925-től kalocsai érsek és a pécsi püspökség apostoli adminisztrátora 1926-ig.

²⁷ Virág (Blum) Ferenc (1869–1958), 1926 márciusában nevezték ki a pécsi egyházmegye élére. Hivatalát 1926. májusi püspökké szentelését követően foglalta el.

²⁸ *Dunavidék*, 1926. augusztus 22. 1.

²⁹ A mohácsi csata hőseinek emlékét megörökítő emléktörvényt végül száz évvel később, 2025. december 10-i ülésnapján fogadta el az Országgyűlés. A mohácsi csata hőseinek emlékéről szóló 2025. évi CXII. törvény kimondta: „Az Országgyűlés fejet hajt a magyarság és szövetségeseinek a mohácsi csatásokon 1526. aug. 29-én hazánk és Közép-Európa hősiességében tanúsított bátor és önfeláldozó helytállása előtt. A Mohácsnál összegyűlt keresztény sereg tagjainak tántoríthatatlan bátorságát, a hazaszeretetből és áldozatvállalásából való példamutatását örök emlékeztető törvénybe iktatja: Az Országgyűlés a mohácsi csata 500 évfordulója alkalmából a 2026. évet a mohácsi csata hőseinek emlékévé nyilvánítja.” Magyar Közlöny, 2025. december 22., 156. sz. 10678.

³⁰ A Fogadalmi templom építészeti terveinek kiírására 1924-ben került sor. A pályázatra harminc tervet nyújtottak be. A bizottság Árkay Aladár (1868–1932) budapesti műépítész tervét javasolta felépítésre, amit többször egyszerűsítettek, végül pedig 1932-es halála után fia, Árkay Bertalan (1901–1975), szintén budapesti műépítész bizánci stílusú terve lett a kivitelezés alapja. Az alapkövetésére 1926. augusztus 29-én került sor. Az építkezések 1929. október 1-jén kezdődtek. A Fogadalmi templomot 1940. augusztus 29-én szentelte fel Virág Ferenc pécsi megyéspüspök. SCHMELCZER-POHÁNKA 2020.; PAPP 2021, 423–425.; NÉGYESI 2022, 178–180.

³¹ Margitai [Margittay, Margitay] Lajos (1881–1939), 1924 és 1930 között Mohács polgármestere.

mester, helyettes elnöke Lipokatics János³² főjegyző, társelnöke Németh Károly³³ a mohácsi járás főszolgabírója, alelnökök Beck Alajos,³⁴ Frey János,³⁵ Prakatúr Tamás,³⁶ titkára Horváth Kázmér,³⁷ dísztagjai Mosonyi Dénes³⁸ apátkanonok, Fischer Ferenc Baranya vármegye főispánja, Fischer Béla³⁹ Baranya vármegye alispánja, Nendtvich Andor⁴⁰ Pécs szab. kir. város polgármestere, herceg Montenuovo Nándor⁴¹ földbirtokos, az összes Baranya vármegyei nemzetgyűlési képviselő, továbbá az összes Baranya vármegyei főszolgabírók lettek. Mellettük egy 100 fős helyi bizottság működött.⁴²

A mohácsi emlékbizottság tervei között szerepeltek országos kiállítások, kongresszusok, zárandoklatok, kegyeleti kirándulások, megemlékezések szervezése, valamint „a mohácsi csatasíkon elesett hősök porlócsontjait fölkeresni és ezen tömegsír fölé a mohácsi csatasíkra nyíló kilátótornyot építeni.” Ezen utóbbi tervet azonban elvetették azzal, hogy a tervezett helyen, „a trianoni határ közelsége miatt nem építhető kilátótorny”. Ezért „gyakorlati és takarékosági szempontból” azt javasolták, hogy „a fogadalmi templomtornya nem csak haranglábul, hanem tűzoltó (figyelő) ór- és kilátótornyul” is szolgáljon.⁴³

A jubileum közeledtével felgyorsultak az ünnepi előkészületek. Számos társadalmi egyesület, mozgalom – Baranya Vármegyei Gazdasági Egyesület, egyetemi hallgatók Turul Szövetsége, Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete, Katolikus Legényegylet, Pécsi Egyházmegyei Tanítók Egyesülete stb. – kezdte meg országos összejövetelének, értekezletének, tanácskozásának, nagygyűlésének és egyéb rendezvényének az előkészületeit a baranyai településen.

De nemcsak Mohácson és környékén emlékeztek meg a négyszáz évvel korábbi eseményekről, hanem azokon a településeken is útjelzőket, emléktáblákat⁴⁴ és emlékműveket avattak, ahol a II. Lajos magyar király és Tomori Pál kalocsai érsek vezette haderő 1526 nyarán a támadó török sereg felé

³² Lipokatics [Lipokatits, Lipokátics] János (1879–1936), 1925-től Mohács városi főjegyzője és helyettes polgármestere.

³³ Németh [Német] Károly (1876–1936), 1925-től a mohácsi járás főszolgabírája.

³⁴ Beck Alajos (1882–1945), 1925-től a Dunavidék című lap tulajdonos-szerkesztője.

³⁵ Frey János (1871–1929), 1924-től Mohács apátplébánosa.

³⁶ Prakatúr Tamás (1879–1929), 1921-től haláláig Mohács nemzetgyűlési képviselője, Mohács képviselő-testületének tagja.

³⁷ Horváth Kázmér (1893–1973), 1925-től Mohács aljegyzője.

³⁸ Mosonyi Dénes Lipót (1874–1948), apátkanonok, 1921-től püspöki helynök. A Dunántúl című napilap egyik alapítója.

³⁹ Fischer Béla (1877–1953), 1925–1937 között Baranya vármegye alispánja.

⁴⁰ Nendtvich Andor (1867–1951), 1906–1936 között Pécs polgármestere.

⁴¹ Montenuovo Nándor (1885–1951), a németbolyi uradalom tulajdonosa, cs. és kir. kamarás, a kormányzó által kinevezett felsőházi tag. A Baranya vármegyei törvényhatóság örökös tagja.

⁴² *Dunavidék*, 1926. augusztus 22. 2.

⁴³ *Mohácsi Hírlap*, 1924. december 28. 2.

⁴⁴ KUNNÉ TORNÓCZKY 2024.

tartva Mohács irányába vonult.⁴⁵ Az országos és megyei lapok a „*Mohácsi vész naptára*” vagy más hasonló címmel indítottak kronológiai rovatokat, melyben napról-napra felidézték 1526 tragikus eseményeit, kommentálták az éppen azon a napon történeteket, és emlékeztették olvasóikat a négyszáz évvel korábbi fejleményekre.⁴⁶

A Mohács-emléknapot felvezető rendezvények – Mohács, 1926. augusztus 20–28.

A megemlékező ünnepségek 1926. augusztus 20-án, Szent István napján vették kezdetüket Mohácson, és szeptember 5-ig tartottak. Tetőpontjukat a csata négyszázadik évfordulóján, 1926. augusztus 29-én, Mohácson megtartott országos gyászünneppel érték el.⁴⁷

A mohácsi Fogadalmi templom tervezett helyén, a Szent György téren hatalmas tömeg várta az ünnepségek kezdetét, amely a Frey János apátplébános által celebrált tábori misével vette kezdetét. A mise után, ugyancsak a Szent György téren, a városi képviselő-testület díszközgyűlést tartott, ahol Margitai Lajos polgármester mondott emlékező beszédet. Ezt követően előterjesztette a városi tanács indítványát. Javasolta, hogy nyilvánítsák augusztus 29-ét a város ünnepévé, s tegyenek ünnepélyes állásfoglalást a Fogadalmi templom ügyének felkarolása tárgyában. Ennek megerősítéseként Prakatur Tamás előterjesztésére a képviselőtestület a Fogadalmi templom építésének céljára százmillió koronát szavazott meg.⁴⁸ A díszközgyűlés után a nagyközönség előtt megnyitotta kapuit az ipari, a mezőgazdasági, a kereskedelmi, a kulturális és a népművészeti kiállítás, melynek fővédnökségét Albrecht⁴⁹ királyi herceg vállalta, védnökei Fischer Ferenc főispán, Mayer János földművelésügyi, Walko Lajos kereskedelemügyi miniszter és Virág Ferenc pécsi püspök, díszelnöke Fischer Béla alispán voltak. A Baranyavármegyei Gazdasági Egyesület által megrendezett állatkiállítás szintén ezen a napon volt látogatható, délután pedig kezdetét vette a Magyar

⁴⁵ A város és a vármegye részvétele Dunapentele ünnepén. *Fejérmegyei Hirlap*, 1926. augusztus 20. 4.; A mohácsi csata első újtélzőjét felállították Dunapentelén. *Fejérmegyei Hirlap*, 1926. augusztus 24. 1.

⁴⁶ Lásd erre vonatkozóan példaként a *Fejérmegyei Hirlap* „Hírek – naptár” és a *Fejérmegyei Napló* „Hírek. 1526-iki mohácsi vész naptára” cím alatt 1926 augusztusában megjelent írásokat.

⁴⁷ Megemlékező ünnepségek a csata négyszázadik évfordulóján azonban nemcsak Mohácson voltak, hanem az ország számos városában hangzottak el gyászbeszéddek, kegyeleti ünnepségek, gyászmisék. Ezekre lásd *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 4.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 11–12.; *Pesti Hirlap*, 1926. augusztus 31. 7.

⁴⁸ *Dunavidék*, 1926. augusztus 29. 1.; HÓVÁRI 2019, 543–544.

⁴⁹ Habsburg-Teschén Albert Ferenc József (1897–1955), magyar királyi herceg, a korabeli magyar dokumentumokban és sajtóban Albrecht főherceg vagy Albrecht királyi herceg néven említették. A szabad királyválasztók legitimista csoportja őt favorizálta a magyar trónra. Politikai népszerűségének az 1925-ös frankhamisítási botrányba történő belekeveredése vetett véget.

Iparosok Országos Szövetségének kongresszusa, amely másnap, augusztus 21-én folytatódott.⁵⁰

Augusztus 21-e és 28-a között rendezték meg a katolikus nagy férfizarándoklatot, az Országos Gazdanapot és Jóságkiállítást, a Pécsegyházmegyei Római Katolikus Tanítóttestület emléknapiját, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés (OMKE) Kongresszusát, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége kongresszusát, a Református gyásznapot és számos egyéb társadalmi szervezet összejövetelét.⁵¹

Országos ünnepség a mohácsi csata 400. évfordulóján 1926. augusztus 29-én

Az 1926. augusztus 29-i országos eseményt óriási érdeklődés kísérte. Az eseményt előzetesen beharangozó lapok biztos forrásból tudni vélték, hogy azon személyesen részt vesz majd Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, s beszédet mond Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, József Ferenc főherceg, Pekár Gyula,⁵² a Turáni Társaság fővédnöke és elnöke, valamint Margitai Lajos Mohács város polgármestere. A jól értesült tudósítók arról is informáltak olvasóikat, hogy a mohácsi rendezvény három részből áll majd: a Fogadalmi templom alapköveteléből, az úgynevezett Török-dombi megemlékezésből, valamint a Cselepták melletti emlékműnél rendezendő ünnepségekből. Hír jelent meg arról, hogy misét pontifikál majd Cesare Orsenigo pápai nuncius,⁵³ és jelen lesz a megemlékezések egy részén a budapesti török követ, Hüsrev Bey⁵⁴ is. Arról, hogy a koszorúzások alkalmával maga a kormányzó is beszédet fog mondani, egyik újságnak sem volt tudomása.⁵⁵

⁵⁰ *Dunavidék*, 1926. augusztus 22. 2.; *Dunavidék*, 1926. augusztus 29. 1.

⁵¹ BRAND–KECSKÉS–ZSUZSITS 1926, 150.; *Dunavidék*, 1926. augusztus 22. 3.; *Dunavidék*, 1926. augusztus 29. 1–2.; HÓVÁRI 2019, 544–545.

⁵² Pekár Gyula (1867–1937), író, politikus, Kecskemét II. választókerületének jelöltjeként, 1920-ban a Keresztény Nemzeti Egyesülés Partjának, 1922-ben az Egységes Pártnak a programjával került a Nemzetgyűlésbe. 1919–1922 között a vallás- és közoktatásügyi minisztérium politikai államtitkára. A Kisfaludy Társaság, a Magyar Külügyi Társaság, a Petőfi Társaság tagja, utóbbinak tizenhat éven keresztül az elnöke. A Turáni Társaság elnöke, meghatározó egyénisége.

⁵³ Orsenigo pápai nuncius részvételéről a mohácsi emléknapon lásd KANÁSZ–NAGY 2025, 539–540., 545–546.

⁵⁴ R. [Rıdvanbeyoğlu] Hüsrev Bey [Gerede] (1886–1962), a Török Köztársaság első budapesti követe 1924 és 1926 között. Későbbi szolgálati helyei: Szófia, Teherán, Tokió, Berlin, Rio de Janeiro. A Törökországban 1934-ben elfogadott vezetéknév-törvény életbelépését követően Atatürk elnök a „Gerede” vezetéknévet adományozta Hüsrev Beynek. 1926-os szerepét és tevékenységét részletesen ismerteti Vizi László Tamásnak jelen kötetben található „A mohácsi csata 400. évfordulója, ahogyan azt a Török Köztársaság budapesti követe látta és megélte” című tanulmánya.

⁵⁵ *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 27. 11.

A mohácsi megemlékezésre Budapestről a Dunán utazók számára az MFTR (Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság) négy hajót biztosított: a Deák Ferencet, az Erzsébet királynét, a Bécsből érkező Szent Istvánt és a Zsófiát. Az első három hajót kirándulók és a mohácsi zarándoklatra induló fővárosiak töltötték meg – számuk meghaladta az ezeröttszáz főt –, míg a Zsófia-jachtra a kormányzó szállt fel a főhercegek és a meghívott előkelőségek társaságában. A Lánchíd mellett várakozó Zsófia főhercegnő nevét viselő gőzhajó⁵⁶ 1926. augusztus 28-án este tíz óra után vonta be a horgonyt, s a másik három hajót mintegy felvezetve, pontban fél tizenegykor elindult Mohács irányába.

A dunántúli megyék küldöttei és a gyászünnepségre érkező érdeklődők ezrei hajón és vonaton jutottak el Mohácsra. Számukra a megemlékező ünnepség napján a vasút – de a hajózási vállalatok is – félárú menetjegyet bocsátottak ki.⁵⁷

A Budapestről előző este indult hajók 1926. augusztus 29-én reggel fél kilenckor értek partot Mohácsnál. Érkezésüket a tüzérség 31 ágyúlövessel jelezte.

*Magyarország kormányzója, a királyi hercegek és a meghívott előkelőségek Mohácsra érkeznek*⁵⁸

A Himnusz hangjai közben partra szálló kormányzót és a vele érkező előkelőségeket – József és József Ferenc főhercegeket, Anna főhercegnőt, Hüsrev Bey török követet, Scitovszky Bélát, a nemzetgyűlés elnökét, Klebelsberg Kuno vallás- és

⁵⁶ HÓVÁRI 2019, 546.; A Zsófia főhercegnő nevét viselő gőzüzemű, oldalkerekes gőzhajó 1914-ben épült a németországi Dresdener Maschinenfabrikban. Hossza 67 méter, szélessége 14,8 méter. Főgépezet teljesítménye 800 LE. 1925-től sétahajóként üzemelt.

⁵⁷ Magyarország kormányzója is részt vesz a mohácsi ünnepségeken. *Fejérmegyei Napló*, 1926. augusztus 27. 3.

⁵⁸ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácscon. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

közügyügyi minisztert, Janky Kocsárd lovassági tábornokot, a honvédség főparancsnokát, Álgya Papp Sándor⁵⁹ altábornagyot, a honvédelmi miniszter helyettesét, Perényi Zsigmond⁶⁰ bárót, Pekár Gyulát, a gyászünnepség főrendezőjét, Bárczy István⁶¹ miniszterelnökségi helyettes államtitkárt, Lukinich Imrét⁶² – a kormányzó katonai kíséretét⁶³ és a többi vendéget díszszázad fogadta.⁶⁴

*A kormányzó megérkezését követően szemlét tart a díszszázad felett.*⁶⁵

⁵⁹ Álgya Papp Sándor (1877–1961), altábornagy, a honvédelmi miniszter helyettese.

⁶⁰ Báró Perényi Zsigmond (1870–1946), 1919-ben a Friedrich-kormány belügyminisztere. 1921-től az Országos Közművelődési Tanács elnöke. 1927-től, koronaórré történt megválasztásáig, 1933-ig országgyűlési képviselő. 1939 és 1944 között előbb a felsőház alelnöke, majd elnöke.

⁶¹ Bárcziházi Bárczy István (1882–1952), 1919 őszétől vezette a miniszterelnökség elnöki osztályát 1922-től helyettes államtitkárként, majd 1928-tól adminisztratív államtitkárként. 1921-től 1944-ig a minisztertanácsi ülések jegyzőkönyvvezetője volt.

⁶² Lukinich Imre (1880–1950), történész, egyetemi tanár, akadémikus. 1926-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatója. A Mohácsi Emlékkönyv szerkesztője.

⁶³ A kormányzó katonai kíséretének a tagjai voltak: vitéz Magasházy László alezredes, első szárnysegéd, Hardy Kálmán folyamórkapitány, szárnysegéd, Görgey György ezredes, a testőrség parancsnoka, Denk Gusztáv ezredes, a katonai iroda főnöke, Langsfeld Géza kabinetirodai titkár és Brunswik György százados, utazási felügyelő. MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 7.

⁶⁴ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 7.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 10.; A Pesti Napló kiküldött munkatársa az előkelőségek kapcsán epésen megjegyezte: „A nemzetgyűlés tagjai nagyon csekély számban jöttek el, még Baranya vármegye képviselői sem voltak ott valamennyien és mindössze tizenkét nemzetgyűlési képviselő jelent meg a mohácsi ünnepségen.” *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 10.; *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 3.

⁶⁵ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

Fischer Ferenc főispán Baranya vármegye küldöttsége élén a következő szavakkal köszöntötte a kormányzót: „Főméltóságú kormányzó úr! Hódolattal köszöntöm Baranyavármegye és a többi kormányzásomra bízott törvényhatóságok nevében, abból az alkalomból, hogy a véráztatta földre lépett. A nemzet egyeteme áll itt e jelen pillanatban, hogy lerója a kegyelet adóját és az ország háláját azok iránt, akik életüket áldozták egy veszített ügyért, hogy megmentse a nemzet becsületét. Ők elvesztek, de a nemzet annyi sok megpróbáltatás és viszontagság ellenére újra él, élni fog, mert a legválságosabb pillanatokban mindig akadtak olyan férfiak, akik kivezették az országot a kétségbeesés és az összeomlás útjáról.”⁶⁶ Horthy válaszában „gyászos” ünnepnek nevezte ezt a napot, melyen az egész nemzet emlékezik és fejet hajt a király és hős vitézeinek dicső emléke előtt. Majd áttérve az aktuálpolitikai üzenetre kiemelte: „De legyen egyszerűm ind telem a nemzethez, hogy összetartás, egy akarat, egy törekvés az, amelyre sorsdöntő óráiban szüksége van.” Mohács városához fordulva kihangsúlyozta, hogy habár Mohács neve elválaszthatatlanul összenőtt a nagy nemzeti tragédiával, a város „haladjon tovább azon az úton, amely fejlődéséhez és lakói minél nagyobb boldogulásához vezet.”⁶⁷

*Fischer Ferenc Baranya vármegye főispánja köszönti a kormányzót*⁶⁸

⁶⁶ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 7.; *Dunavidék*, 1926. szeptember 5. 1.

⁶⁷ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 7.; *Dunavidék*, 1926. szeptember 5. 1

⁶⁸ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.).

A vendégek leventék és cserkészek sorfala között, majd fogatokra ülve vonultak a felépítendő Fogadalmi templom helyéül kijelölt Szent György térre, melynek a bejáratánál felállított diadalkapunál Mohács polgármestere a tanács és a képviselőtestület élén fogadta és köszöntötte az államfőt.⁶⁹

*Margitai Lajos Mohács város polgármestere fogadja a kormányzót*⁷⁰

A leendő szentély helyén a rendezők által felállított tábori oltárnál Zichy Gyula kalocsai érsek – Tomori Pál négyszáz évvel későbbi utóda – köszöntötte a kormányzót. Nem sokkal kilenc óra után az érsek megáldotta és beszentelte a Fogadalmi templom alapkövét, majd tábori misét pontifikált. Az evangélium elmondásakor rövid beszédet is mondott, melyben párhuzamot vont Mohács és Trianon között. Kiemelte, hogy „Istenbe vetett rendületlen hit nélkül és az azon alapuló összetartó hazaszeretet nélkül nincs és nem lehet nemzeti jövő, nem lehet feltámadás, hanem csak pusztulás.”⁷¹ Az érseki misén a dízsátorban Cesare Orsenigo pápai nuncius mellett jelen volt további három magyarországi főpap is: Virág Ferenc pécsi, Rott Nándor⁷² veszprémi és Horváth Győző⁷³ kalocsai segéd-

⁶⁹ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 7.

⁷⁰ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

⁷¹ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 8.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 10.; *Új Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 3.; HÓVÁRI 2019, 547.

⁷² Rott Nándor (1869–1939), 1917 novemberében szentelték fel veszprémi püspökké. Tisztségét egészen haláláig betöltötte.

⁷³ Horváth Győző Viktor (1867–1944), kanonok, 1912-től kalocsai segédpüspök. 1930-tól a felsőház tagja volt.

püspök. Rajtuk kívül helyet foglaltak még az elnökségben főispánok, városi és vármegyei törvényhatóságok küldöttei. A fővárost Sipőcz Jenő⁷⁴ polgármester és a budapesti törvényhatósági bizottság különböző pártállású tagjai képviselték.⁷⁵ Fejér vármegye nevében Havranek József⁷⁶ alispán és Jeszenszky Antal központi főszolgabíró, míg Székesfehérvár város közönségének képviselőjében Lipcsey Lajos helyettes polgármester, Kisteleki Károly városi főügyész, valamint Vida Elemér rendőrkapitány vettek részt az ünnepségen. Rajtuk kívül Leposa László rendőrfelügyelő és Noszlopy Gáspár huszárőrnagy vezetésével egy harminc fős díszruhás rendőrosztag is érkezett Mohácsra, hogy a rendfenntartásban segítséget nyújtson a helyieknek.⁷⁷

Az érseki szentmisét követően az ünnepség főszónokának, Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszternek az emlékbeszéde következett. A kultuszminiszteri beszéd stílusában és tartalmában egyaránt nagyban hasonlított a Mohácsi Emlékkönyvbe⁷⁸ írt előszóhoz, melyet mint a Magyar Történelmi Társulat elnöke publikált. A négyszáz évvel korábbi eseményeket kritikusan felidéző, történelmi keretbe illesztett beszéd kimondva-kimondatlanul is párhuzamot vont Mohács és Trianon között. Mindkettőhöz az a Klebelsberg által „fajhibának” nevezett lappangó kór vezetett, mely időnként a magyarság sorsát nemzeti erényei ellenére is rossz irányba befolyásolta. Klebelsberg szerint erre volt példa a Mohács előtti időszak elhibázott bel- és külpolitikája, melynek logikus következménye lett a mohácsi csatavesztés: „[...] a Mohácsot megelőző évtizedek hazánk történetének legszomorúbb korszakát alkotják. Ebben az időben ütöttek ki legjobban faji hibáink, melyek mindég lappagnak soraink között, s melyek egyedül nyújtják magyarázatát annak, miként fordulhat időnként sorsunk oly rosszra azoknak a tündöklő nemzeti erényeknek ellenére is, melyeket még ellenfeleink sem vitathatnak el tőlünk. [...] A katasztrofális csatavesztések kisebbik részének oka a hadvezér katonai hibája. A veszített csaták legtöbb esetben logikus következményei a megelőző idők elhibázott bel- és külpolitikájának. És ha áll ez a tétel, akkor ennek az egész magyar történelem folyamán a legjellemzőbb példája a mohácsi vész.”⁷⁹

A 16. századi Oszmán Birodalom lehengető katonai dinamikájáról és Európa passzívításáról azonban nem tett említést, holott ezek a tényezők döntő mértékben járultak hozzá a csatavesztéshez. Mint ahogyan – nyilván aktuálpolitikai

⁷⁴ Sipőcz Jenő (1878–1937), 1920 és 1934 között volt Budapest polgármestere, majd 1937-ben bekövetkezett haláláig főpolgármestere.

⁷⁵ *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 10.

⁷⁶ Havranek József László (1881–1967), 1919. december 15-én lett Fejér megye alispánja. Tisztségét 1939. szeptember 1-jéig töltötte be. 1938 augusztusában vezetéknévét Ecsedyre változtatta.

⁷⁷ Fejér vármegye és Székesfehérvár városának képviselőjére a mohácsi ünnepségen lásd *Fejérmegyei Hírlap*, 1926. augusztus 31. 3.

⁷⁸ KLEBELSBERG 1926. 7–9.; KLEBELSBERG Kuno: Mohácsi emlék. *Fejérmegyei Napló*, 1926. augusztus 17. 3.

⁷⁹ MNL (OL) MTI „könyvomas” hírek. 1926. augusztus 29. 3. HÓVÁRI 2019, 547–548.

megfontolásból – nem szólt a mohácsi csatában részt vett és abban elesett csehek-ről, osztrákokról, de még a lengyelekről sem.⁸⁰

A szónok figyelemre méltó párhuzamot vont Tomori Pál kalocsai érsek és Tisza István miniszterelnök törekvései és politikai, katonai mozgásterének lehetőségei és mártírháláluk között. Mindkét személyt, mint a háború elkerülésének és a nagy összecsapás előli kitérésnek a szószólóját és következetes képviselőjét mutatta be. Tomoriról pedig úgy fogalmazott, hogy ő „A nagy magyaroknak ahhoz a típusához tartozik, akiknek, midőn a nemzettől a katasztrófát elhárítani nem tudták, – Vörösmarty szavaival élve – volt bátorságuk a nagyszerű halálhoz. Sorsa Batthyány Lajoséhoz és Tisza Istvánéhoz hasonlatos.”⁸¹ Egyúttal kiemelte, hogy Tomori esetén „Történelmünknek revideálni kell fölötte ítéletét, a magyar haza legnagyobb fiai közé tartozik.”⁸²

Klebsberg külön kitért a magyar főpapság szerepére is. Hangsúlyozta, hogy a klérus színe-java hősi halálával a mohácsi síkon bizonyította be országa iránt érzett elkötelezettségét. Kritikusan vizsgálva Klebsbergnek ezeket a gondolatait megállapíthatjuk, hogy ez a kijelentése még akkor is helyénvaló, ha tudjuk, hogy főpapjaink 1526-ban egyúttal igen tetemes kiterjedésű birtokaikat is védték.

Trianont – a korszakban szokásos párhuzamot megismételve – Mohácshoz fogható nemzeti szerencsétlenségnek nevezte a kultuszminiszter, de mindjárt két olyan motívumot is kiemelt beszédében, amelyek ebben a kilátástalan helyzetben is reménnyel tölthetik el a nemzetet. Az egyik ilyen az események nemzetnevelő hatása. Klebsberg szilárdan hitte, s ennek beszédében hangot is adott, hogy csak hibáink feltárása és megismerése taníthat meg bennünket azok elkerülésére. A másik, amit a miniszter kiemelt, hogy a Mohács utáni évtizedekkel ellentétben – amikor török fennhatóság alá került és elpusztult az Alföld színmagyar vidéke – most az a Dunántúllal együtt megmaradt, s nem került idegen megszállás alá.⁸³ A Mohács és a Trianon utáni időszakot összehasonlítva pedig kijelentette, hogy „a katasztrófák egész sora után is meg tudtuk tartani egységünket s hozzáláthattunk a rekonstrukcióhoz, míg a 160 évre nyúlt török uralom idején eleink erre alig gondolhattak.”⁸⁴ Az áthallás saját korára itt is kézzelfogható volt. Utalt az erős, egységes kormánypártra, illetve a bethleni konszolidáció ekkor már látható eredményeire. Mindezzel pedig annak a véleményének adott

⁸⁰ Az 1920-as évek közepén a magyar–csehszlovák és a magyar–osztrák viszony meglehetősen hűvös volt, s miután Lengyelország jó kapcsolatokat ápolt Romániával és Jugoszláviával, s többször felmerült Varsó csatlakozásának a lehetősége a kisanthoz, Klebsberg aktuálpolitikai okokból nem tett említést a mohácsi csatában elesett cseh, osztrák és lengyel hősekről.

⁸¹ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 2. HÓVÁRI 2019, 547.

⁸² Uo.

⁸³ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 2–5.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 10–11.; *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 3.; *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 6.; HÓVÁRI 2019, 547–550.

⁸⁴ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 5.

hangot, hogy reményei szerint Trianon nem egy kőbe vésett, örökké tartó állapot, hanem előbb vagy utóbb, de megváltoztatható.

Beszédét a tanulmányunk címét is adó gondolattal zárta: „Legyen közöttünk áldott emlékezetük!” E szavak hallatán a hallgatóság egyszerre gondolhatott a mohácsi hősökre és a néhány évvel korábban lezárult világháborúban elesettek százazeire is.

*Klebensberg Kuno kultuszminister ünnepi beszédét tartja*⁸⁵

Miközben a mohácsi Szent György téren a fent leírt események zajlottak, a Fogadalmi templom megszentelt alapkövét elhelyezték, szentmisét celebráltak, s ünnepi szónoklatok hangzottak el, a várostól mintegy nyolc kilométerre található csatatéren, az úgynevezett Törökdombon⁸⁶ is megemlékezést tartottak. Itt a négy-száz évvel ezelőtti csata katonai részleteit idézték fel a jelenlévők. Hüsrev Bey török követnek Aggházy Kamil⁸⁷ alezredes előbb a csata előzményeit, majd Gyalókey Jenő⁸⁸ ezredes az ütközet lefolyását ismertette, amit koszorúzás követett.⁸⁹

⁸⁵ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

⁸⁶ A Török-dombra vonatkozóan lásd PAPP 2021, 399–402.

⁸⁷ Vitéz Aggházy Kamil (1882–1954), hadtörténész, katonai szakíró, m. kir. honvéd ezredes (1926-ban alezredes) a Hadtörténeti Múzeum megteremtője és igazgatója.

⁸⁸ Gyalókey Jenő (1874–1945), hadtörténész, a Hadtörténeti Levéltár csoportigazgatója. 1926-ban léptették elő ezredessé. A Magyar Tudományos Akadémia 1926-ban levelező tagjává, 1936-ban rendes tagjává választotta.

⁸⁹ *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 11–12.; *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 7.; A Török-dombnál tartott megemlékezést részletesen ismerteti Vizi László Tamásnak jelen kötetben található „A mohácsi csata 400. évfordulója, ahogyan azt a Török Köztársaság budapesti követe látta és megélte” című tanulmánya.

„II. Lajos király őfelsége és vitézei emlékének...” Megemlékezés a Csele-patak partján

A Szent György téren elhangzott ünnepi beszédet követően a kormányzó és kísérete visszament a Duna-partra, ahol a vendégek ismét hajóra szálltak. A Zsófia gőzös ezúttal a Csele-patak torkolatához szállította az előkelőségeket. Az ünnepségre összegyűlt közönséget különhajókon vitték a következő program helyszínére, a II. Lajos emlékére felállított Csele-patak menti emlékműhöz.⁹⁰

A Turáni Társaság által szervezett megemlékezést annak védnöke, József Ferenc főherceg ünnepi köszöntője nyitotta meg, majd Pekár Gyula idézte fel a négyszáz évvel korábbi tragédia belpolitikai okait, a jól ismert magyar bűnt, az önző, torzsalkodó pártoskodást. Az Oszmán Birodalom lehengerlő katonai erejéről és az európai passzivitásról Klebelsberghez hasonlóan ő sem tett említést. Trianont Pekár is második Mohácsnak nevezte, s kérte az égiek közbenjárását ahhoz, hogy az új Magyarország által megkezdett konszolidáció sikeres legyen, „s a mai közéleti ingovány” ne rántsza vissza a nemzetet, mint azt tette négyszáz évvel ezelőtt.⁹¹

A szónokok sorában ezt követően a Török Köztársaság budapesti követe, Hüsrev Bey következett, akinek török nyelven elmondott beszédét Dzsevad Oszman követségi sajtótitkár fordította magyarra. A követ „Testvéreim!” megszólítással köszöntötte a jelenlevőket, majd így folytatta: „Az a tény, hogy én e nagy nemzeti ünnepélyre meghívást kaptam és mint a török köztársaság magyarországi követe politikai hátsógondolatoktól menten itt megjelentem, a két baráti nemzet történelme és nagy halottai előtt, erkölcsi kiengesztelődést jelent és bárki, bárhogyan is vélekedik erről, legyenek meggyőződve, hogy e nemes, lélekemelő kezdeményezés aranybetűkkel lesz megörökítve úgy a magyar, mint a török nép történelmében. [...] Megállapítható, hogy a két testvérnemzet közti ellentét mindig csupán politikai jellegű volt e korban. Amidőn az itt porladó magyar és török hősök emlékének mély hódolattal áldozok, lehetetlen meg nem emlékezni a magyar szabadságharc nagy hősről, II. Rákóczi Ferencről, akinek nemes hamvai sokáig pihentek török földben s akinek dicső emlékét kegyelettel őrizi ma is a török testvérnemzet.”⁹²

A török követ beszédét fokozott érdeklődés és várakozás előzte meg. Igazi diplomáciai sikernek számított, hogy elfogadta a mohácsi meghívást. Ne feledjük el azonban, hogy ezt megalapozta az első világháborús közös fegyverbarátság és szövetségi viszony is.

⁹⁰ Az emlékmű felállítására lásd PAPP 2021, 417–423.

⁹¹ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 9.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 10–11.; *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 3.; *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 6.; HÓVÁRI 2019, 550–551.

⁹² MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 9–10.; HÓVÁRI 2019, 550–551.

Beszédének közvetlensége, a két nép közti barátság hangsúlyozása, a bujdosó II. Rákóczi Ferenc és a magyarok szabadság iránti vágyának méltatása így inkább szült az egykori világháborús szövetségesnek, és a sevres-i, majd a trianoni békekkel megalázott hajdani fegyvertársak egymásra utaltságának a mában, mint a négyszáz évvel korábbi történeteknek. A beszéd egyébként diplomatikusan óvatos volt és baráti, mentes a napi politikai aktualitásoktól. Maga a beszéd ténye és a török követ mohácsi jelenléte volt az, ami önmagában nemzetközi jelentőséggel bírt, bírhatott volna. A húszas években ugyanis egyáltalán nem volt megszokott és mindennapos tény, hogy egy sorsdöntő csatára győztes és legyőzött együtt emlékezzen, s nyújtson egymásnak békejobbot.⁹³ A török követ mohácsi jelenléte és beszéde azonban mégsem került sem a hazai, sem pedig a nemzetközi érdeklődés középpontjába: azt ugyanis alaposan háttérbe szorította Horthy kormányzóinak a koszorúzáskor elmondott beszéde.

Miután Hüsrev Bey török követ az ünneplő közönség éljenzésének közepette beszédét befejezte, a megemlékezés első része lezárult. A koszorúzások következtek. Elsőként Horthy Miklós, Magyarország államfője helyezte el az emlékművön a „II. Lajos király őfelsége és vitézei emlékének, Magyarország kormányzója” szalagfelirattal ellátott koszorút. És ekkor váratlan, a szervezőkkel vélhetőleg előzetesen nem egyeztetett dolog történt. Horthy ugyanis szakítva a koszorúzások megszokott forgatókönyvével – amikor a koszorúzó csupán néma főhajrával tiszteleg a megkoszorúzott emlék előtt –, egy rövid, de politikailag jelentős üzenetet hordozó beszéd kíséretében helyezte el koszorúját az emlékművön. A későbbiekben számos vitát és nemzetközi visszhangot kiváltó rövid kormányzói beszédet az MTI 1926. augusztus 29-i, majd a 31-én megjelenő lapok legtöbbje teljes terjedelmében közölte:

„A négyszáz év előtti mohácsi tragédiát egyik nagy költőnk méltán nemzeti nagylétünk nagy temetőjének nevezte.⁹⁴ A királlyal élén elveszett a magyarság színe-java, mártírhaltál halva akkor, amidőn a nyugati kultúra védelmében fegyvert ragadott, nyugat felé törő fajrokonai ellen. Egyenlenség, belviszályok és a fegyelem teljes hiánya semmisítették meg nemzetünk erejét, rabszolgasorsra juttatva a nemzedékek egész sorát.

Hosszú, nehéz idők múltak el, amíg újra megindult a vérkeringés az ország megcsonkított, elernyedtt testében, és újra életre kelt a nemzet. Okulva a múltakon, a késő utódok mégis csak megérték azt, hogy még ily nagy bukás után is feltámadás követte a vigasztalan reménytelenséget.

Az egykori ellenségből jó barát lett. A két ősi rokonfaj közötti ellentétek elsimultak, és helyükbe lépett a megértő barátság és a kölcsönös rokonszenv.

⁹³ Hüsrev Bey meghívásnak körülményeit, beszédének részletes elemzését és a mohácsi megemlékezésről szóló követi jelentését lásd Vizi László Tamásnak jelen kötetben olvasható „A mohácsi csata 400. évfordulója, ahogyan azt a Török Köztársaság budapesti követe látta és megélte” című tanulmányában.

⁹⁴ Utalás Kisfaludy Károly (1788–1830) 1821-ben írt Mohács című versére.

Attól a jóbaráttól viszont, akivel oly soká fűzött össze minket a déli végeken a közös védekezés életbevágó érdeke, utóbb, sajnos mélyreható ellentétek választottak el. Hiszem és remélem, hogy itt is hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés.

Ma körünkben itt van a török nemzet képviselője is, és együtt érez velünk a visszaemlékezés nekünk oly szomorú perceiben. Meghajtom fejemet a király és hős harcosai emléke előtt, és leteszem mélyen érzett kegyelemem jeléül e koszorút.”⁹⁵

*Horthy Miklós kormányzó koszorút helyez el a Csele-patak melletti emlékműnél*⁹⁶

Horthy kormányzó koszorúzáskor elmondott beszéde minden bizonnyal óvatos meghökkenést válthatott ki a hallgatóságból, amit nyilvánvalóan akkor és ott mindenki palástolni igyekezett. Miközben a jelen lévő előkelőségek fegyelmezetten folytatták tovább az előre megtervezett programot, legtöbbször már azt latolgathatta, vajon milyen külpolitikai indítékok húzódhattak meg a beszéd

⁹⁵ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 10.; HÓVÁRI 2019, 552–553.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 11.; *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 4.; *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 6.; *A Budapesti Hírlap* 1926. augusztus 31-i száma, csak kivonatossan közölte a kormányzói beszédet.

⁹⁶ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

hátterében, s miként fogja kommentálni az államfő beszédét a hazai és a nemzetközi sajtó, s nem utolsó sorban a hivatalos politikai körök.

*Horthy Miklós kormányzó beszédet mond a Csele-patak melletti emlékműnél*⁹⁷

Jelen tanulmánynak nem tárgya a kormányzói beszéd hazai és nemzetközi visszhangjának és következményeinek tárgyalása. Ennek elemzését a hazai történeti irodalom megtette.⁹⁸ Néhány fontos tény azonban érdemes rögzíteni:

1. Horthy Miklós kormányzónak a Csele-patak menti emlékműnél tartott koszorúzás során elhangzott beszéde a jubileumi ünnepségek egyik legnagyobb visszhangot kiváltó mozzanatának bizonyult. A beszéd sajátossága abban állt, hogy a koszorúzási ceremónia hagyományos forgatókönyvétől eltérően a kormányzó nem csupán néma tiszteletadással emlékezett meg a csata hősi halottairól, hanem rövid, de politikailag is értelmezhető megszólalást intézett a jelenlévőkhez.
2. A beszéd retorikai szerkezete három jól elkülöníthető gondolati egységre tagolódott.
 - a) Az első rész a mohácsi csata tragikus jelentőségét hangsúlyozta, amelyet a magyar történeti emlékezetben már a 19. században is gyakran idézett „nemzeti nagylétünk nagy temetője” kifejezéssel írt le. A kormányzó ebben az összefüggésben a vereség okait elsősorban a belső megosztottságban, a fegyelem hiányában és a politikai viszályokban jelölte meg. Ez az értelmezés

⁹⁷ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

⁹⁸ A kormányzó mohácsi beszédére vonatkozóan lásd PRITZ 1987, 255–298.; HORNYÁK 2004, 272–276.; KEREPESZKI 2013, 313–324.; VIZI 2013, 11–29.; HÓVÁRI 2019, 552–553.

jól illeszkedett a korszak közgondolkodásában elterjedt történeti narratívához, amely a nemzeti tragédiák magyarázatát gyakran belső politikai tényezőkben kereste.

b) A beszéd második része a történelmi tragédiából fakadó tanulságokra helyezte a hangsúlyt. Horthy szerint a magyar nemzet története azt bizonyítja, hogy a legsúlyosabb vereségek után is képes volt a megújulásra. Ez a gondolat a két világháború közötti politikai diskurzus egyik központi motívuma volt, amely a trianoni békeszerződés következményei között különös jelentőséget kapott. A múlt tragédiáinak felidézése így egyben a nemzeti regeneráció lehetőségének hangsúlyozását is szolgálta.

c) A beszéd harmadik része már közvetlenebb külpolitikai utalásokat tartalmazott. A kormányzó a török követ jelenlétére utalva a magyar–török történelmi megbékélés jelentőségét hangsúlyozta, és kiemelte, hogy az egykori ellenfelek között idővel barátság és kölcsönös megbecsülés alakult ki. Ugyanakkor beszédében utalt arra is, hogy Magyarország és egy másik, korábban baráti viszonyban álló szomszédos állam között a későbbiekben súlyos ellentétek keletkeztek. A kortárs megfigyelők többsége ezt a megjegyzést a délszláv állammal – a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal – fennálló feszült kapcsolatokra vonatkozó diplomáciai célzásként értelmezte.

A beszéd ezért nem csupán történeti visszatekintésként volt értelmezhető, hanem a korszak külpolitikai viszonyaira reflektáló politikai üzenetként is. Ez magyarázza, hogy a megszólalás jelentős nemzetközi figyelmet keltett, és rövid időn belül több európai fővárosban is kommentálták. A kortárs sajtó beszámolóí szerint a beszéd Béctől Prágán és Belgrádon át egészen Rómáig élénk érdeklődést váltott ki diplomáciai körökben.

Összességében megállapítható, hogy Horthy mohácsi beszéde jól példázza, miként kapcsolódott össze a történelmi múlt felidézése a jelen politikai kérdéseivel a két világháború közötti Magyarországon. A beszéd egyszerre szolgálta a nemzeti történelmi emlékezet megerősítését és a korszak külpolitikai viszonyaira vonatkozó – bár diplomatikusan megfogalmazott – üzenetek közvetítését.

A megemlékező program ezt követően a tervezettek szerint a koszorúzásokkal folytatódott. József, Albrecht, József Ferenc királyi hercegek után Klebelsberg Kuno a kormány, Scitovszky Béla a nemzetgyűlés, Hüsrev Bey a török követség, Jánky Kocsárd tábornok a honvédség, Lukinich Imre a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Múzeum, Domanovszky Sándor a Magyar Történelmi Társulat, Perényi Zsigmond a Magyar Nemzeti Szövetség és a mohácsi csatában elesettek utódainak nevében helyezett el koszorút. Majd az egyetemek, a vármegyék, a városok, az egyetemi ifjúság, a bajtársi szövetségek és a különböző társadalmi szervezetek, végül Mohács város polgármestere koszorúí következtek. A megemlékezés zárásaként a Hiszekegy eléneklését követően a kivonult csapatok díszmenetben elmasíroztak legfőbb haduruk előtt. Ezzel a hivatalos állami rendezvények befejeződtek. A kormányzó József

főherceg társaságában kora délután vonattal visszautazott Budapestre, majd onnan autón Gödöllőre ment. Virág Ferenc pécsi püspök és Cesare Orsenigo pápai nuncius autón, míg a Budapestre tartó többi díszvendég hajókon hagyta el Mohácsot.⁹⁹

Az emléknapi rendezvények azonban ezzel még nem zárultak le. A városban valóságos népünnepély vette kezdetét, majd este hét órakor lampionokkal feldíszített csónakok, és kisvártatva piros-fehér-zöld rakétajelzést követően három folyami őrnaszád, valamint az Erzsébet királyné gőzös jelent meg a Dunán. A mohácsi csata hősi halott csajkásaira három ágyúlövéssel és a Dunába dobott harminc babérkoszorúval emlékeztek a késői utódok.¹⁰⁰

Az 1926-os mohácsi megemlékezés jelentősége és politikai üzenete

Az 1926-os mohácsi megemlékezések jóval túlmutattak egy történelmi évforduló szokásos ünnepi rituáléin. Az események egyszerre szolgálták a történelmi múlt felidézését, a nemzeti identitás megerősítését és a jelen politikai üzeneteinek közvetítését.

A rendezvények szerkezete – az egyházi szertartások, a történelmi előadások, a katonai jellegű megemlékezések és a koszorúzások – tudatosan építette fel azt a rituális keretet, amelyben Mohács tragédiája a nemzeti történelem tanulságaként jelenhetett meg. A beszédekben visszatérő motívumként jelent meg a belső megosztottság és a politikai hibák felelőssége, amelyet a korszak közéleti gondolkodása gyakran kapcsolt össze a trianoni békeszerződés következményeivel.

Külön figyelmet érdemel Hüsrev Bey török követ részvétele és beszéde, amely a magyar–török kapcsolatok történelmi megbékélésének szimbolikus gesztusaként értelmezhető. Ez a mozzanat a nemzetközi diplomácia szempontjából is figyelemre méltó volt, hiszen ritkán fordult elő, hogy egy történelmi csata egykori ellenfelei közösen emlékezzenek meg az eseményről.

A megemlékezések csúcspontját Horthy Miklós beszéde jelentette, amely a tragédia történelmi értelmezésén túl aktuális politikai üzeneteket is hordozott. A beszéd hangsúlyai és utalásai a korszak külpolitikai viszonyaira reflektáltak, ami magyarázza a nemzetközi sajtó és a diplomáciai körök élénk érdeklődését.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a mohácsi csata négyszázadik évfordulója a két világháború közötti Magyarország egyik jelentős emlékezetpolitikai eseménye volt. A rendezvények során a történelmi múlt értelmezése szorosan összekapcsolódott a jelen politikai és társadalmi kérdéseivel, így a megemlékezések nemcsak a múltról szóltak, hanem a korszak önértelmezésének és jövőképekének megfogalmazását is szolgálták.

⁹⁹ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 10–11.; *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 4.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 11.; *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 7.

¹⁰⁰ *Uj Nemzedék*, 1926. augusztus 31. 4.; *Pesti Napló*, 1926. augusztus 31. 11.; *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 7.

Források és irodalom

Levéltári források

MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek.

Napi- és hetilapok

Dunavidék
Budapesti Hírlap
Fejérmegyei Hírlap
Fejérmegyei Napló
Mohácsi Hírlap
Új Nemzedék
Pesti Hírlap
Pesti Napló

Irodalomjegyzék

- BRAND–KECSKÉS–ZSUZSITS 1926 = *Mohács R. tanácsú város évkönyve az 1926. évben a mohácsi csata 400 éves évfordulójának emlékére*. Szerk. BRAND Ede – KECSKÉS Lajos – ZSUZSITS András. Fridrich Oszkár Könyvnyomdája, Mohács, 1926.
- HORNYÁK 2004 = HORNYÁK Árpád: A mohácsi beszéd. In: *III. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. Az integrálódó Európa politikai földrajza*. Szerk. REMÉNYI Péter. PTE, TTK, Földrajzi Intézet, Pécs, 2004. 272–276.
- HÓVÁRI 2019 = HÓVÁRI János: A mohácsi csata két emlékéve: 1926 versus 1976. In: *Több mint egy csata: Mohács az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs (SZÓTS Zoltán Oszkár közreműködésével). MTA BTK, Budapest, 2019. 539–562.
- KANÁSZ–NAGY 2025 = KANÁSZ Viktor – NAGY Katalin: Burgio nuncius árnyékában. A budapesti nunciusok és Mohács emlékezete. In: *Mohács: Számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról*. Szerk. VARGA Szabolcs – KOVÁCS István. Nemzeti Örökég Intézete – Janus Pannonius Múzeum, Budapest, 2025. 535–551.
- KEREPESZKI 2013 = KEREPESZKI Róbert: Horthy Miklós mohácsi beszéde, 1926. In: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Loci Memoriae Hungaricae 2*. Szerk. S. VARGA Pál – SZÁRAZ Orsolya – TAKÁCS Miklós. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013. 313–324.
- KUNNÉ TORNÓCZKY 2024 = KUNNÉ TORNÓCZKY Andrea: „Sír vagyok, elhullott magyaroknak sirja, Mohácsföld” *Emléktábla 1526 hőseinek Dunaföldváron*. https://mnl.gov.hu/mnl/tml/hirek/sir_vagyok_elhullott_magyaroknak_sirja_mohacsfold (2026. március 20.)
- KLEBELSBERG 1926 = KLEBELSBERG Kuno: Előszó. In: *Mohácsi Emlékkönyv 1526*. Szerk. LUKINICH Imre. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926. 7–9.

- LUKINICH 1927–1928 = LUKINICH Imre: Főtitkári jelentés a Magyar Történelmi Társulat 1926. évi működéséről. *Századok*, 61–62. (1927–1928) 212–215.
- Magyar Közlöny, 2025. december 22., 156. sz.
- NAGY-L. 2024 = NAGY-L. István: A mohácsi csata 4D-ben. Adalékok a csata harcászati rekonstrukciójához. In: *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei* = *Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687*. Szerk. VARGA Szabolcs. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2024. 443–462.
- NAGY-L. 2026 = NAGY-L. István: *A mohácsi csata. Ami a csatatéren történt*. Peko Kiadó, Keszthely, 2026.
- NÉGYESI 2022 = NÉGYESI Lajos: A mohácsi csata emlékhelyei. In: *Mohács Szimfónia. Tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiből* = *Mohács Symphony. Studies on the new research achievements on the Battle of Mohács 1526*. Szerk. VARGA Szabolcs – TÜRK Attila. Szerkesztők munkatársa VÉRTESI Lázár. PPKE BTK Régészettudományi Intézet – Martin Opitz – Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság – Mohács 500 Egyesület, Budapest, 2022. 177–194.
- PAPP 2021 = PAPP Júlia: Az 1526. évi mohácsi csata helyszínének emlékezete. *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 3. 383–425.
- PÁLOSFALVI 2018 = PÁLOSFALVI Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*. Brill, Leiden – London, 2018.
- PRITZ 1987 = PRITZ Pál: Emlékirat és történeti valóság Hory András visszaemlékezéseinek fényében. *Századok*, 121. (1987) 2–3. 255–298.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2020 = SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: *Évforduló – 80 éve szentelték fel a mohácsi Fogadalmi templomot*. <https://konyvtar.pecsiegyhazmegye.hu/blog/56-evfordulo-80-eve-szenteltek-fel-a-mohacsi-fogadalmi-templomot> (2026. március 20.)
- VIZI 2013 = VIZI László Tamás: „hiszem és remélem, hogy... hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés” Horthy Miklós mohácsi beszéde és a szerb orientáció alternatívája a magyar külpolitikában. *Közép-Európai Közlemények*, 6. (2013) 4. 7–38.

A mohácsi csata 400. évfordulója, ahogyan azt a Török Köztársaság budapesti követe látta és megélte

The 400th Anniversary of the Battle of Mohács as Seen and Experienced by the Ambassador of the Republic of Turkey in Budapest

VIZI László Tamás

tudományos rektorhelyettes, főiskolai tanár,
Kodolányi János Egyetem, Székesfehérvár
vizi.laszlo.tamas@kodolanyi.hu

Absztrakt

A magyar–török diplomáciai kapcsolatok hivatalosan 1924-ben álltak helyre. Ebben fontos szerepet játszott Kemal Atatürk sikeres függetlenségi harca, amelyet Magyarországon nagy rokonszenvvel figyeltek. A tanulmány részletesen ismerteti az 1923-as magyar–török barátsági szerződés előzményeit, parlamenti vitáit és ratifikációját, hangsúlyozva, hogy a két állam nemcsak politikai és gazdasági, hanem kulturális együttműködésre is törekedett.

A tanulmány központi alakja Hüsrev Bey, a Török Köztársaság első budapesti követe. A korábban katonatisztként és diplomataként is jelentős tapasztalatot szerző Hüsrev Bey 1924-ben érkezett Budapestre, ahol gyorsan a magyar politikai és kulturális élet ismert szereplőjévé vált. Feladata nem csupán a török követség megszervezése volt, hanem az is, hogy az új, modernizálódó Törökország képét közvetítse Magyarország felé. Szoros kapcsolatot épített ki a Turáni Társasággal és a magyar elit több tagjával.

A tanulmány központi része az 1926-os mohácsi megemlékezés, amelyen a Turáni Társaság meghívására Hüsrev Bey is részt vett, ami rendkívül szimbolikus gesztusnak számított. A török diplomácia kezdetben óvatosan kezelte az ügyet, attól tartva, hogy a rendezvény törökellenes hangulatot ölthet. Végül azonban a biztosítékok hatására a követ elfogadta a meghívást.

Mohácson Hüsrev Bey beszédében „testvéreimként” szólította meg a magyarokat és a történelmi konfliktusokat politikai, nem pedig vallási eredetűnek nevezte. A rendezvény így egyfajta „szimbolikus megbékéléssé” vált: a korábbi ellenfelek a közös történelmi sorsot és a kölcsönös tiszteletet hangsúlyozták. Hüsrev Beynek a mohácsi megemlékezésen történt részvétele és beszéde jelentősen hozzájárult a két világháború közötti pozitív magyar–török kapcsolatok és a modern Törökországról kialakuló kedvező magyar kép meg erősödéséhez.

Abstract

Hungarian–Turkish diplomatic relations were officially restored in 1924. Mustafa Kemal Atatürk's successful war of independence played an important role in this process, and it

was followed with great sympathy in Hungary. The study presents in detail the background, parliamentary debates, and ratification of the 1923 Hungarian–Turkish Treaty of Friendship, emphasizing that the two states sought cooperation not only in political and economic matters, but also in the cultural sphere.

The central figure of the study is Hüsrev Bey, the first ambassador of the Republic of Turkey to Budapest. Having previously gained considerable experience both as a military officer and as a diplomat, he arrived in Budapest in 1924 and quickly became a well-known figure in Hungarian political and cultural life. His task was not only to organize the Turkish legation, but also to convey the image of the new, modernizing Turkey to Hungary. He established close relations with the Turanian Society and several members of the Hungarian elite.

The central part of the study focuses on the 1926 commemoration of the Battle of Mohács, in which Hüsrev Bey also participated at the invitation of the Turanian Society, a gesture of considerable symbolic importance. Turkish diplomacy initially approached the matter cautiously, fearing that the event might take on an anti-Turkish tone. Eventually, however, after receiving the necessary assurances, the ambassador accepted the invitation.

In Mohács, Hüsrev Bey addressed the Hungarians as “my brothers” in his speech and described the historical conflicts between the two peoples as political rather than religious in nature. The event thus became a kind of “symbolic reconciliation,” in which former enemies emphasized their shared historical fate and mutual respect. Hüsrev Bey’s participation in the Mohács commemoration and his speech contributed significantly to strengthening the positive Hungarian–Turkish relations of the interwar period and to shaping a favorable Hungarian image of modern Turkey.

Kulcsszavak: magyar–török barátsági szerződés, Hüsrev Bey, mohácsi beszéd, szimbolikus megbékélés, Hüsrev követi jelentése

Keywords: Hungarian–Turkish Friendship Treaty, Hüsrev Bey, Mohács speech, symbolic reconciliation, Hüsrev Bey’s envoy report

A magyar–török diplomáciai kapcsolatok új alapokra helyezése (1923–1924)

A Magyar Királyság és a Török Köztársaság közötti hivatalos diplomáciai kapcsolatok 1924 májusában a követségek kölcsönös megnyitásával hosszas előkészületek után valósultak meg. Ennek egyik oka, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia idején az Oszmán Birodalom követsége Bécsben működött, Konstantinápoly Budapesten csak konzulátust üzemeltetett.

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a Nagy Háborúban szövetséges két ország nemzetközi diplomáciai elismerése a háborús vereséget követően hosszabb folyamatot igényelt. Magyarország 1920. június 4-én aláírta, majd ugyan ezen év novemberében ratifikálta a trianoni békeszerződést, amely lehetővé tette a magyar képviseltek követségekké, illetve konzulátusokká alakítását. Budapest immár ennek jegyében kezdhetette meg, illetve folytathatta diplomáciai kapcsolatrendszerének kialakítását.

Az Oszmán Birodalom küldöttei 1920. augusztus 10-én előbb aláírták a Törökország számára megalázó sèvres-i békeszerződést, majd megtagadva annak végrehajtását, a szultáni kormánytól függetlenül megalakult Török Nemzetgyűlés Mustafa Kemal vezetésével elutasította azt. Kezdetét vette az a több éven át tartó háború, melynek eredményeként 1923-ra Törökország kivívta a sèvres-i béke felülvizsgálatát, amit az 1923. július 24-én kötött lausanne-i békeszerződés érvényesített. Ezzel elhárultak a diplomáciai akadályok, s az 1923. október 27-én megszületett Török Köztársaság immár szuverén államként intézhette és formálhatta külkapcsolatait.

Magyarország mindvégig feszült figyelemmel, kiemelt érdeklődéssel és nagyfokú szolidaritással kísérte a törökök függetlenségi harcát. Erre jó példa Horthy Miklósnak, Magyarország kormányzójának 1922. szeptember végén a felvidéki határral szomszédos területeken tett utazása során tett nyilatkozatai, amelyek nem melleleg „megbotránkoztatták” a prágai kormányzati köröket. Egyik ilyen beszédében Horthy a török példát felemlítve úgy fogalmazott, hogy „Közeledik a pillanat, amikor Magyarország visszakapja valamennyi elszakított területét, és az ellenség kiűzésével Magyarország újból felszabadul. Ebben a komoly pillanatban a törökök adják a legszebb példát. Fegyvert ragadtak hazájuk felszabadításáért, és elkergették valamennyi ellenségüket, akiknek uralma a Boszporusz fölött nem lesz hosszú tartamú. Magyarország ugyanígy fog cselekedni.”¹

A magyar–török diplomáciai kapcsolatok felvételének igénye Budapest részéről már 1920 őszén megfogalmazódott. Csáky Imre² külügyminiszter 1920. október 7-i

¹ MNL (OL) MTI „könyvomas” hírek. Bizalmas értesítések, 1922. november 4. 1.

² Csáky Imre gróf (1882–1961), diplomata, követségi tanácsos, az 1918-ban szerveződő önálló magyar külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. A magyar béke delegáció tagjaként Teleki és Bethlen mellett elsősorban politikai, területi és nemzetiségi kérdésekkel foglalkozott. A francia magyar titkos tárgyalások idején, valamint a trianoni békeszerződés nemzetgyűlési becikkelyezése idején 1920 szeptember végétől december közepéig külügyminiszter. Visszaemlékezései német nyelven 1992-ben jelentek meg.

miniszteri körrendeletében a londoni külképviselet mellett a konstantinápolyi követség felállítását jelölte meg célként.³

Törökországnak az antanttal vívott függetlenségi háborúja azonban ezt akkor még nem tette lehetővé. A hivatalos kapcsolatfelvételre még várni kellett. Informálisan azonban 1923 januárjában megkezdődtek a tárgyalások, amellyel magyar részről Ruszkay (Ranzenberger) Jenő⁴ lett megbízva. Ruszkay hivatalos üzleti ügyek és piaci lehetőségek felkutatása céljából, a török fél tudtával utazott Törökországba, ahova 1923. január 10-én érkezett meg. A kiutazás apropóját az 1923 februárjában az Égei-tenger partján összeülő Török Gazdasági Kongresszus adta, amely valójában az ankarai kormány nemzetközi kapcsolatainak rendezését kívánta előmozdítani.⁵

Ruszkay Angora I.⁶ fedőnéven küldte jelentéseit Budapestre.⁷ Ruszkay 1923. február 15-én Izmirben találkozott Kemal pasával, ahol átadta a kormányzó és „a magyar nemzet testvéri érzületét és lelkes örömeit a török győzelem felett”. Jelentései szerint „mindenütt igen szívélyesen fogadták. Hivatalos körök támogatásukat minden téren felajánlották. Az érintkezésnél kiértelt a Magyarország iránt érzett rokonszenv és tisztelet.”⁸

A török–magyar barátsági szerződést 1923. december 18-án írták alá Konstantinápolyban. A francia nyelven készült dokumentumot magyar részről Nemeskéri Kiss Sándor,⁹ a Magyar Királyság szófiai ügyvivője, a Török Köztársaság részről Adnan Bey¹⁰ Törökország nagy nemzetgyűlésének és a külügyminisztérium konstantinápolyi megbízottja látta el kézjeggyel. Ezzel megnyílt annak a lehetősége,

³ Csáky Imre külügyminiszter a külügyi szolgálat kiépítéséről szóló 1920. október 7-i miniszteri körrendeletében úgy fogalmazott, hogy „Megjegyezni kívánom, hogy a már eddig is működő külképviseleteinknél a következő helyeken van újabb külképviseleteknek felállítása tervbe véve: Mindenesetre: London, Konstantinápoly, Athén, Szófia, Washington; valószínűleg: Madrid és Buenos Aires.” Közl. PRITZ 1994, 29.

⁴ Ruszkay (Ranzenberger) Jenő (1887–1946), katonatiszt, diplomata, 1922–23-ban aktív szerepet játszott a török–magyar diplomáciai kapcsolatok felvételében. 1924-től II. osztályú követségi titkárként ankarai rejtett katonai attasé. Az 1920-as évek második felében katonai szakelőadói feladatokat látott el Szófiában és Bukarestben. Az 1930-as években több felsőkatonai beosztást töltött be. 1940-ben nyugdíjazták. Aktívan részt vett a szélsőjobboldali mozgalomban, 1944 novemberében reaktiválták. A háborút, mint SS-Obergruppenführer fejezte be. A népbíróság háborús bűnösneként halálra ítélte és kivégezték.

⁵ KÖVECSI-OLÁH 2018, 36.; KÖVECSI-OLÁH–SARAL 2023, 39–40.

⁶ Ruszkay fedőnevét Angora városáról kapta, amely stratégiai, valamint központi elhelyezkedése, s ezáltal az idegen támadásokkal szembeni kedvező geopolitikai fekvése miatt 1923. október 13-án lett a Török Köztársaság fővárosa. A várost a török kormány hivatalosan 1930. március 28-án nevezte át Ankarára.

⁷ Ruszkayn kívül más magyar személyek is keresték és vették fel a kapcsolatokat a török féllel. KÖVECSI-OLÁH–SARAL 2023, 43–45.; NÉGYESI 2023, 209–210.

⁸ KÖVECSI-OLÁH–SARAL 2023, 40.

⁹ Nemeskéri Kiss Sándor (1884–1958), diplomata, 1920-ban titkári minőségben az Apponyi vezette magyar béke delegáció angol és francia fordításokkal foglalkozó tagja. 1921 és 1929 között II. osztályú követségi tanácsosként a Magyar Királyság szófiai követségének ügyvivője. Ezt követően a stockholmi majd a helsinki-i követség vezetője. Rendkívüli követi beosztásban került nyugállományba 1939-ben. Diplomata emlékeit 1940-ben „Röptében” címmel a Dr. Vajna és Bokor kiadó jelentette meg.

¹⁰ Abdülhak Adnan Adıvar, más néven Adnan Bey (1882–1955), politikus, orvos, a Török Külügyminisztérium konstantinápolyi delegátusa, a nemzetgyűlés alelnöke.

hogy a két ország között hivatalosan is helyreállhassanak a diplomáciai kapcsolatok és kölcsönösen megnyithassák diplomáciai képviseleteiket.¹¹

1924. február 18-án Daruváry Géza¹² külügyminiszter tájékoztatta Tahy Lászlót,¹³ hogy „A kormányzó úr őfőméltósága folyó év február 7-én kelt magas elhatározásával előterjesztésemre a török köztársaság kormányánál való képviseletet ellátó magyar királyi követség felállítását elrendelni és e követség vezetésével Méltóságodat kegyelmesen megbízni méltóztatott.”¹⁴ A külügyminiszter levelében egyúttal részletesen kitért a felállítandó követség személyi állományára,¹⁵ annak elhelyezésére, a munka megkezdéséhez kapcsolódó részletekre.¹⁶

Daruváry 1924. február 21-én terjesztette a Nemzetgyűlés elé a török–magyar barátsági szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot,¹⁷ s kérte annak a Külügyi és a Közjogi Bizottságokhoz történő utalását.¹⁸ A törvényjavaslat általános indokolása szerint „Magyarországnak jelentős politikai és gazdasági érdekei fűződven ahhoz, hogy Törökországgal diplomáciai viszonyban álljon, indokoltnak mutatkozott a Magyarország és Törökország között a világháborút befejező események következtében megszakadt diplomáciai érintkezés felvétele iránt intézkedéseket tenni. A magyar és török kormány között erre nézve folytatott tárgyalások során a két állam között a diplomáciai viszony felvétele barátsági szerződés (*Traité d'amitié*) megkötésétől tétetven függővé, ezt a szerződést Magyarországnak és a Török Köztársaságnak ebből a célból kellően felhatalmazott képviselői 1923. évi december hó 18. napján Konstantinápolyban aláírták.”¹⁹

¹¹ A magyar érdekek védelmét a törökországi magyar követség megnyitásáig a konstantinápolyi német-alföldi királyi követség látta el.

¹² Daruváry Géza (1866–1934), diplomata, jogi tanulmányait befejezve, 1893-ban lépett diplomáciai szolgálatba. Konzuli munkája során számos állomáshelyre kapott kinevezést: Odessza, Szófia, Skutari, Belgrád, Szaloniki, Kijev, Amszterdam, Frankfurt. 1905-ben Ferenc József kabinetirodájában kapott beosztást. Az uralkodó bizalmi emberének számított. Bethlen István kormányában előbb az igazságügyi, majd 1922 végétől 1924 októberéig a külügyi tárcát irányította. Fontos feladatának tekintette az utódállamokkal való kereskedelmi megállapodások megkötését, de ezirányú tervei csak részsikereket hoztak. Fontos szerepet vállalt a népszövetségi kölcsön folyósítását megelőző tárgyalásokban. 1924-ben kezdeményezte a Szovjetunióval való kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok felvételét, de próbálkozásai nem jártak sikerrel. Ez a kudarc is hozzájárult lemondásához.

¹³ Tahvári és tarkeői Tahy László (1881–1940), diplomata, a bécsi konzuli akadémia elvégzése után szolgált a közös külügyminisztériumban, majd konzulként Tunéziában, Albániában, Szerbiában, Moszulban, Konstantinápolyban. Az önálló magyar külügyminisztérium diplomatájaként vezette a prágai képviseletet, 1921-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1924 és 1933 között ankarai követ. Aktív szerepet vállalt az 1926-ban megkötött török–magyar kereskedelmi szerződés előkészítésében, valamint 1927-ben a rodostói Rákóczi-ház megvásárlásában. 1933 novemberétől 1935 januárjáig a Nemzetek Szövetsége melletti genfi képviselet vezetése mellett a berni követség élére is kinevezést kapott. 1935 és 1938 között előbb miniszterelnökségi, majd belügyi államtitkárként dolgozott.

¹⁴ PRITZ 1994, 120.

¹⁵ A török–magyar barátsági szerződés megkötésében elévülhetetlen érdemeket szerzett Ruszkay Jenő II. osztályú követségi titkári beosztást kapott.

¹⁶ PRITZ 1994, 120–122.

¹⁷ A barátsági szerződés eredeti francia szövegét és hivatalos magyar fordítását lásd NI 1924, 61–63.

¹⁸ NN XXI 1924, 1.

¹⁹ NI 1924, 64–65.

A Nemzetgyűlés Külügyi és a Közjogi Bizottsága 1924. március 4-én megtartott együttes ülésén az alábbi kéréssel fordult a Nemzetgyűléshez: „Magyarország és Törökország között a szerencsétlen világháborút befejező események következtében a diplomáciai viszony megszakadt. Magyarországnak és Törökországnak kölcsönösen jelentős politikai és gazdasági érdekei fűződnek ahhoz, hogy a két állam egymással normális összeköttetésben álljon, oly összeköttetésben, amely a két nemzet boldogulását és jólétét szolgálja. Ettől a gondolatától áthatva, a magyar és török kormány egymással tárgyalásokat folytatott, amely tárgyalásoknak eredménye a Konstantinápolyban 1923. évi december 18-án kötött barátsági szerződés (*Traité d'amitié*) amely szerződés hivatva van a két állam között a normális diplomáciai viszonyt helyreállítani. Mivel e szerződés rendelkezései alkalmasak arra, hogy a két állam között a jogviszonyt szabályozzák és szolgálja a magyar nemzetnek azon érdekét is, hogy az egyes államokhoz való viszonya, amint azt a körülmények megengedik, törvényileg rendeztessék, az együttes bizottság kéri a t. Nemzetgyűlést, hogy a törvényjavaslatot úgy általánosságban, mint részleteiben elfogadni méltóztassék.”²⁰

A két bizottság együttes előadója, Moser Ernő²¹ 1924. március 11-én ismertette a bizottságok álláspontját. A bejelentésre Pekár Gyula,²² az együttes bizottság elnöke „Éljen a török nemzet” felkiáltással reagált.²³

A Török Köztársasággal kötött barátsági szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalására 1924. május 20-án került sor Moser Ernő előterjesztésében. Tanulmányunk témája szempontjából hangsúlyozandó Moser felszólalásának az a része, amely kiemelte azt a lehetséges perspektívát, amit a szerződés nyit meg a magyar kapcsolatoknak gazdasági, szellemi és kulturális téren egyaránt. Majd utalva a törvényjavaslat második szakaszára, aláhúzta, hogy annak nyomán „normális, a nemzetközi jogviszonyoknak megfelelő diplomáciai összeköttetést fog a két állam egymással létesíteni.”²⁴ A törvényjavaslathoz Mokcsay Zoltán²⁵ kormánypárti és Szakács Andor²⁶

²⁰ NI 1924, 129.

²¹ Moser Ernő (1886–?), a kiskvárdai kerület 1920-ban a Kisgazdapárt, 1922-ben az Egységes Párt jelöltjeként nagy többséggel választotta nemzetgyűlési képviselőnek. Különösen külpolitikai és közgazdasági kérdésekben tartott figyelemreméltó felszólalásokat és interpellációkat. 1920 nyarán kiküldetésben hosszabb időt töltött Lengyelországban. 1921-ben ő volt az előadója az amerikai különbekéről, 1924-ben a Külügyi Bizottság jegyzőjeként a török–magyar barátsági szerződésről szóló törvényjavaslatnak.

²² Pekár Gyula (1867–1937), író, politikus, Kecskemét II. választókerületének jelöltjeként, 1920-ban a Keresztény Nemzeti Egyesülés Partjának, 1922-ben az Egységes Pártnak a programjával került a Nemzetgyűlésbe. 1919–1922 között a vallás- és közoktatásügyi minisztérium politikai államtitkára. A Kisfaludy Társaság, a Magyar Külügyi Társaság, a Petőfi Társaság tagja, utóbbinak tizenhat éven keresztül az elnöke. A Turáni Társaság elnöke, meghatározó egyénisége.

²³ NN XXI 1924, 239.

²⁴ NN XXIV 1924, 76–77.

²⁵ Mokcsay Zoltán (1872–1952), Kolozsváron szerzett államtudományi doktori címet, 1912-től Huszt város főszolgabírója. 1919 után Kunszentmiklóson telepedett le, s itt választották 1922-ben nemzetgyűlési képviselőnek az Egységes Párt programjával. Bethlen István szűk belső köréhez tartozott. 1927 és 1932 között Hódmezővásárhely főispánja.

²⁶ Szakács Andor (1877–1942), író, újságíró, lapszerkesztő, politikus, többek között a Szeged és Vidéke és a Virradat című napilapok alapítója. Dolgozott a Budapesti Hírlap, Az Est, a Magyarország szerkesztőségében. Az 1920-as években rendszeresen publikált az Új Nemzedékben. Az 1922-es választásokon az ellenzéki 48-as Kisgazda-földmíves és Polgári Párt programjával került a Nemzetgyűlésbe.

ellenzéki képviselők szoltak még hozzá, mindketten támogatólag.²⁷ Zárásként Daruváry Géza külügyminiszter annak a reményének adott hangot, „hogy a szerződés megfelelő alapot fog nyújtani azoknak a kapcsolatoknak kiépítésére, amelyek a magyar és a török nemzet érzelmeinek és érdekeinek megfelelnek.” Egyúttal kiemelte, „hogy azokat a kereteket, amelyeket ez a szerződés nyújt, a felvett diplomáciai érintkezés során rövidesen sikerülni fog kitöltenünk.”²⁸ A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kiépítése előtt megnyíló lehetőségek mellett az oktatási és a kulturális kapcsolatokat helyezte előtérbe, s reményét fejezte ki annak, hogy az 1916-ban alapított konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet ismételen megnyithatja kapuit.²⁹

A másnapi, 1924. május 21-i ülésnapon – melyen jelen volt a Török Köztársaság Budapestre frissen kinevezett követe, Hüsrev Bey³⁰ is – a törvényjavaslat harmadszori olvasását követően a török–magyar barátsági szerződést a Nemzetgyűlés közfelkiáltással, vagy ahogy a Budapesti Hírlap tudósítója megjegyezte, „zajos helyesléssel”³¹ Hüsrev Bey jelentése szerint „taps és egyöntetű támogatás mellett”³² elfogadta, amely az 1924. évi XVI. törvénycikkben rögzítve, 1924. június 24-én kihirdetésre került.³³

A Török Köztársaság első budapesti követe – Hüsrev Bey

A török–magyar barátsági szerződést, amely az első olyan nemzetközi szerződés volt, amelyet a Török Köztársaság nevében írtak alá, a török törvényhozás 1924. március 13-án ratifikálta. A megerősítő okiratok cseréjére egy héttel később, 1924. március 20-án Angorában került sor.³⁴ Néhány napon belül a Török Köztársaság budapesti követének (*orta elcsi*)³⁵ a kinevezésére is sor került. 1924. március 31-én a feladatra az akkor 38 éves, politikai, katonai és katonadiplomáciai jártassággal,

²⁷ NN XXIV 1924, 77–82.

²⁸ NN XXIV 1924, 82.

²⁹ NN XXIV 1924, 82.

³⁰ Tanulmányunkban következetesen a Hüsrev Bey névváltozatot használjuk. A Gerede névre vonatkozóan lásd a 41. sz. lábjegyzetet.

³¹ *Budapesti Hírlap*, 1924. május 21. 1.

³² Hüsrev Bey török nyelvű jelentését közli az 1924. május 21-i nemzetgyűlési ratifikációról: ERDOĞAN et al. 2024, 108–113.

³³ 1924. évi XVI. törvénycikk a Török Köztársasággal Konstantinápolyban 1923. évi december hó 18. napján kötött barátsági szerződés becikkelyezéséről. 1924. évi XVI. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400016.TV> (2026. május 5.)

³⁴ KÖVECSI-OLÁH–SARAL 2023, 48.; SARAL 2017, 170.

³⁵ A diplomáciai rangsorban, a kirendeltségek vezetőinek rangsorában a nagykövet utáni második kategória, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. A legmagasabb rang, amelyet török diplomata Budapesten betöltött egészen 1967-ig, amikor a két ország nagykövetségi szintre emelte kapcsolatait.

kiváló német és francia nyelvtudással egyaránt rendelkező Hüsrev Bey kapott megbízást.³⁶

Hüsrev Bey 1886-ban Edirnében született a katonai hagyományokkal rendelkező Rıdvanbeyoğlu családban.³⁷ Apja és nagyapja is katonaként szolgált. Ez szinte predesztinálta a fiatal Hüsrev Beyt, hogy ő is a katonai pályát válassza. Ez a meggyőződése különösen apja halála után tudatosult benne. Ekkor elhagyta a kelet-roméliai erzurumi Polgári Főgimnáziumot (Mülkiye İdadisi) és átjelentkezett Erzurum Katonai Főgimnáziumába. 1902-től mint a Hadiiskola (Harp Okulu) növendéke folytatta tanulmányait, ahol 1905-ben gyalogsági hadnagyként végzett. A Vezérkari Akadémia (Mekteb-i Erkân-ı Harbiye) elvégzését követően 1908-ban vezérkari századosként kezdte meg csapatszolgálatát. A Balkán-háborúk számos frontján szolgált, és vezérkari tiszti beosztásából adódóan több sikeres katonadiplomáciai küldetésben vállalt szerepet. Valószínűsíthetően ezeknek (is) köszönhetően 1914-ben kinevezték az Oszmán Birodalom athéni katonai attaséjává. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, Lamia asszonnyal, Galip Kemali Bey³⁸ athéni nagykövet lányával.³⁹

Hüsrev Bey a Nagy Háború több frontján számos beosztásban szolgált. 1917-ben tagja volt annak a küldöttségnek, amely katonai tanulmányok céljából járt Németországban. 1918 tavaszán a Trabzonban zajló Kaukázusi Békétárgyalási Bizottság tagjaként vett részt a török delegáció munkájában.⁴⁰ A tárgyalásokat követően az I. Kaukázusi Hadtest vezérkari főnökévé nevezték ki, majd hamarosan Isztambulba vezényelték. Itt érte az 1918. október 30-i modruszi fegyverletétel híre, amely az Oszmán Birodalom kapitulációját jelentette. A megalázó feltételeket nehezen viselő Hüsrev Bey számos jelét adta annak, hogy a törökök számára az ellenállás a helyes válasz. A megszállás ellen számos cikket publikált, s az angolok rövid időre le is tartóztatták. Szabadulását követően Erzurumba utazott, majd miután világossá vált, hogy az ellenállást Anatóliában kell megszervezni, visszatért Isztambulba, ahol találkozott Mustafa Kemal pasával, akinek felajánlotta szolgálatait, s vele tartott 1919 tavaszán Samsunba. Hüsrev Bey innentől kezdve Kemal pasa bizalmasának számított. A török nemzeti függetlenségi harc meghatározó katonai és politikai szereplőjévé lépett elő. Számos katonai és politikai küldetést hajtott végre, Trabzon képviselőjeként pedig 1920 tavaszától aktív politikai szerepet vállalt a Török Nagy Nemzetgyűlésben (TBMM).

³⁶ Hüsrev Bey kinevezésének részleteire lásd KÖVECSI-OLÁH-SARAL 2023, 49–50.

³⁷ Hüsrev Bey katonai és politikai pályafutását budapesti követté történő kinevezéséig: KIYICI-KOÇ 2017, 153–164.; Hüsrev Bey és Kemal Atatürk kapcsolatára lásd KARAKUŞ 2021.; továbbá: HÜSREV-SAMI 2003.

³⁸ Galip Kemali Bey (Abdürrezzak Galip Kemali Söylemezoğlu), (1873–1960) diplomata, szolgált többek között Romániában, Görögországban, Oroszországban, Svédországban, Dániában. 1930-ban vonult vissza.

³⁹ Hüsrev Bey és Lamia 1922. augusztus 24-én, a berlini török követségen kötöttek házasságot. Házasságukból két gyermek született, Ali Faruk és Mehmet Selçuk.

⁴⁰ A Trabzonban összehívott Kaukázusi Békétárgyalási Bizottság (más néven Trabzoni békekonferencia) 1918. március 14. és április 13. között az Oszmán Birodalom és a Transzkaukázusi Szejm (Dél-kaukázusi kormány) között zajlott. A tárgyalások célja az első világháború kaukázusi hadszínterén kialakult konfliktus lezárása és a határok rendezése volt.

Amikor 1920 tavaszán Törökország északnyugati részén Bolu tartományban az Anatóliát a Fekete-tenger partjával összekötő útvonalon található stratégiaiilag kiemelten fontos Gerede városában és környékén kitört a cserkeszek és az abházok felkelése, Kemal Hüsrev Beyt küldte a felkelők megtörésére. A kemény harcok és a nehéz tárgyalások eredményeként Hüsrev Beynek sikerült megegyezést elérni az ankarai kormány és a felkelők között, s ezzel véget vetett a lázadásnak.⁴¹ Minden bizonnyal ez a diplomáciai siker is közrejátszott abban, hogy Hüsrev Bey is tagja lett annak a török delegációnak, amely részt vett az 1921–22-ben Londonban rendezett konferencián, amelyet a törökök által megkérdőjelezett sèvres-i békeszerződés felülvizsgálata érdekében hívtak össze, s mintegy előkészítette az 1922. november 21-én összeülő lausanne-i konferenciát.

A török függetlenségi háború utolsó szakaszában Hüsrev Bey főleg politikai szerepet kapott. Mint a Török Nagy Nemzetgyűlés képviselője és Kemal bizalmasa, a frontokról érkező híreket tolmácsolta, elemezte, és térképek segítségével ismertette az éppen aktuális hadihelyzetet. A Török Nagy Nemzetgyűlés 1923. június végi választásán Hüsrev Beyt ismételten képviselővé választották, ezúttal a kelet-törökországi Urfában. A lausanne-i békeszerződés aláírása után 1925-ben pedig a piros-zöld szalagos Függetlenségi Éremmel (İstiklâl Madalyası) tüntették ki.⁴²

Hüsrev Bey 1924. május 5-én este családjával együtt érkezett Budapestre. A Nyugati pályaudvaron a magyar külügyminisztérium képviselői, a Külügyi Társaság nevében Paikert Alajos,⁴³ a Turáni Társaság nevében dr. Szécsy Albert, valamint a Budapesten tartózkodó török kolónia tagjai fogadták. Hüsrev Bey a következő szavakkal köszöntötte az érkezésére megjelenteket: „Boldognak és szerencsésnek érzem magamat, hogy én képviselhetem elsőnek a szabaddá vált török nemzetet a független Magyarországon. Minden törekvésem oda fog irányulni, hogy a régi testvéri barátság még szorosabbá váljék és a közös érdekek sikerét előmozdíthassam. A török köztársaság kormánya épp úgy, mint az egész török nemzet, a legmelegebb érzéssel van Magyarország iránt és meg van győződve, hogy a kölcsönös vonzalom hasznos gyümölcsöket fog teremteni mind a két nemzet számára.”⁴⁴ A Pesti Hírlap tudósítójának érdeklődésére mindehhez hozzáfűzte: „A török és magyar rokon nemzet, akiket régi barátság és rokonság fűz össze. Boldogan jöttem

⁴¹ E tevékenysége miatt az 1934-ben elfogadott vezetéknév-törvény életbelépését követően Atatürk a „Gerde” vezetéknévet adományozta Hüsrev Beynek.

⁴² A piros-zöld szalagos Függetlenségi Éremet azok a személyek kapták meg Törökországban, akik a török függetlenségi háború (1919–1923) idején a Török Nagy Nemzetgyűlés tagjai voltak, és ezzel egyidejűleg a frontvonalon is harcoltak. A kitüntetés szalagjának színe a viselője szerepére utalt, a piros-zöld kombináció a polgári (parlamentari) és a katonai szolgálat együttes elismerését jelképezte.

⁴³ Paikert Alajos (1866–1948), mezőgazdász, jogász, közigazdász, író, államtitkár, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkára, a Magyar Közgazdasági Társaság főtítkára, a budapesti, majd a kairói Mezőgazdasági Múzeum megszervezője és igazgatója, a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet egyik megalapítója, a Magyar Külügyi Társaság megalapításának egyik kezdeményezője és alelnöke. A turanizmus vezető alakja, a Turáni Társaság egyik megszervezője és ügyvezető elnöke. A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, valamint a Turán megindítója és szerkesztője.

⁴⁴ *Nemzeti Újság*, 1924. május 6. 6.

Magyarországra, ahol egész otthon érzem magam. Angorában találkoztam Tahy Lászlóval az Angorába küldött magyar követtel és meggyőződhettem róla, hogy ő is otthon érzi magát nálunk, Törökországban. Remélem, hogy sikerülni fog úgy tudományos, mint gazdasági kérdésekben a két nemzetet minél közelebb hozni és még szorosabbra fűzni a baráti köteléket.”⁴⁵

*Hüseyin Bey, a Török Köztársaság budapesti követe 1924–1926*⁴⁶

Megbízólevelét május 9-én adta át Horthy Miklós kormányzónak. A kihallgatáson jelen volt Taalat Rouf bég első követségi titkár, Daruváry Géza külügyminiszter és Bartha Richárd a kabinetiroda főnöke.⁴⁷ Beszédét Hüseyin Bey azzal kezdte, hogy kiemelte a magyar és a török nép közötti történelmi és vérségi rokonságot. Hangsúlyozta, hogy nem egy idegen országba, hanem egy baráti nemzethez érkezett. Majd átadta Mustafa Kemal üdvözlését, és kifejezte, hogy az új Török Köz-

⁴⁵ *Pesti Hírlap*, 1924. május 6. 5.

⁴⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/File:Husrev_gerede.jpg (2026. március 20.)

⁴⁷ *Budapesti Hírlap*, 1924. május 10. 4.

társaság legfőbb célja a béke és a haladás, amelyben Magyarországot kulcsfontosságú partnernek tekinti. Beszédében utalt a két nép közös sorsára, kiemelve, hogy mindkét ország nehéz éveken van túl (utalva a világháborúra és a békediktátumokra), és a jövőt az egymás iránti szolidaritásban látja. Kiemelte továbbá, hogy küldetésének nemcsak politikai, hanem kulturális célja is van, amely a két nép szellemi és kulturális közeledését is szolgálja.

Horthy Miklós, aki különleges tisztelettel fogadta a török követet, válaszában hangsúlyozta, hogy a magyar nemzet nagy csodálattal figyeli azt az újjászületést, amelyet Törökország Atatürk vezetésével véghezvitt.⁴⁸

A budapesti török követség a Grand Hotel Hungária Duna-parton álló reprezentatív szállodájának lakosztályában kezdte meg működését.

*A Grand Hotel Hungária, ahol a Török Köztársaság követsége 1924-ben megkezdte munkáját
(KLÖSZ György felvétele)⁴⁹*

Hüsrev Beynek követként a legfontosabb feladata a budapesti török misszió felállítása és az 1923-as török-magyar barátsági szerződés pontjainak a mindennapi gyakorlatba történő átültetése volt. Mindezt elősegítette, hogy megérkezésének a pillanatától kezdve a magyar politikai, társadalmi és kulturális élet, és kiemelten a sajtó érdeklődésének a középpontjába került. A személye iránti fokozott érdeklődést jelezte, hogy húsz hónapos budapesti működése során a korszak meghatározó napilapjai rendszeresen tudósítottak tevékenységéről. Számos interjút, nyilatkozatot adott,⁵⁰ amelyekben Törökország felszabadításáról, újjászületéséről, a Törökországban zajló radikális modernizációs folyamatokról (pl. a kalifátus eltörlése, öltözködési reform) tájékoztatta a magyar közvéleményt.

⁴⁸ *Pesti Hírlap*, 1924. május 10. 5.

⁴⁹ HU BFL XV.19.d. 1 5 150

⁵⁰ Erre példa *Budapesti Hírlap*, 1924. augusztus 3. 3.; *Pesti Hírlap*, 1925. december 25. 81–82.

Hüsrev Bey kiváló kapcsolatokat ápolott a magyar politikai és társadalmi élet meghatározó szereplőivel. Miután aktívan támogatta a „török-magyar testvériség” eszméjét, különösen erős kötelék fűzte a magyar–török rokonság kutatását és hirdetését aktívan támogató Turáni Társasághoz⁵¹ és annak vezetőihez.

Hüsrev Bey fotója, a Pesti Hírlapban, amikor interjút adott a lap 1925. december 25-i számának⁵²

A „szimbolikus megbékélés” – Mohács, 1926. augusztus 29.

Minden bizonnyal ezzel állt összefüggésben, hogy 1926. január 21-én Móricz Péter,⁵³ a Turáni Társaság alelnöke azzal a kéréssel kereste fel Hüsrev Bey követet, hogy szívesen vennék, ha a mohácsi csata 400. évfordulóján, 1926. augusztus 29-én

⁵¹ A Turáni Társaság 1910. december 3-án alakult. Céljuk a szorosabb gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolat kiépítése volt a Közel-Kelet és a Török Birodalom egyes területeivel, egyúttal Budapest keleti kultúrcentrummá tétele. A magyar turanizmus történetére lásd ABLONCZY 2016.

⁵² *Pesti Hírlap*, 1925. december 25. 81.

⁵³ Móricz Péter (1861–1936), cs. és kir. kamarás, nyug. I. oszt. főkonzul, a Magyar Külügyi Társaság elnöki tanácsának tagja. 1926-tól haláláig a Turáni Társaság ügyvezető igazgatója és elnökhelyettese. Ebben a minőségében ő felelt a társaság napi operatív működéséért, a külföldi kapcsolatok (különösen a török irány) fenntartásáért és a kiadványok szerkesztéséért. Számos tanulmányt és beszámolót írt a társaság folyóiratába, a Turánba. Temetésén a Turáni Társaság nevében Pekár Gyula elnök méltatta munkásságát. *Turán*, 1936. I–IV. 80.

Mohácson rendezendő nagyszabású megemlékezésen a török követség is képviselné magát.

Mórícz Péter, aki a Turáni Társaság nevében kezdeményezte Hüsvrev Bey török követ meghívását az 1926. augusztus 29-i mohácsi megemlékezésre⁵⁴

Hüsvrev Bey a diplomáciai protokoll szerint minderről másnap, 1926. január 22-én követi jelentésében tájékoztatta a Török Köztársaság Külügyminisztériumát: „A budapesti Turáni Társaság alelnöke, Moritz [Mórícz] Péter úr tegnap személyesen felkeresett, és arról tájékoztattott, hogy az idei augusztus végén a mohácsi csatában elesett magyarok emlékére az egész ország részvételével nagyszabású megemlékezést kívánnak tartani a mohácsi csatatéren. Azt is elmondta, [Mórícz Péter] hogy a Turáni Társaság nagy hálával fogadná, ha ezen az ünnepségen a budapesti török követ vagy a követség képviselői is részt vennének, és például koszorút helyeznének el a magyar és török halottak emlékére. Véleményük szerint ezt a gesztust nemcsak a társaság, hanem az egész magyar nemzet nagy meglelégedéssel fogadná. Külön hangsúlyozta, hogy ez az elképzelés egyelőre csak néhány társasági tag körében merült fel, és nem lépte túl egy magánjellegű kezdeményezés kereteit.

Az ünnepség részletei még nem ismertek. Bár a Török Köztársaság már nem áll kapcsolatban a megszűnt Oszmán Birodalommal, a mohácsi csata mégis két-

⁵⁴ *Turán*, 1936. I-IV.

ségtelenül nemzeti történelmünk egyik dicsőséges eseménye. Az ünnepség szervezői részéről hivatalos meghívás még nem érkezett. Amennyiben azonban a program tisztázódik, és nem merül fel olyan kijelentés vagy körülmény, amely félreértéshez vezethetne, akkor egy ilyen részvétel – amely szinte egyfajta „szimbolikus megbékélésnek” tekinthető – kétségtelenül különleges jelentőséggel bírna.

Mielőtt azonban bármilyen hivatalos ajánlat érkezne, tisztelettel kérem a minisztérium véleményét és álláspontját ebben az ügyben.”⁵⁵

A török külügyminisztérium 1926. február 3-i válaszában azt közölte Hüsrev Beyjel, hogy „Amennyiben az augusztusban Mohácson tartandó ünnepség során elhangzó hazafias beszédekben vagy az eseményhez kapcsolódó megnyilvánulásokban nem történik olyan kijelentés vagy cselekmény, amely sértené nemzeti érzéseinket vagy történelmi dicsőségünket, akkor a követség részvétele az ünnepségen nem kifogásolható.”⁵⁶ A válaszlevél tartalma és megfogalmazása jól illeszkedett a hagyományos, több évszázados török diplomáciát jellemző gyakorlatba. A török külügyminisztérium válasza ugyanis nem adott sem határozott és egyértelmű engedélyt, sem tiltást. Tartózkodott a nyílt politikai állásfoglalástól, s a döntés kockázatát a követre bízta azzal, hogy részt vehet az eseményen, ha személyesen biztos abban – azaz előzetesen meggyőződik arról –, hogy semmi nem fog történni, ami sértené a török nemzeti érzékenységet.

Hüsrev Bey ezt követően kapcsolatba lépett a szervezőkkel, akik arról biztosították, hogy „nemhogy sértő megnyilvánulások nem lesznek, hanem ellenkezőleg: a törökök és a törökség iránti tisztelet és rokonszenv fog megnyilvánulni.”⁵⁷ Miután a követ ezeket a biztosítékokat megkapta, s jelezte, hogy örömmel részt vesz a megemlékezésen, Horthy Miklós kormányzó külön is kifejezte köszönetét a meghívás elfogadásáért.⁵⁸

Hüsrev Bey 1926. szeptember 2-i jelentésében részletesen beszámolt az 1926. augusztus 29-i nap eseményeiről, annak előzményeiről és utólagos visszhangjáról. Bevezetőjében visszautalt a Török Külügyminisztériummal történt január-februári levélváltásra, majd megemlítette, hogy több hetes szabadságáról augusztus 25-én érkezett vissza Budapestre. Jelentésében kitért arra, hogy ekkor értesült a Nemzeti Ujságban megjelent írásról, amely bírálta, hogy a török követet meghívták az ünnepségre. Jegyezzük meg, hogy a szóban forgó írás nem a Nemzeti Ujság szerkesztőségének a véleménye volt, hanem egy olvasói levél, amit a lap 1926. augusztus 22-i száma közölt. A szerkesztőséghez eljuttatott magánvéleményt tartalmazó levelet a „Mit keres a török kormány képviselője a mohácsi csatatéren?” címmel, a „Levelek” rovatban közölte a Nemzeti Ujság. A levélíró a török követ megjelenésével kapcsolatban kifejtette: „Mi igyekeztünk a múlt-

⁵⁵ ERDOĞAN et al. 2024, 194–195.

⁵⁶ Uo. 196–197.

⁵⁷ Uo. 198.

⁵⁸ Uo. 198.

tra fátyolt vetve jó viszonyban élni Törökországgal, azt azonban nem vagyok hajlandó megérteni, hogy miért akarnak turáni testvérünnepet rendezni a mohácsi gyászünnepből s hogy világosan és szabatosan fejezzem ki magam tisztelt Szerkesztő Úr, nem értem, mit keres a mohácsi csatatéren a török kormány képviselője. Ki hívta meg és miért?” Majd hozzátette „hogy a nemzeti önértetnek megsértése, a magyar katolicizmus megbontása volna az, ha Törökország hivatalos képviselője a mohácsi csatasíkon megjelennék! Ezt az önértetet pedig nem lehet a turánizmus politikai és tudományos romantikájának kedvéért megsértetni és feláldozni.”⁵⁹

A hírre Hüsrev Bey haladéktalanul felkereste Walko Lajos⁶⁰ külügyminisztert, aki arról tájékoztatta a követet, hogy a Magyarországon biztosított sajtószabadság a magánvélemény közlését tiszteletben tartja. De az abban megfogalmazott állításokat sem a magyar kormány, sem maga a kormányzó, sem pedig a magyar közvélemény nem osztja. Sőt, éppen ellenkezőleg. Köszönettel veszik és megtiszteltetésnek tartják, ha a török követ részt vesz a mohácsi megemlékezésen.⁶¹

Hüsrev Bey azonban nem érte, nem érhetette be ennyivel. Jelentésében ugyanis arra tett utalást, hogy a meghívás elfogadását azt követően véglegesítette, miután előzetesen megismerte Horthy Miklós kormányzó, József főherceg és Pekár Gyula – a Turáni Társaság elnöke – tervezett beszédeinek szövegét, és ismételt biztosítékokat kapott arra nézve, hogy a mohácsi csata 400. évfordulóján tartandó mohácsi országos megemlékezésen a török nemzeti érzéseket sérelem nem éri.⁶² Hogy ezeket garanciákat milyen forrásokból, kitől és milyen formákban kapta a török követ, további kutatások tárgyát képezik. Bárhonnan, bárkitől és bármilyen forrásokból is kapta ezeket a biztosítékokat Hüsrev Bey, a tény, hogy a Török Köztársaság budapesti követe Horthy Miklós kormányzó és a meghívott előkelőségek társaságában 1926. augusztus 28-án este felszállt a Lánchíd mellett várakozó Zsófia főhercegnő nevét viselő gőzhajóra, amely pontban fél tizenegykor elindult Mohács irányába.⁶³ Ismerve Hüsrev Beynek a magyar társadalmi és politikai életbe történt gyors beilleszkedését, aligha kérdéses, hogy az út során számos alkalma és lehetősége nyílt arra, hogy a magyar politikai és társadalmi vezető köröket képviselő személyekkel nemcsak találkozzon, hanem velük a két ország kapcsolatairól kötetlen formában egyeztessen és megbeszélést folytasson. Ezekről azonban a követi jelentésében nem tett említést.

⁵⁹ *Nemzeti Ujság*, 1926. augusztus 22. 4.

⁶⁰ Walko Lajos (1880–1954), pénzügyi és kereskedelemügyi szaktekintély. Bethlen István kormányában 1922 és 1926 között kereskedelemügyi, 1925 és 1930 között külügyminiszter. Ezt a tárcát Károlyi Gyula kormányában 1931 és 1932 között is megtartotta.

⁶¹ ERDOĞAN et al. 2024, 198–199.; A *Nemzeti Ujság* és a magyarországi napilapok ezen olvasói megjegyzésén kívül a török követ mohácsi megemlékezésen történő megjelenésével kapcsolatosan kritikát nem fogalmaztak meg. Viszont mindegyik megjegyezte, hogy azon részt vesz, beszédet mond és koszorút helyez el a Török Köztársaság budapesti követe.

⁶² ERDOĞAN et al. 2024, 198–199.

⁶³ *Pesti Napló*, 1926. augusztus 29. 5.

*Megemlékezés a „Törökdomb”-nál*⁶⁴

A Mohácsra történt megérkezést követően Hüsrev Bey és a magyar delegáció programjai egy időre elváltak egymástól. Miközben a városban az országos mohácsi ünnepségek zajlottak, a török követet és kísérijét, Cevad Osman Bey török másodtitkárt, a Turáni Társaság vezetői és a Hadtörténeti Múzeum igazgatója egy külön megemlékezésre invitálták a Mohácstól mintegy hét kilométerre fekvő, a trianoni határ közvetlen közelében található úgynevezett „Törökdombhoz”, ahol az emlékezet szerint Szulejmán szultán a csata után felállította sátrát.⁶⁵ Itt Aggházy Kamil⁶⁶ ny. alezredes, a Hadtörténeti Múzeum igazgatója fogadta a vendégeket, majd Bevilaqua Béla,⁶⁷ a Hadtörténeti Múzeum muzeológusa török nyelven üdvözölte a követet. Pekár Gyula, a Turáni Társaság elnöke, francia nyelvű köszöntőjében örömet és háláját fejezte ki amiatt, hogy a török követ részt vesz az ünnepségen, és lelkes szavakkal hangsúlyozta az ünnepben kifejezésre jutó turáni testvériség nagy jelentőségét.⁶⁸ Jelentésében ez utóbbit Pekár nevének említése nélkül külön kiemelte Hüsrev Bey.

Ezt követően Gyalókey Jenő⁶⁹ vezérkari ezredes katonai térképek és a terepviszonyok bemutatásával ismertette a szemben álló felek stratégiai helyzetét, majd új kutatásai alapján részletes előadást tartott a csata lefolyásáról. Aggházy Kamil II. Lajos király Budáról Mohácsra, illetve Szulejmán szultán Mohácsról Budára való stratégiai vonulását, valamint az útvonalak jelentőségét és a török korból fennmaradt magyarországi emlékeket idézte fel.

Hüsrev Bey meglepetésére Gyalókey megemlítette azt az érdekességet, hogy a mohácsi csatában jelentős érdemeket szerzett boszniai beglerbéget is Hüsrevnek hívták, amit szerencsés jelnek nevezett, hiszen a török követ neve is Hüsrev. Beszédét azzal zárta, hogy jó egészséget kívánt Mustafa Kemal Atatürknek, valamint sikeres fejlődést a Török Köztársaságnak.⁷⁰

⁶⁴ A „Törökdomb”, vagy „Török-domb”, a Mohácsról Eszékre vezető főút és a Vizslaki-rét szegletében álló kis domb, amelyről a legenda szerint Szulejmán irányította a csatát. A történeti kutatás mára bebizonyította, hogy a csata központja ettől mintegy 5 km-re délkeletre volt. Az viszont elképzelhető, hogy a csata után itt volt az oszmán tábor és a domb valóban Szulejmánhoz kötődik, ahonnan a keresztény hadifoglyok lemészárlását tekintette meg. A Törökdombra vonatkozó ismeretek összefoglalását lásd PAPP 2021, 399–402.

⁶⁵ ERDOĞAN et al. 2024, 199.

⁶⁶ Vitéz Aggházy Kamil (1882–1954), hadtörténész, katonai szakíró, m. kir. honvéd ezredes (1926-ban alezredes) a Hadtörténeti Múzeum megteremtője és igazgatója.

⁶⁷ Bevilaqua-Borsody Béla [1928-ig Bevilaqua Béla] (1885–1963), a Hadtörténeti Múzeum muzeológusa-ként ő kezdeményezte a Múzeum könyvtárának feldolgozását és a hadtörténeti vonatkozású régi nyomtatványok gyűjtését. Részt vett a mohácsi csata évfordulós megemlékezéseiben és a mohácsi emlékvonal kijelölésében.

⁶⁸ *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 7.

⁶⁹ Gyalókey Jenő (1874–1945), hadtörténész, a Hadtörténeti Levéltár csoportigazgatója. 1926-ban lépteték elő ezredessé. A Magyar Tudományos Akadémia 1926-ban levelező tagjává, 1936-ban rendes tagjává választotta.

⁷⁰ ERDOĞAN et al. 2024, 199.

Hüsrev Bey nem tett említést a jelentésében, de Bevilaqua Béla az ünnepség keretében megemlékezett a törökországi magyar emigránsokról, kiemelve közülük a kuruc emigráció egyik leszármazottját, báró Tóth Ferencet, aki az 1768–1774-es orosz–török háború idején, a török kormány felkérésére megtervezte és irányította a Dardanellák erőrendszerének modernizálását.⁷¹

A megemlékezés zárásaként a Turáni Társaság elnöke szólt a Törökdombra tervezett emlékműről, annak jelentőségéről, és elhelyezték a Hadimúzeum koszorúját a dombra, „majd – ahogy Hüsrev Bey jelentésében szerepel – engem is felkértek, hogy helyezzek el néhány követ az emlékmű alapjába.”⁷²

A „Törökdomb”, ahol Hüsrev Bey török követ részvételével a megemlékezés zajlott⁷³

Hüsrev Bey török követ beszéde

II. Lajos király Csele-patak melletti emlékművénél

A Törökdombnál tartott megemlékezést követően Hüsrev Bey és az őt kísérő Pekár Gyula visszatértek Mohácsra, ahol csatlakoztak az országos rendezvény résztvevőikhez. A vendégek innen az emlékezők százaitól kísérve a Csele-patak

⁷¹ *Pesti Hírlap*, 1926. augusztus 31. 7.; PÁLÓCZI 1916.

⁷² ERDOĞAN et al. 2024, 199.

⁷³ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

melletti II. Lajos emlékműhöz⁷⁴ vonultak, ahol a megemlékezés beszédekkel és koszorúzásokkal folytatódott.

*A Csele-patak mellett álló emlékoszlop, ahol Hüsrev Bey török követ beszédet mondott*⁷⁵

Hüsrev Bey jelentésében – a sajátján kívül – három beszédet emelt ki, figyelve az elhangzottak sorrendiségére. A beszédek sorát József Ferenc főherceg, a Turáni Társaság védnöke nyitotta meg, amelyből Hüsrev Bey azt emelte ki, hogy a szónok szerint Mohács óta a magyar nemzet és királyai között sokáig nem jöhetett létre béke és egyesség, de a megértés és a szeretet segíthet a nemzet és a népek közötti újjászületésben. A jelentés külön kiemelte, hogy a főherceg köszönetet mondott a török követnek a részvételért. Pekár Gyula felszólalásából a Mohács és Trianon közötti párhuzamot tartotta legfontosabb kiemelendőnek a követ, miszerint Mohács veresége tanulság a magyar nemzet számára, de ahogyan a nemzet a múltban is talpra állt, Trianon után is újra fel fog támadni. Pekár beszédének végén – s ezt külön kiemelendőnek tartotta a jelentésében Hüsrev Bey – „engem szólított fel beszédre”, s idézte Pekár szavait: „Most átadom a szót török testvérünknek és nagy barátunknak, Hüsrev úrnak. Az, hogy ő részt vesz ezen a számunkra fájdalmas, de szent ünnepen, a lelki megbékélés jele.”⁷⁶

A jelentés ezen része csak azt említi, hogy a felkérést követően Hüsrev Bey elmondta beszédét, melyet Cevad Osman fordított törökről magyarra. Beszédét Hüsrev Bey nem a jelentésbe építve, hanem annak mellékleteként csatolta a Török

⁷⁴ Az emlékmű felállítására lásd Papp 2021, 417–423.

⁷⁵ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

⁷⁶ ERDOĞAN et al. 2024, 199–200.

Külügyminisztérium számára. A jelentésben csupán annyit jegyzett meg, hogy azt „a jelenlévők és az egybegyűlt tömeg e beszéd minden egyes mondatát hosszan tartó és ismételt tapsal fogadta.”⁷⁷

S bár a török követ beszéde „csak” a jelentés mellékleteként került csatolásra, érdemes annak szövegét tanulmányunknak ezen részében teljes terjedelmében idézni. Hüsrev Bey a beszédét a „Testvéreim!” megszólítással kezdte, majd így folytatja: „Amikor e hősiesség mezején egymás mellett nyugvó harcos őseink szent jelenlétében szólok hozzátok, ezen a történelmi napon a hivatalos formásoknál inkább a vérségi/testvéri kötelékünk követelményeinek engedve „testvéreim”-ként kezdem szavaimat. Ma, két baráti nemzet a történelem és nagy halottai előtt állva, mindenféle politikai megfontolástól távol, mintegy lelki megbékélési ünnepként felfogható, hogy e nagy megemlékezésre személyemet – a Török Köztársaság követét – meghívták: higgyétek el, bárki bármit mondjon is, ez a magyar és a török történelem által arany betűkkel feljegyzendő, magasztos és nemes eseménye. Ha történelmünket elfogulatlan vizsgálattal olvassuk, láthatjuk, hogy azok a törökök, akik az akkori, vallásháborúktól sújtott Európába léptek, ahol a felek egymás ellen a legvéresebb küzdelmeket vívták, sohasem vallási indítékból cselekedtek. Minden általuk elfoglalt helyen a legnagyobb türelmet tanúsították. Ennek történelmi bizonyítéka többek között Takáts műve („A budai pasák magyar nyelvű levelezése”), valamint más történetírók munkái. Ebből következően, ha a török és a magyar – mint két, fajlag/eredetileg testvér-nép – közötti küzdelmeket vizsgáljuk, azok okait politikai célokban kell keresnünk. Történelmileg bizonyított, hogy az oszmán törökök akkori célja kizárólag Bizánc volt, és ennek legyőzésére nagyszabású bekerítő hadműveleteket folytattak. A Balkán-félszigeten a magyarokkal való első összecsapásaink e katonai műveletek következménye volt. E közismert történelmi tényeket itt nem kívánom részletesen ismertetni. Csupán arra szeretnék külön is emlékeztetni, hogy az akkori Európa két nagy és hatalmas uralkodója között milyen erős rivalizálás állt fenn. Miközben az itt nyugvó nagy őseink iránt mély tiszteletemet fejezem ki, kegyelettel emlékezem meg a magyar szabadságharc nagy hősről, a hazafi II. Rákóczi Ferencről is.”⁷⁸

A követi jelentés mellékletéhez csatolt beszédet – amely nyilvánvalóan összefoglalóan és tömören adta vissza Hüsrev Bey szavait – érdemes összevetni azzal, amit a Magyar Távirati Iroda az 1926. augusztus 29-i kiadásában a beszéd tartalmáról közölt: „Testvéreim! Midőn szólásra nyílik ajkam a mai szent emlékezeti napon, itt, a valaha véres csatamezőn, mely fölött hősi halált halt Őseink szelleme lebeg, a faji együttérzés sugallatának engedek, amikor valamely konvencionális megszólítás helyett e bensőséges szóval kezdem beszédemet: Testvéreim! Az a tény, hogy én e nagy nemzeti ünnepélyre meghívást kaptam és mint a török köztársaság magyarországi követi politikai hátsógondolatoktól menten itt megjelentem, a két baráti nemzet történelme és nagy halottai előtt, erkölcsi kiengesztelődést jelent és

⁷⁷ Uo. 200.

⁷⁸ Uo. 201.

*Hüsrev Bey török követ beszédet mond a Csele-patak mellett álló II. Lajos emlékműnél*⁷⁹

bárki, bárhogyan is vélekedik erről, legyenek meggyőződve, hogy e nemes, lélek-emelő kezdeményezés aranybetűkkel lesz megörökítve úgy a magyar, mint a török nép történelmében. Ha tárgyilagos elfogulatlansággal lapozzuk át a négyszáz évvel ezelőtti kor történetét, észre kell vennünk, hogy míg az európai népek között véres vallásháború dul, addig az Európában előre nyomuló törököket cselekedeteikben semmiféle vallásellenes velleitás nem vezette. Ahol a török lábát megvetette, mindenütt a legmesszebbmenő vallási türelmességről tett tanúbizonyságot. Ami pedig a törökök Magyarországon való tartózkodását illeti, annak egész ideje alatt tiszteletben tartották a magyar nyelvet és amint Takáts,⁸⁰ de más történetíró is egyik művében megemlíti, a budai pasa a lakossággal állandóan magyar nyelven levelezett.⁸¹ Megállapítható, hogy a két testvérnemzet közti ellenét mindig csupán politikai jellegű volt e korban. Az is beigazolást nyert, hogy az Oszmán törökök európai hadjáratának végcélja Bizánc volt, s ennek meghódítására kellett a nagyszabású körülzáró műveletet végrehajtani. A Balkán-félszigeten történt első ütközetük szintén ennek a hadműveletnek a következménye volt. De nem óhajtok közismert történelmi tények fejtegetésébe bocsátkozni, csupán ama versengésre utalok nyomatékkaival, mely a két erős uralkodó között folyt ezidőben. Amidőn az itt por-

⁷⁹ A mohácsi vész 400. évfordulójának ünnepe Mohácson. 1926. augusztus 29. Magyar Híradó 132. <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=8531> (2026. március 20.)

⁸⁰ A török követ itt Takáts Sándor (1860–1932) történész-levéltárosra, a 16–17. század kiváló kutatójára utalt.

⁸¹ Hüsrev Bey arra az 1915-ben megjelent forrásközlésre utal, amelynek egyik szerkesztője Takáts Sándor volt. TAKÁTS et al. 1915.

ladó magyar és török hősök emlékének mély hódolattal áldozok, lehetetlen meg nem emlékezni a magyar szabadságharc nagy hősről, II. Rákóczi Ferencről, akinek nemes hamvai sokáig pihentek török földben; s akinek dicső emlékét kegyelettel őrzi ma is a török testvéremzet.”⁸²

Hüsrev Bey beszédét követően a koszorúzások következtek. Ennek kapcsán a török követ jelentésében kiemelte, hogy az első koszorút Horthy Miklós kormányzó helyezte el, majd beszédet mondott. A kormányzói beszédből érthető módon azokat a részleteket emelte ki, amelyek a törökök irányába tettek gesztusokat és politikai üzeneteket. Nevezetesen azt, hogy „Négyszáz évvel ezelőtt Mohács nemzeti nagyságunk sírja lett. De ma a régi ellenség barátta vált. A két bátor rokon nép közötti ellentétek megszűntek, és helyüket kölcsönös szeretet és őszinte jóindulat vette át. Ma a török nemzet képviselője közöttünk jelen van, és jelenléte segít enyhíteni ennek a napnak a fájdalmát.”⁸³

Meglepő, de az 1926. szeptember 2-án kelt követi jelentés nem tett említést Horthy Miklós beszédének azon mondatáról, amely a későbbiekben oly nagy politikai és nemzetközi visszhangot keltett, s amely heteken-hónapokon keresztül a hazai és a nemzetközi politika fókuszába került. Ráadásul arról már az augusztus végi lapok is cikkeztek. Nevezetesen arról a kormányzói nyilatkozatról, amely a magyar-szerb közeledésre utalva kifejtette: „Attól a jóbaráttól viszont, akivel oly soká fűzött össze minket a déli végeken a közös védekezés életbevágó érdeke, utóbb sajnos, mélyreható ellentétek választottak él. Hiszem és remélem, hogy itt is hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés.”⁸⁴

A követi jelentésnek ezen a pontján egy olyan állítás olvasható, amelyet az eseményről szóló beszámolók egyike sem említ. Hüsrev Bey szerint „a koszorúzás eredeti programja szerint a főhercegek után következtem volna, azonban Horthy jelzésére megváltoztatták a sorrendet, és engem kértek fel, hogy másodikként helyezzem el a koszorút.”⁸⁵ Erről a Hüsrev Bey által említett, a koszorúzási sorrendet a helyszínen megváltoztató kormányzói döntésről és a török követ iránti gesztusról azonban egyetlen, az eseményeket leíró, arról hírt közlő forrás sem ad megerősítést. A tudósítások szerint a kormányzó után a királyi hercegek helyezték el koszorúikat, majd utánuk következett Hüsrev Bey török követ.⁸⁶ Koszorúján

⁸² MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 9–10.

⁸³ ERDOĞAN et al. 2024, 200.; Az MTI tudósításában a kormányzó beszédének ezek a részei a következőképpen hangzottak: „Az egykori ellenségből jóbarát lett. A két ősi rokonfaj közötti ellentétek elsimultak és helyükbe lépett a megértő barátság és a kölcsönös meleg rokonszenv. [...] Ma körünkben itt van a török nemzet képviselője is és együtt érez velünk a visszaemlékezés nekünk oly szomorú perceiben.”

⁸⁴ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 10.; Tanulmányunknak nem témája a kormányzói beszéd ezen részének, okainak, miértjeinek és következményeinek elemzése. Mint ahogyan az is túlmutat jelen tanulmány keretein és egyben további kutatás tárgyát képezi, hogy Hüsrev Bey miért nem tért ki jelentésében a kormányzó ezen mondataira és annak esetleges várható következményeire. A kormányzó mohácsi beszédére vonatkozóan lásd PRITZ 1987.; HORNYÁK 2004.; KEREPESZKI 2013.; VÍZI 2013.; HÓVÁRI 2019.

⁸⁵ ERDOĞAN et al. 2024, 200.

⁸⁶ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 10–11.

a következő felirat szerepelt: „A mohácsi dicsőség mezején hősi halált halt magyar és török őseink szent emlékére a Török Köztársaság követségének mély tisztelete jeléül.”⁸⁷

A Csele-patak melletti II. Lajos emlékműnél tartott megemlékezést követően a vendégek visszatértek Mohácsra. A kormányzó a dél utáni gyorsvonattal – amelyhez hozzákapcsolták szalonkocsiját – utazott vissza Budapestre.⁸⁸ Hüsrev Bey jelentéséből, amely „hosszú visszaút”-ról tesz említést, arra következtethetünk, hogy a követ is ezzel a vonattal, a kormányzó társaságában tért vissza a fővárosba. A jelentés szerint az út során Horthy kormányzó hosszasan beszélt a török nép iránti rokonszenvéről, és nagy elismeréssel szólt Mustafa Kemal Atatürk reformjairól.⁸⁹

Hüsrev Bey jelentését a következő összeggel zárta: „Az események lefolyásának ismertetése során kötelességemnek érzem kiemelni a magyar nemzetnek a törökség és a törökök iránt tanúsított őszinte, szívből fakadó baráti megnyilvánulásait. Egy ilyen, vereséghez kötődő fájdalmas és szomorú emlék felidézésekor, még egy nemzeti gyász alkalmával is megnyilvánuló érzelmek jelentőségét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Személyesen tapasztaltam, hogy a hivatalos körök megnyilvánulásaihoz a lakosság még szélesebb körben csatlakozik. Napok óta a magyar sajtó szinte kivétel nélkül dicsérő és rokonszenvet tükröző írásokkal jelenik meg a törökökről. [...] Úgy vélem, hogy a művelt és fejlett magyar társadalom részéről folyamatosan megnyilvánuló rokonszenv gyakorlati hasznosításának lehetőségeire érdemes figyelmet fordítani, és ezúton tisztelettel felhívom erre a kormány figyelmét.”⁹⁰

Epilógus

A sors és a történelem különös fintora, hogy a mohácsi megemlékezés napján jelent meg a Török Távirati Iroda hírére hivatkozva az az MTI közlemény, miszerint a budapesti török követséget ügyvivősséggé szervezik át és Hüsrev Bey budapesti követet szófiai követté nevezik ki.⁹¹ Hüsrev Beyt nyilván nem érte váratlanul a hír, erről minden bizonnyal korábban már értesült. Utódjának, Vasıf Beynek (Mahmut Vasıf Çınar, 1895–1935) úgy tudta átadni hivatalát, hogy húsz hónapos budapesti tartózkodása során előkészített számos magyar–török gazdasági és kulturális együttműködést, de leginkább megalkotta a „modern török” politikai mintaképét, és ezen keresztül reprezentálni tudta az európaiasodó Törökországot. Elegáns megjelenésével, nyelvtudásával és műveltségével – nem melles-

⁸⁷ ERDOĞAN et al. 2024, 200.

⁸⁸ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 11.

⁸⁹ ERDOĞAN et al. 2024, 200.

⁹⁰ Uo. 200–201.

⁹¹ MNL (OL) MTI „könyomatos” hírek. 1926. augusztus 29. 5.

leg a mohácsi emléknapon elmondott beszédével – megpróbálta eloszlatni a régi Oszmán Birodalommal kapcsolatos sztereotípiákat, és segített megalapozni azt a pozitív török-képet, amely a két világháború közötti magyar–török kapcsolatokat a későbbiekben meghatározta és jellemezte.

Források és irodalom

Levéltári források

HU BFL

MNL (OL) MTI „könyvomas” hírek.

Napi és hetilapok

Budapesti Hírlap

Nemzeti Ujság

Pesti Hírlap

Pesti Napló

Turán

Irodalomjegyzék

ABLONCZY 2016 = ABLONCZY Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Jaffa, Budapest, 2016.

ERDOĞAN et al. 2024 = *Türk ve macar diplomatik arşiv belgelerinde türkiye-macaristan siyasi ilişkileri (1922-1933); A magyar–török politikai kapcsolatok alakulása a diplomáciai levéltári források alapján (1922-1933)*. Ed/Szerk. Mehmet ERDOĞAN – Emre SARAL – Bilim Kurulu Asli ÜYESİ – KÖVECSI-OLÁH Péter. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Genel Müdürlüğü – Magyarország Nagykövetsége, Ankara, 2024.

1924. évi XVI. törvénycikk a Török Köztársasággal Konstantinápolyban 1923. évi december hó 18. napján kötött barátsági szerződés becikkelyezéséről. 1924. évi XVI. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400016>.TV (2026. február 10.)

HORNYÁK 2004 = HORNYÁK Árpád: A mohácsi beszéd. In: *III. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. Az integrálódó Európa politikai földrajza*. Szerk. REMÉNYI Péter. PTE, TTK, Földrajzi Intézet, Pécs, 2004. 272–276.

HÓVÁRI 2019 = HÓVÁRI János: A mohácsi csata két emlékéve: 1926 versus 1976. In: *Több mint egy csata: Mohács az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs (SZÓTS Zoltán Oszkár közreműködésével). MTA BTK, Budapest, 2019. 539–562.

HÜSREV– SAMI 2003 = HÜSREV Gerede – SAMI Önal: *Hüsrev Gerede'nin Anıları / Kurtulus Savası, Atatürk ve Devrimler*. Isztambul, Literatür Yayincılık Dagitim, 2003.

- KEREPESZKI 2013 = KEREPESZKI Róbert: Horthy Miklós mohácsi beszéde, 1926. In: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Loci Memoriae Hungaricae* 2. Szerk. S. VARGA Pál – SZÁRAZ Orsolya – TAKÁCS Miklós. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013. 313–324.
- KIYCI-KOÇ 2017 = Aşir Kayhan KIYCI – Nurgün KOÇ: Bir İnkılâp ve Mücadele Adamı: Rıdvan Hüsrev (Gerede). In: *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12. (2017) 23. 153–164.
- KÖVECSI-OLÁH 2018 = KÖVECSI-OLÁH Péter: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)* Doktori Disszertáció. ELTE BTK, 2018.
- KÖVECSI-OLÁH-SARAL 2023 = KÖVECSI-OLÁH Péter – Emre SARAL: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)* BTK TTI, Budapest, 2023.
- NÉGYESI 2023 = NÉGYESI Lajos: Legenda és valóság – Magyarok a Török Köztársaság létrejötténél. In: *„Zászló alá magam csaptam fel” Ünnepi tanulmányok a 65 éves Csikány Tamás dandártábornok tiszteletére*. Szerk. KISS Péter – PETRIK Iván – TOLDI Lóránt. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023. 199–216.
- NI 1924 = *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés irományai IX. köt.* Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1924.
- NN XXI 1924 = *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója XXI. köt.* Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1924.
- NN XXIV 1924 = *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója XXIV. köt.* Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1924.
- PAPP 2021 = PAPP Júlia: Az 1526. évi mohácsi csata helyszínének emlékezete. *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 3. 383–425.
- PÁLÓCZI 1916 = PÁLÓCZI Edgár: *Báró Tóth Ferenc a Dardanellák megerősítője (1733–1793)*. Vörös Félhold Támogatására Alakult Országos Bizottság, Budapest, 1916.
- PRITZ 1987 = PRITZ Pál: Emlékirat és történeti valóság Hory András visszaemlékezéseinek fényében. *Századok*, 121. (1987) 2–3. 255–298.
- PRITZ 1994 = PRITZ Pál: *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- SARAL 2017 = Emre SARAL: Türkiye-Macaristan Dostluk Antlaşması (18 Aralık 1923). In: *Halil İnalcık Armağanı III*. Ed. Ahmet ÖZCAN. Doğu Batı YAYINLARI, Ankara, 2017.
- TAKÁTS et al. 1915 = TAKÁTS Sándor – ECKHART Ferencz – SZEKFÜ Gyula: *A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553–1589*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.
- VIZI 2013 = VIZI László Tamás: „hiszem és remélem, hogy... hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés” Horthy Miklós mohácsi beszéde és a szerb orientáció alternatívája a magyar külpolitikában. *Közép-Európai Közlemények*, 6. (2013) 4. 7–38.

**Tomori Pál érsek emlékezete
a kalocsai főegyházmegyében
(A 20. század elejétől napjainkig)**

**The Memory of Pál Tomori
in the Archdiocese of Kalocsa
(From the Early 20th Century to the Present Day)**

SÁGI György

HUN-REN-PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport,
tudományos munkatárs, tudományos titkár
MCA Collegium Professorum Hungarorum, kutató
sagi.gyorgy1988@gmail.com

Absztrakt

Tanulmányomban rövid áttekintést nyújtok arról, miként formálódott az elmúlt több mint egy évszázad során a mohácsi csatában hősi halált halt Tomori Pál emlékezete, különös tekintettel a Kalocsai Főegyházmegyére és annak területére. Vizsgálom azokat az alkalmakat, amikor személyét különösen gyakran idézték fel, valamint azokat a formákat, amelyekben emlékezete materializálódott. Munkámban egyaránt helyet kapnak az érsekutódok Tomorira utaló megemlékezései, illetve a hívek kollektív emlékezetében megőrzött hadvezéri alakjának felidézése. Részletesen számba veszem az érsek nevét viselő közterületeket, egyházi és világi intézményeket, továbbá egyéb létesítményeket és szervezeteket is (*lieu de mémoire*). Emellett részletesebben foglalkozom Füredi Richárd kalocsai Tomori Pál szobra felállításának történetével, valamint a kalocsai emlékezetkultúrához kapcsolódó kortárs jelenségekkel. Összességében megállapítható, hogy Tomori Pál kétségkívül azon kalocsai érsekek közé tartozik, akiről az utókor nem feledkezett meg. Még ha emlékezete elsősorban nem is egyházi méltóságához, hanem katonai szerepéhez kapcsolódik, hősi halála révén kitörölhetetlenül beírta magát a főegyházmegye tudatába és tágabb értelemben a magyar kollektív emlékezetbe is.

Abstract

In my study, I provide a brief overview of how, over the past more than a century, the memory of Archbishop and military leader Pál Tomori (1523–1526), who fell heroically in the Battle of Mohács, has been shaped – particularly within the Archdiocese of Kalocsa and its territory. I examine the occasions on which he was especially invoked, as well as the forms in which his memory has been materialized. My work includes both references made to Tomori by his successor archbishops and the recollection of the image of the military leader preserved in the collective memory of the faithful. I offer a detailed listing of public spaces, ecclesiastical and secular institutions, as well as other structures and even

organizations bearing the archbishop's name (*lieu de mémoire*). I also discuss in greater detail the history of the erection of Archbishop Tomori's statue in Kalocsa (a work by Richárd Fűredi), along with contemporary phenomena related to memory culture in Kalocsa. Overall, it can be concluded that Pál Tomori is certainly among those archbishops of Kalocsa whom posterity has not forgotten. Even if remembered not primarily in his ecclesiastical capacity but rather for his military role, he has indelibly inscribed himself into the consciousness of the archdiocese and – through his heroic death – into Hungarian collective thought more broadly.

Kulcsszavak: Tomori Pál, kollektív emlékezet, szobor, közintézmény, közterület

Keywords: Pál Tomori, collective memory, statue, public institution, public space

„Mohácsi harcnak büszke, hős vezére
Tomory Pál, – idéz ma Nemzeted!
Magyar népednek prédaságra vére
Mohács mezején el nem veszhett;
Magyar népednek előbb felkelt napja
Nándorfehérvár győztes ostromán,
Mit hirdet az egész világ harangja,
Mióta elhullt harcán a pogány.

Hős küzdelmetek örök harci kürtje
Zeng déli harangszavunk dallamán,
E nép a pogányság csapását tűrve
Nem veszett el tengernyi sok baján,
De feltámadt véretek szentelt földje,
Új indulást, új harcokat fogant
S nem fulladhatott itt az élet könnybe,
Hol annyi gyász volt s annyi síri hant.”

PALASOVSZKY Béla: *Tomory büszke vezér szobránál* (részlet), 1932.

Tanulmányomban¹ rövid áttekintését adom annak, hogy az elmúlt bő egy évszázadban miként alakult hangsúlyozottan a Kalocsai Főegyházmegyében, annak területén, a mohácsi csatában hősi halált halt Tomori Pál érseknek (1523–1526) és hadvezérnek az emlékezete, milyen alkalmakkor hivatkoztak rá különösképpen, illetve milyen formában materializálódott is emléke.

Érsek-utódok emlékezetében

Egyházi szempontból talán a legkézenfekvőbbnek tűnik, hogy az egyes érsekek hivatalba lépésükkor elődjekre visszautalnak, ezzel is a folytonosságra téve a hangsúlyt. Az viszont már kevésbé törvényszerű, hogy mely hivatalba lépő főpásztor mely elődjére vagy elődjeire hivatkozik. Elmondható, hogy Tomori Pál több esetben is feltűnik ezekben az új érsekek által közzétett nyilatkozatokban, mint egyike a nagy elődöknek, akinek most a nyomdokába kell lépnie, remélve, hogy méltó lesz erre a feladatra. Itt említem Grósz József érseket (1943–1961), aki 1943. július 12-én hívekhez intézett beköszöntőjében Asztrik (c. 1000–1012), Csák nembéli Ugrin (1219–1241) és gróf Batthyány József (1760–1776), valamint közvetlen elődje gróf Zichy Gyula mellett ilyen kontextusban említette Tomorit is, mint „akik közül nem egy minden időkre beleírta nevét nemcsak ennek a főegyházmegyének, hanem a magyar nemzetnek a történetében is.” Az érseki szózatnak német és bunyevác változata is megtalálható a kalocsai körlevelek között, minden esetben Tomori említésével a nagy példaképek sorában.²

Hamvas Endre érsek (1964–1969) 1964. október 29-én a Kalocsai Főszékesegyházi Káptalanhoz intézett beszédében hasonlóképpen utalt Tomorira, mint nagy elődjére. Tomorin kívül Asztrikra és közvetlen elődjére, Grósz érsekre is utalás történt.³

¹ Készült a HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretén belül. Munkámat a MCA Collegium Professorum Hungarorum is támogatta.

² Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, 4445/1943.

³ Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, 2947/1964.

Egy pillanatra a mába ugorva egyértelműen megállapítható, hogy a főegyházmegyének három olyan, korábbi főpásztora van, akiknek kultusza alakult ki, most is élő az emlékezete. Kettejüknek különösen, ők Asztrik – akinek néhány éve feltárták feltételezhető sírját⁴ is – és Tomori Pál, a harmadikuk pedig Kunszt József (1851–1866), akinek a nevével ellátott díjat adományoz az érsekség évente rendszerint 3-3 pedagógusnak a főegyházmegye területéről.⁵ A fenti előzmények alapján ez talán nem is meglepő: előbbi kettő érseket rendre említették 20. századi utódaik is hivatkozási pontként, példaképként.

A sorból nem hagyható ki gróf Zichy Gyula érsek (1925–1942)⁶ sem, aki a mohácsi csata 400 éves évfordulója alkalmával 1926. augusztus eleji körlevelében méltatta hajdani elődjét, annak a mohácsi síkon való hősi helytállását és kiállását. Emellett buzdította papjait és híveit, hogy az augusztus 22-ei, az Országos Katolikus Szövetség által szervezett mohácsi zarándoklaton minél többen részt vegyenek a főegyházmegyéből.⁷ Ennek hirdetését is elrendelte a templomokban.⁸ A mohácsi fogadalmi templom, illetve a Tomori-emlékmű (ez alatt a kalocsai szobrot kell érteni) javára ezen kívül a főegyházmegye összes templomában gyűjtést rendelt el.⁹

Tomori Pál kalocsai szobra

A Tomori Pálnak történő szoborállítás gondolata már a Millenniumra megfogalmazódott a főegyházmegye vezetésében. Strobl Alajos gipszmintát is készített, de ahogyan egy kutatásában Lakatos Adél is utalt erre, a vártnál szerényebb kivitelben készült el, s meg is akadt utána a folyamat.¹⁰ Végül sem Császka György (1891–1904), sem Városey Gyula (1905–1910), sem pedig Csernoch János (1911–1913) idejében ez nem valósult meg. Csernoch meg is jegyezte egy Zichy érseknek küldött levelében, hogy „Ha engem el nem visznek Kalocsáról,¹¹ már ott állna a székesegyház előtt. Már a helyet is kinéztem és tájékozódtam a szobrászok között”.¹²

⁴ (...): Kalocsán megtalálták Asztrik érsek relikviáit. Magyar Kurír, <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-kalocsai-foszekesegyhaz-felujitasa-kozben-megtalaltak-asztrik-ersek-relikviait> (2026. február 16.) De még a főegyházmegye domain neve is az első érsek neve (<https://asztrik.hu>). Korábban Győr nembéli Saul érsek (c. 1192–1202) csontmaradványaiként tartották számon a Foerk Ernő által 1910–1911 között végzett ásatások alapján.

⁵ LAKATOS 2009. vö. TRAUTTWEIN 2013 és legutóbb KISS 2025.

⁶ 1923-tól már apostoli kormányzó.

⁷ A mohácsi évfordulóval kapcsolatos megemlékezésekről, a budapesti apostoli nunciusok évfordulóhoz kötődő viszonyáról lásd bővebben KANÁSZ–NAGY 2025, 535–551. Zichy mohácsi megemlékezéséről lásd CSIBI 2024, 157–158.

⁸ Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, 2452/1926.

⁹ Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, 2452/1926.

¹⁰ LAKATOS 2025, 515–533.

¹¹ Csernoch Jánost 1913-ban nevezték ki esztergomi érsekké, és ezzel Magyarország hercegprímása lett.

¹² KFL I. 1. a. (Diversa) ikt. sz. nélkül/1926.; A szobor elkészülésének történetét részletesebben lásd LAKATOS 2025, 528–531.

Meg kell említeni, hogy Füredi Richárd szobrászművész egy mintával 1898-ra szintén elkészült már, Császkának ez el is nyerte tetszését, de pénzügyi okokból csak terv maradt. Zichy 1926-ban újra felkarolta az ügyet a már előbbieken említett gyűjtést meghirdetve. A Szoborbizottság elnöke Horváth Győző segéd-püspök, nagyprépost lett. A bizottság ügyvezető elnöke először Antalfy Sándor Kalocsa megyei jogú város polgármestere lett, majd a városvezetői székben őt váltó utóda, Farkas Géza. A város és az érsekség közösen folytatta a gyűjtést.¹³

Unghváry Antal ferences miniszter provinciálisnak köszönhetően újra előtérbe került a Füredi-féle minta, mivel az korábban Pécsre került, s a ferences akkoriban ott volt gárdián, így jól emlékezett rá a püspökségről.¹⁴ Időközben a gyűjtés és a szobor ügye is ismét haladt, bár igen lassan.¹⁵ Más egyházmegyékből is érkezett felajánlás, pl. a győri püspöki iroda 49 pengőt küldött 1931 elején.¹⁶ Ezzel kapcsolatban Antalfy polgármester egy levelében megjegyezte, hogy az eddig összegyűlt összeg négyszeresére lenne szükség, így a gyűjtés tovább folytatódott.¹⁷

Mosonyi Dénes érseki titkár a pécsi minta bronzba öntéséről kikérte Szőnyi Ottónak, az Országos Egyházművészeti Hivatal vezetőjének véleményét. Végül a bronzszobor kiöntésére Krausz Ferenc öntödéjét, azaz a Hungária Magyar Műérc-öntödét kérték fel. Krauszt egyébként az a Damkó József szobrászművész ajánlotta az érsekség figyelmébe, aki a lateráni Szent János-bazilikába Fraknoi Vilmos megbízásából annak idején elkészítette a magyar millenniumi domborművet.¹⁸

Füredi 1932 nyarán örömmel értesült szobra helyzetének alakulásáról. Írta is, hogy „boldog lennék, ha alkotás vágyamat kielégítve, egy szívből átérzett művel a kalocsai érsekség történetének egy jelentős fejezetét írhatnám meg – bronzban. (...) lelkes örömmel szolgálnám kegyeletes szándékát. Ha megbeszélést óhajtana e tárgyról folytatni, bármikor rendelkezésére állok – Kalocsán.”¹⁹

A szobor majd csak 1934-re készült el. Az év novemberében született a döntés, hogy az addigi helyéről elmozdítják a Hősök szobrát, és helyére kerül majd Tomori emlékműve. Ebben Farkas polgármester és Zichy érsek is egyetértett.²⁰ A szobor leleplezése azonban még további két évet váratott magára, bár a források alapján nem világos, hogy miért. Ez idő alatt a Kisszeminarium egyik helyiségében tárolták.²¹

Először úgy tűnt, hogy 1938 márciusában a szobor felállítása megtörténik, majd április 24. került szóba, végül azonban csak június 12-én valósult meg. Az ünnepi beszéd megtartására Uzdóczy-Zadravecz István ferences, volt tábori

¹³ KFL I. 1. a. (Diversa) 788/1926, 3419/1926, 391/1927, 1192/1927, 2332/1927, 292/1928.

¹⁴ KFL I. 1. a. (Diversa) 3054/1932.

¹⁵ KFL I. 1. a. (Diversa) 4690/1934, 4857/1934.

¹⁶ KFL I. 1. a. (Diversa) 412/1931.

¹⁷ KFL I. 1. a. (Diversa) 518/1931.

¹⁸ KFL I. 1. a. (Diversa) 3054/1932. Damkó lateráni megbízatásáról lásd KANÁSZ 2024, 743.

¹⁹ KFL I. 1. a. (Diversa) 3054/1932.

²⁰ KFL I. 1. a. (Diversa) 4604/1934.

²¹ KFL I. 1. a. (Diversa) 1017/1938.

püspök kapott felkérést. Zichy az avatás napján ünnepi szentmisét mutatott be 9 órakor a főszékesegyházban, majd 11-kor leleplezték a szobrot a Szentháromság téren. Szavalás és éneklés után hangzott el Zadraveczi beszéde, ezután az emlékmű megkoszorúzása következett, végül a polgármester ünnepélyesen is átvette a szobrot és elhangzott a Himnusz.²² Az alkotást az 1970-es évek közepén áthelyezték az Esze Tamás utca Tomori Pál utca felé eső parkos részére, mondván kevésbé legyen frekventált helyen. Eredeti helyére 1998. július 28-án került vissza.²³

Tomori Pál érseknek a kalocsai Szentháromság téren álló szobra
(fényképezte: KANÁSZ Viktor, 2023)

²² KFL I. 1. a. (Diversa) 2079/1938.

²³ Kalocsai Települési Értéktár, https://kalocsaiertektar.hu/national_values/85 (2026. február 19.) Jómagam is még annak idején az Esze Tamás utcánál „találkoztam” először a Tomori szoborral.

A kollektív emlékezet leképeződésében

Az 1921/1922-es tanévben alakult kalocsai 101. számú cserkészcsapat névadója is Tomori Pál lett. A csapat a Kollányi Ödön iskolaigazgató – Kollányi Ferenc nagyváradi kanonok, egyháztörténész öccse – által vezetett Magyar Királyi Állami Fiúiskolában létesült. A második világháború után nem működhetett tovább, maradványa a helyi Magyar Úttörőszövetségbe olvadt be. 1991-ben Kollányi le származottjainak hathatós segítségével és Szabó József kalocsa-belvárosi (főszékes-egyházi) káplánnak az előző években megalapozott szervezőmunkájának köszön-
hetően alakult újjá a kalocsai Tomori-csapat.²⁴

Palasovszky Béla költő – Pest vármegye tiszteletbeli szolgabírája – 1932 szeptemberében egy, a mohácsi csatáról és Tomori Pálról emlékező ódát küldött Zichynek *Tomory büszke vezér szobránál* címmel, kérve annak elfogadását. Bí-
zott benne, hogy az akkor még fel nem állított szobor avatásakor a mű elhan-
gozhat.²⁵

Megjegyzendő tehát, a forrásokból kitűnik, hogy nem csak az érsekek, hanem a hívek kollektív emlékezetében is megjelent és élénken élt Tomori Pál alakja. Ismeretes, hogy Grósz József érsek egyik állandó jelzője, hogy ő Kalocsa városá-
nak a megmentője. Értsd ezalatt: a német és szovjet megszállások idején mutatott helytállásáért 1944–1945-ben. Helyén maradt, biztosította Kalocsa városának mű-
ködőképességét és viszonylagos szabadságát azzal, hogy a szovjetek bevonulását megelőzően a volt járási főszolgabíró, Hazai Gyulát felkérte a város vezetésére. Így ugyan kötöttségekkel, de a magyar szempontok is érvényesülhettek, mivel a megszállók elfogadták az ideiglenes városi vezetést.²⁶ A kalocsaiak is ezt értékél-
ték: egy kalocsai polgár verset is fabrikált, melyben Grósz tettét Tomorihoz ha-
sonlatosként méltatta.²⁷ Annyi különbséggel persze, hogy Grósz azért szerencsé-
sebben keveredett ki a történetekből: később ugyan megjárta a kommunisták
börtönét. Ez azonban már kívül esik tanulmányom témáján.²⁸

2017 óta minden évben megemlékezést tartanak Kalocsán Tomori Pál és a mo-
hácsi csatában elesettek emlékére. Az ünnepség állandó része a főszékesegy-
házban bemutatott szentmise és a Tomori-szobor megkoszorúzása. A szentmi-
sét és az ünnepi homíliát rendszerint Bábel Balázs érsek (1999–) celebrálja és

²⁴ (...): Kalocsa Város Polgármesterének Kitüntető Díja - 101. számú Tomori Pál Cserkészcsapat Kalocsa. Kalohírek.hu, <https://www.kalohirek.hu/varoshaza/kalocsa-varos-polgarmesterenek-kitunteto-dija-101-szamu-tomori-pal-cserkeszcsapat-kalocsa-> (2026. február 16.)

²⁵ KFL I. 1. a. (Diversa) 3698/1932.

²⁶ SÁGI 2017, 62–80.

²⁷ Részlet Bagó István 1946-ban született *Grósz József érsekhez* címzett verséből: „(...) Áldja meg az Isten minden lépését. / Vitézül állta meg mindenütt a helyét. / Ezt a történelmet iktassák be könyvbe, / Hogy egy polgár ember sorolta el versben. / A fohászom szálljon fel az égre, / Istennek áldása Drága Érsekü[n]k-re. / Isten adománya ez a gondolatom, / Úgy érzem, hogy Isten vezeti minden betűm és sorom. / Ez a törté-
nelem világtörténelem / Úgy, mint Tomori érseknek a mohácsi vészen.”

²⁸ Lásd azonban erről SZABÓ 2001; BALOGH–SZABÓ 2019.

mondja, de voltak az évek során kivételek.²⁹ 2019-től egyre szervezettebb a rendezvény. 2024 novemberében Bábel érsek elkészíttette a III. Mohácsi Csata Emlékérmét főpásztori szolgálata 25. évfordulója alkalmára, a főegyházmegye és az érseki székesegyház oszmán pusztításának emlékére, limitált 100 darabot.³⁰ A Tomori-tisztelet nem volt azonban az érsek részéről újkeletű. Szentmihályi Szabó Péter Bábel érsek felkérésére írta meg ötfelvonásos drámáját *Tomori* címmel, amely 2014-ben a Szent István Társulat kiadásában jelent meg.³¹

A főegyházmegye a 2026. évi megemlékezésbe is bekapcsolódott. Március 14-től *Tomori 500 – Kard és kereszt: Hadtörténeti évezredek az ókortól Mohácson át a modern kor hajnaláig* címmel nyílt tematikus időszaki kiállítás a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Patachich-termében. A tárlat célul tűzte ki, hogy „A múlt hadi krónikája régi könyvekben és metszetekben elbeszélve” kerüljön bemutatásra.³²

Emlékezeti helyek fizikai valósága

A következőkben végig szeretném venni, hogy a főegyházmegye területén milyen fizikailag is fogható, további módokon állítottak emléket az egykori kalocsai érseknek. A sort rögtön az 1900-as évvel érdemes kezdeni. November 8-tól a Fő utcával – ami akkor kapta a Szent István király nevet – párhuzamosan futó Sörház köz és Búzapiac tér közt húzódó Új utca, a Búzapiac tér, valamint Malatin tér között található Szent János utca egyesítésével keresztelték át ezt a közterületet Tomori Pál utcává. Az 1950-es évek eleje és 1956 decembere közötti *intermezzotól* eltekintve, amikor átmenetileg Rákosi Mátyás nevét viselte az utca (a Szent István király út pedig Sztálinét), mind a mai napig a hősi halált halt főpap előtt tisztelg.³³ Kalocsán kívül a főegyházmegye területén Kecskeméten és Baján is van utca az egykori főpapról elnevezve.

A kalocsai szobra melletti egykori Nagyszeminárium épületében 2004–2017 között működő főiskola névadója szintén Tomori Pál lett.³⁴ Mindezekén kívül további, a főegyházmegye területén található intézmények – nem csak egyháziak – nevükben szintén a néhai érseknek állítanak vagy állítottak emléket. Az 1950-es években alapított Kalocsai Városi Könyvtár 2006-ban vette fel Tomori Pál

²⁹ Tomori Pál emlékmise Kalocsán. Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, <https://asztrik.hu/index.php/node/902> (2026. február 19.), vö. (...): Tomori Pál-emlékmisé és Veni Sanctét tartottak Kalocsán, <https://www.magyarKurir.hu/hazai/tomori-pal-emlekmiset-es-veni-sanctet-tartottak-kalocsan> (2026. február 19.)

³⁰ Kibocsátásra került a III. Mohácsi Emlékérem! Astriceum Érseki Múzeum, <https://astriceum.hu/astriceum-muzeum/kibocsatasra-kerult-a-iii-mohacsi-emlekerem> (2026. február 16.)

³¹ SZENTMIHÁLYI SZABÓ 2014.

³² A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár *Tomori 500 – Kard és kereszt* című időszaki kiállításáról az ismertetést lásd <https://konyvtar.asztrik.hu/tartalom/kiallitasaink> (2026. április 11.)

³³ ASBÓTH 2004, 97.

³⁴ Tomori Pál Főiskola, <https://tpfk.hu> (2026. február 16.) A főiskola jelenleg budapesti központtal működik.

nevét,³⁵ 1933. június 26-tól 1945 májusáig a kalocsai Csajda Fürdő szintén a főpap nevét viselte.³⁶

A 2016-ban egyházi fenntartás alá kerülő kiskunmajsai, korábbi Ortutay Gyula, majd Dózsa György Gimnázium és Kollégium vette fel a hadvezér nevét. Mai neve Tomori Pál Katolikus Gimnázium, Technikum és Kollégium. Az iskola stílszerűen 2019 óta a honvéd kadétprogramnak is részese.³⁷ Ugyan nem a kalocsai főegyházmegyében, hanem Budapest XIII. kerületében van a Tomori Pál Általános Iskola, viszont neve 1991-es felvételekor ehhez Dankó László akkori érsektől (1987–1999) kértek és kaptak engedélyt, ahogyan a Budapest XXII. kerületében található Tomori Pál Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági Technikum és Kollégium 2012-ben is hasonlóképpen járt el.³⁸

Tomori Pál érseknek a kalocsai Szentháromság téren álló szobra
(fényképezte: KANÁSZ Viktor, 2023)

³⁵ Tomori Pál Városi Könyvtár, <https://www.kalocsakkk.hu/rolunk/> (2026. február 16.)

³⁶ Kalocsai Csajda Uszoda és Gyógyfürdő, Kalocsa. <https://www.kalocsa.hu/kiemelt-latnivaloink/kalocsai-uszoda-es-gyogyfurdo/> (2026. február 16.)

³⁷ Tomori Pál Katolikus Gimnázium, Technikum és Kollégium, <https://tomorimajsa.hu> (2026. február 16.)

³⁸ Tomori Pál Általános Iskola, <https://www.tomoriiskola.hu> (2026. február 16.); Tomori Pál Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági Technikum, <https://tpfk.hu/tomori-pal-magyar-angol-ket-tanitasi-nyelvu-kozgazdasagi-technikum/> (2026. február 16.)

A legutóbbi, az érseknek emléket állító építményként a Kalocsa–Paks közötti Duna-híd, ami megemlítené, mint *lieu de mémoire*, azaz emlékezeti hely. A 2024 júniusi átadásakor a néhai érsek jelenlegi utóda általi megáldására is sor került. A hídnak a néhai főpapról történő elnevezését is Bábel érsek vetette fel, majd a Kalocsai Építészeti, Értékvédelmi, Urbanisztikai Társaság is ezt javasolta, a kormányzat pedig elfogadta.³⁹

Zárásként, visszaugorva az időben, csupán érdekességként említem meg, hogy lényegét tekintve az érsekre emlékezés elemeként is kezelhető, hogy gróf Tisza István miniszterelnök belügyminiszteri minőségben kiadott rendelete alapján 1904-ben a bácsi plébánia filiájaként működő Tercsanik új neve Tomori lett (ekkor több más Bács-Bodrog vármegyei település is átnevezésre került). Minderről Császka György érsek akkoriban körlevél útján is tudósította az érdekelteket.⁴⁰

Összességében megállapítható, hogy Tomori Pál mindenképpen egyike a kalocsai érsekség azon főpásztorainak, akiről az utókor nem feledkezett meg. Még ha nem is elsősorban főpapi minőségében, hanem katonai szerepében,⁴¹ de múlhatatlanul belevészte magát a főegyházmegye, hősi halála révén pedig azon túl is a magyar közgondolkodásba.

Források és irodalom

Levéltári források

KFL = Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

Irodalomjegyzék

- ASBÓTH 2004 = ASBÓTH Miklós: *Kalocsa településszerkezetének kialakulása és a kalocsai városrészek, közterületek nevének változásai* (kézirat). Kalocsa, 2004. <https://www.tpkkalocsa.hu/wp-content/feltoltes/varosszerkezet-szoveg.pdf> (2026. február 16.)
- BALOGH–SZABÓ 2019 = BALOGH Margit – SZABÓ Csaba: *A Grósz-per*. Kossuth, Budapest, 2019.
- C. TÓTH 2025 = C. TÓTH Norbert: Az Alsó részek főkapitánysága 1523–1526 között. Tomori Pál kapitányságai. In: VARGA–KOVÁCS 2025, 303–324.

³⁹ ZSIGA 2024.

⁴⁰ Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, 965/1904.

⁴¹ E kettő a korszakban nem zárta ki egymást, lásd FEDELES 2025, 379–390. Az ötven éves kora körül a világi pályával felhagyó és obszerváns ferencesek közé lépő, de katonai feladatkört érsekként is betöltő főpapról lásd C. TÓTH 2025, 303–324.

- CSIBI 2024 = CSIBI Norbert: Zichy Gyula érsek böjti beszédei az 1920-as és 1930-as években. In: *A kalocsai érsekség évszázadai* (CST I/6). Szerk. KANÁSZ Viktor - SÁGI György. Gondolat Kiadói Kör Kft - Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest, 2024. 152–175.
- FEDELES 2025 = FEDELES Tamás: Klerikusok fegyverben. A mohácsi csata ismert egyházi résztvevői. In: VARGA-KOVÁCS 2025, 379–390.
- KANÁSZ 2024 = KANÁSZ Viktor: Karikatúráktól a szobrokig. Fraknói Vilmos ábrázolásai. In: *Fraknói Emlékkönyv. Fraknói Vilmos (1843-1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtükárának emlékezete* (CVH I/24). Szerk. TUSOR Péter – KANÁSZ Viktor. Gondolat, Budapest-Róma, 2024. 735–744.
- KANÁSZ-NAGY 2025 = KANÁSZ Viktor – NAGY Katalin: Burgio nuncius árnyékában. A budapesti nunciusok és Mohács emlékezete. In: VARGA-KOVÁCS 2025, 535–551.
- KISS 2025 = KISS Dániel: Átadták a Kunszt József-díjakat. *Kalohírek.hu*, <https://www.kalohirek.hu/egyhaz/atadtak-a-kunszt-jozsef-dijakat-1> (2026. február 16.)
- LAKATOS 2025 = LAKATOS Adél: Tomori Pál érsek alakja az 1896. évi millenniumi kiállítás kalocsai előkészületeiben. In: VARGA-KOVÁCS 2025, 515–533.
- LAKATOS 2009 = LAKATOS Andor: *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje. A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig (1909–2009)*. Remény Kiadó, Kalocsa-Pozsony, 2009.
- SÁGI 2017 = SÁGI György: Kalocsa megmentője, Grósz József érsek. *Egyháztörténeti Szemle* 18. (2017) 4. 62–80.
- SZABÓ 2001 = SZABÓ Csaba: *A Grósz-per előkészítése 1951*. Osiris – BFL, Budapest, 2001.
- SZENTMIHÁLYI SZABÓ 2014 = SZENTMIHÁLYI SZABÓ Péter: *Tomori. Dráma öt felvonásban*. Szent István Társulat, Budapest, 2014.
- TRAUTTWEIN 2013 = TRAUTTWEIN Éva: Átadták Kalocsán a Kunszt József-díjat. *Magyar Kurír*, <https://www.magyarKurir.hu/hirek/atadtak-kalocsan-kunszt-jozsef-dijat> (2026. február 16.)
- VARGA-KOVÁCS 2025 = *Mohács, számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról*. Szerk. VARGA Szabolcs – KOVÁCS István. Martin Opitz, Budapest, 2025.
- ZSIGA 2024 = ZSIGA Ferenc: Tomori Pálról nevezték el a Kalocsa-Paks Duna-hídat – A kalocsai K. arc javaslatát fogadta el Lázár János miniszter. *Kalohírek.hu* <https://www.kalohirek.hu/errol-tudnia-kell/tomori-palrol-neveztek-el-a-kalocsa-paks-duna-hidat-a-kalocsai-k.arc-javaslatat-fogadta-el-lazar-janos-miniszter> (2026. február 16.)

Felelős kiadó:
BELÉNYESY Károly
a Civitas Regia 2038 Nonprofit Kft.
ügyvezető igazgatója

Szöveggondozó, korrektor:
TÖRÖK Márta

Borítóterv, műszaki szerkesztő, tördelő:
MARICS István

Nyomdai kivitelezés:
Alto Nyomda Kft., Székesfehérvár
Felelős vezető:
VASS Tibor

ISSN 3141-7930
ISBN 978-615-02-7546-8

